

André Malraux

Förtvivla ej!

Franska originalets titel: *L'Espoir* (1937)

Första (förkortade) svenska utgåvan 1944 (översättning: Gunnar Ekelöf)

Ny (komplett) utgåva 1957 (tidigare ej översatta partier tolkade av Gunnel Vallquist)

Förtvivla ej! handlar om spanska inbördeskriget.
Malraux deltog själv i spanska inbördeskriget som chef för den internationella frivilliga
flygarbrigaden *Escuadra España*.

Första delen: I. Den lyriska illusionen

I

Första kapitlet

Ett skrammel av gevärslastade bilar fyllde Madrid där det låg i sommarnatten. Sedan flera dagar varskodde arbetarorganisationerna om den fascistiska revolten som omedelbart förestående. Undermineringsarbetet i kaserner och ammunitionstransporter hade redan börjat. Marocko var ockuperat. Klockan ett på morgonen hade regeringen äntligen beslutat vapenutdelning bland folket, klockan tre blev syndikalistiska medlemskortet giltigt som vapenlicens. Det var hög tid — telefonmeddelandena från landsorten hade varit optimistiska från midnatt till klockan två, men började nu bli motsatsen.

Från Nordbangårdens telefoncentral anropade man bangårdarna en efter en. Sekreteraren i transportsyndikatet, Ramos, ledde förfrågningarna med Manuel som hjälp över natten. Utom i det avskurna Navarra hade de överallt fått svar, antingen att ”regeringen är herre över situationen” eller att ”arbetarorganisationerna kontrollerar staden i avvaktan på regeringens instruktioner”. Men samtalen hade nyss börjat ändra ton:

”Hallå, är det Huesca?”

”Vem talar?”

”Arbetarkommitterade, Madrid.”

”Det är ni inte länge till, era svin! Arriba España!”

Fäst med häftstift på väggen lyste Claridads specialupplaga (7 e.m.) med ett ”Till vapen, kamrater!” över sex spalter.

”Hallå, är det Avila? Hur går det hos er? Det är centralen.”

”Hälsa hem, din fan. Leve Kristus Konungen!”

”Vi ses nog! Salud!”

Ramos hade fått rycka in hals över huvud.

De nordliga linjerna konvergerade mot Zaragoza, Burgos och Valladolid.

”Hallå, är det Zaragoza? Arbetarkommitterade?”

”Skjutna. Som ni ska bli. Arriba España!”

”Hallå, är det Tablada? Det är Nordbangården, Madrid, syndikatets representant som talar.”

”Ring till fängelset, din idiot! Vi kommer snart och tar dig.”

”Då ses vi på Alcala, andra baren till vänster.”

Telefoncentralens folk såg på Ramos, hans joviala gangsteransikte och krusiga hår.

”Hallå, Burgos?”

”Ja. Det är kommandanten.”

Ingen bangårdschef längre. Ramos lade på luren.

En apparat ringde:

”Hallå, är det Madrid? Vem talar?”

”Transports sekreterare.”

”Det är Miranda. Vi håller staden och stationen. Arriba España!”

”Men vi håller Madrid. Salud!”

Man kunde alltså inte längre räkna på hjälp norrifrån utom över Valladolid. Återstod Asturien.

”Hallå, är det Oviedo? Vem talar?”

Ramos började bli försiktig.

”Bangårdsdelegerade.”

”Det här är Ramos, sekreterare i syndikatet. Hur går det hos er?”

”Överste Aranda är regeringstrogen. Men det låter inte bra i Valladolid, vi ska skicka tretusen väpnade gruvarbetare som förstärkning åt de våra.”

”När?”

Det steg en våg av gevärsskrammel kring Ramos så att han knappast hörde.

”När då?”

”Genast.”

”Salud!”

”Följ det där tåget i telefon”, sade Ramos till Manuel och ringde upp Valladolid.

”Hallå, är det Valladolid? Vem talar?”

”Bangårdsdelegerade.”

”Hur går det?”

”Vi håller kasernerna. Vi väntar förstärkning från Oviedo, gör vad ni kan för att den ska komma fortast möjligt. Men var inte oroliga, här klarar det sig nog. Hur har ni det?”

Det sjöngs utanför bangården, och Ramos hörde inte sin egen röst.

”Hur har ni det?” frågade Valladolid.

”Jo tack, bra.”

”Har trupperna revolterat?”

”Inte än.”

Valladolid lade på luren.

Den vägen kunde man dirigera alla förstärkningar norrifrån.

Omsvärmad av folk som växlade och kopplade mystiskt med tågen, insvept i kontorets pappersdofter och bangårdens os av järn och sot (dörren stod öppen mot den glödheta natten), satt Manuel och antecknade stad efter stad. Utanför dånade det av sång och gevärsskrammel: han var tvungen att hela tiden fråga om (vad fascisterna beträffar lade de bara på luren). Han överförde positionerna på en järnvägs-karta: Navarra avskuret, hela östra Biscayakusten — Bilbao, Santander, San Sebastian — regeringstrogen men avskuren vid Miranda. Å andra sidan Asturien och Valladolid trogna. Hela tiden ringde det.

”Hallå, det är Segovia. Vem talar?”

”Syndikatets representant”, sade Manuel och betraktade Ramos med frågande min. Vad fyllde han i själva verket för funktion? ”Vi kommer snart och sköter om dig!”

”Tack, det behövs inte. Salud!”

Nu var det de fascistiska bangårdarna själva som ringde, Sarracin, Lerma, Aranda del Duero, Sepulveda och Burgos för andra gången. Från Burgos mot Sierran ryckte hotet fram i snabbare takt än förstärkningstågen.

”Hallå, det är inrikesministeriet; är det Nordbangården? Låt bangårdarna veta att civilgardet och stormgardet står på regeringens sida.”

”Hallå, det är Sydbangården. Hur går det i norr, Ramos?”

”De tycks hålla Miranda och en god bit längre neråt. Det är tretusen gruvarbetare på väg mot Valladolid, så den vägen kan det komma förstärkningar. Och ni själva?”

”Stationerna i Sevilla och Granada är deras, resten håller.”

”Och Cordoba?”

”Vet inte. När de har stationerna pågår ju ännu förstadsstriderna. Det är allvarligt bråk i Triana, i Penarroya med. Men du förvånar mig med ditt Valladolid, är det verkligen vårt?”

Ramos bytte telefon och ringde:

”Hallå, Valladolid? Vem talar?”

”Bangårdsdelegerade.”

”Å ... Någon sa att fascisterna var hos er?”

”Fel. Här är allt väl. Och i Madrid? Har soldaterna revolterat?”

”Nej.”

”Hallå, Nordbangården? Vem är det?”

”Transports sekreterare.”

”Det är Tablada. Har du ringt oss?”

”Jo, dom sa att ni var skjutna eller i finkan, jag minns inte vilket.”

”I alla fall är vi ute nu. Det är fascisternas tur. Salud!”

”Hallå, det är Folkets hus. Meddela alla de regeringstroga bangårdarna att regeringen, stödd på milisen, är herre över Barcelona, Murcia, Valencia, Malaga, hela Estremadura och hela östra delen av landet.”

”Hallå, det är Tordesillas. Vem talar?”

”Madrids arbetarråd.”

”Lymlar av din sort är skjutna här. Arriba España!”

I Medina del Campo lät det på samma sätt. Linjen till Valladolid förblev den enda stambana som låg fri norr ut.

”Hallå, är det Leon? Vem där?”

”Syndikatets delegerade. Salud!”

”Det är Nordbangården. Madrid. Har tåget med gruvarbetare från Oviedo passerat?”

”Vet du var det är nu?”

”Åt Mayorgahållet till, tror jag.”

På gatan utanför fortsatte sången och gevärsrasslet alltjämt.

”Är det Mayorga? Det är Madrid. Vem talar?”

”Vem är ni själv?”

”Madrids arbetarråd.”

Mayorga lade på luren. Var fanns då tåget?

”Valladolid, hallå. Är ni säkra på att kunna hålla stånd ända tills gruvarbetarna kommer?”

”Absolut säkra.”

”Mayorga svarar inte.”

”Gör ingenting.”

”Madrid, hallå. Det är Oviedo. Aranda har just gått över, strid pågår.”

”Och var är tåget med gruvarbetarna?”

”Mellan Leon och Mayorga.”

”Behåll kontakten bara!”

Det var Manuel som ringde. Ramos väntade.

”Hallå. Mayorga? Det är Madrid.”

”Och vem där?”

”Arbetarrådet. Vem är ni själv?”

”Centurion i spanska falangen. Ert tåg har gått förbi, idioter!

Alla stationer är våra fram till Valladolid, och Valladolid håller vi sen midnatt. Era gruvarbetare väntar vi på med kulsprutor.

Aranda slipper se dem mer. På återseende!”

”Det hoppas jag!”

Manuel ringde stationerna mellan Mayorga och Valladolid en efter en.

”Sepulveda, hallå! Det är Nordbangården, Madrid, arbetarrådet.”

”Ert tåg har gått förbi, förbannade idioter!”

Påringningarna fortsatte.

”Hallå, Madrid. Hallå, hallå! Madrid? Det är Navalperal de Pinares, stationen. Vi har tagit den här jordbiten igen. Fascisterna är avväpnade ... ja, avväpnade och i finkan. Meddela Deras folk ringer på var femte minut för att höra om staden fortfarande är deras. Hallå, hallå ...”

”Man borde skicka falska meddelanden överallt”, sade Ramos till Manuel.

”Det skulle de väl kontrollera.”

”Ja, men det skulle i alla fall vålla dem en massa besvär.”

”Hallå, är det Nordbangården? Det är landsorganisationen, vem talar?”

”Ramos.”

”Vi fick höra att ett tåg modernt beväpnade fascister skulle vara på väg. Det skulle komma från Burgos. Vet du något?”

”Det skulle vi väl ha hört här, alla stationer är våra ända till Sierra. Men det kanske är bäst med försiktighet. Ett ögonblick! Ring till Sierra, Manuel.”

Manuel ringde den ena stationen efter den andra. I handen höll han en linjal som han tycktes slå takten med. Hela Sierran var trogen. Han ringde telefoncentralen: samma informationer. Hitom Sierran hade fascisterna antingen inte gjort några försök eller också var de slagna.

I alla fall höll de halva Nordspanien. I Navarra stod Mola, Madrids forne polischef. Och mot regeringen som vanligt tre fjärdedelar av armén, på regeringens sida stormgardet och folket, kanske också civilgardet.

”Hallå, det är landsorganisationen. Är det Ramos?”

”Ja.”

”Nå, det där tåget?”

Ramos resumerade och frågade i sin tur:

”Hur är ställningen annars i sin helhet?”

”Bra. Mycket bra. Utom på krigsministeriet. Klockan sex påstod de att allting var åt helvete, vi svarade att de var fega kräk, de påstår att milisen inte kommer att kunna hålla samman. Vi ger tusan i deras dumheter ... jag hör knappt vad du säger så som folk sjunger på gatan här.”

I luren hörde man sång som blandades med sången utanför bangården.

Fastän revolten säkert hade utbrutit samtidigt över nästan hela landet, fick man intryck av att det var en frontlinje som flyttades fram — fascisterna kontrollerade stationer på allt kortare avstånd från Madrid. Och ändå hade stämningen sedan några veckor varit så spänd och folket så oroligt för en attack och för att kanske få genomlida den utan vapen i hand, att denna första krigsnatt verkade som en oändlig befrielse.

”Du har väl fortfarande din kärra?” frågade Ramos Manuel. ”Ja visst.”

Ramos överlämnade växeln till en annan förtroendeman. Några månader tidigare hade Manuel köpt en liten begagnad bil för att fara och åka skidor i bergen. Varje söndag brukade Ramos låna den och göra propagandaturer. I kväll hade Manuel åter ställt den till kommunistiska partiets disposition; än en gång arbetade han med sin kamrat Ramos.

”Det får inte bli ett nytt 34”, sade denne. ”Vi kör till Tetuan de las Victorias.”

”Var ligger det?”

”Vid Cuatro Caminos.”

Efter trehundra meter blev de hejdade av den första kontrollposten:

”Passersedel!”

Passersedeln var det syndikalistiska medlemskortet. Manuel hade inte sitt kommunistkort på sig. I sin egenskap av filmstudioman — han var ljudingenjör — klädde han sig en smula bohemartat

och trodde sig åtminstone i detta avseende föga borgerlig till apparitionen. Annars var det i hans bruna, regelbundna, en aning tunga ansikte bara de tjocka ögonbrynen som kunde göra anspråk på att verka proletära. Men milismännen hade knappt hunnit kasta en blick på Ramos förrän de kände igen honom på hans glada, krusiga huvud, och bilen startade på nytt i en skur av slag på axeln, knytnävshälsningar och salut-rop. Natten var fylld av broderskap.

Ändå hade det rätt en icke obetydlig kamp mellan vänster- och högersocialister, och Caballeros opposition mot en eventuell Prietoregering hade varit kraftig nog, de sista veckorna. Vid andra kontrollen överlämnade män från F.A.I.¹ just en misstänkt individ till arbetare från U.G.T.² som var deras gamla motståndare. ”Det går fint det här”, tänkte Ramos.

Vapenutdelningen var inte avslutad, en bil med gevärslast hade just kört fram.

”Det ser ut som sulor!” sade Ramos.

Man såg mycket riktigt bara insidan av kolvarna.

”Ja”, sade Manuel, ”schulor.”

”Varför sluddrar du så där?”

”Jag bet sönder en tand i dag. Min tunga bryr sig inte om något annat sen dess. Den struntar i antifascismen.”

”Vad åt du?”

”En gaffel.”

Skuggor omfamnade gevären som de mottagit, andra väntade i dunklet packade som sillar och skällde på de första att skynda sig. Kvinnor gick förbi med patronfyllda togväskor.

”Ja, det är verkligen inte för tidigt”, hördes en röst. ”Så länge som man har väntat på att de där ska falla över en.”

”Jag trodde nästan att regeringen skulle offra oss ...”

”Oroa dig inte ... Nu ska de få se att det kommer att ta tid.

De uslingarna!”

”Det är folket i Madrid som är sereno³ i natt ...”

Var femhundra meter en ny kontroll, ty fascistbilarna åkte runt staden med kulsprutor. Och överallt samma lyfta knytnävar och samma broderskap. Och överallt samma underliga nattvakter som inte kunde få nog av att plocka med sina gevär — gevärslösa sedan hundra år.

Vid framkomsten kastade Ramos sin cigarrett och trampade på den.

”Rök inte mera nu!”

Han försvann brådsnande och kom tillbaka tio minuter senare med tre kamrater. Alla bar på paket av tidningspapper, omlindade med grova snören. Manuel hade helt lugnt tänt en ny cigarrett.

”Låt bli din cigarrett”, sade Ramos flegmatiskt. ”Det är dynamit.”

Kamraterna lade hälften av paketen i framsätet och hälften i baksätet, återvände sedan in i huset. Manuel steg ur och släckte cigarretten under skosulan utan att släppa den. Han lyfte ett högst bekymrat ansikte mot Ramos.

”Nå? Vad är det med dig?” frågade denne.

”Du är obehaglig, Ramos.”

”Än sen? Nu kör vi.”

”Kan vi inte få tag i en annan kärra? Jag kör lika gärna en annan.”

”Vi ska spränga broarna, den vid Avila att börja med. Vi fraktar dynamit och den ska omedelbart expedieras till de platser där den behövs, Peguerinos och så vidare. Tycker du vi ska

¹ Federación Anarquista Ibérica, Iberiska anarkistförbundet.

² Unión General de los Trabajadores, socialdemokratisk fackföreningsunion.

³ sereno = nattvakt.

förlora två timmars tid, va? Den här kärran vet vi åtminstone att den går.”

”Ja”, sade Manuel sorgset men gillande.

Han brydde sig inte så mycket om vagnen som om de utsökta tillbehören — den var utrustad för sportutflykter med skidor. De startade igen, Manuel vid ratten och Ramos i baksätet med ett stort paket granater tryckt mot magen. Och plötsligt märkte Manuel att vagnen blivit honom alldeles likgiltig. Det fanns inte längre någon vagn, det fanns bara natten runtomkring, laddad med ett dunkelt och gränslöst hopp, en natt då var och en hade något att göra på jorden. Och Ramos lyssnade till en avlägsen trumma som om han hört sitt eget hjärtas slag.

Var femte minut hejdades de av kontrollerna.

Milismännen, bland vilka många inte skulle kunnat läsa en passersedel, dunkade bilens besättning på axlarna så snart de kände igen Ramos. Och knappt hade de hört denne ryta: ”Rök inte!” och sett att bilen var lastad med paket förrän de började hoppa av glädje. Dynamiten var Asturiens gamla, av en romantisk gloria kringstrålade vapen.

De startade igen.

Väl ute på Alcalá-avenyn satte Manuel upp farten. En lastbil med väpnade arbetare på hans högra sida gjorde en häftig vänstergir — och i natt körde alla fordon med åttio kilometer!

Manuel försökte undvika kollisionen men kände hur den lätta vagnen kastade honom uppåt och tänkte: ”Slut!”

När han kom till medvetande igen låg han på magen bland dynamitpaketen, vilka rullade som kastanjer — på trottoaren lyckligtvis. Under hans ögon blänkte blod i lyktskenet, men han hade inte alls ont, blödde bara näsblod och hörde Ramos skrika:

”Rök inte, kamrater!”

Själv ropade han detsamma, vände sig äntligen om och fick se sin vän med benen saxade under sig, de krusiga lockarna ner i ansiktet och handgranaterna ängsligt tryckta mot magen, omgiven av män med gevär som gestikulerade kring paketen utan att våga ta i dem. Mitt i det hela låg Ramos' cigarrettstump och självrökte — han hade begagnat sig av ensamheten i baksätet för att smygröka. Manuel trampade på den. Ramos gav order om att paketen skulle travas upp längs en mur. Vad bilen beträffar tjänade det ingenting till att ens tala om den.

Någonstans ropade en högtalare: *Rebellernas trupper marscherar mot Barcelonas centrum. Regeringen är herre över situationen.*

Manuel hjälpte till med att trava upp paketen. Ramos, som annars alltid var så aktiv, rörde sig inte.

”Varför hjälper du inte till?”

Hallå! Rebellernas trupper marscherar mot Barcelonas centrum.

”Jag kan inte röra armen: måste ha spänt mig för hårt. Men det går över. Vi stannar första bästa vagn och fortsätter.”

Andra kapitlet

Daggfrisk steg den första högsommargryningen över Barcelona. Det trånga kaféet vid den ofantliga, tomma avenyn hade stått öppet hela natten. Sils, även kallad Negus, medlem av F.A.I. och Transportarbetarsyndikatet, satt där och delade ut revolverar åt sina kamrater.

Rebellernas trupper började nå förstäderna.

Alla pratade om varann.

”Vad ska militären göra här?”

”Skjuta på oss, var säker på det.”

”Officerarna svor ju Companys trohetseden så sent som i går!”

”Fråga radion?”

Den lilla radioapparaten längst in i det trånga rummet upprepade numera var femte minut:

Rebellernas trupper marscherar mot centrum.

”Delar regeringen ut vapen?”

”Inte!”

”Två kamrater som gick omkring på gatan med gevär blev häktade i går. Durruti och Oliver måste gå emellan för att få dem fria.”

”Vad säger dom på Tranquillidad?⁴ Att vi får gevär eller inte?”

”Inte förstås.”

”Och revolverarna här?”

Negus fortsatte att dela ut.

”Revolvrarna har de fascistiska officerarna vänligt ställt till sina anarkistiska kamraters förfogande. Mitt skägg inger ju förtroende.”

Han och två vänner hade tack vare några medbrottslingar på natten lyckats tömma tvenne krigsfartygs arsenaler. Han bar ännu den blå mekanikeroverallen som han tagit på sig för att obemärkt komma ombord.

”Nu salar vi”, sade han och räckte fram den sista revolvern. ”I första öppna vapenaffär måste vi köpa patroner. Tjugofem var, vad vi har är inte nog.”

Rebellernas trupper marscherar mot centrum.

”Vapenaffärerna öppnar inte i dag, det är ju söndag.”

”Inga dumheter — vi öppnar dem själva. Nu går var och en och hämtar sina kamrater, vi tar dem med oss.”

Sex stannade, resten avlägsnade sig.

Rebellernas trupper ...

Negus hade tagit kommandot. Inte på grund av sin ställning i syndikatet utan på grund av att han suttit fem år i fängelse, för att han en natt, då Barcelonas spårväg efter en strejk avskedat fyrahundra arbetare, med hjälp av ett tiotal kamrater satte eld på vagnarna i spårvagnsstallarna på Tibidabokullen och släppte dem lösa mot stadens centrum, som fylldes av bilarnas förskräckliga signaler när de kom flammande och med frånslagna bromsar. Under två års tid ledde han sedan mindre betydande sabotagehandlingar.

De gick ut i den blånande gryningen, var och en undrande hur nästa morgon skulle bli. I varje gathörn tillstötte grupper, ledda av dem som först lämnat kaféet. När de kom fram till

Diagonalen marscherade trupperna redan fram ur dagen som höjde sig.

Ljudet av marschsteg upphörde, en salva beströk boulevarden och med sina officerare i täten tågade åter Pedralbeskasernens soldater mot stadens hjärta längs den snörräta avenyen, den största i Barcelona.

Anarkisterna tog betäckning i en tvärgata. Negus och två andra återvände.

Det var inte första gången de såg dessa officerare. Det var desamma som spärrat in trettiotusen asturier, desamma som de mött i Zaragoza, desamma som låtit sabotera agrarrevolten, desamma som hade äran av att beslutet om konfiskering av jesuitordens rikedomar förblivit en tom bokstav, fastän det upprepats sex gånger under ett sekel. Desamma som jagat bort Negus' egna föräldrar. Den katalanska lagen stadgar nämligen att vinodlaren blir vräkt om vinberget inte längre bär, och under phylloxerapesten hade alla smittade vinberg förklarats som icke bärande. Vinodlarna hade jagats bort från den jord de odlat upp och odlade sedan tjugofem eller femtio år. De som efterträdde dem hade inte längre någon som helst rätt till jorden och kunde följaktligen betalas lägre. Kanske av just dessa fascistiska officerare ...

De gick på båda sidor om truppen, mitt ute på gatan, föregångna av skyddspatruller på trottoarerna. Patrullerna sköt en salva in i varje tvärgata de passerade. Lyktorna var ännu inte

⁴ Det kafé där anarkisterna samlades.

släckta. Neonskyltarna strålade i kapp med gryningsljuset. Negus återvände till sina kamrater.

”Dom såg oss säkert. Vi måste göra en krok och ta emot dom längre fram.”

Deras språngmarsch var ljudlös; nästan alla hade gummiskor på sig. De lade sig i bakhåll i portarna på en tvärgata till

Diagonalen. Det var rika kvarter och vackra, djupa portar. Boulevardens träd var fulla av fåglar. Var och en kunde se en orörlig kamrat med revolver i hand mittemot sig, på andra sidan gatan.

Den tomma gatan fylldes småningom av det taktfasta bullret. En anarkist föll, någon hade skjutit från ett fönster — men vilket?

Kolonnen var femtio meter längre bort. Och från fönstren måste man ha den ypperligaste utsikt över portarna på motsatt sida.

Orörliga i alla portgångar vid den tomma gatan som började fyllas av truppens taktfasta trampande väntade anarkisterna på att skyttarna i fönstren skulle pricka dem som på en skjutbana.

Skyddspatrullens salva ... Kulorna flög förbi som en svärm gräshoppor och patrullen passade gatan. Så snart kolonnens massa börjat strömma förbi knallade revolverskotten från portarna. Och anarkisterna är inga dåliga skyttar.

Officerarna ropade: ”Framåt!” — inte mot tvärgatan utan mot staden. Var sak har sin tid. I en springa mellan ornamenten på den monumentala port där Negus sökt betäckning syntes inte mer av soldaterna än ett stycke från bältet till fötterna. Inga gevär — alla hade lyft dem och sköt i förbigående. Under uniformsblusens flikar fanns många civila byxor — fascistiska frivilliga.

Efterpatrullerna passerade, marschbullret avtog.

Negus samlade sina kamrater, lät dem ta ställning på en annan gata. Vad de uträttade var föga värt. Den avgörande striden skulle ändå stå mitt i staden, förmodligen på Plaza de Cataluña. Man borde ta trupperna bakifrån. Men hur skulle det gå till?

På första öppna plats hade de lämnat ett detachment, en smula obetänksamt kanske ... Det hade ett kulsprutegevär.

En arbetare kom springande förbi med revolver i handen.

”De delar ut vapen till folket!”

”Till oss med?” frågade Negus.

”Jag säger dig ju att de delar ut vapen till folket!”

”Till oss anarkister också?”

Den andre vände sig inte om.

Negus gick in i ett kafé och telefonerade till partitidningen. Uppgiften var verkligen riktig men anarkisterna hade hittills fått endast sextio revolverar på sin lott. Lika gott att gå och ta dem själv på något krigsfartyg då ...

En fabriksvissla började böla i morgonen. Precis som en vanlig dag då endast små öden avgöres, en av dessa vanliga dagar då Negus och hans kamrater brukade skynda längs de långa grå och gula murarna, längs de ändlösa murarna. Samma gryningsljus och samma, ännu inte släckta gatlyktor som tycktes hänga i spårvägsnätet. Ännu en fabriksvissla. Och tio, och tjugo.

Hundra.

De stannade alla som förstenade mitt på gatan. Aldrig hade någon av dem hört flera på en gång än fem. Som när Spaniens städer fordom under krigshot skakades av dånet från sina kyrkklockor, besvarade nu Barcelonas proletärer gevärssalvorna med flämtande sirentjut.

”Puig är på Plaza de Cataluña”, skrek en karl som kom springande in mot staden med två andra efter sig. De hade gevär.

”Jag trodde inte han var ute från sjukhuset än”, sade en av Negus' män.

När alla fabriksvisslorna blåste på en gång lät det inte längre dystert som när en ensam ångare lämnar hamn utan som en hel avseglande revolutionsflotta.

”Vapenutdelningen får vi sköta själva”, sade Negus och såg bort mot detachmentet med

kulsprutegeväret.

Det var raseri i hans ansikte. Mellan mustascherna och det svarta skägget glänste de något utstående tänderna. Än långdragna, än korthuggna fyllde vrålen från de ockuperade fabrikernas visslor husen, gatorna, luften, och hela havsbukten ända upp mot bergen.

*

Parkkasernens trupper marscherade som alla de andra mot centrum.

Puig hade med trehundra man besatt ett torg — han var den kortaste och axelbredaste av dem alla, klädd i en svart tröja. Det var inte bara anarkister, ty mer än hundra hade fått gevär av regeringen. De som inte förstod sig på dem höll just på att lära sig av andra.

”Äganderätten betyder ingenting här”, sade Puig och fördelade till allmän belåtenhet gevären på de bästa skyttarna.

Trupperna avancerade längs den bredaste avenyn och han ordnade sina män på gatorna mittemot. Negus hade just kommit dit med sina kamrater och kulsprutegeväret som han emellertid var ensam om att kunna hantera. Inte ett ljud hördes — milismännen sprang omkring i sina gymnastikskor, spårvagnarna gick inte och de marscherande soldaterna var ännu för långt bort. Sedan sirenerna slutat vilade en lurande tystnad över Barcelona.

Soldaterna marscherade med gevären skjutfärdiga under ett hotells och en parfymfirmas kolossala reklamskyltar. Puig undrade om reklamen redan tillhörde det förflutna. Alla anarkisterna hade lagt an.

Det första ledet soldater — i civila byxor — lossade en salva mot en av anarkisternas gator och spridde sig under ett moln av skrämda vita duvor. Många duvor föll. Det andra ledet gjorde på samma sätt. Puigs män stod skyddade och sköt även de, inte i en gatuöppning som Negus' män, utan i koncentrerad eld, och platsen var inte stor. Första ledet började röra sig i språngmarsch mot Negus' kulsprutegevär, men som när en våg drar sig tillbaka och lämnar kvar sina stenar på stranden, tvangs det av de häftiga salvorna att dra sig tillbaka mot avenyn och lämnade kvar en girland av utsträckta eller hopknutna kroppar.

I fönstren på ett hotell stod herrar i skjortärmarna och applåderade (vilken av parterna?) ungefär som utländska idrottsentusiaster på en olympiad. En siren började åter sitt ångbåststjut.

Arbetarna sprang upp för att förfölja.

”Till era poster!” skrek Puig och fäktade med sina korta armar. Ingen hörde.

På mindre än en minut hade en tredjedel av förföljarna fallit. Sedan soldaterna tagit betäckning i avenyns portiker befann sig arbetarna i samma situation som sina motståndare nyss. Längst bort på torget låg lik och sårade i kaki, längre fram civila eller blåklädda, mellan båda de döda duvorna. I den semesterblå himlen ovanför hade tjugo sirener börjat på nytt.

Puig och hans trots de sårade ute på torget ständigt växande skara lämnade inte trupperna någon ro. Soldaterna retirerade i språngmarsch — annars var det risk att folkfrontsmännen gensköt dem på någon av avenyns parallellgator och väntade dem bakom en barrikad.

Kasernportarna slöt sig med ett rasslande ljud.

”Puig?”

”Det är jag. Vad är det?”

Nya frivilliga strömmade ständigt till. Eftersom civilgardister och stormgardister kämpade i centrum och kommunisterna är föga talrika i Barcelona, befann sig de anarkistiska ledarna här i befälsställning. Puig var relativt okänd, han skrev inte i *Solidaridad obrera*. Men man visste att det var han som organiserat hjälpen till barnen i Zaragoza och för den sakens skull ville icke-anarkister hellre ha med honom att göra än med F.A.I.-ledarna. (Våren 1934 hade arbetarna i Zaragoza under Durrutis ledning strejkat i fem veckor, den största strejk Spanien upplevat. De hade avvisat varje subvention och endast för sina barns räkning väddat till den proletära

solidariteten. På tidningen *Solidaridad* hade mer än hundratusen givare inlämnat penning- eller naturabidrag, vilka omedelbart fördelats av Puig. Och en lastbilskolonn som han improviserade förde arbetarnas barn till Barcelona.) Eftersom föreningsavgifter inte förekom hos anarkisterna hade dock Puig, i likhet med Durruti och andra ”solidariska”, tidigare plundrat spanska statsbankens guldbilar för att skaffa medel till strejker eller till anarkistiska förlaget. Alla som hört talas om hans romaneska förflutna blev överraskade när de fick se den lilla satta rovfågelsgestalten med den böjda näsan, den ironiska blicken och munnen på vilken ända sedan morgonen ett leende lekte. Endast den svarta ylletrojan tycktes stå i någon harmoni med hans antecedentia.

Han lämnade på platsen en tredjedel av sina allt talrikare män, och dessa började bygga barrikader och installera kulsprutegeväret som en av nykomlingarna kunde sköta. Många soldater hade gått över till folket; de kom i skjortärmarna för att undvika förväxling, men hjälmarna hade de på sig. De fascistiska officerarna hade på morgonen givit dem två glas rom och sagt att de skulle slå ned en kommunistisk komplott.

Med de övriga gav sig Puig i väg mot Plaza de Cataluña. Det gällde att krossa rebellerna i centrum för att sedan ta itu med kasernerna.

De kom dit genom Paseo de Cataluña. I fonden dominerade hotell Colon plazan med sitt ananasformade torn, som var späckat med kulsprutor. Trupper från Pedralbeskasernen hade ockuperat de tre största byggnaderna: rakt fram hotellet, till höger telefoncentralen, till vänster Eldorado. Männen i ledet vägrade att slåss, men kulsprutorna gjorde det möjligt för officerare, halvuniformerade fascister och sådana som de senaste fjorton dagarna ”blivit soldater”, att behärska torget.

Ett trettio-tal arbetare sprang över torgets upphöjda mittplatå och sökte ta betäckning bakom träden som omger den. Kulsprutorna började spela och männen föll i rad efter varandra. Høgt uppe i luften flög duvorna runt — deras skuggor gled över de utsträckta kropparna, snuddade förbi en man som just stod och vacklade med geväret sträckt över huvudet.

Kring Puig vajade nu vänsterns samtliga partitecken. Tusentals män var där. För första gången rusade liberaler, U.G.T.-män, C.N.T.-män,⁵ anarkister, republikaner, syndikalister, socialister tillsammans mot de fientliga kulsprutorna. För första gången hade anarkisterna förmått sig till att rösta — i hopp att vinna de asturiska fångarnas befrielse. Det blandade asturiska blodet hade enat Barcelona och det ingav Puig förhoppning att även i fortsättningen få se det svartröda baneret, som dittills knappt varit mer än ett hemligt tecken.

”Trupperna har dragit sig tillbaka till Parkkasernen”, skrek en skäggig karl som kom springande med en tupp under armen. ”Goded har kommit från Balearerna”, skrek en annan.

Goded var en av fascisternas bästa generaler.

Somliga av de anfallande sökte förgäves smyga sig längs murarna i skydd av markiser och balkonger — de var utsatta för elden från minst två kulsprutenästen samtidigt. Med strupen het och torr som om han rökt tre paket cigaretter i sträck såg Puig dem falla en efter en.

De gick mot fienden därför att det är seden bland revolutionärer — även om de nått fram till den solbelysta, med kafébord belamrade trottoaren framför hotellet skulle de varit dömda. En heroism som bara är heroism för heroismens skull leder till intet. Puig älskade hårda män, han älskade dessa som föll. Men han var skräckslagen. Att slåss med några civilgardister för att komma åt statens guld var inte detsamma som att ta hotell Colon, men hans blygsamma erfarenhet var nog för att han skulle förstå att de anfallande handlade lika litet koordinerat som målmedvetet.

På den breda asfaltbanan runt mittrefugen hoppade kulorna som insekter. Och så många fönster! Puig räknade hotellets: mer än hundra! Det verkade som om det fanns kulsprutor även i den

⁵ Confederación Nacional del Trabajo, anarkosyndikalistisk fackföreningssammanslutning.

jättelika takskyltens stora O:n — COLON.

”Puig!”

”Ja?”

Han gav den lilla flintskallen med de små grå mustascherna ett nästan fientligt svar — han förstod att det var fråga om order, och innerst inne bar det honom emot att ge några.

”Ska vi gå på dem?”

”Vänta.”

Små grupper försökte hela tiden avancera över torget. Puig hade sagt åt sina egna att vänta. De litade på honom och väntade. På vad?

En ny våg — denna gång kontorsanställda med vita kragar och till och med hattar — vällde i språngmarsch fram ur Cortesgatan för att ebba ut vid hörnet av Paseo de Gracia, sönderhackad av kulsprutorna från Colon och Eldorado.

Solen sken vackert över blodet och de vilande kropparna. Puig hörde det första kanonskottet.

Om kanonerna var arbetarnas var hotellet förlorat, men om trupperna marscherade ner från kasernerna mot torget stödda av kanoner skulle det gå som 33 och 34 ...

Han sprang och telefonerade — det fanns bara två pjäser men båda i fascisternas händer.

Han samlade de sina, gick till första bästa garage, stuvade dem i lastbilar och körde bort under de sommargröna träden från vilka sparvarna flydde.

De två kanonerna, 75:or båda två, stod avbröstade på en bred aveny som de beströk. Framför dem soldater, alla i civila byxor denna gång, beväpnade med gevär och en kulspruta. Bakom dem ännu flera soldater, ett hundratal kanske men av allt att döma utan kulspruta. Tvåhundra meter längre bort slutade avenyn i rät vinkel mot en tvärgata — mitt i detta T fanns en portik och under portiken en 37-millimeterskanon.

Puig sände en liten grupp för att rekognoscera artilleristernas betäckning i T:ets båda grenar och placerade sina män i en tvärgata till avenyn.

Tjutande och tutande kom två Cadillacvagnar bakom honom, körda i ett svepande sick-sack som på en gangsterfilm. Förd av flintskallen med de små mustascherna rusade den första ner mot fascisternas koncentrerade gevärs- och kulspruteeld. Granaterna gick för högt. Den körde ner mellan de båda kanonerna, kastade soldaterna åt sidorna som en snöplog och krossades mot muren strax bredvid 37-millimeterskanonens portik, som utan tvivel var målet. Allt som blev kvar av den var svarta spillror med blodfläckar kring, som av en fluga krossad mot en vägg...

37:an fortsatte att ge eld mot den andra bilen som med tjutande signalhorn körde ner mellan de två kanonerna och med en fart av 120 kilometer i timmen försvann under portiken.

37:ans eld upphörde. Från alla tvärgator tittade arbetarna fram mot det svarta bålet ur vilket inget signalhorn hördes. De väntade att männen i bilen skulle komma fram, men männen i bilen syntes inte till.

Sirenerna hade åter börjat tjuta, det var som om de ännu återskallande signalhornen vuxit ut till det ofantliga och fyllde hela staden för att fira revolutionens första döda hjältar. Vana vid vardagens gatubuller kretsade duvorna över avenyn. Puig kände avund mot de döda kamraterna på samma gång som han inte ville gå miste om de kommande dagarna. Barcelona var havande med hans livs stora dröm.

”Nåja, för tusan”, sade Negus. ”Det var nog ett gott arbete, men meningslöst.”

Rekognosceringsgruppen återvände med besked.

”Bakom kanonerna, till höger, finns det inte mer än ett tiotal man.”

Säkert hade fascisterna för ont om folk för att bevaka gatorna runtomkring, och Barcelonas gatunät består av idel räta vinklar.

”Ta kommandot”, sade Puig till Negus. ”Jag ska försöka från andra sidan, bakifrån. Försök komma så nära kanonerna som möjligt med de andra och kasta er över dem så snart vi är

framme.”

Han tog fem kamrater och gick. Negus och hans män smög framåt. Knappa tio minuter hade gått förrän soldaterna besinningslöst gjorde helt om och artilleristerna sökte vända sina pjäser: Puig hade kört igenom den lilla vaktpatrullen med sin bil och rusade nu mot kanonerna med kulsprutegeväret stickande ut mellan vindrutans två glasskivor och bakvagnen sladdande till höger och vänster som en rasande pendel. Han såg kanonservisen växa som en närbild på bio. De var inte längre skyddade av stålplåt. En fascistisk kulspruta som gav eld växte till den också. Fyra runda hål i det splitterfria glaset. Framåtlutad, irriterad över sina korta ben, stampade Puig på gaspedalen som om han velat sparka in golvet för att nå sina kamrater på andra sidan kanonerna. Två hål till i glaset, rimfrostkantade. Kramp i vänstra foten, händerna knutna om ratten, gevärsmynnningarna som flög mot rutan, kulsprutans smattrande i öronen, träden och husen som välte runt — en duvflock som höll på att vända och bytte färg i solen — Negus' röst som skrek ...

Puig vaknade till medvetande för att åter befinna sig mitt i revolutionen, bland de erövrade kanonerna. Han hade bara fått en hård stöt i nacken när bilen välte. Två av hans följeslagare var döda. Negus förband honom.

”Så där, nu har du turban, nu är du arab och därmed jämnt!” Vid avenyns andra ända passerade civilgardister och stormgardister. De eskorterade officerare och civilbyxor till polisen och avväpnade soldater till en kasern. Soldaterna gick och pratade med arbetarna som bevakade dem. De senare hade fördelat deras gevärsinsemellan. Alla andra återvände till Plaza de Cataluña.

Där var situationen densamma, endast flera döda. Puig kom den här gången genom Paeso de Gracia, i hörnet av Hotell Colon. En högtalare ropade just:

Prats flygfält gör gemensam sak med folkfrihetens försvarare.

Utmärkt! Men var?

Ur gatorna mittemot hotellet välldes åter hopen av anarkister, socialister, småborgare i stjärkragar och några klungor bönder morgonen var framskriden och bönderna började komma till staden. Puig hejdade sina män. Under elden från tre kulsprutenästen lämnade anfallsvågen sin krans av döda och drog sig tillbaka. Och som en annan duvsvärm singlar en sky fascistiska flygblad ner från fönstren och fastnade i träden.

För första gången kände sig Puig stå inför en möjlig seger, inte bara ett förtvivlat företag som 1934 och alla de andra gångerna. Trots vad han kände till av Bakunins skrifter (förmodligen var han den enda i hela gruppen som hade bläddrat i dem) hade revolutionen i hans ögon alltid tett sig som ett bondeuppror. Ansikte mot ansikte med en hopplös värld väntade han inte något annat av anarkismen än revoltförsök ägnade att statuera exempel. Det personliga modet var för honom en avgörande faktor för lösningen av alla politiska problem.

Han drog sig till minnes hur Lenin dansat i snön den dag då Sovjetregeringen varat tjugofyra timmar längre än Pariskommunen. Men den här gången gällde det inte tapperhetsprov, det gällde att segra! Anföll hans män som de andra skulle de falla utan att ta hotellet.

Från de två, mot hotell Colon v-formigt sammanlöpande boulevarderna och från Cortesgatan som skär dem som ett tvärstreck kom, alldeles samtidigt, tre regementen civilgardister. Puig såg sina gamla fienders båthattar glimma i solen. Att döma av hurraropen som hälsade dem där de marscherade fram var de på regeringens sida. På torget blev det så tyst att man kunde höra flaxandet av duvornas vingar.

Även fascisterna tvekade, förbluffade över att se polistrupper på regeringens sida. Och de hade sig säkert bekant att civilgardisterna är elitskyttar.

Överste Ximenes haltade uppför de trappsteg som leder till plazans upphöjda mittplatå och gick rakt fram mot hotellet. Han var vapenlös. Ända tills han hunnit en tredjedel av vägen var allt tyst, sedan återtog kulsprutorna elden från alla tre hållen. Puig sprang en trappa upp i huset han stått vid. Av alla sina fiender hatade anarkisterna civilgardet mest. Överste Ximenes var dessutom

varm katolik. I dag slogs de trots allt sida vid sida i ett omaka vapenbrödraskap.

Ximenes vände sig om ... nu lyfte han sin kommandostav och ur de tre gatorna kom civilgardisterna stormande. Haltande som förut gick Ximenes vidare mot hotellet. Puig drog sig till minnes att gardisterna brukade kalla honom ”Gamla ankan” Han var ensam med kulorna mitt på den ofantliga plazan. Vänstra sidans gardister höll sig utmed telefoncentralen som inte kunde få korn på dem rakt ovanifrån, högra sidans utmed Eldorado. Enda sättet hade varit om Eldorados skyttar bestrukit telefoncentralen, men varje fascistgrupp försökte försvara sig själv i stället för att tänka på nästan.

Hotell Colon riktade sina kulsprutor omväxlande mot högra och vänstra sidan — inte utan besvär eftersom gardisterna ryckte an i djup kolonn och skickligt begagnade sig av trädens skydd. De följdes av anarkisterna som myllrade fram ur alla gator. Framför Puig passerade samtidigt Cortesgatans gardister i språngmarsch, med klampande stövlar, utan att hindras av någon eld. Mitt på torget haltade översten rakt framåt.

Tio minuter senare var hotell Colon taget.

Civilgardet hade besatt Plaza de Cataluña. Det nattliga Barcelona genljöd av sånger, skrik och gevärsskott.

I ljust från trottoarkaféet strömmade väpnade civila, borgare, arbetare, soldater och stormgardister förbi. Vid borden satt gardister och drack.

Överste Ximenes satt också där och drack, men i första våningen, i en liten salong som förvandlats till expedition. Han kontrollerade hela stadsdelen. Och sedan några timmar hade även ledare för irreguljära förband kommit och begärt hans instruktioner.

Puig trädde in. Han hade läderväst på sig och en grovkalibrig revolver i bältet — den smutsiga och genomblödda turbanen gav kostymen ett visst romantiskt skimmer, och så utstyrd föreföll han ännu kortare och bredare än förr.

”Var kan vi göra oss mest nyttiga?” frågade han. ”Jag har tusen man.”

”Ingenstans. För ögonblicket är allt lugnt. De kommer nog att försöka göra utfall, åtminstone från Atarazanaskasernen. Men det vore bra om ni väntade en halvtimme, det skulle inte vara så dumt att ha era reserver till hands utom mina egna. De tycks ha vunnit spelet i Sevilla, Burgos, Segovia, Palma, för att inte tala om Marocko. Men här blir de slagna.”

”Vad tänker ni göra med fångarna?”

Anarkisten var lika obesvårad som om de varit vapenkamrater i en hel månad. Genom sin hållning lät han omärkligt förstå att han kom för att begära råd, inte order. Ximenes, som flera gånger studerat hans fotografi i sitt register, kände igen ansiktet men var förvånad över den lilla, undersätsiga sjörövärgestalten. Fastän Puig bara var en andraplansfigur bland anarkistledarna kände sig översten mera nyfiken på honom än på de andra, med anledning av hjälpaktionen för Zaragozas barn.

”Regeringens instruktioner är att avvärja soldaterna och försätta dem på fri fot”, sade översten. ”Officerarna ställs inför krigsrätt. Det var ni som var i bilen, inte sant? Som överrumplade kanonerna?”

Puig kom ihåg att han längst bort på gatan hade sett civilgardets båthattar marschera förbi tillsammans med stormgardets platta uniformsmössor

”Jo”, sade Puig.

”Det var bra gjort. För om de hade kommit hit med kanonen hade läget kanske varit ett helt annat nu.”

”Ni hade tur när ni gick över torget.”

Översten, som hyste en glödande kärlek till sitt land, kände sig tacksam mot anarkisten, inte just för komplimangen utan därför att han visat prov på den riktiga spanska stilen och svarat honom i ordalag som kunde ha hedrat en bland Karl den femtes hövitsmän. Ty det var klart att han med

”ni hade tur” menade ”det var modigt gjort”.

”Jag var rädd jag”, sade Puig, ”rädd att jag inte skulle hinna ända fram till kanonen. Levande eller död, men ända fram! Och ni, vad tänkte ni på?”

Ximenes log. Han satt barhuvad, det kortklippta vita håret liknade ankdun — men sitt öknamn hade han fått också för de små kolsvarta ögonens skull och för den breda, platta näsan.

”Vid sådana där tillfällen brukar ens ben undra: 'Vart är du egentligen på väg med oss, idiot!' I synnerhet det som haltar ...”

Han blinkade med ena ögat och höjde pekfingret:

”Men hjärtat säger: 'Gå på' ... Visserligen hade jag aldrig sett kulor stå så tätt som spön i backen — men uppifrån förväxlar ju skytten lätt en karl med hans skugga, vilket minskar träffsäkerheten.”

”Attacken var fint gjord”, sade Puig avundsjukt.

”Ja. Era karlar kan nog slåss, men de kan inte kriga.”

På trottoarerna nedanför dem gled tomma och blodfläckade bårar förbi.

”Dom kan slåss”, sade Puig.

Blomsterförsäljerskor hade kastat nejlikor på bårarna när de bars förbi, och nu låg de vita blommorna där bredvid blodfläckarna.

”När jag var i fängelse”, sade Puig, ”trodde jag aldrig att ett sådant kamratskap skulle kunna finnas.”

Vid ordet ”fängelse” blev Ximenes medveten om att han, Barcelonas polisöverste, satt och drack vid samma bord som en anarkistledare, och han log på nytt. Alla den yttersta vänsterns ledare hade uppfört sig tappert och många var sårade eller döda. För Ximenes liksom för Puig var även tapperheten ett slags fädernesland. I kaféljuset nedanför strömmade anarkistiska frivilliga förbi med blånande hakor — ingen hade hunnit raka sig, striden hade börjat för tidigt. Ännu en bår kom glidande med en gladiolus fäst vid handtaget.

Ett rött sken flammade upp bortom torget och på avstånd, över en kulle, ännu ett. Snart syntes klarröda, skälvande eldkulor här och där. Liksom staden i gryningen ropat på hjälp med alla sina sirener, brann den nu på natten med alla sina kyrkor. Brandlukten trängde in i salongen vars fönster stod vidöppna mot sommarnatten. Ximenes betraktade de ofantliga, granatröda, nedifrån belysta rökmolnen som vältrade in över Plaza de Cataluña, reste sig och gjorde korstecknet. Inte ostentativt som om han velat göra en trosbekännelse, utan som om han varit ensam.

”Vad anser ni om teosofi?” frågade Puig.

Framför hotellporten stod en grupp journalister, osynliga uppifrån, livligt samtalande om det spanska prästerskapets neutralitet och om munkarna i Zaragoza som med krucifixen i högsta hugg nedgjorde Napoleons veteraner. Deras röster steg klara i natten trots de avlägsna ropen och detonationerna.

”Hm”, brummade Ximenes utan att se bort från rökmolnen. ”Gud är väl inte till för att smugglas in i människolivet som en nattvardskalk i en tjuvficka.”

”Från vilket håll har Barcelonas arbetare fått höra talas om Gud? Det är väl inte möjligen från samma herrar som predikade för dem om Asturiens Gudi behagliga undertryckande?”

”Hm, Gud har de väl fått lära känna genom det enda i en människas liv som hon verkligen kan förstå: barnet, döden, tapperheten ... Predikningar räknas inte! Vi kan ju anta att spanska statskyrkan inte längre är värdig sin uppgift. Men det fattas väl minsann inte heller mördare som kryper bakom ryggen på er — och inte hindrar väl det er att fullfölja er egen uppgift? Man skall inte identifiera människor med det lägsta inom dem ...”

”Tvingar man massan att leva långt nere så lär man dem inte några högsinta tankar. Vad är det för några som sedan fyrahundra år haft 'vård om deras själar' — som ni skulle uttrycka er? Om de inte fick lära sig hata så bra skulle de kanske lära sig motsatsen, eller vad tror ni?”

Ximenes såg bort mot de avlägsna lågorna.

”Har ni sett på bilder av män som har kämpat för det som är ädelt och skönt? De borde se glada ut — eller fridfullt lugna åtminstone ... Men det första man ser i deras ansikten är alltid sorgsenhet ...”

”Nå, präster, det är en sak och människohjärtat en annan. Jag kan inte tala om det där med er. Jag är van att uttrycka mig och saknar inte kunskaper, för jag är typograf — men saken ligger annorlunda till. På tryckeriet har jag ofta talat med författare och det är samma sak som med er. Man säger präster och ni svarar med Sankta Teresa. Eller man säger katekesen och ni svarar med — vem var det nu? — Thomas av Aquino.”

”Katekesen är viktigare för mig än Sankt Thomas.”

”Men er katekes och min är inte samma sak — våra öden är för olika. När jag var tjugofem år gammal läste jag om katekesen, jag hittade den nånstans här ute i en rännsten — det är en moralisk historia, som ni hör ... Och man säger inte åt folk, som sedan tvåtusen år bara har fått örfilar, att vända andra kinden till.”

Puig förvirrade Ximenes därför att intelligens och enfald hos honom var fördelade på ett annat sätt än hos dem översten var van vid.

De sista gästerna kom ut från kaféet med rödgula brandreflexer på sina förfärade ansikten — de hade just blivit utsläppta ur linnemagasinen, toaletterna, källarna och vindarna där fascisterna stängt dem inne. Rökmolnen blev allt tätare och brandlukten så intensiv som om själva hotellet stått i lågor.

”Vad prästerna beträffar tycker jag för det första inte om folk som pratar och ingenting gör, förstår ni. Jag är av en annan ras. Men jag är också en smula av deras och det är därför jag avskyr dem. Man predikar inte för arbetare och fattiga om Asturiens undertryckande. Och att de gör det i ... i kärlekens namn, va! — det är det värsta! Det finns kamrater som säger: Idioter, varför bränner ni inte bankerna i stället, men jag svarar nej! Att borgarna bär sig åt som de gör, det är i sin ordning. Men prästerna ... Kyrkorna där de har stått och gillat masshäktningar av trettitusen, tortyr och allt annat, de kan brinna och det är rätt. Konstverken undantagna, de ska firmas kvar för folkets skull: katedralen brinner heller inte.”

”Och Kristus då?”

”Han var en anarkist som lyckades. Den enda. Men apropå prästerna ska jag säga er en sak som ni kanske kommer att ha svårt att förstå därför att ni aldrig varit fattig. Jag hatar folk som vill ge mig syndaförlåtelse för det bästa jag har gjort i mitt liv.”

Han borrade ögonen i honom, nästan som en fiende den här gången:

”Jag vill inte ha någon förlåtelse.”

Ute på torget ropade en högtalare i natten:

Trupperna i Madrid har ännu inte tagit parti.

Ordning råder i Spanien.

Regeringen är herre över situationen.

General Franco har nyligen häktats i Sevilla.

1 Barcelona har folket vunnit en fullständig seger över fascisterna och de upproriska trupperna.

Fäktande med armarna kom Negus in och ropade till Puig:

”I Parkkasernen har de gjort utfall och byggt en barrikad!”

”Salud”, sade Puig till Ximenes.

”På återseende”, svarade översten.

I en rekvirerad bil gav sig Puig och Negus på nytt i väg genom den röda natten som ekade av sång. Genom bordellfönstren i stadsdelen Caracoles höll milismännen på att hyva madrasser ner i lastbilar som omedelbart körde till barrikaderna.

Hela den nattliga staden var nu översållad av sådana, byggda av madrasser, gatstenar, möbler ...

En var besynnerligt uppbyggd av biktstolar, en annan, framför vilken några hästar hade fallit, såg i det snabbt framglidande lyktskenet ut som en hög döda hästhuvuden.

Puig kunde inte riktigt förstå vad fascisterna ville med sin barrikad. Övergivna av de fientligt sinnade soldaterna fortsatte de kampen ensamma, sköt ströskott i halvmörkret från en oformlig möbelhög som kröntes av en skog uppåtvända stolsben. De elektriska lamporna hade man skjutit bort. Så snart folket kände igen Puig och hans turban fylldes gatan av glada rop — som alltid när en strid drar ut på tiden hade de börjat längta efter sin anförare. Fortfarande följd av Negus gick Puig till första bästa garage och tog en lastbil.

Avenyn var lång och kantad av träd som stod blå i natten. De osynliga fascisterna fortsatte att skjuta. De hade en kulspruta, fascisterna hade alltid kulsprutor.

Puig satte full fart, trampade gaspedalen i botten som han gjort dagen förut. När han fått in trean och växellådans buller sjunkit hörde Negus mellan två kulsprutesalvor ett isolerat skott och såg hur Puig plötsligt reste sig med båda händerna stödda på ratten som på ett bord och med ett sådant skri som en människa skriker när hon fått tänderna krossade av en kula.

Ett i barrikaden infogat spegelskåp som reflekterade lastbilens lyktor rusade emot dem, och under ett frenetiskt skärrande från Negus' kulsprutegevär öppnade sig barrikaden som en inslagen dörr.

Milismännen följde efter genom bräschan och hade redan hunnit förbi lastbilen som fastnat bland möblerna. Fascisterna flydde mot den närlägnade kasernen. Utan att sluta skjuta såg Negus ner på Puig som dold under sin turban låg framstupa över ratten, skjuten till döds.

Tredje kapitlet

20 juli

Stormgardister och civilgardister i båthattar försökte för bringa ordning i vimlet — det var karlar i skjortärmarna och karlar med nakna överkroppar och kvinnor som kom tillbaka så snart man föst i väg dem. De främre leden var tämligen glesa, men längre bort stod massan oöverskådligt packad och därifrån hördes hela tiden ett mörkt sorl. En officer kom med en soldat som just lyckats fly ur kasernen — de gick mot ett kafé. Jaime Alvear, som såg vart de ämnade sig, sneddade dit före dem. Madrid ångade av asfalt och upphettad sten. Under de nålvassa gevärsskotten från fönster och portar överallt hördes kanonen dunka regelbundet som om den varit folkmassans hjärta.

Kafékunderna samlade sig kring soldaten som flugor. Han flämtade:

”Och översten sa: Republiken ... måste räddas.”

”Republiken?”

”Ja. Eftersom den hade fallit ... i bolsjevikernas och judarnas ... och anarkisternas händer.”

”Vad svarade soldaterna?”

”Bravo!”

”Bravo?”

”Ja, än sen ... det gav dom väl katten i. Det var ju också mest dom nya som svarade. Sen en veckas tid ... så var det fullt med nya.”

”Och de röda då?” frågade en röst.

I de orörliga glasen skälvde konjaken och manzanillan i takt med belägringen. Soldaten drack. Han hämtade andan mer och mer.

”Det fanns bara såna kvar som man ingenting visste om. Alla andra var som bortbytta sen fjorton dar. Vänstergrabbar fanns det kanske kvar ett femtiotal hos oss. Men dom var inte där. Det påstås att dom låg surrade i ett hörn.”

Rebellerna hade varit övertygade om att regeringen inte skulle ge folket vapen; de väntade på

Madrids fascister som ännu inte rörde sig.

Det blev med ens tyst: en röst hördes från högtalaren. Eftersom tidningarna kom ut bara en gång om dagen var det i radio man följde Spaniens öde.

Besättandet av Barcelonas kaserner fortsätter.

Atarazanaskasernen har tagits av syndikalisterna under ledning av Ascaso och Durruti. Ascaso stupade vid anfallet mot kasernen.

Fästningen Montjuich har givit sig åt folket utan strid ...

Hela kaféet sorlade till av entusiasm. Inte ens i Asturien fanns ett namn med dystrare och mera meningsfull klang än Montjuich.

... då soldaterna vägrade lyda sina officerares order sedan de hört högtalarna meddela att Spaniens lagliga regering löste dem från deras lydnessplikt gentemot de upproriska officerarna.

”Vilka är det som nu försvarar kasernen?” frågade officeren.

”Officerarna och dom nya. Grabbarna klarar sig undan vart dom kan. Det är säkert fullt i källarn. När eran kanon började var det ingen som ville vara med längre: vi fattade galoppen. För det vet man väl att anarkister och bolsjeviker inga kanoner har. Det sa jag till kamraterna att överstens tal, det var bara ett nytt trick av fascisterna. Att skjuta på folket, ånej! Så jag hoppade över till er.”

Soldaten lyckades inte behärska skälvnningen i sina axlar. Kanonen dundrade alltjämt och granatkrevaderna svarade som ett eko.

Jaime hade varit och sett den. Den sköttes av en kapten i stormgardet som inte var artillerist — han fick skotten att gå men inte att träffa. Full av iver stod skulptören Lopez bredvid honom — han var major i den socialistiska milisen som även Jaime tillhörde. Kanonen stod så att den inte kunde riktas direkt mot kasernporten, kaptenen sköt alltså mot murarna, på en höft. Den första granaten hade gått för högt och exploderat ute i någon förstad, men den andra tog i muren och rörde upp ett stort gult dammoln. Pjäsen var inte ankrad utan rekylerade ursinnigt för varje granat. Milismännen drog med nakna armar i hjulekrarna och flyttade den tillbaka bäst de kunde — som på ett kopparstick från franska revolutionen. I alla fall hade en granat tagit vägen genom ett fönster och exploderat i kasernens inre.

”När ni kommer in”, sade soldaten, ”så tänk på att kamraterna inte har lossat ett skott mot er och att det var meningen.”

”Men hur ska vi kunna skilja dem från de nya?”

”Så där med ens? Ja, inte vet jag ... Men i längden — jag ska säga er en sak: dom nya har aldrig nån familj.”

Han menade att fascisterna som gått in vid armén för att kämpa mot folkresningen undvek att synas tillsammans med sina alltför eleganta damer. De närmast skyddade gatorna var däremot fyllda av soldaternas väntande hustrur, de enda grupper i folkmassan där det tegs stilla.

Smattrandet av de belägrades eld ökade plötsligt. Lastbilar stannade gnisslande med nya stormgardister. En av deras pansar-bilar var redan på platsen. Kanonen skakade fortfarande vinet i glaset på kaféet. Karlar med gevär i hand kom och tog ett glas och berättade nyheter alldeles som skådespelare i kostym på studiobyffén mellan två scenupptagningar. Men på golvet svartvita schackbräde syntes avtrycken av blodiga sulor.

”En ny murbräcka!”

Framåtlutade som pråmdragare, med eller utan kragar men alla med gevär på ryggen, kom verkligen femtio man i två rader bärande en ofantlig plank. Likt ett geometriskt monstrum gled den fram över högarna av grus och järnskrot på gatan, slog mot porten som mot en jättegonggong och drog sig tillbaka. Trots skriken, skotten och rökmolnen hörde man hur kasernens alla klosterekon vibrerade bakom de höga portarna. Tre av dem som bar plankan föll för fascisternas eld. Jaime intog en av de tomma platserna. En stor syndikalist med buskiga ögonbryn tog sig om

huvudet som om han ville hålla för öronen just som de åter satte i gång. Han sjönk samman över den framåtgående plankan med armarna dinglande på ena sidan och benen på den andra. Flertalet av bärarna hade inte lagt märke till honom, murbräckan fortsatte sitt tunga, långsamma lopp med mannen hängande tvärsöver. För Jaime, som var tjugosex år, betydde Folkfronten just detta broderskap i liv och död. Från arbetarorganisationerna till vilka han satte sitt hopp i lika hög grad som han misströstade om dem som i flera århundraden styrt hans land, hade han framför allt lärt känna de anonyma ”kärntrupper” som förekom i alla sammanhang och som personifierade själva fosterlandskärleken i Spanien. Han deltog av hela sitt hjärta i kampen där han i solgasset under falangisternas kulor lyfte den kolossala bjälken som bar den döde kamraten fram mot portarna. Ånyo slog murbräckan mot portarna och kroppen gled av och föll. Den dödes två grannar — den ena av dem var Ramos — tog tag i honom och bar bort honom medan plankan drog sig tillbaka, nu i långsammare takt. Ytterligare fem man stupade. Där murbräckan gått fram var en tom, vit väg mellan två rader sårade och döda.

Man hade hunnit en bit in på juliförmiddagen, och alla ansikten blänkte av svett. Kanonens och murbräckans dova stötar gav en grundrytm till stridens alla småljud. Men på gatorna nedanför kaserntrapporna stod hopar av kontorister, arbetare och småborgare med blickarna lyfta mot portarna i väntan på att stormningen skulle inledas. I handen hade de gevär med dinglande snören (eftersom regeringen inte delat ut axelremmar) och över bröstet alltför trånga patronkök.

Nu stannade murbräckan, kanonen tystnade, till och med fascisternas eld upphörde och alla böjde huvudena bakåt. Man hörde det djupa mullrandet av en flygplansmotor.

”Vad är det?”

Kamraterna sneglade mot Jaime. De visste att den långa, indianbruna pojken med det stripiga svarta håret var ingenjör vid Hispano-Suizafabrikerna. Maskinen var ett av regeringens gamla arméplan, men i armén fanns det ju gott om fascister. Det sänkte sig i en stor kurva. Hopens tystnad var intensiv. Två bomber exploderade på kaserngården och flygbladen föll som konfetti, länge fladdrande i sommarhimlen ovanför den bravo-ropande massan.

Och uppför trapporna från de nedanförliggande gatorna kom den anstormande hopen. Murbräckan bultade ännu en gång mot portarna under en förtvivlad gevärseld. I samma ögonblick som den drog sig tillbaka flög ett lakan ut genom ett av fönstren — man hade gjort en ofantlig knut i ändan för att kunna kasta det. Lakanet observerades inte från murbräckan som återtog sitt lopp och i ett slag bröt igenom porten som fascisterna just dragit bommarna från.

Kaserngården var alldeles tom. Men bakom de stängda fönstren och dörrarna i pation på andra sidan den tomma planen fanns fångarna.

*

Först kom soldater, viftande med sina syndikalistkort, många med naken överkropp. En av de främsta raglade. Under hopens oroliga frågor kastade han sig på alla fyra och drack ur en rännsten. Sedan kom officerare med händerna över huvudet. Somliga såg eller ansträngde sig att se likgiltiga ut, en dolde ansiktet i uniformsmössan, en annan smålog som om det hela bara varit ett gott skämt. Den senare höll inte händerna högre än vid axlarna och tycktes vilja gå milismännen till mötes för att omfamna dem.

Ovanför öppnades ett av mittelfönstren som kanonen redan skamfilat. I fönsterramen syntes en yngling. Gapskrattande hoppade han ut på det som var kvar av balkongen, på ryggen hade han tre gevär och släpade ytterligare två efter sig som hundar i band. Nu kastade han dem ner på gatan och ropade: *Salud!*

Soldaternas hustrur, milismännen vid murbräckan, civilgardisterna, alla störtade fram. I kasernens klosterkorridorer sprang kvinnorna och ropade namn — det var märkvärdigt tyst där nu, sedan kanonen slutat. Med gevären klara kom Jaime och hans kamrater upp i första våningen.

Andra milismän hade tagit sig in genom en bräsch. Officerare kom gående, bevakade av glada civilister med löskragar, patronkök över kontorsrockar och gevären klara.

Bräschan var utan tvivel stor, ty milismännen blev allt fler. Hurraropen från den oöverskådliga folkmassan utanför skakade murarna. Jaime såg ut genom fönstret: tusen armar med uppkavlade skjortärmar och tusen knutna nävar höjdes ur massan i takt, som gällde det gymnastik. Man började dela ut de tagna vapnen.

Muren, framför vilken teatersablar och moderna gevär tornade upp sig i högar, dolde från gatan en stor gård som Jaime kunde överblicka. Längst in på gården fanns en cykelaffär. Medan milismännen ännu slogs hade den länsats och gården var full av omslagsremсор, styrstänger och hjul. Jaime tänkte på syndikalisten som legat tvärsöver murbräcken.

I den första salen satt en officer med huvudet i handen och blodet ännu rinnande i en pöl på bordet. Två andra låg utsträckta på golvet med revolverna nära de slappnade händerna.

I den andra salen, som var ganska mörk, låg soldater på golvet. De tjöt: *Salud! Ohoj! Salud!* men kunde inte stiga upp, bundna som de var. Det var sådana som fascisterna misstänkt för trohet mot republiken eller sympatier för arbetarrörelsen. Av glädje trummade de med klackarna mot golvet, trots repen. Jaime och milismännen omfamnade och kysste dem på spanskt vis medan de gjorde dem fria.

”Finns fler där nere”, sade en av dem.

Jaime och hans följeslagare störtade nerför en trappa till ett ännu mörkare rum, störtade sig över de bundna kamraterna och omfamnade även dem. Men de hade blivit arkebuserade dagen förut.

Fjärde kapitlet

21 juli

”Hej!” sade Shade till en svart katt som tittade misstänksamt på honom. Han steg upp från sitt bord på café Granja och sträckte ut handen, men katten försvann igen i folkmassan och mörkret. ”Katterna har blivit fria de också, efter revolutionen, men de tycker fortfarande illa om mig: jag hör fortfarande till de förtryckta.”

”Kom och sätt dig igen, sköldpadda”, sade Lopez. ”Katter är ovänliga djävlar, kanske de är fascister också. Hundar och hästar är idioter; man kan inte göra bra skulptur av dem. Det enda djur som är människans vän är pyrenéörnen. Under min rövarperiod hade jag en pyrenéörn; de äter bara ormar. Ormar är dyra, och eftersom jag inte kunde knycka dem från Zoologiska trädgården, så köpte jag billigt kött och skar det i strimlor, som jag svängde framför örnen. Han var snäll och låtsades låta lura sig, och slök dem.”

Hallå, radio Barcelona, sade högtalaren. Kanonerna som erövrats av folket står riktade mot Capitanía dit upprorsmakarnas ledare har flytt.

Shade såg ut över Alcalá-avenyn och gjorde anteckningar för nästa dags artikel, men samtidigt lade han märke till att skulptören med sin bourbonska näsa och trots sin utskjutande underläpp och uppåtsträvande hår hade en viss likhet med Washington, men framför allt med en papegoja. Likheten underströks ytterligare av att Lopez just nu viftade på vingarna.

”Färdiga för nästa scen, därinne”, vrålade han; ”tagningen börjar!”

Madrid liknade en kolossal studio för nattliga tagningar, där det rörde sig i det bländande skenet från de elektriska lyktorna, utklätt efter alla revolutionära traditioner.

Men Lopez lugnade sig; några milismän kom fram och tryckte hans hand. Vad som gjorde honom populär bland konstnärerna som var stamkunder på *Granja* var inte så mycket att han föregående dag på Montañakaseren skjutit med fjortonhundraålskanonen, och heller inte så mycket att han var en begåvad konstnär, som att han en gång svarat en ambassadattaché som bad honom att göra en byst av hertiginnan av Alba: ”På villkor att hon sitter modell som flodhäst.”

Som han alltid gick och drog i Zoologiska trädgården och kände djuren bättre än Franciscus, påstod han på fullaste allvar att flodhästen kommer när man visslar på den, håller sig alldeles stilla och ger sig i väg igen när han inte behövs längre. Den oförsiktiga hertiginnan kunde för övrigt vara tacksam att hon slapp undan: Lopez skulpterade i diorit, och när modellen i timtal hört honom hamra som en hovslagare, hade arbetet framskridit sju millimeter.

Soldater i skjortärmarna gick förbi, hälsade av leverop och följda av barnskaror ... Det var de trupper som övergivit de upproriska fascistiska officerarna i Alcalá-de-Henares och slutit sig till folket.

”Titta på alla ungarna som går förbi”, sade Shade, ”vad de är malliga! Det finns en sak jag tycker om här i landet, och det är att de vuxna är som barnen. Allt jag tycker om liknar alltid barn, mer eller mindre. När du händelsevis får se barnet i en karl du tittar på, så tycker du om honom med en gång. Och om det är en kvinna blir du hopplöst kär. Titta bara på dem: allihop visar de barnet som de döljer i vanliga fall. Milismännen här firar orgier i bajonetter, andra stupar på Sierran, men det är samma sak ... I Amerika inbillar man sig att revolutionen är som ett vredesutbrott. Men det som dominerar här just nu är det goda humöret.”

”Det finns annat än gott humör också.”

Lopez yttrade inga subtiliteter utom när han talade konst. Nu fann han inga ord, utan sade bara: ”Hör!”

Bilarna rusade förbi i båda riktningarna, övermålade med jättebokstäver: syndikatens initialer i vitt; de som satt i dem gjorde knytnävshälsningen och ropade: *Salud!* och hela den segerjublande skaran tycktes smälta samman i detta rop som i en oavslutlig, broderlig kör. Shade slöt ögonen.

”Varje människa behöver finna sin form av poesi någon gång”, sade han.

”Guernico säger att hoppet är revolutionens största styrka.”

”Det säger García också. Det säger alla människor. Men jag tycker Guernico är tråkig; alla kristna är tråkiga förresten. Fortsätt.”

Shade liknade en präst från Bretagne, och Lopez såg däri den djupaste orsaken till hans antiklerikalism.

”Det är i alla fall sant, sköldpadda! Titta bara på mig, vad är det jag har arbetat för i femton år? Konstens pånyttfödelse. Därmed punkt. Här är allting färdigt för det. Den där muren mittemot som alla de där idioterna kastar sina skuggor på utan att titta åt den. Här finns en massa målare; de växer upp mellan gatstenarna; förra veckan hittade jag en på Escorials vind; han låg där och sov. Vi måste ge dem murarna. När man behöver en mur kan man alltid hitta en, smutsig, ockragul eller sienabrun. Man stryker den vit och ger den åt en målare.”

Shade rökte sin kritpipa med lugna gester och lyssnade uppmärksam: nu visste han att Lopez talade allvar. Dären härmar efter konstnären, och konstnären liknar dären. Shade var misstrogen mot de konstnärsteorier som hotar alla revolutioner, men han kände väl till de mexikanska konstnärernas verk, och Lopez' stora, vilda fresker, vimlande av klor och tjurhorn — de talade verkligen en kämpande människas språk.

Två bussar fulla av milismän och taggiga av gevär, rullade bort åt Toledohållet. Där var upproret ännu inte kvävt.

”Vi ger murarna åt målarna, gosse, de nakna murarna: så där, nu kan ni bara teckna och måla så mycket ni vill! De som ska gå förbi här behöver höra er tala. Man kan inte skapa en konst som talar till folket när man inte har något att säga folket, men vi kämpar tillsammans, vi vill skapa ett nytt liv gemensamt, och vi har mycket att säga varandra. Katedralerna kämpade för alla och med alla mot djävulen — som förresten har samma käft som Franco. Vi ...”

”Jag skiter i katedralerna. Det finns mer kamratskap här ute på gatan än i någon katedral på andra sidan. Men fortsätt.”

”Konst är inte någon fråga om motiv. Det finns ingen stor revolutionär konst — varför det? För

att man hela tiden diskuterar direktiv i stället för att tala om funktion. Vi ska alltså säga till konstnärerna: har ni något att säga revolutionärerna? (revolutionärerna är något bestämt, och inte en abstraktion som folket). Inte? Gör något annat då. Det vill ni gärna? Ta då den här muren. Den här muren, gosse, och inte ett förbannat dugg mer. Tvåusen människor går förbi här varje dag. Ni känner dem. Ni vill säga dem något. Gör så gott ni kan. Ni har er frihet, och ni har lust att begagna den. Det räcker. — Vi kommer inte att skapa några mästerverk, såna görs inte på kommando, men vi kommer att skapa en stil.”

Bankernas och försäkringsbolagens palats däruppe i dunklet, och ministerhotellens koloniala pompa strax nedanför, allt detta tycktes styra ut för fulla segel i tiden och i natten, tillsammans med de fantastiska likvagnarna, klubbarnas ljuskronor, raketerna och galärflaggorna på marindepartementets gård, som hängde orörliga i den kvava nattluften.

En gammal man kom ut ur kaféet; han hade lyssnat till Lopez i förbifarten och lade handen på dennes skuldra.

”Jag ska måla en tavla med en gubbe som går sin väg och en karl som tvättar sig. Idioten som tvättar sig, sportig, beskäftig och larvig, är en fascist ...”

Lopez lyfte på huvudet: den som talade var en bra spansk målare. Det var tydligt att han tänkte: eller en kommunist.

”... en fascist alltså. Och gubben som går sin väg är det gamla Spanien. Godnatt, käre Lopez.”

Han haltade bort i natten som var fylld av jubelrop: stormgardet tågade in i Madrid efter att ha slagit Alcalas rebeller. Knytnävarna steg i mörkret, från bord och trottoarer. Gardisterna höjde knytnävarna även de, när de gick förbi.

”Det är omöjligt”, återtog Lopez som inte längre stod att hejda, ”att folk som känner behov av att tala och folk som känner behov av att höra inte ska ge upphov åt en stil. Om vi bara låter dem hållas och ger dem färgpistoler och hela den moderna attiraljen, och längre fram keramik, så ska du få se!”

”Det bästa med ditt uppslag”, sade Shade tankfullt i det han drog i ändarna på sin fluga, ”är att du är en idiot. Jag gillar inga andra än idioter. Sånt som kallades oskuld förr i världen. Folk har alldeles för stora huven, och de vet inte vad de ska använda dem till. Alla de här människorna är idioter, precis som vi...”

Rösterna blandades med växelspakarnas gnisslande och folkets trampande ute på gatan. Emellanåt kunde man urskilja några takter av *Internationalen*. En kvinna gick förbi kaféet med en liten symaskin i famnen; hon tryckte den mot bröstet som om den varit ett sjukt djur.

Shade satt orörlig med handen om piphuvudet. Han bara gav en hastig knäpp åt sin lilla mjuka hatt med uppåtböjda brätten, så att den åkte bakåt i nacken. En officer med bronsstjärna på den blå overallen tryckte Lopez' hand i förbifarten.

”Hur går det i Sierran?” frågade denne.

”De tar sig aldrig igenom. Milismännen strömmar till i ett.”

”Just det”, sade Lopez medan officeren marscherade vidare. ”Och en dag kommer den stilen att ha spritt sig över hela Spanien, precis som det fanns katedraler över hela Europa och som de revolutionära frescomålarnas stil spred sig över hela Mexico.”

”Ja, bara du lovar att låta bli och dilla om katedralerna.”

Från vimlet av alla stadens bilar, som rekvirerats och slungats fram att användas i krigets eller drömmarnas tjänst, steg kamratliga tillrop. Fotografier som de före detta fascistiska men nu nationaliserade tidningarna tagit när Montañakasernen erövrats hade cirkulerat på trottoarkaféet hela dagen, och milismännen kände igen sig på dem. Shade funderade över om han skulle ägna nattens artikel åt Lopez' planer, åt *Granjas* pittoreska interiör eller åt det revolutionära hopp som fyllde gatan. Kanske åt alltsammans förresten. (Bakom honom satt en landsmaninna och gestikulerade med en fyrtyo centimeters amerikansk flagga på bröstet, men han hade just fått veta

att det berodde på att hon var dövstum.) Skulle det kunna födas en stil ur dessa spridda murar och dessa människor som gick förbi dem — samma människor som gick förbi honom i detta ögonblick, upphetsade av denna frihetsmarknad? Gemensamt med sina målare hade de den underjordiska samhörighet som kristenheten trots allt utgjort och som revolutionen nu utgjorde; de hade valt samma sätt att leva och att dö på. Och ändå ...

”Är det ett alldeles huvudlöst projekt, eller menar du att det ska organiseras av dig, eller av De revolutionära Konstnärernas Förbund, eller av departementet, eller av Örnarnas och Flodhästarnas Samfund — eller vad?” frågade Shade.

”Det får vi se”, svarade Lopez. ”Inte av mig för ögonblicket, i varje fall: min milis ger sig av till Sierran. Men du kan vara så säker!”

Shade skingrade röken från sin pipa genom att blåsa på den: ”Gamle gosse, om du bara visste vad jag är led på människorna!”

”Ögonblicket är illa valt ...”

”Glöm inte att jag var i Burgos i förrgår. Och det var tyvärr likadant! Likadant ... De arma idioterna fraterniserade med trupperna ...”

”Hör du, sköldpadda, här är det trupperna som fraterniserar med de arma idioterna.”

”Och på lyxhotellet satt pälsklädda grevinnor och skålade med monarkistiska bönder med mössan på huvudet och filten över axeln ...”

”Och bönderna gick i döden för grevinnorna som inte gick i döden för bönderna; någon ordning måste det ju vara.”

”Och de spottade när de hörde ord som republik eller syndikat, de arma djävlarerna. Jag såg en präst med ett gevär; han trodde att han försvarade sin tro, och i en annan stadsdel såg jag en blind. Han hade en vit bindel för ögonen. Och på bindeln stod skrivet med violett bläck: 'Leve Kristus Konungen!' Jag är säker på att han också trodde att han var frivillig ...”

”Han var ju blind!”

Återigen blev det tyst omkring dem, liksom varje gång högtalarna ropade ”Hallå” med sina buktalarröster.

Hallå, Radio Barcelona. Nu talar general Goded.

Alla visste att Goded var chef för fascisterna i Barcelona och att det var han som hade det högsta militära kommandot över rebellerna. Tystnaden tycktes sprida sig till Madrids utkanter.

Här talar general Goded, sade en trött röst icke utan värdighet. Jag talar till det spanska folket för att säga att ödet har varit emot mig och att jag är fånge. Jag säger detta för att alla de som inte vill fortsätta striden skall känna sig lösta från alla förpliktelser gentemot mig.

Det var samma deklaration som den besegrade Companys utfärdat 1934. Ett väldigt jubel steg upp från den mörka staden.

”Det bekräftar vad jag tänkte säga”, återtog Lopez och tömde sitt glas i ett drag för att ge uttryck åt sin glädje. ”När jag skulle göra relieferna som du kallar mina skytiska grejor, så hade jag ingen sten. Bra sten är ganska dyrt, men det finns fullt upp på kyrkogårdarna; det är förresten det enda där finns. Så jag plundrade kyrkogården om nätterna. Alla mina skulpturer från den tiden är huggna i evig saknad; det var på så sätt jag slutade arbeta i diorit. Nu ska vi gå över till en större skala: Spanien är en kyrkogård full med stenar, och dem ska vi göra skulpturer av — hör du det, sköldpadda!”

Män och kvinnor gick förbi bärande svarta tygknyten; en gumma bar en väggklocka, en pojke en koffert och en annan ett par skor. Alla sjöng. Några steg efter de andra kom en man som drog en kärra lastad med en hel lumphandel; han kom på efterkälken även med sången. En upphetsad ung man som viftade med armarna som en väderkvarn hejdade dem för att ta ett fotografi. Det var en journalist; han hade en magnesiumlampa.

”Vad betyder alla de här flyttlassen?” frågade Shade och drog ned sin lilla hatt i pannan igen.

”Är de rädda för bombardemang?”

Lopez såg upp. Det var första gången han såg på Shade utan vare sig förställning eller ursinne.

”Vet du om att det finns många pantbanker i Spanien? I eftermiddag har regeringen beordrat att de skall öppnas och att alla panterna skall lämnas tillbaka utan lösepenning. Alla Madrids fattiga strömmade till, men inte alls med någon brådska utan ganska långsamt. (De trodde säkert inte på det.) Och nu kommer de tillbaka med sina täcken och klockkedjor och symaskiner ... Det är de fattigas natt i natt ...”

Shade var femtio år. Han hade varit med om åtskilligt (bland annat den amerikanska depressionen, och en älskad kvinnas långa, dödliga sjukdom) och fäste sig inte längre vid vad han kallade idioti eller djuriskhet, det vill säga grunddragen i människolivet: smärta, kärlek, förödmjukelse och oskuld. Klungor av människor gick nerför avenyn med sina kärror spretande av stolsben och åtföljda av folk bärande klockor; tanken på alla Madrids pantbanker som öppnats i natt för att lindra de fattigas nöd, och denna spridda folkmassa som drog tillbaka till fattigkvarteren med sina återvunna panter — det var det första som kom Shade att förstå vad ordet revolution kan betyda för människor.

De rekvirerade bilarna rusade bort på jakt efter de fascistiska som for med sina kulsprutor genom de mörka gatorna, och överallt ljudet taktfast hamrande, bortdöende, envist återkommande *salud* som förenade natten och människorna i ett vapenstilleståndets brödraskap — ett brödraskap som svetsades hårdare samman inför den förestående kampen, ty fascisterna nådde Sierran.

Första kapitlet

Början av augusti

Om man bortser från mekanikerna som hade overall med blixtlås — milisens uniform — verkade internationella flygets frivilliga snarast sommargäster. Deras ansikten var glada och deras skjortor öppna i den spanska augustihettan. Endast erfarna piloter och kulspruteskyttar som varit med i Kina eller Marocko fick gå upp. De andra — och varje dag kom det flera — skulle just under dagen genomgå proven.

Ute på fältet stod en tremotorig Junker och aluminiumglänste. Piloten hade förtröstansfullt landat efter att ha hört Sevillas radio förkunna att Madrid var taget.

Minst ett tjugotal cigaretter tändes på en gång. Flottiljens sekreterare Camuccini hade just kommit och sagt:

”Två och en kvarts timme är allt som B har att vinka på ...”

Vilket betydde att bombplanet B hade bensin endast för denna tid. Nu visste alla — både Leclerc som satt uppkrupen på disken likt en apa och de pliktmedvetna som pluggade in kulsprutevapnets möjliga fullkomning — alla visste att deras kamrater hade startat mot Sierran för två timmar och fem minuter sedan.

I baren steg cigarettröken inte mer i djupa, ringlande halsbloss utan i små korta stötar. Genom de långa fönsterfilerna blickade alla mot kullarnas krön.

Nu eller i morgon, snart i varje fall, skulle det bli första gången en maskin blev borta. Och var och en visste att hans egen död inte skulle betyda mer än ett nervöst rökande bland dem som väntade, ett cigarettnmoln i vilket hoppet kämpade som en drunknande.

Gardet och Polsky, kallad Pol, gick ut från baren utan att släppa kullarna ur sikte.

”Chefen är med i B.”

”Är du säker på det?”

”Var inte dum nu, du såg honom själv hoppa upp.”

Alla tänkte på sin chef med sympati. Han var med.

”Två och tio.”

”Stopp! Din klocka går fel. Hon var knappt ett, det blir två timmar och fem minuter.”

”Ånej, Raymond, börja inte nu, två och tio som jag säger. Titta på lilla Scali där oppe, så han hänger vid sin telefon.”

”Vad är han, Scali? Italienare?”

”Jag tror det.”

”Han skulle kunna vara spanjor, titta på'n.”

Scalis en aning negroida ansikte tillhörde verkligen en för hela västra Medelhavsbacken gemensam typ.

”Se, så han går på!”

”Det här går åt skogen, ska jag säga dig ...”

Och diskussionen fortsatte med dämpad röst, som om de bägge velat undvika att väcka dödens uppmärksamhet.

Ministeriet hade just meddelat Scali att två spanska jaktplan och internationella flygets två bombplan försatts ur stridbart skick av en Fiatdivision om sju maskiner. Ett av bombplanen hade fallit i de republikanska linjerna, det andra var skadat men försökte ta sig hem. Med det krulliga håret spretande åt alla håll rusade Scali ner till Sembrano.

Magnin, ”chefen”, kommenderade den internationella flottiljen, Sembrano den civila

aerodromen och de civilplan som ändrats för militärbruk. Sembrano såg ut som en ung — och godsint — Voltaire. Stödda av Madridfältens gamla arméplan kunde de nya Douglasmaskinerna som regeringen inköpt för spanska flyglinjerna i nödfall ta upp kampen med det italienska stridsflyget. Tills vidare åtminstone ...

Där nere sjönk ”pelikanernas”⁶ sorl helt plötsligt — ändå hördes inte det ringaste motorbuller och ingen signalsiren. Men de pekade ut någonting för varann. Tätt över en av höjderna korn det ena bombplanet strykande med två motorer avslagna. Bortom det sandfärgade fältet, så tomt under eftermiddagssolen som låge det på en död planet, gled maskinen tyst med sin last av döda eller levande kamrater.

”Kullen!” ropade Sembrano.

”Darras är gammal trafikflygare”, svarade Scali och böjde upp näsan med pekfingret.

”Kullen!” upprepade Sembrano, ”kullen! ...”

Maskinen skuttade över den som en häst över hindret och började kretsa över fältet. Där nere hördes inte ens ljudet av en isbits klingande mot ett glas. Alla lyssnade efter skrik.

”De kommer att slå över”, sade Scali. ”De har säkert ingen luft i ringarna mer.”

Han viftade med sina korta armar som om han velat hjälpa planet. Detta tog mark, sjönk åt ena sidan så att yttersta änden av en vinge högg i och hejdades utan att slå över ända. Pelikanerna sprang skrikande kring den tillslutna flygkroppen.

Pol satte en karamell i halsen och stirrade på planets dörr som inte rörde sig. Där inne fanns åtta kamrater. Med det borstiga håret ner i pannan skakade Gardet förgäves av alla krafter på handtaget och allas ögon var riktade mot denna rasande näve, kämpande med dörren som antagligen kilats fast. Äntligen gick den upp till hälften och ett par skor syntes, sedan nederdelen av en blodig overall. Att döma av mannens långsamma rörelser måste han vara sårad. Inför detta tills vidare anonyma blod, dessa ben som rörde sig med största försiktighet, denna kabin som var full av kamrater, stod Pol till hälften kvävd av sin karamell och tänkte att de alla var i färd med att rent fysiskt lära sig vad solidaritet vill säga.

Piloten makade sin fot allt längre och längre ut och blodet droppade scharlakansrött i den strålande solen. Äntligen syntes hans rödbrusiga vingårdsarbetarhuvud under trädgårdshatten som var hans fetisch.

”Du klarade hem kärran”, pep Sembrano med sin timida röst. ”Och Magnin?” ropade Scali.

”Inget fel på honom”, sade Darras, tog stöd mot dörrposten och försökte glida ner.

Sembrano skyndade fram och kysste honom, bådas hattar trillade av. Darras' hår var vitt. Pelikanerna flinade nervöst.

Så snart Darras kommit ur hoppade Magnin ner. Han var i flygdräkt. Med sina hängande, askblonda mustascher och sin läderhuva hade han ett tycke av viking, förvånad viking eftersom han bar goggles.

”Var är S?” skrek han till Scali.

”I våra linjer, skadad, men inga svårt sårade.”

”Ta reda på våra egna sårade. Jag springer till telefon och rapporterar.”

De som var oskadda hoppade ner, svarade gestikulerande på kamraternas frågor och ville upp igen för att hjälpa de sårade. Gardet och Pol var redan där uppe.

Bland röda fläckar och blodiga fotspår låg en helt ung man där inne. Han hette House, ”captain House”, och hade ännu inte fått sina overaller. Kulspruteskytt och fem kulor i benet på första utflykten! Han kunde inte annat än engelska — och kanske klassiska språk, för på morgonen hade han knuckt en liten grekisk Platon av Scali, trots dennes högljudda protester. Nu stack boken fram ur den bloddränkta fickan på hans blå och röda blazer. Stödd mot spanarsitsen

⁶ Kamratlig kollektivbeteckning på medlemmarna av internationella flottiljen.

väntade bombfällaren med två kulor i låret. Han var bretagnisk matros, hade varit bombfällare i Marocko och höll sig själv för hård. Medan Gardet långsamt drog ut honom bet han ihop tänderna, och det trots blodförlusten rödmosiga ansiktet förlorade inte sitt joviala uttryck.

”Vänta!” ropade Pol beställsamt och med ögonen på skaft. ”Jag hämtar en bår. Annars går det inte, vi nöter ut'en.”

Stödd på Séruzier, som kallades Flygande fasan därför att han alltid såg lika förfärad ut, stod den magra apan Leclerc i en grå sportmössa som svor mot hans overalls, och uppstämde ett epos:

”Du får nog vänta ett tag än, gosse lilla. För att fördriva tiden ska jag dra en historia för dig igen. Om mitt sista gruff med brackorna. Det var för resten för en annan killes skull. Hans portvakt kunde inte tåla honom — portisen var förresten en äcklig typ, kröp jämt för hyresgäster med kosing och var ett råskinn mot proletärerna som inget hade. Min kompis blev utskälld för att han inte sa sitt namn när han kom hem om nätterna. Vänta ett tag, sa jag. Och vid tvåtiden på natten spanner jag från en hästkrake som står i en krok i närheten, och tar honom med utanför porten, och sen säger jag med ihålig röst: 'Häst'. Och sen får portisen ursäkta att jag kilar ...”

Bombfällaren såg på Leclerc och Séruzier utan att ens rycka på axlarna, lät en majestätisk blick glida över pelikanerna och befallde:

”Nån får gå efter *l'Humanité*⁷ åt mig.”

Teg sedan tills båren kom.

Andra kapitlet

Ett litet runt rökmoln slog ut över Sierrans krön. Glasen skälvde till och de små skedarna i dem ringde en tiondels sekund efter den brakande explosionen. Den första granaten hade slagit ner i ändan av gatan. Så föll en tegelpanna från taket ner på bordet, glasen rullade och i den soliga middagen hördes ett ljud av springande steg. Den andra granaten måste ha fallit ungefär på halva gatan. De beväpnade bönderna rusade in i kafésalen, under en störtflod av ord och med spänt avvaktande blickar.

Vid den tredje krevaden (på tio meters håll) sprack de stora rutorna som tunnbandspapperet för hoppande cirkushundar. Bitarna virvlade kring öronen på männen som förlamade tryckte sig mot väggen, klädda i sina patronbälten.

En glasskärva hade fastnat som en pil mitt i den nedstänkta biografaffischen.

Ännu en explosion. Och en till, mycket längre bort till vänster den här gången — byn var vid det här laget full av skrik ... Manuel hade en valnöt i handen. Han höll den över huvudet mellan tummen och pekfingret. Ännu en granat exploderade i närheten.

”Tackar”, sade Manuel och höll fram den öppna nöten (han hade själv knäckt den mellan fingrarna).

”Nå, men vad ska vi göra nu då?” frågade en bonde. Han talade lågt för att inte locka granaterna till sig.

Ingen svarade. Ramos var i pansartåget. De tvekade, gick några steg från väggen men återvände i avvaktan på nästa granat.

”Det är ingen mening med ... det här”, sade gubben Barca. Han talade stötvis. ”Om vi ... stannar så blir vi ... galna. Vi måste ge oss ... på dem.”

Manuel tittade på honom. Hans röst verkade inte riktigt tillförlitlig.

”Det finns lastbilar på torget”, sade han.

”Kan du köra då?”

”En stor lastbil?”

”Ja.”

⁷ Fransk kommunistisk tidning.

”Då gubbar!” tjöt Barca.

En explosion så stark att alla störtade till golvet — när de såg upp hade huset mittemot kaféet förlorat sin fasad. Försenade timmerbjälkar tumlade ner som tändstickor och i tomheten bakom hördes en telefonringning.

”Det finns ju lastbilar”, började Barca igen. ”Dom tar vi och går och ger dom på käften.”

Till svar fick han i blandad kör:

”Det gör vi! ... Men det är ju detsamma som självmord..., Vi har ju inga order ... Fan anamma i helvete! ...”

”Du får ju order nu”, sade Manuel; ”kom med till bilarna i stället för att gaffla!”

Manuel och Barca sprang ut, nästan alla följde dem. Vad som helst var bättre än att stanna. Flera granater. En smula på efterkälken kom de som tvekade, som trodde det hjälpte med eftertanke.

Trettio man högt klättrade de upp i lastbilen. Granaterna föll i byns utkanter. Barca började begripa att de fascistiska artilleristerna visserligen såg byn men inte vad som försiggick i den (det fanns inga flygplan i luften för ögonblicket). Bilen satte sig i rörelse med sin last av civilklädda män som sjöng Internationalen och svängde med gevären under det växellådan slamrade.

Bönderna kände till Manuel från Ramos' propagandaresor i Sierran. Han ingav dem en försiktig sympati men försiktigheten avtog dag för dag allteftersom han blev mera orakad och allteftersom hans tunga romaransikte med de gröna ögonen och de ramsvarta ögonbrynen fick större likhet med ansiktet på en medelhavssjöman.

Lastbilen följde den solbelysta vägen. Ovanför kuttrade granaterna som duvor på väg mot byn. Manuel satt på helspänn vid ratten.

De andra fortsatte med Internationalen, på helspänn de också. Med den besynnerliga vänskap som folk på väg till striden känner för de första döda lät de blickarna dröja vid två lik som bilen i full fart närmade sig. Barca började undra var kanonerna fanns. ”Röken kan man visst inte rätta sig efter”, tänkte han.

”En grabb har trillat av!”

”Stanna!”

”Nej! Nej! Det är fråga om kanonerna, inte om grabben”, skrek Barca.

Den andre tystnade. Nu var det Barca som förde befälet. Manuel växlade om och vagnen svarade med ett maskinskrik som om den blivit sårad av en explosion. Man hade redan hunnit fram till de döda och körde förbi dem.

”Det är tre lastbilar som följer efter!”

Alla milismännen, även Manuel vid ratten, vände sig om och ropade ”hurra!”

*

Från tunnelmynningen, ur vilken pansartågslokomotivet tittade ut som en nästipp, såg Ramos lastbilarna kila fyrahundra meter nedanför. Det var en pinjeskogssluttning mellan honom och dem.

”Du”, sade han till Salazar, ”nio mot tio på att dom är sålda.” Ramos hade efterträtt pansartågets befälhavare som antingen rymt till fascisterna eller också festade i Madrid.

Bilarna verkade små i det storslagna berglandskapet men solen glänste på kylarna och fascisterna kunde inte undgå att se dem.

”Varför inte hjälpa dem?” frågade Salazar och strök sin vackra mustasch, men tveksamt, mot håren. Han hade varit sergeant i Marocko.

”Vi har order att inte skjuta och det är ju omöjligt att få någon annan; din telefon går nog all right men det finns ju ingen i andra ändan av tråden.”

Tre milismän höll på att breda ut två mässhakar och en stola på banan några meter från lokomotivet, men de lämnade inte med blicken lastbilarna som rusade fram på vägen, över vars

blå asfalt de två liken låg som svarta streck.

”Ska vi sätta i gång?” ropade en av dem.

”Nej”, svarade Ramos. ”Order att hålla stilla.”

Bilarna fortsatte framåt. Mellan kanonens hammarslag hörde man tydligt hur de surrade. En milisman steg ner ur tendern, gick och tog upp mässhakarna och vek ihop dem. Det var en av de där kastiljanska bondetyperna med långsmalt hästansikte. Ramos kom fram till honom.

”Vad gör du, Ricardo?”

”Jo, jag och kamraterna tyckte ...”

Han fingrade förläget på stolan, brokaden blänkte i ljuset.

Och hela tiden fortsatte lastbilarna. Föraren lutade sig ut från lokomotivet, ett grinande solvargsansikte mot tunnelns svarta fond. Bilarna närmade sig batterierna.

”... tyckte att man skulle vara försiktig”, återtog Ricardo. ”Det här sattyget ... det skulle väl i alla fall vara för jäkligt om man spårade ur eller om det drog olycka över kamraterna i bilarna!”

”Ge dem åt din hustru”, sade Ramos. ”Hon kanske kan ändra dem till något.”

Den joviale, krushårige unge mannen, rätt kaxig för övrigt, ingav nog bönderna förtroende. Men de visste aldrig riktigt om han skämtade eller menade allvar.

”Det där, det där på hustru min! Ånej!”

Och han kastade ifrån sig det gyllene byltet så långt han orkade ner i ravinen.

Fiendens kulsprutor började ge eld, man hörde deras noggranna tickande.

Den första bilen slirade runt i en kvartscirkel, välte och stälpte ut karlarna som en korg. De som inte var döda eller sårade började skjuta under betäckning av den. Av Ramos såg karlarna på tåget inte längre annat än den stora kikaren och de krusiga lockarna. I radion sjöng någon en andalusisk sång och kådan från de uppräckta pinjerna fyllde den skälvande luften med en lukt av färska likkistor. Luften tycktes skaka av kulsprutor.

På båda sidor om den kullstälpta vagnen växte olivträd. En, två, fem milismän lämnade den, sprang mot träden och föll den ena efter den andra. Eftersom vagnen spärrade vägen hade bilarna som följde efter den måst stanna.

”Om dom bara ville lägga sig ner”, sade Salazar, ”terrängen är användbar ...”

”Nu ger vi katten i ordena, spring till tåget och ge eld.”

Salazar sprang, martialisk och hindrad av sina väldiga stövlar.

Eftersom milismännen inte kunde komma längre riskerade inte Ramos att vådaskjuta dem. Det fanns en chans på hundra att han kunde träffa kulsprutenästet om vars position han inte hade en aning ...

På ett stickspår stod ännu transportvagnar med inskriptionen: ”Leve strejken!” Pansartåget gled blint och hotande ut ur tunneln. Och Ramos kände sig åter medveten om att ett pansartåg ändå bara betyder en kanon och några kulsprutor.

*

Männen bakom bilen sköt efter gehör. De började förstå att i krig är framryckning något svårare och betydelsefullare än strid, att det inte gäller kraftmätning utan lönnmord. Och nu var det de som höll på att lönnmördas.

”Skjut inte så länge ni ingenting ser”, skrek Barca, ”annars har vi inga skott kvar när dom kommer.”

Vad alla gärna skulle velat se fascisterna anfalla! Att få slåss i stället för att stå här och känna sig sjuk av väntan! En karl började springa mot batterierna: vid sjunde steget blev han nedklubbad på samma sätt som de vilka nyss sökt ta betäckning bland olivträden.

”Om de riktar kanonerna hitåt, då ...” sade Manuel till Barca.

Men utan tvivel var detta av en eller annan orsak omöjligt; annars hade det redan skett.

”Kamrater!” ropade en kvinnoröst.

Nästan alla vände sig förbluffade om; det var en milisflicka som kom.

”Det här är inte något ställe för dig”, sade Barca osäkert, ty de var henne alla tacksamma för att hon kommit.

Hon släpade på en liten säck som var knölig av konservburkar.

”Men hur kom du hit?” fortsatte Barca undrande.

Jo, hon kände väl till terrängen, hennes föräldrar var bönder från byn. Barca stirrade uppmärksamt — det var fyrtio meter öppen mark.

”Ja men då kan man ju komma förbi”, sade en milisman.

”Ja”, sade flickan. Hon var sjutton år och vacker.

”Nej”, sade Barca, ”titta! Den öppna biten är för stor; ger vi oss ut där blir vi skjutna allihop.”

”Men hon kom ju förbi, varför inte vi då?”

”Hör nu, skulle det inte vara möjligt att de släppte fram henne med vilje? Vi är i klämma, det är väl inte värt att sätta sig fast ännu värre?”

”Jag tror i alla fall att vi skulle kunna komma ända tillbaka till byn.”

”Det menar ni väl inte!” skrek flickan förtvivlad. ”Folkarmén bör hålla alla sina positioner, det sa dom i radio så sent som för en timme sen!”

Hon hade fått den teatraliska röst som de spanska kvinnorna så lätt slår över i. Men utan att märka det knäppte hon samtidigt bedjande händerna.

”Vi ska bära till er allt vad ni behöver!”

Ungefär som om hon lovat några pojkar leksaker för att få dem att hålla sig lugna. Barca tänkte efter.

”Kamrater”, sade han, ”det är inte det frågan gäller. Ungen här säger ...”

”Jag är ingen unge.”

”Nå, kamraten här säger att vi kan ta oss tillbaka men att vi måste stanna. Jag för min del tror att vi borde ta oss tillbaka men att det inte går. Vi får inte blanda ihop det.”

”Du har vackert hår”, sade Manuel halvhögt till milisflickan; ”ge mig en lock.”

”Kamrat, jag är inte här för att du ska vara dum.”

”Nå, behåll ditt hår då snåljåpa.”

Medan han utan alltför bestämda avsikter pratade med henne hade han hela tiden lyssnat.

”Hör!” skrek han nu, ”hör!”

Alla lyssnade i tystnaden som var djup och utan fågelsång. De fientliga kulsprutorna avverkade remsa efter remsa. En tystnade, nej, den hade bara hängt upp sig, nu började den igen. Men det kom inte en enda kula kring bilen.

”Där borta!” skrek en milisman och pekade.

”Böj dig ner, dumsnut!”

Han gjorde det, men åt det håll han pekade såg man blåa fläckar som rörde sig upp mot de fascistiska ställningarna, parallellt med vägen men skyddade av terrängen — det var stormgardet.

”Jaha, ja”, sade Barca, ”om man hade gjort på det viset ...”

”Så där går det till”, utropade en milisman. ”Nå grabbar, ska vi börja?”

”Ett ögonblick”, ropade Manuel, ”inte samma villervalla som förut. Den första i varje grupp har befälet. När ni går måste det vara åtminstone tio meter mellan er. Ni ger er av i fyra omgångar. Men alla måste komma fram på en gång. De som går först har försprång, men eftersom de måste sprida sig mer än de andra gör det ingenting.”

”Det där förstod jag inte riktigt”, sade Barca.

Och ändå hörde alla på så uppmärksamt som om det gällt att lägga ett första förband.

”Nå, dela er tio och tio.”

De gjorde så. Förtroendemännen kom fram till Manuel. Där uppe sköt kanonerna som förut mot

byn, men kulsprutorna riktades bara mot stormgardisterna som fortfarande ryckte uppåt. Manuel var van vid folk av sitt eget parti men i denna skara var de för fåtaliga.

”Du tar befäl över de tio första. Vi sprider oss alla till höger om vägen, det är inte värt vi riskerar att bli avskurna från varann om de jäklarna kommer med en pansarbil eller något i den stilen. Dessutom är vi närmare stormgardisterna på det sättet. Alltså: tio kamrater, hundra meter. Du som är först, ge dig i väg med dina tio. När du har kommit trehundra meter bort lämnar du en var tionde meter. När du ser nästa grupp komma till vänster om dig fortsätter du. Om någonting klickar så lämna befälet till närmaste man och återvänd. Här bakom finner du ...”

Vem? Manuel hade tänkt skicka Barca för att organisera folket i de andra bilarna. Honom själv? I det här fallet borde han gå före. Det kunde inte hjälpas.

”... finner du Barea.”

Han fick väl skicka någon annan till de andra.

”Om jag visslar faller alla tillbaka på Barca. Uppfattat?”

”Uppfattat!”

”Pansartåget ger eld — hör ni!”

Alla kände lust att omfamna varandra. Pansartåget sköt på ett ungefär åt kanonernas och kulsprutornas håll, men bara det att milismännen hörde sin egen kanon besvara den fascistiska elden var nog för att de inte längre skulle känna sig som jagade djur. De hälsade andra skottet med höga rop.

Manuel sände en kommunist för att varsko Ramos, en vänstersocialist till stormgardisterna och den äldste anarkisten till de andra bilarna för att förklara hur saken ordnats.

”Ta med er mat”, sade milisflickan, ”det är klokast.”

”I väg bara, pojkar, rör på pinnarna!”

”Då ska jag bära den till er”, sade hon med ansvarsmedveten uppsyn.

Det var glest mellan raderna av olivträd. I en av de stora gatorna mellan träden såg Barca först en milisman, sedan ett tiotal, sedan en lång rad. Han hade bara femhundra meters sikt, linjen fyllde hela synfältet, hela den del av lunden som han såg. Den gled fram till kanonernas rytmiska hamrande. På den närbelägna slutningen, som Barca inte kunde se nu när han kommit in under träden, hörde han stormgardets skottlossning. De hade säkert ett kulsprutegevär, ty ett mekaniskt skärrende frigjorde sig ur gevärselden och höjde sig mot fascisternas jämna kulsprutesmatter. Milislinjen avancerade. Fascisterna vände sin gevärseld mot dem men utan större resultat. Manuel föll över i språngmarsch och linjen följde i en båge som en kabel i vatten. Barca sprang med han också, hänförd, förlorad i den lidelsefulla begreppsförvirring som han sammanfattade i ordet folkfronten och som bestod av den bombarderade byn, kullstjälpta lastbilar, pansartågets kanon, ett virrvarr utan slut som nu i en enda våg sköljde upp och attackerade fascisternas batterier.

De trampade under språngmarschen på avskjutna grenar. Före stormgardets ankomst hade kulsprutorna varit riktade mot olivlunden. Lukten av kåda ersattes med en lukt av förtorkad jord. Blad vid vilka kulor snuddat lösgjorde sig sakta och föll som höstlöv. De springande milismännen skymdes bort och syntes igen, sprang ibland i det strålande solskenet, ibland nästan osynliga i skuggan av olivträden. Hela tiden slog kanonen takten. Barca lyssnade till kulsprutegeväret och till pansartågskanonen som till profetiska röster: ingen skulle längre kunna komma och ta vinbergen från dem som odlat dem.

Nu kom det tjugo meter öppen terräng. I samma ögonblick som de lämnade olivlunden vände fascisterna en av sina kulsprutor. Kulorna stack som getingar i luften runt Barca; han sprang mot elden osårbar, omvärd av spetsiga spjut. Så föll han med båda benen som avskurna. Trots smärtan fortsatte han att se rakt framför sig. Hälften av milismännen hade fallit och reste sig inte igen, andra hälften hade kommit igenom. Bredvid honom låg byns specerihandlare död, skuggan

av en fjärl dansade över hans ansikte. Första linjen av dem som kommit från de andra bilarna tvekade i olivlundens bryn. Barca började höra flygmotorer — deras, våra? Åt det hållet där kulsprutegeväret hördes steg en raket mot den strålande blå himlen. Pansartågets eld upphörde.

*

”Kan stormgardisterna verkligen vara på batteriet?” frågade Salazar.

De hade skickat en kurir till tåget med bud att de skulle sända upp en raket när de kom fram till batterierna. Utan tvivel låg batterierna mycket nära varandra. Ramos hade alltså låtit elden upphöra.

”Jag undrar just”, sade han.

”Hur går det med milisen?”

”Den syns inte längre. De har väl inte kommit igenom eftersom kanoner och kulsprutor går på som förut.”

”Vill du jag ska ge mig dit?”

”Manuel tycks klara sig bra med Barca. Han skickade hit en rapport.”

I kikaren hade Ramos den lugna, karga vidden av klippor, pinjer och olivträd tätt inpå sig. Den hade fått många djupa blessyrer. Omöjligt att upptäcka någonting, allt han kunde göra var att lyssna.

”Vad som är dumt”, sade han, ”det är att där mittöver krigar de verkligen, men det gör inte vi.”

Fascisterna bombarderade, rensade terrängen och skickade ut sitt manskap på beredd mark, medan folket saknade anförare, hade ont om vapen och bara slogs.

”Stackarna där nere blir väl alldeles massakrerade ... Men eftersom de i alla fall har åstadkommit ett anfall kanske stormgardisterna kan ta batteriet ...”

Ramos talade nervöst, de sensuella läpparna hade blivit tunna, leendet bleknade, hans levnadsglada kalufs liknade plötsligt en peruk.

”I alla fall kommer inte fascisterna igenom de heller!”

”Vänstra batteriet har tystnat.”

Det intensiva lyssnandet kom deras tinningar att värka.

Likt en ljus fläck på den strålande himlen syntes en flygmaskin som närmade sig. Det var ett sportplan och ganska snabbt. Det kastade en bomb 500 meter från tåget — antagligen fanns varken bombsikte eller bombfällningsanordning utan bomberna måste kastas genom fönstret. Tågföraren körde enligt av Ramos givna instruktioner helt trankilt in i en närbelägen tunnel. När planet väl kastat alla sina bomber bland pinjerna gav det sig belåtet på hemväg. Doften av kåda kändes starkare.

Från tåget kunde man inte längre se något. Varje skott från 75-millimeterskanonen kom vagnen att eka som ett städ för släggan. Under pauserna hörde man asturiern Pepe hålla föreläsning för kamraterna som stod där svettiga, med nakna överkroppar.

”Här är pansaret ersatt av cement. Det ser fult ut, men det är starkt och bra. Tåget ser ut som om det vore av papper men det håller. I Asturien 34 pansrade vi vagnarna fint må ni tro. Ordentligt gjort! Men man var ju lite tankspridd, det följer med revolutionen. Så att grabbarna glömde pansra lokomotivet. Tänk er ett pansartåg som för full fart rullar genom fiendens linjer med ett vanligt lok! Det fick gud vet hur många kulor ingen har sett det sedan, och inte föraren heller. Vi lyckades ta oss fram på natten i lugn och ro med ett annat tåg och ett annat lok — den gången var det pansrat — och hämta kamraterna innan regementet fick fram sitt artilleri.”

”Pepe!”

”Ja?”

”Deras batteri är fortfarande tyst.”

Ramos kom ut ur tunneln och i sin iver att se vad som tilldrog sig på rebellsidan fumlade han

med kikaren som en blind som försöker läsa med fingrarna.

”De våra drar sig tillbaka mot byn”, sade han.

Milismännen hade slagit till reträtt. De kastade slängskott efter sig — illa riktade sådana för resten. Nu försvann de i en skyttegrav. Fascisterna följde efter. De hade trehundra meter öppen terräng att ta sig över.

Ramos hoppade upp i lokomotivet och lät tåget rulla fram så långt att det dominerade fältet men likväl var dolt för det fascistiska batteri som ännu gav eld. Fascisterna avancerade; de såg ut som mekaniska dockor efter virrvarret av milismän.

Nu blandade sig tågets kulsprutor i leken och från vänster till höger började fascisterna falla; somliga bara sjönk ihop, andra sträckte händerna i luften eller höll dem mot magen. Deras andra linje tvekade ett ögonblick i skogsbrynet innan den började språngmarschen. Karlarna föll från höger till vänster denna gång. De som stod vid tågets kulsprutor var dåliga soldater men vana tjuvskyttar. För första gången under dagen såg Ramos den egendomliga synen av samma och åter samma fiende som dödades mitt i språnget — med ben som vek sig och ena eller andra armen i luften. De tycktes försöka hugga tag i döden när de föll. De som var oskadda sökte nå tillbaka till skogen från vilken deras kamrater underhöll elden.

Från höger hördes spridda skott. Det var andra milismän. Under skottlossningen drog sig fascisterna in bland olivträden.

”De har anförare och de har vapen”, tänkte Ramos med fingrarna i det yviga håret, ”men de kommer inte igenom. Det är ett faktum: de kommer inte igenom.”

Tredje kapitlet

På flygfältet fortsatte proven. En frivillig, som trots hettan var klädd i tröja, kom fram till Magnin. Sommaren stod strålande kring dem.

”Kapten Schreiner.”

Det var en liten senig man med spetsig näsa och hård blick, en gång ställföreträdare i Richthofeneskadern. Magnin såg vänligt ned på honom över sina mustascher.

”Hur längesedan är det ni slutade flyga?”

”Sen kriget.”

”Det var tusan! Hur lång tid behöver ni för att komma i form?”

”Några timmar, tror jag.”

Magnin såg tyst på honom.

”Några timmar, tror jag”, upprepade Schreiner.

”Har ni arbetat i flygindustrin?”

”Nej. Vid Alésgruvorna.”

Schreiner såg inte på den han talade med utan betraktade försöksplanet som stod med roterande propellrar. Högra handens fingrar darrade.

”Beskedet kom så sent”, sade han. ”Jag har farit ända till Toulouse med lastbil.”

Han plirade med ögonen och lyssnade till motorn. De darrande fingrarna trevade vid tröjlinningen. Magnins kärlek till yrket var så stark att han kände ett band mellan sig och denne man bara för att han så konvulsiviskt fingrade på sin tröja. Schreiner blundade och inandades djupt den skälvande luften. Så där djupt andas man nog när man kommer ut ur fängelset, tänkte Magnin. Den där skulle kunna föra befäl (Magnin sökte efter lämpliga underbefälhavare) ty i hans röst fanns något av den bestämda ton som är gemensam för militärer och kommunister i ledande ställning.

Förste instruktören Sibirskij kom gående över det ljusskimrande fältet. Andre instruktören kallade på Schreiner som utan brådska men med handen krampaktigt knuten följde honom mot maskinen.

I baren och på cementbanan stod de andra piloterna och tittade. Flera av dem hade varit med i kriget och det var inte utan att Magnin kände sig orolig. Men inte ens de värvade, som nu uppmärksammat iakttog planet, hade andra känslor än yrkesavund för denne man som skjutit ner tjugotvå allierade plan.

I närheten av baren stod Marcelino, Jaime Alvear och Scali och lånade en kikare av varandra. Jaime Alvear hade studerat i Frankrike och blivit antagen vid internationella flotttiljen som tolk och aktiv flygare på en gång. Det var en lång, knotig, indian-brun pojke, vars svarta hår alltid föll ner i pannan. Bredvid honom stod en liten karl med purpurroött ansikte som hette Vegas och fått öknamnet Sankt Antonius. Han var landsorganisationens man och överhopade på dess uppdrag pelikanerna med cigaretter och grammofonskivor. Jaimes svarta tax, ”Plattis”, stack fram nosen mellan dem. Den hade redan börjat bli mascot. Jaimes far var konsthistoriker liksom Scali.

På andra sidan fältet höll Karlitj provskjutning med kulspruteskyttarna, och salvor hördes då och då. Schreiner lyfte så gott det nu gick.

”Det kommer att bli svårt med de frivilliga”, sade Sibirskij till Magnin.

Magnin visste nog att det inte skulle bli lätt att ställa de värvade flygarna under de frivilligas befäl om de senare yrkesmässigt var dem underlägsna.

”Tack för att ni visade mig förtroendet att ta ut mig som instruktör, herr Magnin ...”

De gick ytterligare några steg utan att se på varandra. Bådas blickar var där uppe hos flygplanet.

”... ni vet ju att ni kan lita på mig?”

”Jo visst ...”

I själva verket vet jag ingenting alls, tänkte Magnin och tuggade på sin hängande mustasch. Han tyckte om Sibirskij. Han var visserligen krusigt blond och hade en alltför kokett mustasch, men det sorgsna tonfallet i hans röst lät ana intelligens eller åtminstone erfarenhet. Magnin visste annars inte mer om honom än att hans tekniska kunnande var av obestriddig gedigenhet.

”Ser ni, herr Magnin, folk här tror att jag är röd ... Det kan ju kanske vara bra ... Men jag ville bara ni skulle veta att jag varken är röd eller vit. De vet inte mycket om livet, alla de här flygarna, inte ens de som har ungdomen bakom sig ...”

Sibirskij såg förläget ner på sina skor. Så lyfte han blicken mot planet och följde det med blicken nästan en minut.

”Nå, han flyger ju, det är allt vad man kan säga ...”

Han sade det utan ironi, med oro i rösten. Schreiner var en av de äldsta piloterna på fältet, och det fanns inte en bland de andra som utan ångest väntade att få se vad fyrtiosex år, därav tio i fabrik, gjorde av en berömd flygare.

”Jag måste ha minst fem plan för Sierran i morgon”, mumlade Magnin oroligt.

”Jag vantrivdes hos min farbror i Sibirien”, fortsatte Sibirskij. ”Jag skulle i väg till gymnasiet men hörde inte talas om annat än kriget ... Och när de vita kom följde jag med ... Så hamnade jag i Paris, blev chaufför, sedan mekaniker och sedan flygare igen. Jag är löjtnant i franska armén.”

”Jag vet. Och ni vill tillbaka till Ryssland, inte sant?”

Många forna vitryssar hade gått i spansk tjänst för att visa sin goda vilja och eventuellt få tillåtelse att återvända hem.

Åter smattrade kulsprutan från andra sidan det solbelysta fältet.

”Ja. Men inte som kommunist. Som partilös. Jag är nog här för soldens skull men inte ens för det dubbla skulle jag gå till de andra. Jag är vad ni kallar en liberal. Karlitjs ideal är ordning och reda och han var vit. Nu har vi ordning och reda hemma, och nu är han röd ... Jag gillar demokrati — som i Förenta Staterna, Frankrike, England ... Fast Ryssland är ju mitt land ...”

Han såg upp mot planet. Denna gång var det för att undvika Magnins blick.

”Får jag be om en sak ... Jag skulle vilja slippa bomba städer. För jakt är jag kanske inte ung nog längre ... Men rekognoscering eller frontbombardemang ...”

”Bombardemang av städer är förbjudet av spanska regeringen.”

”En gång hade jag nämligen order att bomba en stad — och bomberna träffade en skola ...”

Magnin vågade inte fråga om staden — och skolan — var tyska eller bolsjevikiska. Nu gick Schreiners maskin ned för att landa.

”Han tar det för långt”, brummade Magnin med händerna vid glasögonens skalmar.

”Han kanske gasar på igen ...”

Schreiner gav verkligen motorn gas. Magnin och Siberskij slutade promenera och såg oavvänt på maskinen — flygfältet var mycket stort och att den första landningen skulle manka på det sättet ... Magnin hade stor vana vid provflygningar, han hade varit chef för ett franskt flygbolag.

Maskinen återvände men tog denna gång terrängen en smula kort. Piloten drog i spakarna, maskinen hoppade smörgås som en sten på vattnet och föll sedan ner med hela sin tyngd, ramponerad.

Gudskelov att försöksplanet var oanvändbart för militära ändamål, tänkte Magnin.

Sibirskij sprang mot maskinen och återkom med Schreiner och andre instruktören.

”Förlåt mig”, sade Schreiner.

Tonen var sådan att Magnin inte vågade se på honom.

”Jag sa nyss att jag behövde två timmar ... Men det hjälper nog varken med två timmar eller två dagar. Jag har arbetat för länge vid gruvorna. Jag har förlorat kontrollen över mina reflexer.”

Sibirskij och andre instruktören drog sig undan.

”Vi får väl pratas vid om en stund”, sade Magnin.

”Tjänar ingenting till. Men tack i alla fall. Jag kan inte se åt en maskin längre. Enrollera mig i milisen är ni snäll.”

Kulsprutorna smattrade allt tätare salvor. Milismännen sköt ut ett nytt försöksplan på fältet — det var de rika ungherrarnas privatplan som användes.

Stirrande framför sig gick Schreiner sin väg. Piloterna vek undan som från ett barns dödsbädd eller något annat lika fasansfullt där inga ord kan uträtta något. Kriget och dess äventyr var en föreningslänk mellan frivilliga och värvade, men kärleken till flygning var det intimaste bandet dem emellan, liksom moderskapet mellan kvinnor. Leclerc och Sérurier hade slutat prata. Alla kände att de nyss hade bevittnat något som en dag skulle bli deras eget öde. Ingen vågade se tysken i ögonen, och själv undvek han att se på någon.

Den som däremot oavvänt stod och stirrade på Magnin var Marcelino som kom närmast i tur efter Schreiner.

”Och jag som måste ha fem maskiner bemannade för Sierran i morgon”, mumlade Magnin i mustascherna.

Från kulsprutan hördes sju skott, tio skott, sedan stannade den. När Karlitj, instruktören för skyttarna, såg Magnin komma, gick han fram och hälsade, tog honom avsides och drog utan ett ord tre patroner ur fickan: tändhattarna var perkuterade men skotten hade inte gått.

”Gjorda i Toledo”, sade Karlitj och visade på märket med fingret.

”Sabotage?”

”Nej, dåligt fabrikat bara. Men att rensa ut sådana i luften mitt under drabbning . . .!”

Karlitj hade kommit till England i ett tillstånd av förfall och förödmjukelse, och allt som han dittills ansett vara sin övertygelse hade nöden utplånat. Efter flera års misär slöt han sig, fastän mästergytt i Wrangels armé, till en med Sovjet sympatiserande rörelse som börjat vinna mark bland emigranterna. Kanhända var han den ende bland de frivilliga för vilken fienden var förhatlig bara därför att han var fiende.

”Vanliga armékulsprutor då?” frågade Magnin. ”Vi måste ha kulsprutor för Sierran fortast möjligt.”

Få milismän kunde sköta ens en vanlig kulspruta och framför allt inte reparera den. Magnin

hade gjort sina bästa skyttar till instruktörer under Karlitj. På samma gång som han undervisade vanliga kulspruteskyttar att sköta en flygplanskulspruta fick utvalda milismän lära sig sköta markkulsprutor. Magnin ville nämligen bilda ett förband bevärade motorcyklister.

”Milisen är bra”, sade Karlitj. ”Väl valt manskap, disciplinerade, allvarliga, uppmärksamma. Där ordnar det sig. Men Wurtz, kamrat Magnin, med honom går det inte: alltid på partiet, aldrig vid arbetet. För att hjälpa mig har jag bara Gardet. De våra kan sin sak teoretiskt men vad erfarenheten beträffar lovar jag ingenting — jag kan ju inte öva dem i luften: ingen etylsprit, ingen fotografering av resultaten, inga mål att bogsera, knappast ammunition och i varje fall ingen förstklassig. Mål kan jag göra i värsta fall, men inte sprit. De kan sköta sina torn nu och i aktertornen tänker jag i alla fall bara sätta sådana som har varit i flyget förut, så att de inte går och skjuter sönder rodren. Träna oss får vi väl göra på fienden.”

Och med uppdagna ögonbryn och hårtosen och näsan i vädret brast Karlitj ut i ett lite barnsligt falsettskratt. Han hade återfunnit sina kulsprutor så som Schreiner skulle velat återfinna sin kärra. Scali hade åhört slutet av samtalet och började förstå att krig också är en fysiologisk sak.

*

Alla de revolutionära piloter som av pacifistiska skäl slutat sin militärtjänstgöring fick man lov att antingen träna upp eller skicka i väg, men man kunde ju inte vänta till nästa år med att hejda Franco. Magnin fick räkna med de gamla yrkesflygarna och med dem som fullgjort sina möten.

Han hade just likviderat några som varit med i marockanska kriget. De var vana vid föråldrade maskiner och försvarslösa fiender. När de första sårade började strömma in blev de plötsligt ädelmodiga:

”Nej, varför skulle vi ge oss i väg och bråka med sådana som i alla fall aldrig har gjort oss något ont ...” Detta likväl utan att de helt och hållet ville avstå från sina kontrakt. I väg med dem till Frankrike!

Turen hade kommit till Dugay, först i raden av de frivilliga som bett att få tala enskilt med honom. Dugay var femtio år och hans ansikte lystes upp av ett par vita mustascher.

”Skicka inte i väg mig till Frankrike, kamrat Magnin”, bad han. ”Ni ska inte skicka mig tillbaka! Jag var instruktör under kriget. Jag är för gammal att bli pilot igen, det är nog riktigt. Men ge mig en trasa och låt mig vara kvar som hjälpreda åt mekanikerna eller vad ni vill. Bara jag får en kärra att pyssla med!”

Nu kom Sembrano springande allt vad han orkade och viftade med högra handen.

”Hör du Magnin ... Det behövs omedelbart en maskin för San Benito ... De avancerar mot Badajoz ...”

”Hm, hm, ja så ... Alla jaktplan är uppe, vet du. Och utan jaktplan?”

”Jag fick order om tre maskiner och har själv bara två Douglas ...”

”Jaså. Jaså. Är det en motoriserad kolonn?”

”Ja.”

”Jaså.”

Han tog telefonen och Sembrano försvann igen med trutande underläpp.

”Nå, men hur blir det med mig då, kamrat Magnin?” sade Dugay.

”Nåja, det är överenskommet att ni stannar. Vad var det nu jag skulle göra?”

Det var ingenting annat än vad han gjorde: att verka jäktad och disträ var ett sätt han lade sig till med ibland, men han handlade målmedvetet och exakt.

Dugay gick ut, och in kom några fuskare i yrket, som ”hade certifikat och var färdiga att börja träna”. Sedan flera snåla småborgare som gett sig av bara för den goda soldens skull och var fast beslutna att maska. Alla dessa avfärdades i tur och ordning och fick på nytt ta vägen över Pyrenéerna.

Så Jaime med taxen Plattis i hälarna. Han kom oväntad.

”Kamrat Magnin, en sak ... Jag kommer inte i egenskap av tolk nu, men i alla fall ... Det gällde Marcelinos prov nämligen ... Det är bara en sak som ni kanske inte vet ... Att Marcelino har suttit två år i fascistiskt fångläger.”

Magnin hörde vänligt på. Jaime var storväxt och hans overall verkade för trång. Han hade framskjutande panna och haka och en gemytligt böjd näsa som knappast skulle ha hört hemma i det hårda, knotiga ansiktet om inte blicken varit lika god.

”Ja, han var trafikflygare. Och efter Lauro de Bosis död for han och kastade flygblad över Milano och sköts naturligtvis ner av Balbos män; han hade bara ett vanligt sportplan då. Han dömdes till sex år men flydde från Lipariöarna. Han har inte fört en tung maskin sedan dess och inte ett jaktplan sedan han lämnade italienska armén. Han är fullständigt ... krossad. Och fast jag inte på något sätt vill påverka er, kamrat Magnin, så ville jag säga att om man kunde göra någonting för honom fast han väl inte duger till flygare så ... så skulle de spanska kamraterna bli glada.”

”Jag med”, sade Magnin.

Jaime gick och kapten Mercery steg in. Snart femtio år han också, med stel grå mustasch, piratbrun hy, vanlig civil kostym och stövlar utanpå byxorna.

”Ja, herr Magnin, det är tekniken det beror på, det kan inte hjälpas. Just tekniken ...”

”Far ni tillbaka till Frankrike?”

Mercery lyfte armarna i vädret.

”Herr Magnin, min hustru var här den sextonde. På filatelist-kongressen. Och den tjugonde skrev hon till mig att en karl borde inte tolerera något så upprörande som vad här sker. En kvinna, herr Magnin! En kvinna! Men då hade jag redan farit. Jag står till Spaniens förfogande! För vilken som helst uppgift bara det blir till Spaniens bästa. Vi måste göra slut på fascismen — alldeles som jag sade till våra egna 'konservativa' hemma i Noisy-le-Sec: 'Det är inte mumierna som konserverar Egypten, mina herrar, utan det är Egypten som konserverar mumierna!' ”

”Nå, nå ... Ni är ju officer, vill ni att jag ska ställa er till krigsministeriets förfogande?”

”Ja, det vill säga ... jag är visserligen kapten och skulle mycket väl kunna duga som reservofficer, men jag har inte fullgjort mina möten på grund av övertygelseskäl.”

Enligt upplysningar hade Mercery deltagit i kriget som underofficer och var annars *brandkapten*, vilket Magnin tog som ett skämt.

”Jaså,” Nej, naturligtvis ...”

Men jag vet mycket väl vad en skyttegrav vill säga, jag har ju varit med i kriget.”

Trots den skrytsamma tonen var hans goda vilja påtaglig. Och när allt kommer omkring, tänkte Magnin, så är en ordentlig underofficer lika användbar som en kapten.

Marcelinos tur. Han kom i overall utan skärp, såg ner på sina fötter och lyfte sedan sorgset blicken.

”Ja, som ni vet är det inte bra för ens flygnerver att ha suttit i fängelse”, sade han.

En kulsprutesalva hejdade honom; det var Karlitj, på andra sidan flygfältet.

”Jag bombade inte illa förr i världen”, återtog Marcelino. ”Det har jag nog inte glömt.”

Fjorton dagar tidigare använde Magnin all tid han fick över mellan värvning och rekrytering åt att för spanska regeringens räkning köpa upp allt han kunde komma över på den europeiska marknaden. En kväll när han kom hem — med hängande mustascher, hatten på nacken och immiga glasögon — hade han hittat den här pojken mellan två dörrar i sin lägenhet. Alla telefoner ringde, brådskande besökande som inte kände varandra gick fram och tillbaka i alla rum, och han hade låtit Marcelino sätta sig på sin lilla sons säng med ryggen vänd mot ett öppet skåp, och så hade han glömt bort honom. När han kom tillbaka vid tvåtiden på eftermiddagen hade han hittat honom omgiven av en mängd dockor som han hämtat fram ur skåpet och nu höll

på att prata med.

”Om jag gick upp som bombfällare kunde jag kanske också göra en smula dubbelkommando ... Jag är säker på att jag snart skulle komma i form igen ...”

Magnin såg på honom. Håret lockade sig kring hans huvud som på en venetiansk medalj. Overallen hängde lös.

”Vi gör väl ett försök med cementbomber i morgon då.” Sembranos Douglasmaskiner och ett av Magnins bombplan gled ut över kanten av fältet.

Sedan en division italienska stridsflygare företagit den bekanta nödlandningen i Algeriet hade flera regeringar beviljat exportlicens för desarmerade militärplan av äldre modell, men dessa maskiner som nu rullade bort över fältet skulle inte räcka länge mot de moderna Savoiaplanen om de italienska förarna visste vad de ville.

Magnin vände sig mot Schreiner som kom in efter Marcelino. Schreiners tystnad var varken blyg eller envis som den unge italienarens eller förvirrad som Dugays. Den var djurisk.

”Kamrat Magnin, jag har funderat på saken. Jag sa att jag inte ville se åt en maskin mer. Men det klarar jag nog inte. Jag är en god skytt. På det området har jag inte lagt av mig, det vet jag av besök på skjutbanor — och av min revolver.”

Hans ansikte var orörligt men den spända tonen hade nästan en nyans av hat. Han stirrade på Magnin med sina tätt sittande ögon och med huvudet neddraget mellan axlarna som ett rovdjur på lur. Magnin såg ut genom fönstret. En anarkistbil körde förbi hangarerna, det var första gången han såg den svarta fanan.

”Eftersom maskinerna inte vill veta av mig längre så låt mig då få komma in i luftvärnet.”

Tre eller fyra kulsprutesalvor till.

”Gör det”, bad Schreiner.

Har olika revolutioner olika stil? Milismän som verkade någonting mitt emellan Paris-kommunarder och mexikanska revolutionsmän vandrade på aftenen förbi den av Le Corbusier ritade stationsbyggnaden på flygfältet. Alla plan stod med klossar för hjulen. Magnin, Sembrano och dennes vän Vallado satt och drack ljumt öl — sedan krigets utbrott fanns ingen is på fältet.

”Det står inte bra till på arméns flygfält”, sade Sembrano. ”Revolutionsarmén måste byggas upp ända från grunden. Annars kommer Franco att ordna leden på kyrkogårdarna. Hur tror du de bar sig åt i Ryssland?”

När man mot ljust från baren såg hans profil med den tunna, utskjutande underläppen liknade han ännu mer Voltaire, en snäll Voltaire i vit flygoverall.

”Där hade de gevär och fyra års disciplin och frontvana. Och kommunisterna var ju disciplinen själv.”

”Varför är du revolutionär, Magnin?” frågade Vallado.

”Hm ... Jo, jag har skött många fabriker ... När man alltid har varit intresserad av sitt arbete förstår man nog inte riktigt vad det vill säga att hela livet igenom förlora åtta timmar om dagen ... Jag vill att folk ska veta varför de arbetar.”

Sembrano tänkte på Spaniens fabriksägare. De saknade i allmänhet förutsättningar att göra sina företag lönande. Företagen låg i ingenjörernas händer och som ingenjör arbetade han hellre för fabrikens kollektiva bästa än för ägarens enskilda. Jaime Alvear och flertalet vänsterorienterade ingenjörer hade samma inställning

Vad Vallado beträffade ville han Spaniens pånyttfödelse men väntade sig ingenting av den spanska högern. Vallado var av bästa borgerliga familj. Det var han som kastade flygblad över Montañakasernen. Hans ansikte var ett rasansikte men han hade rakat av sig de små mustascherna vid upprorets utbrott.

Magnin tänkte med undran på hur lätt människorna förmår rättfärdiga sina lidelser intellektuellt.

”Och för resten”, tillade han. ”Jag var vänsterorienterad därför att jag var det — och småningom

blev banden mellan mig och vänstern allt starkare, trofastare. Jag förstod vad de ville, hjälpte dem att utföra det och kände mig allt närmare dem var gång man ville hindra dem ytterligare ...”

”Så länge man bara är gift med en politisk åskådning är det inte så allvarligt”, sade Sembrano, ”men när man har barn med den ...”

”Vad var du egentligen? Kommunist?”

”Nej, högersocialist. Och du? Kommunist?”

”Nej”, sade Magnin och drog i sin mustasch. ”Jag var socialist jag också men vänsterrevolutionär.”

”Och jag”, sade Sembrano med ett sorgset leende som stod i samklang med skymningen runt dem, ”jag var framför allt pacifist ...”

”Ja, idéerna förändras ...” sade Vallado.

”De människor jag slåss för har inte förändrats. Och det är bara det som betyder något.”

Myggorna dansade kring dem och de pratade. Natten tog fältet i besittning, högtidlig som alltid när den sänker sig över stora vidder, en vanlig varm sommarnatt.

Fjärde kapitlet

augusti

Ett tjugotal milismän i uniformsoverall kom ner från Sierran för att äta lunch. Inga officerare — utan tvivel kände sig dessa oroliga för bevakningen av bergspassen så här vid måltidstimmarna och föredrog att sköta den själva. ”Gudskelov att det är ungefär likadant på andra sidan”, tänkte Manuel.

Fem av milismännen bar damhattar av 1935 års modell, ljusblå eller pistaschfärgade hattar med vida brätten. Till dem hade de tre dagars skäggstubb. I hattkullarna hade de stuckit bergens sista törnrosor.

”Det var sol när vi anföll”, förklarade en av dem. ”Omöjligt att se. Men det fanns en modeaffär. Den var stängd, men det ordnade vi. Och så behöll vi hattarna på.”

Byn, som i dag var deras och pansartågets bas, låg på 600 meters höjd. Den hade ett torg med träloggior, som liknade en kringbyggd bondgård, ett torn med spetsigt tak som Escorial, och några för sommargäster avsedda butiker med fasader målade i orange och karmin, en av dem prydd med en stor spegel.

”De klär oss inte illa!” återtog milismannen. ”Vi är väl flotta!”

De satte sig vid kaféborden med gevären tvärsöver ryggen och sina schäferhattar på huvudet. Bakom dem låg tremilaslutningarna och ovanför sädesfälten såg man ännu några sista visnande, bruna fläckar efter hyacinterna som två månader tidigare täckt Sierrans klippor. I närheten hördes en bil som nalkades för full fart, och plötsligt svängde en gråbrun Ford in genom torgporten. Dess passagerare höjde tre parallella armar till fascistisk hälsning. Under deras lyfta händer glänste i solljuset de napoleonska båthattarna och de gula revärerna på grönaktig botten. Det var civilgardister. De hade inte lagt märke till milismännen som satt till bords på vänster sida om porten utan trodde sig komma till en fascistisk by. De beväpnade bönderna på det andra kaféet reste sig sakta.

”Vänner”, ropade gardisterna och tvärbromsade. ”Vi är ju med er!”

Bönderna siktade och från milismännen hördes redan en salva.

Många civilgardister hade visserligen gått över till dem men aldrig med fascistisk hälsning. Åtminstone trettio skott gick av. Manuel urskilde de dova smällarna när ringarna exploderade nästan alla bönderna hade siktat på bilen. Ändå blev en av gardisterna sårad. Vinden fläktade ut en doft som av förbrända blommor över det lilla torget.

Manuel lät avvärja gardisterna, visiterade dem noggrant, förde dem under miliseskort

(bönderna hatade civilgardister) till en sal i rådhuset och telefonerade till överste Mangadas huvudkvarter.

”Är det någonting allvarligt eller brådskande?” frågade tjänst, görande officeren.

”Nej.”

”Undvik i så fall helst att statuera exempel. Vi skickar en officer så blir det krigsrätt. De blir dömda inom en timme.”

”Bra. En annan sak. Att de har kommit hit visar att man utan hinder kan ta sig hit från fascistiskt håll. Jag har låtit sätta en vakt vid byporten och en på vägen. Men det räcker inte ...”

Krigsrätten hölls i rådhuset. I den stora vitkalkade salen stod de anklagade främst och bakom dem milismännen och bönderna i grå och svarta blusar. Alla var andäktiga. Långt fram syntes bondkvinnor vilkas män hade skjutits av fascisterna. Det härskade ett allvar så djupt som i det kämpande Islam.

Två av civilgardisterna hade nu blivit hörda. Försvaret gick ut på att de visserligen använt romersk hälsning men trott att byn var fascistisk och bara velat fara igenom för att nå de republikanska linjerna. En lögn som likt alla uppenbara osanningar var lika penibel att åhöra som svår att uttala i trovärdig ton. Civilgardisterna tycktes själva spjärna emot den och flämtade i sina stela uniformer som om de varit bundna under kläderna. En bondkvinna trädde fram till domarbordet. Fascisterna hade tidigare ockuperat hennes by som låg i närheten. Den hade sedermera återtagits av republikanerna. Hon hade sett gardisterna när de kom i bilen.

”När de skickade efter mig för pojkens skull ... så trodde jag väl att det bara var för begravningen ... Men det var för att de skulle förhöra mig, de uslingarna ...”

Hon tog ett steg tillbaka som för att se bättre.

”Han var med, han där ... Han var med! Om man hade ihjäl en pojke för honom också, vad skulle han då säga, va? Vad skulle han säga? Vad skulle du säga, din olycka?”

Den sårade mannen försvarade sig men flämtade allt häftigare och gjorde konvulsiviska rörelser som en fisk på landbacken. Manuel undrade om han ändå inte kunde vara oskyldig — sonen hade arkebuserats innan förhöret med modern började och nu såg hon hans mördare överallt. Gardisten talade om sin lojalitet mot republiken. På hans grannes nyrakade kinder började svetten att pärla, dropparna rullade på båda sidor om de vaxade mustascherna och deras tillrande rörelser i det orörliga ansiktet verkade som rädslans egenliv.

”Ni kom för att sluta er till oss men har inga upplysningar att ge”, sade ordföranden. Han vände sig mot den tredje gardisten som hittills ingenting sagt. Denne såg honom rakt i ansiktet för att visa att han uteslutande vände sig till honom:

”Om ni också står på fel sida så är ni i alla fall officer”, sade han, ”och nu kan det vara nog pratat! Jag är nummer 17 i falangen Segovia. Ni ska skjuta mig, gott och väl, jag antar att det blir redan i dag. Men innan jag dör skulle jag vilja ha nöjet att se de där två skurkarna skjutna före mig. De är nummer 6 och n och de äcklar mig. Soldater emellan kan ni gärna be dem hålla käften. Eller låt i annat fall avföra mig.”

”För att vara barnamördare måtte den där vara en riktig hjälte”, sade bondkvinnan.

”Jag går med er!” skrek den sårade civilgardisten till ordföranden.

Ordföranden såg uppmärksam på officeren som nyss hade talat: platt näsa, tjocka läppar, kortklippt mustasch och krusigt hår, ett huvud som taget ur en mexikansk film. Ordföranden trodde ett ögonblick att han tänkte ge sin sårade kamrat en örfil, men det tycktes inte bli av. Hans händer var inga gendarmhänder. Hade fascisterna nästlat sig in i civilgardet också, liksom de gjort i Montañakasernen?

”När enrollerades ni i civilgardet?”

Mannen svarade inte. Han var numera likgiltig för hela rättegången.

”Jag går med er!” tjöt åter den sårade, nu i en ton som för första gången lät övertygande. ”Jag går med er, har jag sagt!”

Manuel kom ut på torget först sedan han hört plutonens salva. De tre männen hade arkebuserats på en närbelägen gata, kropparna låg framstupa med huvudena ute i solen och benen i skuggan. En liten mjuk kattunge doppade vädrande sina mustascher i blodpölen vid den plattnäste mannens sida. En pojke kom fram, föste undan katten, doppade pekfingret i blodet och började skriva på muren. Med hopsnörd strupe följde Manuel hans hand: DÖD ÅT FASCISSMEN. Bondpojken vek upp ärmarna och gick till fontänen för att tvätta sig.

Manuel betraktade den döda kroppen, båthatten som låg på några stegs avstånd, bondpojken som lutade sig över vattnet, inskriptionen som ännu var nästan röd, och tänkte: ”Vi måste bygga upp det nya Spanien i kamp mot både den ena och den andra parten. Och ingendera blir lätt att tas med.”

Solen vägde med hela sin tyngd över de gula murarna.

Femte kapitlet

Ramos och Manuel promenerade längs järnvägsbanken. Kvällen var lik en vanlig fredlig kväll. Skymningen var som på en tavla; det doftade från pinjerna och från skrevornas örter. Sierran böljade i dekorativa höjningar och sänkningar ned mot Madridslätten, över vilken natten sjönk som över en havshorisont. Pansartåget stod där i sin tunnel och såg ut som om det inte hörde hemma i tavlan; det verkade bortglömt, och kriget tycktes ha försvunnit när solen gick ned.

”Jag har just hållit på och skällt som tusan med kamraterna en halvtimme”, sade Ramos. ”Det är mer än tio som vill fara hem och äta, tre av dem ända till Madrid!”

”De måste tro att det här är ett jaktparti. Nå, blev det något resultat av ditt skäll?”

”Fem stannar och sju far. Var det kommunister skulle alla stanna.”

Ströskott och avlägset kanonmuller gjorde bergens frid ännu djupare. Natten artade sig att bli vacker.

”Varför blev du kommunist, Ramos?”

Ramos funderade:

”Därför att jag har blivit äldre ... Fyrtiotvå är visserligen inte så mycket. Men så länge jag var anarkist tyckte jag mycket mer om människor ... För mig var anarkismen syndikatet men även och framför allt förhållandet man och man emellan. En arbetares politiska mognad kommer först senare; i början är det mest personliga påverkningar ...

Men säg Manuel, förklara mig en sak — om du begriper något av den. Mot oss har vi spanska armén, vi kan anta att det mest är officerare. På Filippinerna fick dom på käften av bara tusan, på Kuba samma sak. Var det amerikanernas förtjänst? Nå, om du vill så berodde det på deras större produktion och förstklassiga industri. Men i Marocko fick dom också på käften, och Abd-el-Krim var ingen amerikan. Varför tog våra små herrar med tangorabatterna till benen för Abd-el-Krim och varför gör de det inte nu? Alltid har man talat om vår operettarmé. Varför flydde de vid Melilla men inte nu?”

Förhållandet mellan Ramos och Manuel började förändras. Tidigare hade det varit förhållandet mellan en erfaren syndikalist och en trettiårig man, som trots sitt skämtlynne i grunden var allvarlig, som ville lära känna den värld på vars framtid han grundade sitt hopp, en man som försökte låta bli att sammanblanda vad han verkligen visste och vad han bara drömde sig — men en man som till slut ändå saknade politisk erfarenhet. Denna erfarenhet började Manuel nu förvärva sig och Ramos visste att Manuels kunskaper var mycket större än hans egna. Och liksom Manuel den där kvällen på Nordbangården hade lekt med en linjal, så lekte han i kväll med en pinjekvist i vars topp han lämnat kvar ett knippe gröna barr så att den såg ut som en dammvippa. Det var ett behov för honom att alltid hålla något i högra handen.

”Det finns inga operettarméer, kära Ramos, det finns bara operetter som handlar om arméer. Vår så kallade operettarme är speciellt lämpad för inbördeskrig. Vår armé, spanska armén alltså, räknar en officer på var tionde man. Är du så oskuldsfull att du tror dess budget är avsedd för krig? Den är avsedd för officerarnas löner — officerarna är kapitalister eller står i kapitalisternas tjänst — och så för inköp av automatvapen som på grund av mutsystemet inte räcker för krig, men åt polisen duger de gott. Tänk på våra kulsprutor av 1913 års modell, våra flygplan som är mer än tio år gamla och ingenting skulle betyda i ett krig mot annan makt, men som kan bli avgörande när det gäller att kväva ett uppror. Det är inte möjligt att föra krig med sådana vapen, inte ens kolonialkrig. Spanska armen har man aldrig hört talas om annat än i samband med nederlag eller utpressningar. Eller förtryck. Men den är inte en operett, den är ett dåligt Reichswehr.”

Avlägsna detonationer hördes nerifrån dalgångarna. Milismän bar förbi sårade kamrater på filter som de höll i alla fyra hörnen.

”Folket räddar Madrid dag efter dag”, sade Manuel och såg mot bergskränen bortom vilka Segovias fascister höll till.

”Ja. Och sen går det och lägger sig.”

”Men det börjar om igen på morgonen.”

”Men det börjar bli karl av dig, Manuel ... Fint! Du förde befälet med heder då det gällde batteriet ...”

”Ja, kanske att någonting har förändrats inom mig och det för återstoden av mitt liv — men det beror inte på stormningen av batteriet i förrgår, det hände i dag när jag såg den där bondpojken skriva på husväggen med den skjutna fascistens blod. Jag hade inte en starkare känsla av mitt ansvar när jag domderade bland olivträden än när jag körde lastbil eller förr i världen min lilla weekendkärra ...”

”Förr i världen”, upprepade Ramos.

Det var inte en månad sedan.

”Det förflutna är inte en fråga om tid. Men när jag såg den där pojken skriva på husväggen kände jag plötsligt att vi hade ansvar. För första gången, Ramos ...”

Långt borta på regeringssidan brann en herdes eller en bondes klara eld. Den djupnande nattens väldiga dimstråk tycktes peka mot den. Jorden hade utplånats. På sluttningarna fanns inga andra ljusa fläckar än lågorna. Kvällens stillhet tycktes ha flytt från bergstopparna och gömt sig under jorden som pansartåget i sin tunnel, för att åter stiga upp i denna muntert flammande eld. En bra bit längre bort till höger syntes ännu en.

”Vem sköter de sårade?” frågade Manuel.

”överbäaren på sanatoriet, han tycks ha gott om tålamod.”

”Vänsterrepublikan?”

”Högersocialist, tror jag. Och milisflickorna hjälper till riktigt bra.”

Manuel berättade om den lilla som kommit med mat till dem. Ramos körde händerna genom det krusiga håret och log.

”Vad har du annars för intryck av flickorna, Manuel?”

”Aktiv strid: noll; där duger de bara till att göra karlarna nervösa. Passiv strid däremot mycket bra. En smula ombytliga vad modet beträffar, så är det ju med karlarna också — men ibland storartade.”

”Det är i alla fall en sak jag tycker är fin, hör du. Att i varje avkrok som Franco har tagit ställs alla inför ökat slaveri — de våra i första rummet förstås men också barnen som skickas tillbaka till prästen och kvinnorna som skickas tillbaka till köket. På vår sida har vi alla förtryckta, vilket förtryck det än gäller ...”

Det var något egendomligt suggestivt med den där elden: den steg och sjönk i jämn rytm,

tycktes brinna för alla de under dagen stupade, tycktes sänka natten allt djupare över de levandes galenskap.

Ramos kände hur hans leende försvann. Han såg bort mot den andra elden. Tog åter sin kikare. Det var inga herdeeldar utan signaleldar.

Om han nu inte som milismännen vädrade signaler överallt? Men ljussignalering kunde han. För resten — han räknade efter det var ju morsesystemet de dumbommarna använde! Fast inte så att man utan vidare förstod ...

Den andra elden var också en signaleld. Fascisterna hade förberett sig väl. Hur många likadana eldar brann måne så här dags bakom de republikanska linjerna? På alla dess sluttningar så långt Ramos kunde se, överallt där cikadan sjöng, överallt låg milismän och sov. Inga skrik och rop längre. Och dagens stupade vilade redan med hela sin tyngd mot vägarnas asfalt och sluttningarnas busksnår. Tätt slutna till jorden började de sin första natt som döda. I den genomskinliga tystnaden över Sierran steg förräderiets stumma språk långsamt upp genom det tätande mörkret.

Första kapitlet

Manuel började förstå vad krig ville säga — ingenting annat än att göra det omöjliga för att driva in järnstycken i levande kött.

I en sal i San Carlos sjukhus hördes flämtande skrik som förlorade sig i ekon. Var det en man eller en kvinna? Vid ytterlig smärta är röstens klang densamma för båda könen.

Salen var mycket hög och upplystes av en serie takfönster som nästan helt och hållet var övervuxna av klängväxter. Genom deras bredbladiga vegetation trängde högsommarljuset in. Den grönaktiga dagern, de ändlösa tomma väggarna, de pyjamasklädda gestalterna som i sjukhusets oroliga tystnad vred sig fram på kryckor och de andra skuggorna som var lindade i förband så väldiga att de nästan verkade karnevals-gubbar — allt gav intryck av ett bletsyrernas eviga kungarrike utanför tid och rum.

Intill detta stora akvarium låg de svårt sårades rum. Det var därifrån ropen hördes. Där inne var det vanlig höjd i taket. Där fanns bara åtta sängar och riktiga fönster. När Manuel steg in såg han först inte annat än myggtältens muslinskuber och en sjuksköterska som satt bredvid dörren. Det fritt inströmmade dagsljuset kom rummet att se nästan tomt ut, det var ett vanligt ljust sjukrum, helt olika inkvisitionsskällaren med dess kringirrande fantomer i ofantliga förband. Det var inte ögat utan örat som fick göra sig reda för vad som verkligen hände här.

Från en av sängarna mitt i rummet kom utan uppehåll denna jämmer som lidandet berövat varje mänskligt uttryck. Det var inte längre en röst, det var det universella gläfsande av smärta som är gemensamt för djur och människa, ett gnällande som följer andetagens rytm och ger åhöraren en känsla av att det inte skall sluta förrän med döden. Om det överhuvud avstannade ett ögonblick hördes i stället ett hemskt, nästan belåtet tandagnissel — det var som att stå vid en barnaföderskas säng. Manuel visste att skriken skulle börja igen bara den sårade fått hämta andan.

”Vad är det med honom?” frågade han med låg röst sköterskan.

”Det är en flygare. Han blev nerskjuten med sin last av bomber som exploderade i fallet. Fem kulor och tjugosju skärvor.”

Någon rörde inifrån vid myggtältets slöja, det såg ut som om den sårade hade satt sig upp i sängen.

”Hans mor är där”, sade sköterskan. ”Han är bara tjugotvå.”

”Ni tycks vara van vid det här”, sade Manuel bittert.

”Vi har inte tillräckligt med sköterskor. Jag är kirurg.”

Skriken började igen. De steg allt högre som om den sårade försökt beröva sig medvetandet genom att tvinga sin smärta att öka. Plötsligt tystnade de tvärt. Manuel hörde inte ens gnisslet av tänder. Men han vågade inte gå fram.

Vad var det för något som sade honom att den sårade knöt händerna på täcket? Ett nytt ljud började, först så lågt att Manuel undrade vad det kunde vara ... Småningom hördes tydligt att det var ett läppljud ... Vad hjälpte det med ord inför en söndersliten kropp? Nu då pojken bringat sin smärta till tystnad gjorde modern det enda hon kunde hitta på — hon kysste honom.

Manuel hörde kyssarna tydligt. De kom allt snabbare som om modern anat att detta bara var en paus och nu med sin ömhet sökte hejda plågorna som åter stod på lur. En hand fattade tag i myggnätet och kramade det häftigt. Denna smärta som grep i tomma luften kände Manuel lika intensivt som om den fattat tag i hans egen arm. Handen öppnade sig och skriken började på nytt.

”Sen hur länge har det ... pågått?” frågade Manuel.

”Sen i förrgår.”

Han såg äntligen på sköterskan, hon var liten och mycket ung. Hon hade ingen slöja och hennes

hår var svart och glänsande. Efter tvekan sade hon:

”För oss är det också ... De sårades skrik vänjer man sig vid. Men inte vid de anhörigas. Skickade man inte i väg dem vore det omöjligt att operera.”

”Är Barca fortfarande här?” frågade Manuel medan rösten steg och sjönk. Skriken var som fastnaglade i rummet för evigt. ”Nej, här bredvid.”

Manuel kände en stor lättnad. Han var känslig för andras smärta men oförmögen att uttrycka sitt medlidande, och han led av sin tafatthet.

Rummet där Barca låg stod i förbindelse både med de svårt sårades rum och med akvariet. Manuel öppnade dörren och tvekade att åter stänga den som om detta hade varit att skruva kistlocket över den sårade. Slutligen lämnade han den halvöppen.

Barca satt i sängen. Nej, han behövde ingenting. Han hade apelsiner, illustrerade tidningar och vänligt bemötande. Det dumma var bara att de inte ville ge honom en spruta. Om det var så att de var rädda att han vid sin ålder skulle bli morfinist kunde de lika gärna lämna honom i fred alldeles. När de hängt en vikt i foten och benet var brutet på två ställen, så gick det ju inte att sova. Kunde de bara få honom att sova skulle det väl ordna sig.

”Skulle du kunna sova fastän ...”

Med en gest antydde Manuel skriken som nådde dem en smula dämpade genom den halvöppna dörren.

”Inte om jag ligger i samma sal. Det är konstigt. I en annan sal går det. Men de borde lägga alla tysta tillsammans. Stäng dörren, här i salen skriker ingen ...”

”Vad var han för något?” frågade Manuel som om det gick att öppna den stängda dörren genom att åter tala om den sårade. ”Mekaniker. Tillhörde milisen, sedan flyget, bombare.”

”Varför var han på vår sida?”

”Var tycker du annars en mekaniker skulle vara? På fascisternas?”

”Varför på någons sida överhuvud?”

”Åjo!”

Barca drog upp ögonbrynen och lyfte huvudet — plågorna kom igen. Han lutade åter huvudet mot kudden och hans gamla ansikte fick ett drag av envis smärta — ögonhållorna tycktes bli djupare, uttrycket blev avvaktande, fick den på en gång sårbara och allvarsamma barnslighet varmed lidandet avlockar varje människoansikte dess dolda nobless. På Sierran hade Manuel fäst sig vid Barcas ögon. Det banala ansiktet som var mörkare än håret, den lilla vita mustaschen och de klara ögonen, hela hans utseende fick sin vältalighet av de tunga, om bitter men inte resignerad erfarenhet talande ögonlocken. Små rynkor ådrade dem lika tätt som krakeleringen på porslin och gav ögonen ett drag av bondhumor. När Barca blundade tycktes han le.

”Hur går det med pansartåget?”

”Bra tror jag”, sade Manuel. ”Men jag vet inte säkert, för jag är inte där längre. Jag har blivit utnämnd till kompanichef vid 5:te regementet.”

”Då är du väl nöjd?”

”Ja, men jag har så mycket att lära mig ...”

Trots att dörren var stängd hördes skriken igen.

”Den stackars lilla grabben där inne var väl på vår sida för att han var det ...”

”Och du själv, Barca?”

”Finns så många orsaker ...”

Barca gjorde en grimas, försökte flytta sig i sängen och vände åter ansiktet mot Manuel som om han väntat att denne nu skulle säga något.

”Ingenting tvingade dig”, återtog Manuel.

”Åhå, jag var väl med i ett syndikat?”

”Ja. Men inte aktiv, inte direkt hotad.”

”Hör du, gossen min, skulle phylloxerahistorien ha gjort dig så nöjd och belåten?”

Tidigare hade Barca liksom sin far och farfar varit i Katalonien. Phylloxeran hade gett markägaren tillfälle att även för honom ointetgöra mer än femtio års arbete.

”Du hade ju börjat om ditt liv, du hade ju levebröd ...”

Av Manuels ton förstod Barca att han inte ville diskutera utan bara förstå bättre.

”Du menar varför jag inte var neutral?”

Barca log ett leende som plågorna gjorde besynnerligt erfaret. ”Det är alltid samma sorts folk som inte är neutrala. Och vad beror det på att aldrig jag har varit neutral manne?”

I akvariet syntes bylten på kryckor glida förbi den öppna dörren i en aldrig sinande ström.

”Det är inte för skojs skull, förstås, utan rama allvaret. Även den värsta fascism är i alla fall bättre än att vara död! ...”

Han slöt ögonen.

”Mitt ben värker värre än om jag hade en fascist över mig ... Men i alla fall ...”

Han gjorde en gest som hejdades på halva vägen av tröttheten.

”Men i alla fall — nej. Jag skulle i alla fall göra om det igen. Och då så.”

Den sårades skrik nådde dem på nytt. Skulle han också göra om det igen? Det var just vad Barca funderade på.

”Din fråga kommer inte så överraskande som du kanske tror, för när jag trodde ... när jag trodde att det kanske var hänt, där under pinjerna, så funderade jag. Som alla andra. Kanske inte som du, men jag funderade i alla fall. Lära mig vad jag inte kan, det går ibland, med lite tålmod, men förstå vad jag är för något, det är knepigare. Orden, förstår du. Är du med?”

”Ja visst.”

”För se, du är en klok pojke du! Jo, för att komma till saken så beror det på att jag inte vill man ska se ned på mig. Hör noga på mig, pojke!”

Han höjde rösten, talade bara långsammare och i en ton som om han suttit vid ett bord och höjt pekfingret.

”Det är själva kärnan. Resten är ovidkommande. Vad penningförlusten beträffar har du rätt i att jag skulle kunna ordna det där. Men herrarna vill att man ska se upp till dem och det passar inte mig. För att de inte är nåt att se upp till. Jag ser gärna upp till människor men inte till sådana. Jag respekterar gärna herr García som är vetenskapsman, men inte såna där.”

García var en av Spaniens mest framstående etnologer. Han brukade bo i San Rafael på somrarna, och Manuel hade redan lagt märke till hur uppskattad han var bland dem som stred i denna del av Sierran.

”Och sen en annan sak. Jag ska berätta ett minne för dig. Kanske du inte tycker det är nånting, kanske tvärtom ... Innan jag for till Perpignan, medan jag ännu var bonde, kom markisen ner till oss en dag. Han pratade med dem som han hade med sig. Om oss. Och han sa så här, jag upprepar det ord för ord: Kan ni förstå den sortens folk? De sätter mänskligheten över sin egen familj! och riktigt föraktfull var han. Jag skulle inte ha kunnat hitta ett svar i en handvändning, men jag funderade nog. Och jag begrep att när någon av oss vill göra något för mänskligheten, så gör han det också för familjen. På samma gång. Medan de där andra väljer antingen eller, förstår du! De väljer!”

Han var tyst ett ögonblick.

”Herr García har varit och hälsat på mig. Ja, vi är gamla bekanta. Det är en karl som alltid har intresserat sig för saker och ting. Och nu när han är vid underrättelsetjänsten vill han veta vad som händer och sker i byarna. Och så kommer han med ordet jämlikhet! Hör du Manuel, jag ska säga dig nånting som ni inte vet någon av er därför att ni är ... ni är ... för att ni har haft för mycket tur, kan vi säga. Inte vet en man som García något vidare om vad trakasserier vill säga ... Och en sak kan jag tala om för dig! Motsatsen till trakasserier, eller förödmjukelser, som han

säger, det är inte jämlikhet. Fransmännen har i alla fall begripit något med sina fördömda inskriptioner på alla rådhusfasader. För motsatsen till trakasserier, det är broderskap!”

Genom den öppna dörren till stora salen såg man de sårade gå omkring med armarna gipsade och lindade som i korvskinn av bandage. Armarna hölls av ställningar långt ut från kroppen och detta kom dem att se ut som violinister med fiol under hakan. Dessa spökviolinister såg besynnerligast ut av salens alla invånare. Med de böjda, gipsade armarna stelnade som i olika åtbörder gled de fram likt statyer på hjul, i akvaretystnaden som endast ökades av flugornas förstulna surrande.

Andra kapitlet

14 augusti

I den tryckande värmen rullades under allmän upphetsning sex moderna maskiner ut till start. Den moriska kolonnen som ryckte fram i Estremadura befann sig nu på marsch mellan Merida och Medellin. Det var en stark, motoriserad kolonn, utan tvivel fascisternas elit. Sembrano och Magnin hade just fått telefon från flygstaben att den stod under Francos personliga befäl.

Trots att Estremaduras milis saknade både officerare och vapen försökte den ändå göra motstånd. Sadelmakaren, kaféinnehavaren, värdshusvärderna, lantarbetarna, några tusen av de uslast lottade i hela Spanien gick ut från Medellin med sina jaktbössor för att möta det moriska infanteriets kulsprutor.

De tre Douglasmaskinerna och de tre bombplanen (med kulsprutor av 1913 års modell) upptog halva fältet i bredd. Inga jaktplan fanns; de behövdes alla på Sierran. Hela flottiljen var i rörelse: Sembrano, hans vän Vallado, de spanska trafikflygarna, Magnin, Sibirskij, Darras, Karlitj, Gardet, Jaime, Scali, de nykomna, gubben Dugay, mekanikerna vid sina hangarer och slutligen taxen Plattis.

Jaime gnolade en flamencosång.

Formerade i två trianglar försvann maskinerna mot sydost.

Det var svalt i kabinerna men man såg hur hett det måste vara där nere på marken — den varma luften skälvde som över en skorstenspipa. På åkrarna syntes här och där några bönder i stora halmhattar. På denna sidan fronten låg det skördegyllne landet sänkt i en fridfull eftermiddags-sömn från ena sidan av horisonten till den andra, från Toledos berg till Estremaduras. Låga höjder och kullar avtecknade sig i silhuett i solröken. Bortom dem låg Badajoz, Merida (taget den 8 av fascisterna) och Medellin. Man kunde ännu inte urskilja dem — de var inte mer än löjliga små fläckar på den ofantliga, skälvande slätten.

Landskapet blev allt klippigare och äntligen syntes Badajoz med sitt Alcazar och sina tomma tjurfäktningsarenor. Staden såg lika karg ut som själva klippgrunden ur vilken den vuxit, den låg naken som ett berberskelett i Afrikas öknar — inte ett träd mellan husen, ingenting annat än gamla grå tegeltak i solen.

Förarna var upptagna av sina kartor, bombarna av sina sikten och skyttarna av de små siktpropellrarna som snurrade utanför kabinen. Nedanför dem låg den gamla förvittrade spanska staden med sina svartklädda kvinnor bakom alla fönster, sina oliver och sin anis lagda att kylas i hinkar med brunnsvatten, sitt pianoklink av barn som spelade med ett finger, sina magra kattor som spetsade öronen efter tonerna när de en efter en ekade bort i värmen ... Och det hela gav ett sådant intryck av torka att det föreföll som om tegeltak och stenmurar, hus och gator med ett torrt knakande, rasslande ljud borde spricka sönder och pulvraseras vid första bomb. När de var över torget viftade Karlitj och Jaime med sina näsdukar och de spanska bombarna kastade ut halsdukar i republikens färger.

Nu kom en fascistisk stad. Spanarna kände igen Merida på dess ruiner och antika teater. Staden

liknade Badajoz — alla städer i Estremadura liknar varann. Så äntligen Medellin.

Vilken väg skulle morerna komma? De trädlösa vägarna låg gula i solen, en smula ljusare än den omgivande marken och tomma så långt man såg.

Divisionen flög över det fyrkantiga torget och började följa en av vägarna. Denna ledde mot de fientliga linjerna men också rakt in i eftermiddagssolen som bländade dem alla — det var knappt de såg mer av vägen än ett vitglödande band. De två flygmaskinerna i Sembranos formation saktade av och lade sig i fil. Den fientliga kolonnen hade siktats.

Darras lämnade spakarna till förste piloten, lutade sig ut i gången och stirrade av alla krafter. Under kriget hade han stirrat på samma sätt efter den eller den likgiltiga tyska brigaden. Men nu sökte han en fiende som han sedan årtal bekämpat i så många gestalter — i rådhuset i sin hemstad, i de tålmodigt uppbyggda, raserade, återuppbyggda arbetarorganisationerna, överallt var fienden densamma: fascismen. Efter Ryssland hade den uppträtt i Italien, Kina, Tyskland ... Och knappast hade Darras här i Spanien funnit en plats för det hopp han närde om världens framtid förrän fascismen dök upp även här — nästan under hans maskin fast han inte kunde se mer av den än att kamraterna ändrade formation.

Planet i vilket han befann sig (Magnins plan, det första av de internationella) vände för att komma i linje. På den snörräta vägen syntes med jämna mellanrum röda prickar som rörde sig över en kilometerlång sträcka. Planet tog sin plats i linjen. Darras fick åter solen i ögonen och kunde inte längre se annat än att vägen var vit.

Så gled vägen på sned, solen flyttade sig åt sidan och de röda prickarna syntes åter. De var inte stora nog att vara automobil och rörde sig för regelbundet för att vara människor. Hela vägen myllrade.

Plötsligt förstod Darras. Och som om han börjat se med sitt förstånd och inte med sina ögon urskilde han formerna där nere: vägen var full av lastbilar, övertäckta med dammgula presenningar. De mönjerfärgade prickarna var deras rödmålade motorhuvar som man underlåtit att camouflera.

Kring de tre städerna såg man hur vägarna sträckte sig ända bort mot den väldiga, lugna horisonten — de bildade stjärnformiga figurer, ungefär som ofantliga fågelspår. Och av de tre vägarna var för Darras denna, den enda som skälvde av rörelse, fascismen själv.

Bomber slog ner på båda sidor om vägen. Det var tiokilos-bomber, de lyste till som blodiga lansspetsar och spred sin rök över fälten. Ingenting tydde på att den fascistiska kolonnen ökade farten men vägen tycktes myllra allt häftigare.

Lastbilarna och flygplanen kom emot varandra. På grund av solen kunde Darras inte se bomberna falla, han såg dem bara explodera. Nu föll de i kedjor, men ute på fälten som förut.

Hans sårade fot började värka igen. Han visste att en av Douglasmaskinerna inte hade ordentliga anordningar utan kastade sina bomber genom det uppsågade hålet i toaletten. Plötsligt stannade myllrandet där nere. En bomb måste ha träffat en lastbil och stjälpit den tvärsöver vägen fast Darras ingenting hade märkt.

Främre tredjedelen av kolonnen fortsatte mot Medellin — som en sönderskuren mask vars huvud kröp vidare på egen hand. Bomberna föll som förut. Darras' maskin skulle snart vara rakt över kolonnens huvud.

Men en andrepilot kan inte se rakt ner.

Scali var bombare på det tredje internationella planet. Han iakttog hur bomberna närmade sig vägen. Innan han emigrerade hade han fått god utbildning i den italienska armén och gjort årliga reservmöten — han hade inte heller behövt mer än tre expeditioner till Sierran för att återfå sin säkerhet. I dag satt Sibirskij vid spakarna. Maskinen hade redan i femton sekunder varit lodrätt över vägen och han såg sina bomber explodera allt närmare lastbilarna. Det var för sent att bry sig om täten. De andra bilarna sökte förgäves passera till höger och till vänster om den

kullstjälpta vagnen. Antagligen hade vägen fått ett hål. Uppifrån sedda tycktes lastbilarna limmade vid vägen som flugor vid en flugfångare. Eftersom Scali själv flög satt han nästan och väntade sig att få se dem flyga sin väg eller vandra ut över fälten. Men antagligen låg vägen högt uppe på en bank. Kolonnen, som nyss var så välordnad, sökte nu pressa sig förbi den kullstjälpta vagnen som en flod förbi en klippa. Scali såg tydligt moreernas turbaner som vita prickar. Han tänkte på karlstackarna i Medellin och deras jaktbössor, och när gyttret av lastbilar gled in i siktfältet tömde han på en gång båda magasinen för lätta bomber. Sedan lutade han sig över luckan och väntade att de skulle nå fram. Ödet hade nio sekunders väg att tillryggalägga från honom till männen där nere.

Två, tre ... det var omöjligt att se så långt bakåt genom luckan. Genom ett hål på sidan såg han mera. Där nere sprang några karlar med armarna i luften — de hoppade utför banken antagligen. Fem, sex ... De hade fått sina kulsprutor klara och börjat beskjuta planen. Sju, åtta ... Vad det myllrade där nere! Nio! Myllret kvävdes under tjugo röda bloss som slog ut på en gång. Maskinen fortsatte sin gång som om detta på intet sätt angick den.

Flygplanen vände för att ånyo nå vägen. Magnins maskin nådde fram just när röken efter Scalis bomber skingrats så att Darras tydligt kunde se skrothögen av upp- och nedvända bilar. Men det enda som gav intryck av att döden hade ett ord med i leken var själva det rödflammande krevadögonblicket. Annars såg man bara kakifläckar som flydde från vägen — den vita turbanpricken kom dem att likna förskräckta myror som forslade bort sina ägg.

Den som av alla hade bästa utsikten var Sembrano. Den första Douglasmaskinen föll åter upp bakom den sista internationella och slöt cirkeln. Sembrano visste bättre än Scali vilken hopplös kamp som förestod Estremaduras milis, visste att de ingenting kunde göra, att endast flyget kunde hjälpa. Han vände tillbaka över vägen för att de som hade lätta bomber kvar skulle kunna oskadliggöra ytterligare lastbilar. Motorisering var A och O i fascistiska armén. Men innan det fientliga flyget uppträdde på valplatsen måste man tänka på att också hinna i fatt täten av kolonnen som kilat vidare mot Medellin.

Ytterligare några bilar kastades av vägen med hjulen i vädret. Så snart de låg ute på fälten och inte längre var mitt i solskenet, fick de i det sneda ljuset långa skuggor — man kunde alltså inte se dem tydligt förrän de var förstörda, liksom man vid dynamitfiske inte kan se fisken förrän skottet gått och bytet flutit upp.

Piloterna hade hunnit precisera sin position över vägen. Skuggorna av de ramponerade lastbilarna förlängdes nu i kolonnens tät och i dess svans, som breda barriärer.

”Det kommer att ta mer än fem minuter för Franco att ordna upp det där”, tänkte Sembrano, sköt ut underläppen och vände i sin tur mot Medellin.

Just därför att han i själ och hjärta förblivit pacifist, bombade han med större effektivitet än någon annan av de spanska piloterna. Men om han var ensam brukade han för att lugna sitt samvete gå ner på mycket låg höjd — den fara han då frivilligt utsatte sig för utgjorde ett slags kompensation. Liksom Marcelino och många andra timida personer var han av naturen modig. ”Antingen är lastbilarna inne i staden och då måste man spränga hela högen i luften”, tänkte han, ”eller också är de utanför, och för att inte milisen ska bli alldeles massakrerad måste man göra på samma sätt då med.” Han styrde alltså på Medellin med 280 i timmen.

Lastbilarna som bildat kolonnens tät trängdes på den skuggiga sidan av torget. Eftersom staden var fientligt sinnad hade de inte vågat skingra sig. Följd av de fem andra planen gick Sembrano ner så lågt han kunde.

Solen fyllde gatorna med skugga, men på trehundra meters höjd kunde man likväl urskilja fasadernas laxröda, blekblå eller pistaschgröna färger och lastbilarnas former. Några av dem hade gömt sig i de angränsande gatorna.

En Douglas kom emot Sembrano i stället för att följa. Föraren hade väl förlorat sin plats i ledet. Maskinerna började kretsas och snuddade vid Medellins torg. Sembrano tänkte på sin första bombraid. Han hade gjort den tillsammans med Vargas som nu var i staben. Han mindes hur de av fascister omringade arbetarna i Penarroya hade hälsat de republikanska flygarna genom att i fönstren och på gårdarna hänga ut förhängen, sängtäcken, allt det färggrannaste de hade.

Bomberna han fällde glänste till i en solstråle för att åter försvinna och fortsätta sin väg, likgiltiga som torpeder. Stora rödgula flammor slog upp på torget som fylldes av rök. Mot den högsta lågan syntes i en kam av virvlande vit och brun rök den starkt förminskade svarta silhuetten av en lastbil som slog volter och åter försvann i det marmorådrade molnet. Medan Sembrano väntade på att all röken skulle skingras kastade han en blick framåt och fick syn på Douglasmaskinen han lagt märke till nyss. Nu hade den två andra i sällskap. Men det var ju bara tre Douglas med, hans egen inberäknad! Det kunde alltså inte finnas tre stycken framför honom.

Han vaggade på maskinen för att signalera omformering.

I sin iver att se vad som hände där nere hade han varit ouppmärksam. Det var inte Douglas- utan Junkermaskiner.

Just i sådana ögonblick som detta brukade Scali alltid tycka att flyget var ett otäckt vapen. Nu flydde ju morerna och han skulle helst ha velat ge sig på hemväg. Ändå satt han och lurade som en katt på att torget skulle komma i sikte — han hade två femtiokilosbomber kvar. Likgiltig för kulsprutorna där nere kände han sig på en gång som domare och mördare — han föredrog det senare. Men de sex Junkerplanen — de tre som Sembrano sett och ytterligare tre under dem — betog honom lusten för vidare funderingar i ämnet.

Douglasplanen fick försöka komma undan. Med deras stackars kulspruta vid förarsitsen kunde man inte tänka på strid mot tyska maskiner som hade tre kulsprutor och till på köpet moderna sådana. Sembrano hade alltid ansett hastigheten som ett bombplans bästa värn. För full gas tog Douglasplanen av åt sidan medan de internationella störtade sig ner mot de tre lägsta Junkerplanen — tre mot sex, lyckligtvis mot sex utan eskort av jaktplan. Eftersom raidens mål var uppnått kunde det inte bli fråga om kamp utan bara om att försöka klara sig. Och Magnin valde att underifrån anfalla de tre som hade lägsta höjden. De skulle då avteckna sig mot himlen medan vid denna tid på dagen hans egen maskin bleve så gott som osynlig mot marken tack vare sitt camouflage. De tre andra Junkerplanen finge kanhända inte tid att formera till strid — alltså satte även han full fräs.

Planen nedanför närmade sig, slutna som undervattensbåtar. Deras kulsprutegondol hängde som en pendel mellan landningsställets stänkskärmar. En av dem hade ännu inte kommit ur kurvan och de internationella kunde tydligt se radioantennen och aktré skytten i profil över flygkroppen. Gardet satt med ett leksaksgevär på ryggen och väntade i sitt torn längst fram. Han pekade på Junkerplanen med fingret och viftade med vänstra armen: han var för långt borta för att man skulle höra vad han sade. Magnin och Darras satt sida vid sida på förarplatserna och såg Junkrarna växa som om man pumpat upp dem.

Och hela besättningen kände sig plötsligt medveten om att en flygmaskin kan störta.

Gardet trampade runt sitt torn och planen möttes och skildes med ett utomordentligt hastigt växande och åter avtagande buller och med alla kulsprutor hamrande så att stommen skakade. De internationella hade fått endast en bråkdel av salvan, det var bara elden från fiendens kulsprutegondoler som nådde dem. Junkerplanen sackade efter, och ett av dem började sjunka, dock utan att störta. Fastän avståndet hela tiden växte visslade plötsligt ett tiotal kulor genom väggarna på Magnins plan. Avståndet växte ytterligare och under elden från de internationellas aktra sprutor vände de fem Junkerplanen tillbaka mot sina linjer medan det sjätte höll sig nätt och jämnt flytande över fälten.

Så snart Magnin vid sin återkomst hunnit telefonera in rapporten lät han kalla på Gardet.

”Han är i Junkern som gick ner här därför att den trodde Madrid var taget”, sade Camuccini.

”Ja. Just därför.”

Till Magnins förvåning väntade en man från polisen på honom.

”Kamrat Magnin”, sade mannen och granskade förstulet det vita kontorsrummets alla skrymslen, ”polischefen har bett mig anmäla för er att tre av era tyska frivilliga ...”

Han drog ett papper ur fickan.

”... nämligen Krefeld, Wurtz och ... Schreiner — Schreiner var det ja — är nazistiska spioner.”

Magnin hade på tungan att svara: ”Det är fel!” Men så tänkte han att man alltid tror på misstag i liknande fall. Karlitj hade meddelat honom att Krefeld i ett kör tog fotografier (men skulle en spion göra det?) och Magnin hade en dag med förvåning hört honom nämna namnet på en tjänsteman i franska underrättelseväsendet.

”Krefeld, nåja kanske ... Det är er sak. Men vad Schreiner beträffar blir jag verkligen överraskad. Wurtz och Schreiner är ganska gamla kommunister, har jag förmig. Och deras parti svarar ju för dem.”

”Partier är som människor, de litar på sina vänner, kamrat Magnin. Vi för vår del litar bara på våra upplysningar.”

”Vad är det polischefen vill då?”

”Att de där tre inte sätter foten på ett flygfält vidare.”

”Och sedan?”

”Sedan tar han ansvaret.”

Magnin funderade och drog i sin mustasch.

”Schreiners fall är verkligen hjärtskärande och ... jag tror absolut att han är helt oskyldig! Kan man inte kontrollera uppgiften?”

”Å, det är klart att vi inte vill gå för hastigt fram ... Chefen kommer att telefonera strax men tills vidare bara för att styrka min befogenhet.”

Gardet kom. Kalufsen stod rakt upp och han hade en spjuver i ögat. Det lilla geväret hade han ställt in i sitt skåp. Kalufsen och de markerade kindknotorna gav honom ett utseende av lek-sakskatt, men så snart han log och de små glesa tänderna syntes fick det trekantiga ansiktet ett skarpt och energiskt uttryck. Polismannen gick.

”Vad gjorde du i maskinen? Satte dig vid kulsprutan?”

”Ja, för jag har ögonen med mig, jag! Märk väl att jag var där redan en gång förut och tyckte det var någonting jag inte riktigt begrep. I själva verket begrep jag mycket bra, var inte så dum som jag trodde! Och nu när vi har varit i luven på dem är jag säker på min sak. Junkern är nästan blind framåt. Det var därför de inte träffade oss vid den första skuren, inte förrän vi var akter om dem.”

”Jag hade också det intrycket.”

Magnin hade studerat dem i facktidskrifterna: Junkerplanets tredje motor sitter där tvåmotoriga bombplan brukar ha sitt främre torn och Magnin hade undrat om en maskins främre del verkligen kunde försvaras med elden från en nedsänkt kulspruta och från aktertornet. Det var därför han hade givit sig på dem fast de var två mot en.

”Men säg, Magnin, tror du de hade full gas när de kom efter oss?”

”Säkert.”

”Då har de lurat oss grundligt i två års tid, tyskarna! Åtminstone trettio kilometer mindre än vi med våra gamla kärror. Ska det vara Görings berömda luftflotta, det där? Men deras kulsprutor är i alla fall annat än våra spanska! De hängde inte upp sig en enda gång. Jag hörde efter. Om bara ryssarna eller våra ynkryggar till landsmän kunde besluta sig för att skicka hit några ...”

Utan att hämta sig från sin förvåning gav sig Magnin i väg till flygstaben. I förbifarten tänkte han titta in på sjukhuset.

Likgiltig och behärskad låg den bretagniske bombfällaren och diskuterade med sin granne, en spansk anarkist. Hans säng var täckt med nummer av *l'Humanité* och böcker av Courteline. House låg ensam i ett rum en trappa upp. Det bådade inte gott.

Magnin öppnade dörren. Engelsmannen hälsade honom med knytnäven och log — men hans ögon log inte.

”Hur står det till?”

”Jag vet inte, ingen kan ju engelska här ...”

Svaret passade inte riktigt till frågan, det var ett uttryck för Houses egen oro — han visste nämligen inte om han måste amputeras eller inte.

Med sina fina blonda mustascher och sin spetsiga näsa såg han ut som en universitetspojke med rikligt apanage. Vad knytnävshälsningen verkade tillfällig och obefogad! Ansiktet, som en mrs House i sitt cottage utan tvivel såg framför sig just som det låg där på sin kudde, och händerna som nu vilade på täcket, var inte de närmare sanningen? Och så fanns likväl en andra sanning som mrs House inte visste någonting om: fem kulor i de omsorgsfullt nedbäddade benen. ”Pojken är inte tjugofem år”, tänkte Magnin. ”Vad ska man göra? En idé är inte mycket i jämförelse med två ben som kanske måste sågas av.”

”Hm”, sade Magnin och drog i sin mustasch. ”Vad var det jag tänkte på ... jo, jag hade ju apelsiner där nere ...”

Han gick ut. Han kände mera för dem som måste leva som krymplingar än för de döda. Han ville inte ljuga och visste därför inte vad han skulle säga till House. Först och främst måste han få veta sanningen och klev alltså upp till överläkaren.

”Nej”, sade denne. ”Engelsmannen hade tur, benpiporna är inte splittrade. Det blir under inga förhållanden amputation.”

Magnin återvände ner i frysprång. I trappan klingade det av teskedar och ljudet gav hoppfullt eko inom honom.

”Bara köttår”, sade han genast i dörren. Han hade redan glömt nödlögnen om apelsinerna.

House saluterade honom ånyo med knytnäven. Eftersom ingen på sjukhuset förstod hans språk hade han vant sig vid denna gest som det enda uttryck han kunde ge åt sin vilja till kamratskap.

”Det blir inte någon ... någon amputation”, återtog Magnin stammande och besvärad av att på engelska behöva upprepa vad läkaren nyss sagt honom på spanska.

Sliten mellan sitt hopp och sina farhågor att det ändå kanske bara var ett försök till tröst sänkte House blicken, andades djupt och frågade:

”När får jag börja gå?”

”Jag ska fråga överläkaren.”

”Fast han kommer nog att tycka att jag är en idiot”, tänkte

Magnin medan han åter gick uppför de vita stegen i trappan. ”Förlåt mig, men pojken frågar när han kan börja gå”, sade han till läkaren. ”Jag vill gärna säga honom precis hur det är.”

”Om två månader.”

Magnin gick ner igen. Knappt hade han sagt orden ”två månader”, förrän House andades ut som en befriad fånge. Det strålade ut en egendomlig glädje kring sängen, egendomlig därför att den inte tog sig några uttryck. House kunde inte röra benen, armarna låg på täcket och huvudet på kudden — men händerna knöt sig och det syntes tydligt hur hans struphuvud höjde och sänkte sig. Hans gränslösa glädje tog sig samma uttryck som ångesten skulle ha gjort.

I Madrids förstäder svängde allt färre milismän sina gevär i allt färre bilar täckta med allt färre inskriptioner. Borta vid Toledo-porten övade sig ynglingar att gå i takt. Magnin tänkte på Frankrike. Ända till detta krig hade Tysklands bombflyg i huvudsak bestått av Junkerplan. Det var bara ombyggda passagerarmaskiner, men i sin obegränsade tilltro till tysk teknik hade Europa i dem velat se ett flygvapen. Deras beväpning var utmärkt men ineffektiv och de var inte ens i

stånd att hinna upp ett amerikanskt trafikplan som Douglas. Visserligen var de bättre än de diligenser Magnin köpt på alla Europas marknader. Men de skulle varken ha hållit mot moderna franska eller ryska typer. Nu skulle allt detta förändras — världens stora blodiga manövrer hade börjat. Under två års tid hade Europa likväl ryggat tillbaka för det ständiga hotet av ett krig som Hitler rent tekniskt varit ur stånd att börja ...

Tredje kapitlet

När Magnin kom till ministeriet satt flygets operationschef, Vargas, och hörde García läsa upp en rapport.

”God afton, Magnin!”

Vargas reste på sig men gick inte från soffan. Han hade för värmens skull krängt av sig uniformsoverallen, men av lättja eller för att snabbare få den på sig igen hade han låtit den hänga kvar kring benen så att han inte kunde ta ett steg. Han satte sig igen och sträckte ut de långa benen i overallen. Han såg ut som en skägglös Don Quijote och det magra, knotiga ansiktet strålade av vänlighet. Vargas var en av de officerare som Magnin samarbetat med före upproret när det gällt att organisera Spaniens lufttrafik och det var tillsammans med honom och Sembrano han hade sprängt järnvägen Sevilla-Cordoba. Vargas presenterade García och Magnin för varandra och ringde efter cigaretter och förfriskningar.

”Gratulerar”, sade García, ”ni har vunnit krigets första seger.”

”Jaså? Det var roligt. Det skall jag föra vidare till Sembrano som var gruppchef.”

De två männen iakttog varandra vänskapligt, det var första gången Magnin hade direkt att göra med någon av cheferna för det militära underrättelseväsendet. Vad García beträffar hade han dagligen hört talas om Magnin.

Hela García var en överraskning för Magnin — att en spanjor kunde vara korpulent och uppnäst som en engelsk eller normandisk storgodsägare, att en intellektuell kunde se så hjärtlig och skämtsam ut och ha spetsiga öron, att en etnolog som länge levat i Peru och på Filippinerna inte ens var brunbränd! Dessutom hade han alltid föreställt sig García med glasögon.

”Nå, det där var inte värre än en liten expedition i kolonierna”, återtog Magnin. ”Sex plan ... Vi bara oskadliggjorde några lastbilar på vägen ...”

”Det var inte bombardemanget av vägen som gjorde största nyttan utan bombardemanget av Medellin”, sade García. ”Flera tunga bomber föll på torget. Och märk väl att morenna för första gången var utsatta för allvarlig bombning. Kolonnen återvände till sin bas. Det är vår första seger. Men — Badajoz blev ju taget, så att nu kan Francos armé förena sig med Molas.”

Magnin betraktade honom undrande. Även Garcías hjärtliga öppenhet förvånade honom. Han hade snarare väntat sig en viss förtegenhet.

”Badajoz ligger nära portugisiska gränsen”, sade García.

Och den sjätte lossade S/S *Montesarmiento* i Lissabon fjorton tyska flygplan och hundrafemtio specialister”, fortsatte Vargas. ”Den åttonde startade aderton bombplan från Italien och i förrgår kom tjugo fram till Sevilla.”

”Savoiamaskiner?”

”Jag vet inte. Men ytterligare tjugo italienare har startat.”

”Hörde inte de aderton till dem?”

”Nej. Inom fjorton dagar kommer vi att ha ett hundratal moderna maskiner mot oss.”

Om Junkermaskinerna var dåliga överträffade Savoiaplanen vida allt vad republikanerna kunde ställa upp.

Genom det öppna fönstret hördes från tjugo högtalare den republikanska nationalsången. Vinden fläktade in en doft av ångande lövmassor.

”Jag fortsätter”, sade García och återtog sin rapport. ”Det är fråga om Badajoz”, förklarade han för Magnin.

5. f.m. *Morerna intar San Cristobalfortet, till hälften demolerat av bombardemanget.*

7. f.m. *Från San Cristobal bombarderas staden utan uppehåll av det fientliga artilleriet. Milisen håller stånd. Provinsiallasarettet förstört av luftbomber.*

9. f.m. *Östra vallarna i ruiner och kasernerna i lågor. Vi har endast två kulsprutor kvar. Artilleriet beskuter oss från San Cristobal. Milisen håller stånd.*

11. f.m. *Fiendens stridsvagnar.*

García lade ifrån sig det maskinskrivna bladet och tog ett annat.

”Andra rapporten är kort”, sade han bittert.

12 middag. *Fiendens stridsvagnar vid katedralen följda av infanteriet. Det kastas tillbaka.*

”Jag undrar just med vilka medel”, anmärkte García. ”Det finns fyra kulsprutor i Badajoz!”

4. e.m. *Fienden rycker in.*

4.50 e.m. *Striden fortsätter från hus till hus.*

”Klockan fyra?” undrade Magnin. ”Men klockan fem uppgav man ju Badajoz som vårt?”

”Den här rapporten är alldeles färsk.”

Magnin mindes hur eftermiddagssolen med sina sneda strålar lyst in på gatorna i den lugna klippstaden. Sina första krigiska lärospån hade han gjort 1914 i artilleriet, och där visste han att man aldrig kunde följa en bataljs gång, men så såg han heller ingenting av den. Och denna stad som hela tiden hade tett sig så fredlig, fastän blodet forsade där! Han hade svävat för högt över jorden — liksom Gud. *Fiendens stridsvagnar vid katedralen ...* Katedralen, ja, med sin stora skuggfläck, de trånga gatorna, tjuvfäktningsarenorna

”När upphörde striderna?”

”En timme innan ni passerade”, sade Vargas, ”om man bortser från kampen inne i husen ...”

”Här är sista rapporten”, sade García. ”Den är från klockan åtta ungefär, kanske tidigare. Den kommer från våra linjer — om man nu kan tala om några linjer ...”

De fascistiska fångarna har befriats. Alla var oskadda. Milismän och misstänkta har häktats och arkebuserats. Omkring tolvhundra har redan skjutits. Anklagelse: väpnat motstånd. Två milismän skjutna i katedralen på trappstegen till högaltaret. Arkebuseringarna har pågått hela eftermiddagen och fortsätter.

Magnin tänkte på Karlitj och Jaime som viftat med sina näsdukar ovanför dem man höll på att skjuta.

Utanför levde Madrid sitt nattliga liv. Nationalsången ljöd från varje högtalare. På gatorna hördes sånger av alla slag och en oregelbunden kör av *Salud!*-rop från när och fjärran. De blandade sig med varandra som tonerna från olika pianon. Natten var fylld av ett upphetsat och hoppfullt sorl som åter trängde in i rummet när det blev tyst. Vargas nickade och sade:

”Det är bra med sång ... Kriget blir nog långvarigt”, tillade han i lägre ton. ”Folket är optimistiskt ... Particheferna är optimistiska ... Major García och jag som närmast skulle vara det av naturen ...”

Han höjde oroligt på ögonbrynen, och när Vargas höjde på ögonbrynen fick han ett barnsligt utseende. Han såg med ens helt ung ut och Magnin märkte att han aldrig tänkt sig Don Quijote som ung.

”Lägg i alla fall den här dagen på minnet, Magnin. En kolonialexpedition kallar ni det, men med era sex plan hejdade ni kolonnen. Den behövde bara andas på milisen med sina kulsprutor och Badajoz föll. Och tänk på att de ändå inte var några stackare, dessa milismän. I det här kriget kommer tekniken att fälla utslaget, och vi leder det genom att bara tala om känslor.”

”Det var i alla fall folket som höll Sierran!”

García såg uppmärksam på Magnin. Liksom Vargas ansåg han att krigets utgång var en fråga

om teknik. Han trodde inte att någon gudomlig inspiration med ens kunde göra arbetarledarna till specialister. Han förutsåg att folkfrontens öde till en del skulle komma att ligga i ingenjörernas händer, och Magnin intresserade honom mycket med sin brist på självsäkerhet, sin skenbara förströddhet, sitt utseende av överansträngd verkmästare (i själva verket var han civilingenjör) och slutligen med sin påtagligt intelligent och energiska blick som blixtrade fram bakom de runda, förvånade glasögonen. Det fanns hos Magnin — det var mustascherna! — något av finsnickare från Faubourg-Saint-Antoine-kvarteren, och även — i hans blick när han tog av glasögonen, i gester och leende — något som skvallrade om att han var en intellektuell. Magnin hade suttit i ledningen för en av Frankrikes största flyglinjer och García, som alltid sökte bortse från det hölje av prestige som offentlig verksamhet ger en människa, bemödade sig att urskilja vad som hos denne man var enbart han själv.

”Folket är storartat, Magnin, alldeles storartat”, sade Vargas. ”Men det är vanmäktigt.”

”Jag var och såg mig om på Sierran”, sade García och pekade på Magnin med pipskaftet. ”Låt oss ta sakerna i tur och ordning. Sierran *överrumplade* fascisterna, ställningarna var särskilt gynnsamma för guerilla och folket har en mycket stor men också mycket kort stötkraft. Men, kära herr Magnin, det finns ett par tre ganska farliga myter som vi kanske lever på men som också förgiftar oss. För det första den franska revolutionen. Att Folket, med stort F, gjorde franska revolutionen, det vill säga att hundra pikar rådde på några dåliga musköter, bevisar emellertid inte att hundra jaktbössor också kan rå på ett bra flygplan. Ryska revolutionen har ytterligare komplicerat det hela. Politiskt sett var ryska revolutionen nittonhundratalets första men krigstekniskt sett var den adertonhundratalets sista, väl att märka. De vita hade varken flyg eller stridsvagnar. De röda hade sina barrikader. Hur kom barrikader i bruk för resten? Jo, i kampen mot kungarnas kavalleri eftersom folket aldrig hade något. Och nu i dag är hela Spanien fullt av barrikader! Mot Francos flyg! Så snart vår käre konseljpresident hade avgått tog han sin bössa och gav sig i väg till Sierran ... Kanske ni inte riktigt har kommit underfund med Spanien ... Och vår ende verkliga flygplanskonstruktör, Gil, har nyligen stupat — som infanterist!”

”Förlåt, men revolutionen ...”

”Men vi är inte revolutionen! Fråga Vargas. Vi är folket men inte revolutionen fast vi ständigt har ordet på tungan. Med revolution menar jag ett tillstånd som åvägbringas genom ett uppror lett av kadrer (politiska, tekniska eller vad ni vill), vilka utbildats i kampen och är kapabla att genast ersätta dem de störtar.”

”Och framför allt, Magnin, så har vi inte tagit något initiativ”, sade Vargas och drog på sig overallen. ”Det vet ni ju. Våra kadrer återstår att bilda. Franco har heller inga kadrer utom de militära, men han har bistånd från de två stormakterna ni vet. Det var röda armén och inte partisanerna som slog Wrangel ...”

García markerade sina ord med pipskaftet:

”Hädanefter kommer ingen social förändring och framför allt ingen revolution att kunna genomföras utan krig. Och inget krig utan teknik. Alltså ...”

Vargas nickade gillande i takt med Garcías pipskaft.

”Men enbart teknik och disciplin är inte saker som människor kan vilja gå i döden för”, sade Magnin.

”Under omständigheter sådana som de förhandenvarande intresserar det mig mindre vad folk går i döden för än vad de har för möjligheter att döda sina motståndare. För resten! När jag säger disciplin förstår ni väl att jag inte menar något i stil med noggrann marsch. Jag menar kontentan av de mått och steg som är ägnade att ge ett stridande kollektiv största möjliga effektivitet.” (García var mycket för att definiera.) ”Det är teknik det också. Jag behöver väl inte säga er att jag inte håller på hälsningstvånget.”

”Vad vi i detta ögonblick hör genom fönstret är i alla fall något positivt”, sade Magnin. ”Ni vet

lika väl som jag att det inte utnyttjas till sitt fulla värde ... Ni säger: 'Revolutionen, det är inte vi.' Nå, men varför kan vi inte bli revolutionen? Ni tror väl i alla fall inte på att ni ska få hjälp av demokratierna?"

"Det är inte sagt", sade Vargas.

García pekade på dem båda två, som om pipan varit en pistol.

"Jag har sett demokratierna intervensera mot nästan allting utom mot fascism", sade han.

"Frånsett Mexico är Ryssland det enda land som förr eller senare kan hjälpa oss. Och det kommer inte att hjälpa oss därför att det ligger för långt bort. Vad det här sorlet beträffar, som vi hör genom fönstret, herr Magnin, så är det broderskapets apokalyps! Ni är gripen av den, och jag förstår det mycket väl, för den hör till det mest gripande som finns, och man ser den heller inte så ofta. Men den måste förändras — *eller dö*."

"Det är mycket möjligt ... Men förlåt, jag för min del kan och vill inte acceptera någon konflikt mellan revolutionär disciplin och dem som ännu inte har insett nödvändigheten av en sådan. Drömmen om fullständig frihet, makten åt den ädlaste och bästa och så vidare, det är just sådana saker jag har kommit hit för. Jag önskar att varje människa ska kunna leva ett liv som inte karakteriseras av de krav hon ställer på andra — förstår ni vad jag menar?"

"Då är jag rädd att ni inte riktigt har gjort situationen klar för er. Kära herr Magnin, vi har att göra med två på varandra följande statskupper. Den första var helt enkelt den gamla vanliga militär- och adelskuppen, vi kan den utantill. Burgos, Valladolid, Pomplona — och Sierran. Från första dagen hade fascisterna alla Spaniens garnisoner. Redan nu har de inte kvar mer än tredjedelen. Pronunciamientot har alltså lidit nederlag. Det har lidit nederlag mot apokalypsen. Men de fascistiska staterna är inga blindstyren utan har mycket riktigt förutsett kuppens misslyckande. Och i och med det började faran rycka an söderifrån. Märk väl! Problemet är inte längre av samma natur! För att veta vad vi talar om kan vi låta bli ordet fascism. Punkt ett: Franco ger tusan i fascismen; han är en venezuelansk diktator-lärling. Punkt två: Mussolini ger i och för sig tusan i om fascismen blir införd i Spanien eller inte — moral och utrikespolitik är skilda saker. Mussolini vill ha en spansk regering som han kan ha inflytande över. Därför gör han Marocko till bas och därifrån skeppas en modern armé med modern beväpning. Eftersom de inte kan räkna på spanska soldater — vilket de har fått lära sig av Madrid och Barcelona — stöder de sig på föga manstarka men tekniskt fullvärdiga trupper; morer, främlingslegionärer och...

"Det finns bara tolv tusen morer i spanska Marocko, García", sade Vargas.

"Jag ska be att få anmäla fyr tiotusen. Ingen här har ringaste aning om vilka förbindelser Mussolini för närvarande har med Islams andliga överhuvuden. Vänta bara! Frankrike och England kommer att få överraskningar. Och om inte morerna räcker så skickar han naturligtvis italienare."

"Vad tror ni Italien vill?" frågade Magnin.

"Inte vet jag. Enligt min mening kontrollera Gibraltar, så att ett engelskitalienskt krig automatiskt måste bli europeiskt genom att England tvingas föra det via en europeisk allierad. Englands relativa nedrustning gjorde att Mussolini tidigare ville möta det ensam. Nu har dess upprustning i grund förändrat Italiens politik. Men allt det där är hypoteser, kaféprat. Vad som är allvarligt är att Francos armé med sina motoriserade, med automatvapen utrustade kolonner, sin italienska och tyska organisation och sitt italienska och tyska flyg kommer att marschera mot Madrid, effektivt understödd av Portugal och de två fascistiska makterna. För att hålla de erövrade områdena i schack kommer Franco att begagna en massiv terror av det slag han redan har börjat med i Badajoz. Vad har vi i praktiken att ställa upp i denna senare fas av kriget som *ingenting* har att göra med kriget på Sierran? Det är frågan."

García steg upp ur fåtöljen och gick fram till Magnin. Hans spetsiga öron avtecknade sig mot den tända lampan på skrivbordet.

”Herr Magnin, för mig ter sig saken helt enkelt så: I en folkresning som den vi nu upplever — eller i en revolution — eller till och med i ett uppror — kan man inte behålla segern annat än genom att tillämpa en teknik *motsatt* den som man i början har segrat med. Som ibland kanske till och med är en motbudande. Tänk på det mot bakgrunden av er egen erfarenhet. För jag undrar om ni verkligen har grundat er flottilj bara på broderskap. Apokalypsen vill ha allting och snarast möjligt. Revolutionen fordrar hårda ansträngningar och behöver lång tid för att förverkliga helt litet. Det farliga är att varje människa inom sig bär längtan efter en apokalyps, och i striden leder denna längtan på ganska kort tid till säkert nederlag av den enkla orsaken att en apokalyps till sin natur *saknar framtid*. Till och med när den tror sig ha det.”

Han stoppade pipan i fickan och sade sorgset:

”Vår blygsamma uppgift är att organisera apokalypsen, herr Magnin ...”

Första delen: II. Apokalyptisk exercis

I

Första kapitlet

Med näsan och pipan i vädret var García på väg in i den före detta butik som blivit en av förbandsexpeditionerna i Toledo.

Till höger om dörren hade man klistrat ett stort fotografi ur en illustrerad tidning. På det såg man hur civila som gisslan fördes in i Alcazar av fascisterna. Dessa fångars säkerhet måste de republikanska trupperna tänka på vid stormning. ”Kvinnan X ..., flickan X ..., barnet X ...” som om soldater under strid kunde hålla dessa ansikten i minnet. García steg in. Han kom utifrån solskenet och vimlet av män med nakna överkroppar och bredskyggiga hattar, och här inne tycktes honom mörkret nästan fullständigt.

”Nu skjuter de på oss från batteriet”, ropade någon i rummet. ”Från vilket batteri, Negus?”

”Vårt eget.”

”Jag ringde nyss och sa åt dem att öka skottlängden, men officeren svarade bara: 'Jag har fått nog av att skjuta på familjen, så nu byter jag ett tag!'”

”Det är mot civilisationens heligaste principer!” utropade någon med konstlad röst och påfallande fransk brytning.

”Bara en förrädare till”, sade förbandsbefälhavaren lågt och med en röst som var både sur och trött. García började gissa sig till hans utseende. Nu vände han sig till en löjtnant och kommenderade:

”Ta tjugo man och en kulspruta och spring dit!” Och till en sekreterare: ”Underrätta översten!”

”Jag har redan skickat tre kamrater till batteriet för att göra upp räkningen med honom”, sade Negus.

”Och jag har avsatt honom en gång men vad ska man göra när F.A.I. sätter dit honom igen och ...”

García kunde inte uppfatta resten. Ändå bullrade det mycket mindre här än där ute. Tid efter annan skakades marken av en explosion och det skallrade till i högtalaren som spelade Wagners Valkyrieritt ute på torget. Han började vänja sig vid dunklet och urskilde nu kapten Hernández; denne liknade de berömda spanska kungaporträtt som alla i sin tur liknade Karl den femte som ung. Guldstjärnorna på hans overall glittrade svagt i halvskymningen. På väggen bakom hans huvud framträdde småningom en krans av sulor och läster som omramade det likt en strålgloria. Man hade inte hunnit röja undan i butiken. Bredvid kaptenen satt Sils från Barcelona, Negus kallad.

Hernández' blick föll slutligen på García, som stod där leende med pipan i mungipan.

”Major García, förstår jag? Militära Upplysningar har ringt.” Hernández skakade hand med honom och drog honom med sig ut på gatan.

”Vad vill ni göra?”

”Får jag gå med er och se på några timmar? Så kan vi se sen.”

”Jag ska just gå upp till Santa Cruz. Vi tänkte försöka med dynamit mot militärguvernamentets hus.”

”Nå, då ger vi oss i väg tillsammans.”

Negus, som följt dem ut, tittade gillande på García. För en gångs skull hade Madrid skickat någon som såg trevlig ut. En kraftig karl med lustiga öron och som inte verkade särskilt borgerlig. García hade skinnjacka på sig. Bredvid Negus stod en livlig, senig karl med krusigt,

grått, yvigt hår, lätt kavaj, ridbyxor och stövlar. Det var kapten Mercery som Magnin skickat till krigsministeriet och som därifrån sänts till Toledo.

”Kamrat Hernández”, ropade en röst ur butiken, ”löjtnant Larreta ringer och säger att officeren på batteriet har schappat.”

”Låt honom ta hans plats.”

Hernández ryckte med avsmak på axlarna och klev över en symaskin som slängts ut på gatan. Eskorten följde efter.

”Vem är det egentligen som för befälet här?” frågade García, nätt och jämnt ironiskt.

”Vem som för befälet? Alla ... Och ingen ... Skrattar ni?”

”Jag skrattar alltid, det är en glad ovana. Vilka är det som ger order då?”

”Officerare, galningar, partiernas förtroendemän och andra som jag inte orkar räkna upp.”

Hernández' ton var inte ens förargad — han talade med en modlös grimas och krökte den svarta mustaschen ner mot den svagt utskjutande underläppen.

”Hur är förhållandet mellan yrkesofficerarna och de politiska organisationerna?” frågade García.

Hernández såg på honom utan en åtbörd och utan ett ord — som om han saknat varje möjlighet att uttrycka hur katastrofalt detta förhållande var. Ute i solen gol tupparna.

”Och varför?” sade García. ”Därför att vilken dumbom som helst tror sig ha något att säga till om. I början är varje revolution en ändlös villervalla av order och kontraorder.”

”Dels det. Och vad ska man göra när alldeles okunnigt folk kommer och diskuterar strategiska problem. Tvåusen man övade trupper skulle kunna krossa en sådan milis. Men till och med de *verkliga* politikerna tror ju på folket som militär faktor!”

”Inte jag. Åtminstone inte genast. Vad har ni annars gjort för iakttagelser?”

Gatorna låg till hälften i skugga, till hälften i sol, myllrande av liv; jaktbössor vaggade bland grönsaksstånden. Högtalaren på torget slutade Valkyrieritten och övergick till en guttural och intensiv flamencosång. Den verkade något mittemellan dödsklagan och en karavanpådrivares förtvivlade rop. Sången tycktes borra sig in i den likluktande staden som en stupad borrar fingrarna i jorden.

”Jo, för att bli socialist eller kommunist eller medlem av något liberalt parti fordras åtminstone referenser, men i fackföreningar kommer man in hur som helst. Jag säger er säkert inte något nytt men för oss är i alla fall detta farligare än allt annat. Var gång vi häktar en falangist har han naturligtvis ett fackföreningskort! Det finns bra anarkosyndikalister också, kamraten bakom oss till exempel, men så länge de fortfar med sin open door-politik kommer det in alla sorters katastrofer genom den där öppna dörren! Ni hörde ju vad som hände med löjtnanten på batteriet.”

”Och av vilken orsak har officerarna ställt sig på vår sida?”

”Det finns de som tänker att eftersom Franco inte har lyckats genast, kommer han att misslyckas. Och de som håller på en eller annan högre officer bland Francos fiender: Quiapo, Mola eller någon sådan. Och de som inte har tagit sitt parti, antingen det nu beror på tvekan eller slöhet, med andra ord sådana som har stannat därför att de nu en gång var på vår sida ... Men sedan partikommittéerna började skälla på dem tror jag de ångrar sig ... ”

På Sierran hade García sett officerare som låtsades vara republikaner och gillade alla tokigheter som milismännen gjorde men spottade när de vände sig bort. Och officerare på ett av armens flygfält som tog bort bord och stolar i massen när det började komma dit illa klädda utländska frivilliga. Men han hade också sett officerare som med oändligt tålamod rättade milismännens fel, undervisade och organiserade dem ... Och han visste vilket öde som gått ut över den republikanska officer som tilldelats befälet över 13:de lansiärregementet, ett av de revolterande regementena i Valencia. Fullt medveten om vilken risk han löpte hade han gått till den upproriska kasernen; portarna stängdes om honom och man hörde en salva ...

”Kommer ingen av befälet överens med anarkisterna?”

”Jo, riktigt dåliga officerare går det bra med ... Den ende som får anarkisterna — de så kallade anarkisterna, menar jag att i någon mån lyda order, är den här franske kaptenen. De tar honom inte just på allvar, men de tycker om honom.”

García tog frågande pipan ur munnen.

”Ja, det är en sådan där som har vansinniga begrepp om taktik och strategi men god blick när det gäller praktiska ting”, sade Hernández.

Gatorna strålade samman mot den öppna platsen mellan Alcazar och de belägrande. Där kunde García och Hernández inte komma över utan måste ta en omväg. Garcías steg klingade taktfast mot den åldriga stenläggningen. Hernández drog benen efter sig. För varje gata eller gränd de gick över såg de längst bort den öppna platsen. Barrikader av madrasser omväxlande med barrikader av sandsäckar, mycket för låga. Karlarna sköt i liggande, illa spridda och illa skyddade för kulsprutornas eld.

”Vad anser ni om den där barrikaden?” frågade García med en blick åt sidan.

”Detsamma som ni. Men vänta får ni se!”

Hernández gick fram till den som tycktes ha mest att säga till om på platsen. Karlen hade ett trevligt kuskansikte, mustascher — å, vilka mustascher! — en första klassens mexikansk hatt och rikligt med tatueringar. I en gummisnodd på vänstra handleden bar han en dödskafe av aluminium.

”Ni borde bygga barrikaden femtio centimeter högre, sprida skyttarna och placera några i fönstren på bägge sidor.”

”Vem är du?” brummade mexikanaren medan en salva brakade loss i grannskapet.

”Hur?”

”Vem du är, förstås! Dina papper!”

”Kapten Hernández, befälhavare i Zocodoversektionen.”

”Då är du inte i fackföreningen. Angår min barrikad dig i så fall?”

García tittade på den märkvärdiga hatten. Runt kullen satt en krans av konstgjorda rosor och nedanför dem ett bomullsband som hade följande inskription i bläck: *Pancho Villas Skräck*.

”Pancho Villas Skräck, vad är det?” frågade han.

”Det begriper man väl”, sade den andre.

”Ja visst”, svarade García.

Hernández såg tyst på García. De gick vidare. I högtalarna hade den grandiosa sången tagit slut. Framför en mejeriaffär på en tvärgata stod en rad mjölkflaskor med vidfästa papperslappar på vilka namn var skrivna. Kvinnorna tyckte det var tråkigt att stå i kö, lämnade följaktligen flaskorna vilka butiksinnehavaren fyllde, och kunde sedan hämta dem — såvida inte ...

Elden avstannade. Ett ögonblick hördes ingenting annat än eskortens steg mot gatan. García hörde någon säga: ”Det är som madame Mercery skrev till mig — en högt bildad dam, kamrater; de tar fel om de tror att de med arbetarnas blod kan utplåna fläckarna efter sina nederlag i Afrika.” Från en skyddad gata hördes ljudet av en sparkcykel.

Så återtog elden. De passerade flera gator, kluvna i sol och skugga som de andra, men skyddade från elden från Alcazar. På skuggsidan pratade folk framför portarna; somliga satt, andra stod stödda på sina jaktbössor. Vid ett hörn såg man ryggen av en man i mjuk hatt och kavaj trots värmen. Han stod ensam och sköt.

Gatan ledde ända fram till foten av ett högt annex till fästningen. Inte en skottglugg, inte ett fönster, inte en fiende. I en svärm av flugor stod mannen och sköt kula efter kula mot muren. När magasinet var tömt fyllde han det igen. Nu hörde han deras steg bakom sig och vände sig om. Det var en fyrtioårs man med allvarsamt ansikte.

”Jag skjuter jag.”

”På muren?”

”På det som finns till hands.”

Han såg allvarligt på García och sade:

”Ni måste inte ha era barn där inne, ni!”

García såg på honom utan att svara.

”För då kan ni ingenting begripa”, tillade mannen, vände sig om och började åter skjuta mot de ofantliga blocken.

De gick vidare.

”Varför tar vi inte Alcazar?” sade García till Hernández och slog lätt med pipskaftet mot vänstra handryggen.

”Hur skulle vi kunna det?”

De fortsatte att gå.

”Aldrig har någon tagit en fästning genom att skjuta på fönstren ... Det är en belägring utan stormning. Och i så fall ...”

De såg upp mot fästningens torn.

”Jag ska säga er en sak som kan verka överraskande i den här luften”, återtog Hernández.

”Alcazar har blivit en lek. Ingen har längre känning av fienden. I början hade vi det, men nu är det slut — och vad kan man då göra? Om vi toge avgörande mått och steg skulle vi känna oss som mördare ... Har ni varit vid Zaragozafrenten?”

”Inte ännu, men vid Huesca.”

”När man flyger över Zaragoza ser man överallt i omgivningarna hål efter luftbomber. Men de strategiska punkterna, kaserner och så vidare, är tio gånger mindre bombade än öppna fältet. Det beror varken på oförmåga eller feghet, men det går fortare att improvisera ett inbördeskrig än ett varaktigt hat. Det är klart att somliga saker måste göras. Jag tycker själv inte om de där groparna kring Zaragoza. Men jag är spanjor, så jag kan förstå ...”

En applådåska ekade ut i solskenet, och Hernández tystnade mitt i meningen. De passerade just den med affischer överkletade porten till en eländig revyteater. Hernández gjorde som förut en trött axelryckning och återtog lite mera dämpat:

”Det är visserligen inte bara milis från Toledo kring Alcazar, men många av dem är från Toledo. Och barnungarna som fascisterna har stängt in är Toledomilisens, så vad ska man göra ...”

”Hur många har de tagit som gisslan?”

”Svårt att veta ... Varje försök att få reda på något här rinner ut i sanden ... Men ett ganska stort antal måste det vara, och många kvinnor och barn ... I början rafsade de samman så många de kunde. Men vad som paralyserar oss är inte fångarna själva utan legenderna om dem. Fast kanske det inte är så många som vi alla fruktar ...”

”Det är alltså fullkomligt omöjligt att få veta något bestämt?”

García hade liksom kaptenen sett fotografierna av kvinnor och barn som satts upp på staben (att de var gisslan var åtminstone säkert), och fotografierna av tomma barnkamrar med kvarlämnade leksaker på golvet.

”Vi har försökt fyra gånger.”

Svepta i dammolnet efter en veritabel mongolhord av beridna bönder kom de fram till Santa Cruz. Där bortom syntes guvernementsbyggnadens fientliga fönsterrad och ovanför dem Alcazar.

”Är det här ni ska försöka med dynamit?”

”Ja”

De gick genom ett virrvarr av förbrända trädgårdar, svala salar och trappor och kom till en sal i museet. Fönstren var tillbommade med sandsäckar och statyfragment. Milismännen stod dryppande av svett och sköt i bastuvärmen. Deras nakna överkroppar var panterfläckiga av sol och skugga. Solfläckarna kom sig av att de fientliga kulorna gjort ett såll av väggens övre del som var av tegel.

Bakom García stod en helgonbild på vars utsträckta arm patronremssorna dinglade som tvättkläder på tork. Han hängde sin skinnjacka på pekfingret.

Mercery kom fram till honom; det var första gången:

”Jag ville bara anmäla att alla värdefulla statyer har förts i säkerhet”, sade han och gjorde ställningssteg.

”Låt oss hoppas det”, tänkte García där han stod med helgonets hand i sin.

Genom korridorer och mörka rum kom de ut på ett tak. Bortom den solblekta tegelytan flammade det skördemogna Kastilien med all sin vissnade blomsterprakt mot den vita horisonten. García kände sig som besatt av allt detta bländande ljus och mådde illa av hettan. Nu upptäckte han kyrkogården. Alla dessa stenar, alla dessa kritvita mausoleer, som avtecknade sig mot den ockra-färgade vidden, tycktes vilja förödmjuka honom genom att skratta åt striden. Surrande som getingar flög kulorna förbi medan andra hårt klingande sprängde sönder tegelpannorna. Nedhukad och med revolvern i handen gick Hernández före García, Mercery och milismännen som bar dynamiten. Ovanifrån brände solen och underifrån tegelpannorna som ackumulerade och återkastade hettan. Tio meter längre bort på andra sidan muren låg fascisterna och sköt. En milisman slungade ett dynamitpaket som exploderade på ett tak — tegelskärvorna flög ända fram till muren som skyddade dynamitarderna, Hernández och García. Snett ovanför dem flöt en ström av kulor.

”Illa skött”, sade Mercery.

En kulspruta sällade sig till gevärselden. ”En enda granat i all denna dynamit!” tänkte García. Mercery reste sig upp med hela överkroppen ovanför murkrönet. Fascisterna trodde inte sina ögon men siktade så gott de kunde på denna otroliga bildstod i kavaj och röd slips, som med bomull i öronen slungade i väg sin dynamitladdning likt en diskuskastare. Hela taket flög i vädret med ett vilt brakande. Tegelpannorna hoppade högt i luften, föll åter ner och blandade sitt klingande med människoskriken. Mercery kröp ihop bakom muren vid Hernández' sida.

”Så ska det göras”, sade han till milismännen som smög längs muren med sina bördor.

Hans ansikte var bara tjugo centimeter ifrån kaptenens.

”Hur var det egentligen under kriget 1914?” frågade denne.

”Att leva eller inte leva ... Att vänta ... Att finnas till för någonting ... Och så rädslan ...”

Mercery kände mycket riktigt hur skräcken kom över honom; det berodde på att han satt stilla. Han tog sin revolver, stack upp huvudet över krönet, siktade och sköt. Åter handlade han, och åter försvann hans rädsla. Tredje dynamitladdningen exploderade.

Hernández' mösstofs befann sig precis mitt framför rämnan i muren, och lufttrycket knäppte den över till andra sidan ansiktet; mössan föll till marken. Hernández som var skallig satte på sig mössan och förnygrades igen.

Genom muren eller genom skotthålet framför Garcías näsa visslade några kulor. Han beslöt sig äntligen för att låta pipan slockna och stoppade den i fickan. Främre delen av byggnaden som fascisterna ockuperade sprang nu i luften som om den varit minerad. Blod sprutade ur huvudet på en milisman som sjönk samman till höger om García. Handen som slungat dynamiten höll han ännu i vädret. García såg nu vad mannens nacke skymt innan han föll — det var en av uppfartsvägarna till Alcazar, framför kyrkogården och mitt i elden. I det hårda solskenet stod en skenbart oskadd automobil med två passagerare i framsätet och tre i baksätet, alla orörliga. Tio meter nedanför låg en kvinna med det lockiga huvudet mot ena armen och den andra utsträckt — hon skulle ha sett ut som en sovande om hon inte legat med huvudet nedåt ravinen och om man inte anat hur livlöst platt hon var under den tomma klänningen, hur döden med all kraft tryckte henne mot marken. Dessa spöken mitt på ljusa dagen skilde sig annars inte från levande annat än genom lukten.

”Vet ni om det finns några sprängspecialister i Madrid?” frågade Hernández.

”Knappast.”

García såg fortfarande ut över kyrkogården. Det evighetens mysterium, med vilket dess stenar och cypresser tycktes laddade, gav honom en underlig känsla i maggropen. När han såg hur den strålande dagen var lika för alla, för kyrkogårdens döda och inbördeskrigets stupade, kände han sig ända in i själen äcklad av den genomträngande liklukten. Den sista dynamiten sprängde det sista som var kvar av fascisternas tillhåll.

I museisalen var hettan och bullret som förut. Dynamitarder, milismän från museet och milismän från de underjordiska gångarna lyckönskade varandra till det som hänt.

När García ville ta sin skinnjacka från helgonets pekfinger fastnade fodret; helgonet ville inte släppa den. Ur en trappa som väl förde till någon källare kom halvnakna milismän, lastade med mässhakar vilkas grönaktiga guld och blekröda siden glänste i dunklet. En milisman stod med en 1500-talsbaret på nacken och skrev inventarieförteckning med tatuerad hand.

”Vad var egentligen ändamålet med expeditionen nyss?” frågade García.

”Jo, när vi har förstört den byggnaden kan rebellerna inte på något vis ta sig ut. Någon annan mening var det inte — i alla fall bättre än ingen alls ... Ända hittills använde vi bara bensin- eller svavelsyrebomber ... Så att det här var i alla fall ett framsteg.”

”Försöker kadetterna fortfarande ta sig ut?”

Mercery, som stod bredvid honom, lyfte armarna i vädret: ”Ni står inför historiens största bedrägeri!”

García gav honom en frågande blick.

”Till ert förfogande med en rapport, major!”

Men Hernández hade lagt handen på Garcías arm, och Mercery, som respekterade den militära rangordningen, steg åt sidan. Hernández såg på majoren med samma uttryck av uppgivenhet som när det varit fråga om förhållandet mellan officerare och anarkisternas organisationer — men dessutom såg han förvånad ut. Man hörde en flygmaskinsmotor.

”Ni också! Militära underrättelsetjänsten! ...”

García väntade med näsan i vädret och uppmärksamma ekorrögon.

”Alcazars kadetter är en ren propagandauppfinning; det finns inte ens tjugo kadetter där uppe. När Francos resning började var alla krigsskolans elever hemma på ferier. Alcazar försvaras av civilgardister under kommando av officerarna vid Krigsskolan, Moscardo och de andra ...”

Ett tiotal milismän kom springande, bland dem Negus. De ropade:

”Nu är de här igen med en eldspruta.”

Genom gångar och trappor kom Hernández, García, Negus,

Mercery och milismännen ned i en högvälvd källare som var fylld av ekon och rök. Mittemot dem öppnade den sig i en bred underjordisk gång genom vilken röken böljade röd. Med vattenhinkar i händerna eller i famnen sprang milismän förbi. Bullret av kampen utanför hördes knappt hit ner, och det luktade bensin i stället för lik. Fascisterna var i gången.

Eldsprutans stråle kom den vägen. Den skimrade i mörkret när den sköljde över taket, muren mittemot gången och golvet med långsamma rörelser — det såg ut som om någon hela tiden stod och halade fram en lång stråle bensin med händerna. Men den mjuka eldstrålen var fången i gången och kunde nå varken höger eller vänster sida av källaren. Trots det rasande tempo i vilket milismännen slängde innehållet i sina hinkar över väggarna och över den spottande bensinen på golvet förstod Hernández att de bara väntade på att fascisterna skulle visa sig i gångens öppning, och några stod tätt tryckta intill muren på ett sätt som kom honom att ana att de när som helst skulle kunna ge upp. I denna kamp mellan människa och element fanns ingenting som kunde kallas krig. Bensinduschen kom allt närmare, vattnet smällde rasande mot väggarna, ångan sjöd, de som satt den beska röken i halsen hostade helvetiskt, sprutan väste fruktansvärt. Strålen kom

steg för steg närmare och milismännens frenetiska brådska tycktes mångfaldigad genom att de konvulsiva blå lågorna kastade klasar av sprattlande skuggor på väggarna, ett helt anhang av spöken som dansade en vansinnig ringdans kring de levande. Bland dessa galna skuggor i den kvävande dimman som suddade ut alla konturer, bland dessa stönande av en bränd som gnällde i det vilda fräsandet av vatten och lågor tycktes människan föga värd.

”Jag ser ingenting”, skrek den brände som låg på golvet, ”jag ser ingenting! Tag bort mig!”

Hernández och Mercery hade tagit honom i axlarna och började dra honom med sig, men han fortsatte ändå att skrika: ”Ta bort mig!”

Sprutan närmade sig gångens mynning. Negus stod alldeles vid hörnet, tätt tryckt intill muren och med revolvern i högra handen. I samma ögonblick som kopparmunstycket stack fram tog han tag i det med vänstra handen men släppte det lika fort efter att ha fått handflatan flådd. Kring hans huvud stod det yviga håret som en blå gloria mot bensinlågorna. Kulor slog ner från alla håll. Fascisten hoppade åt sidan för att kunna föra strålen mot Negus som redan stod alldeles inpå honom. Negus sköt, sprutan föll klingande mot stengolvet och alla skuggorna flög upp i taket. Fascisten stod och vacklade ovanför eldströmmen på golvet. Hans ansikte upplystes underifrån av det skimrande flödet — det var en ganska ålderstigen officer. Slutligen gled han liksom i ultrarapid förbi Negus och föll med huvudet i strålen som kokade till och tycktes sparka undan honom. Negus vände sprutan. Hela källaren försvann i ett totalt mörker och man såg i stället gången fylld av rökmoln genom vilka skuggor flydde.

En oredig massa av milismän sprang under skrik och gevärsskott i den rektangulära gången där den blåaktiga bensinstrålen nu var vänd åt andra hållet. Plötsligt slocknade allting utom en gruvlykta och en ficklampa.

”De stängde kranen när de såg att vi hade sprutan”, sade någon och tillade ögonblicket därefter: ”jag vet vad jag säger, för jag har varit brandkapten.”

”Halt!” ropade Hernández från gången, ”de har en barrikad längst bort.”

Negus kom tillbaka från gången. Milismännen började tända gruvlyktorna.

”Det är inte alla som lyckas bli bödlar”, sade han till Hernández. ”Det hängde på en kvarts sekund. Han hade haft tid att rikta sprutan mot mig innan jag kunde skjuta. Men jag såg på honom. Det är lustigt i alla fall ... Det är nog inte så lätt att bränna en människa levande när hon ser på en ...”

I den mörka gången som ledde tillbaka ut i det fria syntes längst bort en grå rektangel av dagsljus. Negus tände en cigarrett och samtidigt gjorde alla de andra detsamma — det var symbolen för deras återvändande till livet. Varje ansikte lystes upp av de klara, snabba lågorna från tändstickor eller cigarrettändare; sedan återföll allt i skymning. De gick upp mot museets stora sal, från vilken röster nu hördes ropa:

”Det är ett flygplan över molnen.”

”Det svåraste är naturligtvis att inte tveka”, återtog Negus. ”Det gäller sekunder. För två dagar sedan vände fransmannen en eldspruta på samma sätt. Kanske samma spruta ... Utan att bränna sig men också utan att döda gubben. Fransmannen säger att han känner till saken och att man säkert inte kan använda sprutan mot någon som tittar på en. Det vågar man inte ... När allt kommer omkring så vågar man helt enkelt inte ...”

Andra kapitlet

Varje dag fick någon av internationella flygets officerare gå till flygkommandot och ibland till polisen. Magnin skickade nästan alltid Scali. Hans kultiverade sätt och den omständigheten att han var en relativt känd person underlättade förbindelserna med flygstaben, som nästan uteslutande bestod av officerare i den gamla armén. (Sembrano och hans män utgjorde en fristående grupp.)

Scali var tills vidare bara en undersätsig man men hade alla förutsättningar att bli korpulent och ägde redan den speciella hjärtlighet och finess som ofta utmärker korpulenta personer. Han kom lätt överens med alla, även med polisen, stod på mer eller mindre kamratlig fot med flottiljens samtliga italienare, var deras utvalde talesman och god vän med nästan alla de andra. Slutligen talade han mycket god spanska. I dag hade han fått en brådskande kallelse till polisen.

Vid polishusets portar stod vakter med kulsprutor. Runt stora, befallande och tomma fåtöljer med förgyllda stift i snäckform flockades de fattiga, olyckliga ansikten som man möter i alla krig. I en liten matsal (ingenting hade tagits bort från hotellet där denna militära avdelning av säkerhetspolisen just flyttat in) stod Séruzier, Leclercs vän, upprört gestikulerande mellan tvenne vakter. Han gjorde ännu mer än vanligt skäl för namnet flygande fasan.

”Å, Scali, där kommer du! Om du bara visste! ..”

Scali lät honom först reagera av sig.

”Jag trodde jag skulle stryka med på kuppen! Faktiskt stryka med!”

Eftersom Scali kom i sällskap med en polissekreterare hade milismännen som omgav Séruzier dragit sig undan några steg, men Séruzier vågade ännu inte känna sig riktigt fri.

”Såna fnask, förstår du, det var värre än det värsta! ...”

Även sedan han satt sig ned såg han ut som en fjäril som flaxade omkring i ett stängt rum; hans svarta pierrot-ögon rullade förskräckt i ett ansikte utan ögonbryn.

”Ett ögonblick”, sade Scali med lyftat pekfinger. ”Börja från början.”

”Jo, fnasket kom fram till mig på Gran Via. Jag vet inte vad hon sa, men det var nåt om att hon kunde en del tricks. Då frågade jag om hon ville på italienskt vis. 'Jadå', säger hon.

Jag följer med henne upp på hennes rum, men när jag vill börja så vill hon göra som vanligt. Men mej lurar dom inte — vi har sagt italienskt vis, sa jag, och inget annat. Hon vill inte ta reson. Då säger jag att jag har blivit lurad, så jag går upp och vill klä på mig, och då ringer hon i telefon, på spanska förstås. Upp kom ett tjockt fnask; hon begriper inte ett ord vad jag säger, och jag inte vad hon. Den tjocka pekade hela tiden på den lilla som var naken hon med och rätt snygg, och det verkade som hon sa: Sätt i gång bara! Men jag visste ju att hon inte ville. Så jag förklarar för den tjocka att det var fel, men hon trodde jag ville lura henne. Inte för att jag håller speciellt styvt på att göra det på italienskt vis, det ska du inte tro. Inte alls. Nej, men jag vill inte bli lurad, för det tål jag inte! — Det håller du väl med om, va?”

”Men vad i helsike gör du här? Du har väl i alla fall inte blivit häktad för sedlighetssårande beteende?”

”Jo, när den tjocka märker att jag inte vill, så ringer hon också. Jag tänkte att nu kommer det en ännu tjockare ...”

Nu kunde Séruzier andas lugnare, Scali tog det hela skämtsamt, saken såg ut att reda upp sig. När Scali log såg han ut som om han skrattade; munterheten kom hans ögon att krympa ihop och underströk ytterligare det mulattartade i hans ansikte.

”Men vad tror du jag får se? Sex stycken snutar med karbiner!

Vad ville nu dom? Jag börjar förklara igen: det var inte jag som bad henne, det var hon som kom med förslaget. A ena sidan visste jag att dom är mot prostitutionen och alltså mot fnask, men å andra sidan är dom pryda, så då är dom säkert mot det italienska sättet, åtminstone låtsas dom det, dom jävla vegetarianerna. Det värsta var att inte kunna snacka spanska, för karlar emellan kommer man annars lätt överens i såna fall. Men ju mer jag försökte förklara, desto argare såg dom ut. Till slut var det en som drog sin revolver! Ju mer jag sa åt honom att jag inte hade fått göra det på italienskt vis, dess värre blev det. Och dom bäge fnasken bara skrek: 'Italiano, italiano!' Till slut hörde man inget annat. Faktiskt, förstår du, jag vart riktigt generad. Men så kom jag på idén att visa snutarna mitt flottilkort, som är på spanska. Och då tog dom mig med hit, och jag sa åt dem att ringa fältet.”

”Vad är han anklagad för?” frågade Scali sekreteraren på spanska.

Den andre såg efter i handlingarna.

”Inget farligt ... Det är några prostituerade som anklagar honom, så ... Vänta ett tag. Jo, här står det: spionverksamhet för Italiens räkning.”

Fem minuter senare var Séruzier fri, under allmänt skratt.

”Vi har en allvarigare historia också”, sade sekreteraren. ”Två fascistiska flygare av italiensk nationalitet har fallit ner hos oss, söder om Toledo. Den ene omkom, den andre finns här. Militära undersökningstjänsten vill att ni tittar på deras papper.”

Scali bläddrade generad med sina små korta fingrar i bunten av brev, visitkort, fotografier, kvitton och medlemskort som fanns i plånboken och i bunten av kartor som funnits i själva planet. Det var första gången han under ett sken av intimitet konfronterades med en fiende av sin egen nation — och den han konfronterades med var en död.

Ett av papperen gjorde honom nyfiken. Det var av samma avlånga format som en hopvikt flygkarta; antagligen hade piloten haft det klistrat på någon sådan. Det tycktes ha tjänat som loggbok. Det fanns en kolumn ”Från” och en kolumn ”Till” samt data. På den 16 juli (alltså före Francos uppror) stod ortnamnet Spezia, sedan Melilla på den 18, 19 och 20, sedan Sevilla och Salamanca. I marginalen uppgiften: bombardemang, spaning, eskort, patrullering ... Och slutligen under gårdagens datum: från Segovia till ... Döden var inte ifylld.

Men nedanför hade en annan hand, tydligen några dagar tidigare, med stora bokstäver skrivit ordet TOLEDO över båda kolumnerna, samt med morgondagens datum. En viktig flygraid skulle alltså företagas mot Toledo.

Från ett rum i närheten hördes någon skrika i telefon.

”Herr president, jag är fullt medveten om svagheten hos våra förband! Men jag kan under inga förhållanden, under inga förhållanden, förstår ni, ta in folk som inte garanteras av någon politisk organisation, i stormgardet! — — — Ja, men den dag då vi måste undertrycka en fascistisk revolt med ett underminerat stormgarde ... Inga män utan garanti så länge jag bär ansvaret! Det fanns tillräckligt med falangister i Montañakasernen! När det gäller polisen kan sådant inte få komma i fråga.”

Scali hade genast känt igen polischefens upphetsade röst.

”Hans lilla dotter är fånge i Cadiz”, sade en av sekreterarna.

Det slog i en dörr och man hörde ingenting mer av samtalet. Sedan öppnades dörren till matsalen, och sekreteraren återkom.

”Det finns papper på underrättelsetjänsten också”, sade han. ”Major García säger att det är viktiga papper. Vad de här beträffar ber han er att skilja dem åt, den döde förarens för sig och spanarens för sig. Sedan kan ni ge mig alltsammans så går jag genast till honom med det. Ni kan meddela överste Magnin.”

”Mycket är trycksaker eller visitkort och det är omöjligt att säga vem de tillhör ...”

”Vi har ju spanaren här, ni kan fråga honom.”

”Om ni så vill”, sade Scali utan entusiasm.

Hans känslor gentemot fången var lika motsägelsefulla som dem han haft inför papperen. Men han var inte utan nyfikenhet. Två dagar innan hade en tysk pilot störtat på Sierran, helt nära högkvarteret där två ministrar var på inspektion. Han hade förts dit till förhör och visade sig häpen över att se generalspersoner, vilket han inte trodde förekom hos ”de röda”. När tolken nämnde de närvarandes namn hade tysken bokstavligen skrikit: ”Fan att jag inte bombarderade det här kyffet som jag har flugit över fem gånger!”

”Vänta ett tag”, sade Scali till sekreteraren, ”säg majoren att ett av papperen kan ha sin betydelse.” Han tänkte på datumsiffran för avfärden från Italien, före Francos uppror.

Han gick vidare till rummet där spanaren förvarades. Fången satt med armbågarna mot det

grönklädda bordet och ryggen mot dörren. Scalis första intryck var obestämt — en till hälften civil, till hälften militär gestalt i skinnjacka och blå uniformsbyxor. Men så snart italienaren hörde dörren reste han sig och gjorde helt om. Att döma av benens knyckiga rörelser, de långa, magra armarna och den kutiga ryggen var han nervös och hade tuberkulösa anlag.

”Är ni sårad?” frågade Scali neutralt.

”Nej, bara kontusioner.”

Scali lade papperen och sin revolver på bordet, satte sig och gjorde tecken åt de två vakterna att gå. Han hade fascisten mittemot sig. Det var ett av dessa fågelansikten som är så vanliga bland flygare: små ögon och uppnäsa, det hela understruket av en markerad ansiktsbyggnad och ett kortklippt hår. Han liknade inte House men var av samma familj.

Varför verkade han till den grad förbluffad? Scali vände sig om — under porträttet av Azaña bakom honom låg en meterlång trave silversaker: tallrikar, assietter, tekannor och andra kannor, moriska fat, pendyler, bordssilver, vaser, allt taget under husundersökningar.

”Är det sakerna där ni är förvånad över?”

”Sakerna ... Vilka då?” frågade spanaren tveksamt.

Scali pekade på skatten.

”Jaså! Nej då.”

Italienaren föreföll hetsad. Vad som förbluffade honom var kanske Scali själv. Scali hade något av amerikansk komiker över sig. Det berodde inte så mycket på hans ansikte som visserligen hade tjocka läppar men vars drag var regelbundna trots de hornbågade glasögonen, utan på att benen var för korta för hans kropp och tvingade honom att gå en smula likt Chaplin. Den föga ”röda” mockajackan och eversharppennan bakom örat var kanske inte heller vad spanaren väntat sig.

”Hör på”, sade Scali på italienska. ”Jag är inte detektiv, jag är frivillig i flyget och har tillkallats för tekniska frågor. Man har bett mig se till att era och er döde ... kollegas papper blir sorterade i två högar. Det är allt.”

”A, gärna för mig!”

”Lägg era saker till höger och de andra till vänster.”

Nästan utan att titta på papperen började spanaren lägga dem i två högar, medan han då och då såg bort mot silverhögen, på vilken takets elektriska lampor kastade små stjärntindrande reflexer.

”Var det motorfel eller blev ni nedskjutna?” frågade Scali.

”Vi var på spaning och blev nedskjutna av ett ryskt plan.”

Scali ryckte på axlarna.

”Synd att det inte finns några ryska plan. Men det gör detsamma, vi får hoppas de kommer.”

I pilotens anteckningar stod för resten inte spaning utan bombning. Scali fick en häftig känsla av den överlägsenhet som vetenskapen om lögnen ger över den som ljuger. Fast han hade verkligen inte hört talas om några tvåsitsiga italienska bombplan på spanska fronten. Nå, det fick polisen reda ut. Men han gjorde en annan iakttagelse. Till höger lade spanaren ett kvitto, några sedlar och ett litet fotografi. Scali tog av glasögonen för att kunna se utan att luta sig fram (han var nämligen långsynt). Det var en detalj ur en av Piero della Francescas fresker.

”Var det ert eller hans?”

”Ni sa ju att jag skulle lägga mitt till höger.”

Piero della Francesca Scali såg på passet: studerande, Florens. Om inte fascismen varit hade han kanske haft denne yngling som elev. Han hade ett ögonblick tänkt sig att fotografiet tillhört den döde med vilken han dunkelt känt sig solidarisk ... Scali hade skrivit en mycket betydande analys av Piero della Francescas fresker ...

(Veckan förut hade ett förhör som inte leddes av polisen utan av en spansk flygare mynnat ut i en diskussion om rekord...)

”Hoppade ni?”

”Maskinen tog inte eld. Vi gjorde nödlandning bara.”

”Och slog över?”

”Ja.”

”Och sedan?”

Spanaren tvekade med svaret. Scali såg i rapporten. Föraren hade gått ut först, medan spanaren ännu satt inklämd i planets spillror. En bonde hade kommit gående, föraren hade dragit sin revolver. Bonden fortsatte framåt och när han var på tre stegs avstånd drog föraren ur vänstra byxfickan en näve sedlar, de stora vita tusenlapparna. Bonden kom ännu närmare medan föraren ökade på med en bunt dollars — tydligen hade han berett sig på alla eventualiteter. Han gjorde allt detta med vänster hand och höll revolvern i den högra. När bonden var på en armlängds avstånd sänkte han hagelbössan och sköt föraren.

”Er kamrat sköt inte först. Varför inte?”

”Vet inte ...”

Scali tänkte på de båda kolumnerna i loggboken: från ... till ... Till, det var bonden.

”Nå, vad gjorde ni då?”

”Jag väntade ... Bonden kom tillbaka med flera andra. De tog mig till rådhuset och därifrån hit. Jag blir väl rannsakad?”

”Nej, varför det?”

”Utan rannsaking!” ropade spanaren. ”Skjuter ni folk utan rannsaking!”

Det var mindre ett rop av ångest än av ”det väntade jag mig!” Alltsedan sitt missöde tänkte sig ynglingen att han kunde råka ut för värre saker än att bli skjuten utan rannsaking. Han hade rest sig upp och huggit tag i stolsryggen som om han varit rädd att någon genast skulle komma och släpa bort honom.

Scali sköt upp glasögonen en smula och ryckte med gränslös trötthet på axlarna. Det var fascisternas vanliga sätt att betrakta sina motståndare som varelser av en lägre ras, som självklart var värd all ringaktning. Och att vilken dumbom som helst hade denna ringaktning som ett slags privilegium var inte det minsta skälet till att han lämnat sitt land.

”Ni kommer inte att bli skjuten alls”, sade han och återfann plötsligt den ton i vilken han som lärare tillrättavisade eleverna. Italienaren trodde honom inte, och detta att han led alla ovissbetens kval för att han inte ville tro föreföll Scali som en bitter rättvisa.

”Ett ögonblick”, sade han, öppnade dörren och ropade till sekreteraren: ”Får jag fotografiet av kapten Vallado.”

Fotografiet kom och Scali räckte det till spanaren.

”Ni är flygare och bör av en flygmaskinsinteriör kunna sluta er till om den är vår eller er.”

Sembranos vän Vallado, som skjutit ner två Fiatplan, hade själv blivit nedskjuten av ett tungt bombplan vid en by på Sierran. När milisen två dagar senare återtog byn återfanns besättningen på sina platser i kabinen med ögonen slitna ur huvudet. Bombfällaren var den kapten vid stormgardet som ställt upp en kanon och skjutit mot Montañakasernen utan att kunna sikta.

Spanaren såg på ansiktena med de tomma ögonhålorna och bet samman tänderna så att käkmuskulerna darrade.

”Jag har sett flera fångna ... röda ... flygare ... men aldrig någon torterad ...”

”Då får ni lära er att ni, lika litet som jag, vet något vidare om vad krig vill säga ... Vi är med båda två, men det är en sak för sig.”

Fotografiet tycktes dra till sig spanarens blick som en magnet. Blicken och de små utstående öronen kom honom att se mycket ung ut. Men ansiktena på fotografierna hade ingen blick.

”Vad bevisar att ni inte har ... att inte fotografiet har kommit er till handa ... efter att ha arrangerats?” frågade han.

”Jo, naturligtvis! Vi rycker ut ögonen på våra egna flygare bara för att ta fotografier. För den saken har vi särskilda kinesiska bödlar, kommunister förstår!”

De bilder av ”Anarkistiska illdåd” Scali sett hade han själv i början trott vara förfälskade. Man vill inte gärna i första taget tro att ens egna vapenbröder kan vara skurkar.

Spanaren hade börjat sortera papper igen som för att rädda sig. ”Om jag vore i ert ställe”, sade Scali, ”är ni då riktigt säkra på att inte era vänner skulle ...”

Han avbröt sig. Ur högen av silver hördes ett, två, tre, fyra lätta och silverklingande slag. Det var som om de kommit från Aladdinskatten själv, inte från någon pendyl, gömd där inne under de tragiska spillrorna. Hur länge skulle fjädern hålla verket gående? När den nu långt borta från sina forna ägare slog sina slag mitt under detta samtal, fick Scali en känsla av att allt var så oändligt likgiltigt — allt vad han sade eller kunde komma att säga föreföll honom så fåfängt att han inte längre hade lust att göra något annat än tåga. Ynglingen och han hade ju redan tagit parti.

Han såg förströdd på den dödes karta och följde några linjer med pennan som han tagit från örat. Han lade märke till att spanaren vänt upp och ned på fotografiet av Vallados maskin. Plötsligt tog han av sina glasögon igen, såg upp på spanaren och åter ner på kartan.

Enligt anteckningar hade föraren startat från Caceres sydost om Toledo. Men fältet vid Caceres kunde de republikanska maskinerna dagligen iakttä och det var alltid tomt. Kartan var en utmärkt flygkarta över Spanien med en liten violett rektangel för varje aerodrom. Fyrtio kilometer från Caceres fanns en annan, nätt och jämnt synlig rektangel, ritad med blyertspenna. Och eftersom pennan inte tagit på kartans fernissade yta syntes endast avtrycket av udden. Det fanns en annan sådan rektangel åt Salamancahållet och flera på Sierran och i södra Estremadura Alla de hemliga fascistiska flygfälten! Och där syntes fälten i Tajosektorn, baserna för alla maskinerna mot Toledo.

Scali kände hur hans ansikte hårdnade. Han mötte den fientlige flygarens blick och båda förstod att den andre förstod. Fascisten rörde sig inte, sade inte ett ord. Han drog ner huvudet mellan axlarna, och käkmuskulerna darrade som när han först såg det hemska fotografiet.

Scali vek ihop kartan.

Den spanska sommareftermiddagen vilade med orubblig tyngd över fältet. Darras' halvt sönderfallna maskin stod också där den stod och plattade till sina tomma, av kulor sönderslitna däck. Bakom olivträden gick en bonde och sjöng en andalusisk cantilena.

Magnin hade nyss återkommit från ministeriet och samlade nu manskapet på baren.

”Frivilliga för ett plan till Alcazar i Toledo!”

Det blev tyst en lång stund. Flugorna surrade. Numera kom maskinerna dagligen tillbaka med sårade. Med brinnande tankar kom de drivande i kvälldunklet eller i middagssolen, tysta, med avslagna motorer. Om de alls kom tillbaka. De hundra maskiner Vargas profeterat om hade fascisterna redan fått, och många fler till. Republikanerna hade inte kvar ett enda modernt jaktplan, och hela det fientliga jaktflyget var stationerat vid Tajo.

”Frivilliga för ett plan till Alcazar”, upprepade Magnin

Tredje kapitlet

Marcelino var av samma åsikt som Magnin: har man inga jaktplan får man ta molnen till skydd.

Ofta hade han nästan i solnedgången återvänt från strider på södra Tajofronten och sett Toledo ligga som ett stort ornament i det skördemogna landskapet med Alcazar resande sig vid flodkröken. Rökarna från brinnande hus brukade driva snett över den gula stenanhopningen, och deras sista slingor skimrade av ljuspartiklar som solstrålar i dunklet. I den mäktiga frid som kunde råda när kriget hade någon av sina döda timmar, rykte det lika lugnt av husen där nere under den sjunkande solen som av skorstenarna i någon by.

Marcelino, som visste tillräckligt om flygning och navigation för att förutse besättningens reaktioner, hade inte blivit pilot igen men var i gengäld internationella flottiljens bästa bombare och en utmärkt gruppchef. I dag kämpade Toledo någonstans där nere under molnen, och jaktflyget var inte långt borta.

Ovan molnen var himlen utomordentligt klar. Inget fientligt plan patrullerade, och det rådde en kosmisk frid över de vita vidderna. Enligt beräkning borde man nu närma sig Toledo och högsta fart sattes upp. Jaime sjöng, de övriga stirrade av alla krafter genom fönstren och deras blickar var stela som om de suttit i djupa tankar. Långt borta höjde sig några berg över de snövita dimfälten, och tid efter annan syntes en åkerlapp genom en lucka i molnen.

Nu borde planet vara över staden. Men inget instrument visade avdrift på grund av uppåstigande luftströmmar. Om man gick ner skulle man nästan med säkerhet kunna sikta Toledo, men var staden alltför avlägsen hann fiendens jaktflyg fram före bombardemanget.

De vände nosen nedåt.

Eftersom föraren och Marcelino var beredda på det värsta — rena rama landsbygden, Alcazars luftvärn eller fiendens jaktflyg — slukade de höjdmätaren med lidelsefullare blickar än de någon sin skulle ägnat ett mänskligt ansikte. 800-600-400 ... och hela tiden bara moln. De måste stiga igen och vänta på första tillfälliga uppklärnande.

Och åter svävade de under himlen som orörig välvde sig över molnen. Molnen tycktes följa jordens rotation, vinden drev dem från öster mot väster och luckorna var ganska talrika. Ensamma i oändligheten började de kretsa runt med astronomisk regelbundenhet.

Jaime satt vid främre kulsprutan. Han tecknade åt Marcelino — för första gången hade båda en rent fysisk känsla av jordens rörelse. I väntan på att Toledo skulle glida förbi där nere, Toledo med sitt rebelliska Alcazar och sin belägrade milis som lydde de jordiska tingens löjliga rytm, roterade planet likt en liten planet som kommit vilse bland känslolösa världars gravitationsfält.

Så snart den första, obetydliga luckan gled förbi dem, kände alla rovfågelsinstinkten vakna på nytt. Som en sparvhök fortfor maskinen att cirkla i väntan på någon större lucka och allas ögon spanade efter jorden. Planet tycktes dem orörigt, det var som om hela molnvärlden sakta vridit sig runt.

Plötsligt såg man jorden vid randen av en bräsch i molntäcket, och tvåhundra meter från planet slog det plötsligt ut en liten cumulusky: Alcazars luftvärn!

Ånyo vände de nosen nedåt.

Rymden krympte samman, ingen himmel, ingen oändlighet längre, bara molnen ovanför och Alcazar nedanför.

Toledo låg längre till vänster och på grund av planets lutning såg det ut som om ravinen ner mot Tajofloden dominerade hela staden, ja, till och med fästningen, från vilken elden fortsatte. Det var skjutskolans officerare som stod vid pjäserna, men jaktflyget var ändå den verkliga fienden.

Det lutande Toledo lade sig småningom vågrätt. Det hade fortfarande samma dekorativa karaktär, vilket för ögonblicket verkade säreget. Även denna gång syntes långa strimmor av brandrök. Planet började åter kretsa för att komma i tangent till Alcazar. Kretsandet var nödvändigt för att bombardemanget skulle bli exakt — de belägrande var ju så nära. Men varje cirkel gav det fientliga jaktflyget en tidsvinst. Maskinen höll trehundra meters höjd. Framför Alcazar krälade det av myror i runda vita hattar.

Marcelino öppnade luckan till hälften, siktade, gled förbi utan att fälla någon bomb och kontrollerade. Enligt kalkylen stämde det väl. Men Alcazar var litet och Marcelino fruktade att de lätta bomberna kunde sprida sig. Han beslöt att inskränka sig till de tunga. Han hade ännu inte givit någon signal; alla väntade. Nu fick föraren signal till ny cirkel. Luftvärnets små granatmoln närmade sig mer och mer.

”Kontakt!” ropade Marcelino.

Där han stod upprätt i kabinen med sin löst hängande overall såg han ovanligt lite kapabel ut. Men han förlorade inte Alcazar ur sikte ett ögonblick. Nu öppnade han luckan på vid gavel och kröp ihop vid den. Av den friska luftströmmen som fyllde planet förstod alla att striden började.

Det var spanska krigets första kyla.

Alcazar åkte karusell och kom tillbaka. Marcelino låg nu på magen och höll upp ena näven. De vita hattarna gled förbi där nere. Plötsligt var det som om han rev sönder en förlåt med handen. Alcazar gled förbi med några illa riktade granater som satelliter ovanför sig, planet svängde ut åt höger och en obetänksam rök böljade upp ur borggården. Var det bomben?

Föraren följde sin periferi, nalkades åter Alcazar: bomben hade fallit mitt på gården. Alcazars granater jagade planet som åter gled förbi, kastade sin andra tunga bomb och gled ut för att åter närma sig. Marcelino lyfte handen men sänkte den inte denna gång. På gården hade man i största hast börjat breda ut vita lakan. Alcazar gav sig.

Jaime och Pol nästan slogs av glädje. Inte heller de andra kunde hålla sig stilla i kabinen.

Det fientliga jaktflyget dök fram ur molnen.

Fjärde kapitlet

På staben, ett gammalt jesuitkollegium som sedermera blivit kasern, satt Lopez med sitt vänliga bourbonansikte och förhörde rymlingar från Alcazar. Det var en kvinna som varit gisslan och tagit sig ut med hjälp av en passersedel, utfärdad av arsenalens verkmästare vilken också undkommit, vidare tio soldater som burats in redan första dagen men nu lyckats hoppa i en av ravinerna.

Kvinnan var en mörk, robust fyrtio års matrona, hon hade potatisnäsa och livliga ögon, men man såg att hon var utmattad. ”Hur många var ni?” frågade Lopez.

”Kan inte säga det, majorn. För alla var ju inte på samma ställe, så klart. Fångar fanns det än här, än där. I våran källare var vi väl en tjugofem, men det var bara där det ...”

”Fick ni mat?”

Kvinnan tittade på Lopez.

”Jaa då, alldeles för mycket ...”

Bönder gick förbi stabshuset; de bar sina stora högafflar av trä som kandelabrar på vänstra axeln, och geväret under högra armen. Efter dem rullade frodiga skördelass, dragna av oxar med ginst mellan hornen.

”Här finns det folk som säger att det inte finns mat i Alcazar. Men tro inte det, majorn. Det är hästkött och dåligt bröd, men nog finns det mat. Vad jag har sett har jag sett, och jag begriper den där saken bättre än ni karlar för jag håller värdshusrörelse! Mat finns!”

”Och flygmaskinerna kastar ner skinkor och sardiner”, skrek en av de undkomna soldaterna.

”Fast skinkorna är alltid för officerarna, oss gav dom inte en enda gång. Under en sån tid som de här veckorna! Nog är de fräcka, alltid. Och att gardisterna gör gemensam sak med såna där!”

”Vad vill du annars dom ska göra?” frågade kvinnan.

”Hoppa! Som vi!”

”Jaha”, sade kvinnan sakta, ”du har förstås inte skjutit någon människa i Toledo, du!”

Detta var just vad Lopez tänkte. Medan högern var vid makten hade civilgardisterna i Toledoregionen begagnats som ordningens upprätthållare, och nu fruktade de att kapitulationsvillkoren inte alls skulle visa sig bindande för sådana som personligen hade något otalt med dem.

”Och fascisternas fruar?”

”Dom!”

Kvinnans ansikte, som var vördnadsfullt när hon vände sig till Lopez, förändrades plötsligt.

”Vad är det med er karlar — är ni så rädda att röra vid fruntimren? De är väl inte era mammor

allihop! De förstår sig nog på att göra livet surt för oss mer än karlarna, vad det beträffar! Är det för dem ni är rädda, så ge då bomberna åt oss!”

”Du skulle inte förstå dig på att kasta dem”, sade Lopez med ett besvärat leende.

Och vänd till två journalister som stod och väntade med blocken i handen fortsatte han:

”Vi har föreslagit att alla som inte deltar i striderna skall evakueras, men fascisterna vägrar. De säger att deras hustrur vill stanna hos dem.”

”Ja visst ja!” återtog kvinnan. ”Hon som fick ett barn helt nyligen, hon vill förstås stanna? Och hon som försökte skjuta på sin man med revolver, hon vill väl också stanna? För att kunna försöka en gång till kanske? Och hon som tjuvar mot månen timme efter timme så man kan tro hon är galen — hon vill väl stanna hon med?”

”Och man kan inte låta bli att höra på hela tiden”, sade en av soldaterna, höll för öronen och upprepade hysteriskt: ”Hela tiden! Hela tiden!”

”Kamrat Lopez!” ropade någon utifrån. ”Telefon från Madrid.”

Lopez gick orolig utför trapporna. Han uppskattade det pittoreska i allt men inte i lidandet. Det började gå honom på nerverna att ständigt se detta hatfyllda Alcazar, där folk sköts på gårdarna samtidigt som det föddes barn i källarna. En morgon hade han hört någon skrika därifrån: ”Vi vill ge oss! Vi vill ...” Sedan en salva och ingenting mer.

I telefonen relaterade han vad han fått veta. Det var inte mycket.

”I alla fall kan fångarnas existens inte betvivlas”, sade han. ”Vi måste rädda de där människorna.”

”I hela Spanien har fascisterna tagit gisslan.”

Lopez hörde mycket illa: ute på gården satt en officer och spelade på ett piano som stod på stenläggningen; en gammal rumba ljud från en grammofon, och en närbelägen högtalare skrek fram osanna nyheter.

Rösten från Madrid upprepade högre:

”Jag är ense med er om att man bör göra allt möjligt för dem. Men vi måste också komma till rätta med Alcazar så att vi kan sända milisen till Talavera. Ni får väl ge skurkarna där uppe en chans. Ordna fortast möjligt med en medling. Genom diplomatkåren kan vi för resten ordna saken själva.”

”De har begärt en präst. Det finns präster i Madrid.”

”Kyrklig medling, nå ja, kör för det. Vi skall ringa platskommendanten direkt. Tack.”

Lopez gick upp igen.

”Kvinnorna är i källarna för flygets skull”, sade en soldat. ”Våra egna var ju förstås någonstans i närheten av stallen, där de hade burat in oss. Deras var inte där, så klart. Där är förfärligt, för stankens skull; på ridbanan ligger ju ett trettital lik, nätt och jämnt nedgrävda. Och så de illa avskavda hästskroven. Det var förskräckligt. Liken var av dem som ville ge sig. Och tänk er oss när vi stod och tvekade mellan dom som låg där under fötterna på oss och dom som höll på och bredde ut lakan på gården utanför stallet, där vi var när flygplanet kom ... Maskinen var otrevlig, för vi blev ju bombade. Fast på samma gång kändes det skönt ... Men det var alltså flera som bredde ut lakan.”

”Vilka var det? Civilgardister?”

”Nej, soldater. De andra lät dem hållas. Men så snart planet hade givit sig av igen började kulsprutorna spela. Och vi såg kamraterna falla här och där och var som helst på lakanen. Sedan kom gardisterna och tog reda på lakanen, men då var de sannerligen inte vita! ... De tog dem i ett hörn och drog dem efter sig som stora näsdukar. Så vi förstod vad vi hade att vänta oss och tog risken och hoppade ...”

”Vet du om de har skjutit en korpral som heter Morales?” frågade någon. ”För det är min bror. Han lutar ganska mycket åt socialisterna.”

Soldaten svarade inte.

”Dom där tar livet av vem som helst, vet du väl”, sade kvinnan resignerat.

När Lopez kom ut från staben såg han barnen komma från skolan med väska under armen. Självgick han och svängde med armarna, såg rakt ut i luften och höll på att sätta foten rakt i en mörk pöl. En anarkist sköt honom åt sidan som om han varit nära att trampa ihjäl något sårat djur.

”Se dig för, kamrat”, sade han. Och med en ton av respekt i rösten: ”Det är *rött* blod.”

Femte kapitlet

Hälften av pelikanerna låg och snarkade på bänkarna i baren. Men andra hälften? ... Mekanikerna var på sin post. Men en fjärdedel av piloterna och skyttarna Gud vet var! Magnin undrade för sig själv hur han skulle lyckas få någon som helst disciplin på dem utan att använda tvång. Trots alla upptåg, alla misstag, all oordning och allt fusk slogs pelikanerna en mot sju. Sembranos spanjorer likaså. Med Bréguetmaskinerna på de andra flygfälten var det samma sak. Alla hade förlorat mer än hälften av sina styrkor. Flera av utlänningarna i regeringens sold, bland dem Sibirskej, hade bett att få slåss utan sold varannan månad för att varken gå miste om pengar eller kamratskap. Sankt Antonius kom som vanligt med cigaretter, kikare, grammofonskivor och såg för var dag allt sorgsnare ut. Maskinerna startade utan jaktflyg (var skulle de få sådant?) och kom över Sierran i skydd av gryningen, genom list eller tack vare att strid pågick någon annanstans. Vartannat återkom genomskjutet, som ett såll. Alkoholkonsumtionen på baren ökade.

Scali, Plattis och de som legat på bänkarna började gå fram och åter på barterrassen. De vankade där som fångar. Karlen med bombkärran behövde inte komma och förkunna rätta tiden. Alla visste ändå att Marcelino inte kommit tillbaka än. Han hade bensin kvar för en kvart högst.

En av kommissarierna i femte regementet⁸, Enrique, promenerade av och an på fältet med Magnin. Enrique påstod sig vara mexikan och var det kanhända. Solen gick ner bakom de två, och pelikanerna såg en sista stråle genomlysa Magnins yviga mustascher, som skymtade bakom kommissariens totemprofil.

”Allvarligt talat, hur många plan har ni kvar?” frågade kommissarien.

”Bättre att inte prata om den saken. Som reguljärt flygvapen finns vi inte längre ... Och vi väntar fortfarande på hyggliga kulsprutor. Vad tänker ryssarna på?”

”Och vad tänker fransmännen på?”

”Nånåå ... Det har större intresse att tala om vad som ännu kan uträttas. Händer ingenting oväntat får jag göra nattbombning eller leka kurragömma bland molnen. Lyckligtvis blir det snart höst ...”

Han såg upp. Natten lovade att bli vacker.

”För närvarande tänker jag framför allt på väderleksutsikterna. Vi har blivit ett guerillaflyg. Antingen måste vi få maskiner utifrån eller också återstår ingenting annat än att dö så hederligt som möjligt ... Men vad var det jag skulle säga? Jo, vad är det för ett idiotiskt rykte som går om att det skulle ha kommit ryska maskiner till Barcelona?”

”Jo, när jag var i Barcelona i förrgår såg jag en vacker maskin i en öppen hangar. Den hade röda stjärnor överallt, en hammare och skära på stjärten, inskriptioner på alla håll och på nosen namnet ”Lenin”. Men det ryska i:et (Enrique ritade med fingret i luften) var målat bak och fram som ett spanskt n. I alla fall gick jag fram och tittade närmare och kände igen planet ni köpte av Haile Selassie ...”

På den engelska marknaden hade Magnin fått tag på Haile Selassies privatplan, en ganska snabb maskin med kraftiga tankar men svår att handskas med. En pilot hade skadat det och han hade sänt det på reparation till Barcelona.

⁸ Kommunistiska milisen, som strävade att snarast få till stånd en reguljär armé.

”Synd! Och varför en sådan make-up?”

”Barnsligt bara, kanske en magisk handling för att dra hit de riktiga ... Kanske när allt kommer omkring provokation.”

”Det kan göra detsamma. Hin, jo, det var sant ... hur går det för er?”

”Bra. Men sakta.”

Enrique stannade och drog ur fickan upp sin organisationsplan som han lyste på med ficklampan. Skymningen föll.

”Som sakerna står nu har vi kommit så här långt.”

Det var en plan som påminde om planen för S.A. Magnin tänkte på Zaragozamilisen som gått i fält utan ammunition, på telefonbristen över nästan hela Aragonska fronten, på ambulansbristen, på de sårade som fick nöja sig med alkohol för smärtorna och milisflickornas jod för såren, på Toledo ...”

”Har ni lyckats med disciplinen?”

”Rigorösa metoder?”

”Nej.”

”Hur bär ni er åt?”

”Kommunisterna är disciplinerade. De lyder cellsekreteraren eller milisdelegaten, som ofta är samma person. Många som vill vara med och slåss kommer till oss just för den omsorgsfulla organisationens skull. Förut höll de våra på disciplinen därför att de var kommunister, nu är det många som blir kommunister därför att de är disciplinerade. I varje förband finns ett ganska stort antal kommunister som håller på ordningen och ser till att den respekteras. Det är de solida kärnorna, och kring dem samlas rekryterna för att så småningom bilda kärnor i sin tur. Av allt att döma finns det tio gånger mera folk än vi kan organisera, folk som har kommit underfund med att de kan göra nyttigt antifascistiskt arbete hos oss. Men det var sant — jag ville säga några ord om de där tyskarna också!”

Ämnet retade Magnin, som redan hade blivit utsatt för flera påtryckningar.

Enrique tog honom under armen, en förtrolighet som förvånade Magnin från en så stor och grov karl. Magnin brukade skilja på kommunister av soldattyp och kommunister av prästtyp, och det generade honom att till den senare typen behöva räkna en karl som varit med i fem inbördeskrig och var stor och stark som García. Men när han sköt ut de kraftiga läpparna, markerade som på en mexikansk staty, kunde han ibland få ett tycke av levantinsk matthandlare.

Vad var det polisen ville? Att de tre tyskarna inte skulle sätta foten på ett flygfält vidare. Nå, enligt Magnins åsikt var Krefeld en misstänkt figur och för resten oduglig. Den andre, som påstått sig duga till instruktör, kunde inte sköta en kulspruta och var för övrigt alltid på kommunistiska partiet när Karlitj behövde honom. Karlitj fick göra hela arbetet ensam. Historien med Schreiner var tragisk och han var säkert oskyldig. Men han skulle i varje fall in vid luftvärnet.

”Allt det där är mycket penibelt, förstår ni, Enrique, men jag har ingen giltig och antagbar orsak att neka polisen vad den begär — och kan komma att kräva. Jag är inte kommunist, kan alltså inte säga dem att jag i detta fall rättar mig efter mitt parti. Det goda förhållandet mellan flyget, polisen och underrättelsetjänsten är av alltför stor praktisk betydelse att äventyras i den här affären, åtminstone så länge vi för vår effektivitet som vapen är beroende av de ömsesidiga handräckningarna. Det skulle bara se ut som om jag satte mig på tvären, förstår ni.”

”Ni borde behålla dem”, sade Enrique. ”Partiet svarar för dem ... Ni förstår väl att inför alla deras kamrater skulle det verka som om ni bekräftade en lös misstanke. Och så kan man inte behandla folk som är goda aktiva sedan årtal.”

Kulspruteskytten hörde till partiet, Magnin hörde inte dit.

”Jag är övertygad om Schreiners oskuld, men det är inte det saken gäller. Ni har upplysningar från tyska partiet i Paris, ni tror på era upplysningar — nå, utmärkt; tag då allt ansvar gentemot

regeringen! Jag har inget underrättelseväsen och kommer inte att låta slumpen och mitt goda hjärta avgöra något som kan få allvarliga följder. Så mycket mer som de är fullkomligt oanvändbara som flygare, vilket ni vet.”

”Man kunde ordna en middag där jag hälsade er på de spanska kamraternas vägnar och där ni talade för de tyska kamraterna ... Jag har hört att det ska finnas en viss avoghet mot tyskarna i flottiljen, en smula fransk nationalism ...”

”Jag har alls ingen lust att hålla skåltal för folk som ger er sådana upplysningar.”

Magnin kände sin irritation växa, så mycket mer som han uppskattade Enriques arbete, om inte hans person. Han kände honom för resten knappast. Han hade sett hur femte regementets bataljoner bildades. På det hela taget var de milisens bästa; hela folkfrontsarmén borde kunna byggas upp på samma sätt. De hade löst revolutionärernas disciplinproblem, som var av grundläggande betydelse. Magnin ansåg följaktligen Enrique som en av den spanska folkarméns bästa organisatörer. Han var emellertid övertygad om att också den allvarlige, kloke och flitige Enrique skulle sagt nej om någon bett honom om en liknande tjänst.

”Partiet har behandlat frågan och anser att de borde få stanna”, sade Enrique.

Magnin kände samma förargelse som vid mången tidigare dragkamp mellan socialister och kommunister.

”Förlåt! Men jag anser att revolutionen går före kommunistiska partiet.”

”Jag är ingen pedant, kamrat Magnin, och jag har tidigare varit trotskist. Nu har fascismen blivit en exportvara och den exporterar helfabrikat: armé och flyg. Under sådana förhållanden måste jag påpeka att det verkliga försvaret av detta som vi vill försvara inte i första hand åligger världsproletariatet utan just Sovjetunionen och kommunistiska partiet. Hundra ryska flygplan skulle uträtta mer för oss än femtiotusen milismän som inte vet vad krig vill säga. Men vill man ha med partiet att göra måste man vara reservationslöst solidarisk med det — partiet är ett block.”

”Ja, men de ryska maskinerna är inte här än. Vad beträffar era tre ... kamrater så må kommunistiska partiet i den mån det svarar för dem också svara för dem inför polisen eller ta dem i egen tjänst — det har jag ingenting emot.”

”När allt kommer omkring vill ni alltså att de skall ge sig av?”

”Ja.”

Enrique släppte Magnins arm.

De stod nu i ljuset från byggnaderna. Kommissariens indianska drag hade hittills dolts i skuggan men framträdde nu åter. Sedan han släppt Magnins arm och det blivit något avstånd mellan dem kunde denne iaktta honom bättre. Enriques ansikte påminde honom nu om en frälsare som denne sades ha yttrat: ”För mig är en partikamrat viktigare än alla Magnins och Garcías likar i världen.”

”Ser ni, jag vet nog vad som menas med ett parti”, återtog Magnin, ”jag tillhör själv ett svagt parti: revolutionära vänstersocialisterna. Jag vet att när man vrider på kontakten måste alla lampor tändas på en gång. Sak samma om alla lampor inte är av prima sort; och de stora lamporna lyser dessutom illa. Alltså förstår jag om ni sätter partiet först ...”

”Låter ni dem stanna?” frågade Enrique uttrycksöst, mindre för att simulera likgiltighet än för att markera frånvaron av varje övertalningsförsök.

”Nej.”

Kommissarien var mera intresserad av svar på tal än av psykologi.

”Salud”, sade han och gick.

Ingenting hjälpte tydligen. Magnin hade organiserat flottiljen, sökt rätt på manskap, oupphörligt riskerat sitt liv och tio gånger utan minsta befogenhet satt sitt bolag på hal is. Men han var inte kommunist. Han tillhörde inte partiet. Hans ord vägde mindre i vågskålen än vad som sades av en kulspruteskytt, oförmögen att ens skruva sönder en kulspruta. Och för att tillfredsställa de sämsta aspirationerna hos en partikamrat var en man, vars arbete och vars värde han uppskattade, färdig

att kräva att han, Magnin, skulle lyda som en barnunge. Och detta kunde försvaras. ”Det behövs lampor i alla rum.” Och ändå var det Enrique som organiserade de bästa förbanden i spanska armén. Och vad Magnin själv beträffade lät han utan motsägelse Schreiner vrakas. Handling är handling och inte rättvisa.

Mörkret var nu nästan fullständigt.

Det var inte för orättvisa handlingar han hade kommit till Spanien...

Ekot av några avlägsna skott nådde fältet. Vad allt det där bråket var löjligt när man tänkte på bondehoparna som flydde med sina åsnor från brinnande byar!

Han kände för första gången ända ner i djupet av sitt hjärta krigets ensamhet. När han märkte hur han gick och hasade med fötterna i fältets torra gräs fick han brått att nå fram till hangaren där flygplanen reparerades av män som höll ihop.

Mörka natten kom fortare än Marcelino, och nattliga landningar är inte tillrådliga för sårade piloter. Mekanikerna tycktes stå och se på skymningen, men vad som fångade deras uppmärksamhet var inte skymningsfriden utan den osynliga kapplöpningen mellan flygvapnet och natten.

Attignies kom gående med blicken fången borta bland kullarna. ”Kära Siegfried, vad kommunisterna tråkar ut mig”, sade Magnin.

Spanjorerna och alla som tyckte om Attignies brukade tala om honom som ”Siegfried”, ty han var blond och vacker. Det var första gången någon uttalade smeknamnet så att han hörde det — han fäste sig inte vid det.

”Ja, varje gång förhållandet blir spänt mellan partiet och någon som vill detsamma som vi — ni till exempel — så känner jag det ganska tröstlöst”, svarade han.

Av flottiljens kommunister var Attignies den som Magnin satte största värdet på. Han visste att Attignies var fientligt stämd mot Krefeld och Kürtz, och han kände ett behov att få prata. Och han förstod att Attignies liksom han själv var utom sig av att gå och vänta så här på Marcelino, som var hans vän.

”Jag tror att partiet på många sätt har orätt i den här affären”, sade Attignies. ”Men är ni säkra på att inte ni också har det?”

”En impulsiv människa har det alltid, min pojke ...”

Magnins ton var snarare faderlig än beskyddande.

”Om man skulle göra upp en balansräkning ...” återtog han men miste strax all lust att lägga fram sina motbeskyllningar. ”Tror ni inte jag vet”, fortfor han emellertid, ”hur mycket det skälls på mig bland kommunisterna sedan Kürtz har börjat spela sin sabla detektivroll?”

”Han är ingen detektiv. Han har arbetat i Hitlertyskland, och de som gör det hör kanske till våra bästa. Hela den här affären är löjlig och det finns tyvärr ingenting att göra åt den. Men ni som är revolutionär och en erfaren man, varför stryker ni inte ett streck över det helt?”

Magnin funderade.

”Om jag inte har deras förtroende som är mina vapenkamrater och som jag tycker om att ha som vapenkamrater, varför skulle jag då slåss, min pojke? Lika bra att lämna in ...”

”Om ert barn har gjort något tokigt, är ni ond på det då?”

Det var första gången som Magnin stötte på det djupa psykologiska band som fäster de bästa av kommunisterna vid deras parti. ”Jaime är i planet, inte sant?” frågade Attignies.

”Ja, kulspruteskytt.”

Natten föll hastigare och hastigare.

”Våra känslor”, återtog den unge mannen, ”och till och med vårt liv, spelar rätt liten roll i det här kriget ...”

”Ja. Men om er far gör något tokigt ...”

”Jag sa inte far, jag sa barn.”

”Har ni ett barn, Attignies?”

”Nej. Men det har ni, eller hur?”

De gick några steg, hela tiden tittande uppåt, efter Marcelino. Magnin visste att Attignies skulle säga något. ”Vet ni vem min far är, kamrat Magnin?”

”Ja. Det var därför ...”

Vad Attignies (det var en pseudonym) trodde var en hemlighet var bekant för hela flottiljen: hans far var en av de ledande fascisterna i sitt land.

”Vänskap är inte att hålla på sina vänner när de har rätt”, sade Attignies, ”det är att hålla på dem även när de har orätt ...” De gick upp till Sembrano.

Fyren var klar och alla disponibla bilar hade skickats runt fältet med order att tända sina lyktor vid första signal.

”Kom så tänder vi med detsamma”, sade Magnin.

”Kanske vi borde göra det”, svarade Sembrano. ”Men jag föredrar att vänta. Om fascisterna följer efter är det ingen ide att lysa upp fältet åt dem. Och för resten vill jag helst vänta.”

Magnin visste att det var av vidskepelse Sembrano inte ville tända — vid det här laget hade nästan alla på fältet blivit vidskepliga.

Fönstren stod öppna. Före inbördeskriget brukade flygfältschefen ta sig en whisky vid den här tiden. Sensommarnatten välvde sig över jorden.

”Ljusen!”

Ropet kom plötsligt från alla tre på en gång.

Maskinens signalsiren hördes. Mellan raderna av svagare billyktor sträckte flygfyren sin långa ljusarm över det tomma fältet. Med mustascherna först nästan ramlade Magnin utför trappan, Attignies efter.

Där nere syntes det av männens uppåtvända ansikten åt vilket håll man borde titta för att upptäcka planet. Ingen hade sett det komma, men ledda av ljudet kunde de nu alla följa hur det kretsade för att ta mark. Mot himlen, som från ögonblick till ögonblick fick en allt djupare skifferfärg, såg man maskinens glidande profil som en papperssilhuett. Den var omgiven av en blekgrå gloria i vilken den avtecknade sig skarpt som mot en bakgrund av neonljus.

”Det är eld i ena motorn”, sade någon.

Planet växte, slutade kretsas, vände mot dem. Vingarna blev till streck som förlorade sig i natten över fältet. Dunklet var tätare över markytan. Man kunde inte se annat än den otydliga flygkroppen, som de blå, sprutande lågorna likt rovdjur kastade sig över. Maskinen tycktes aldrig vilja nå ner till marken maskiner med vilka man väntar döda kamrater sjunker alltid långsamt.

”Bomberna!” brummade Magnin med händerna vid glasögonskalmarna.

128I samma ögonblick som planet tog mark tycktes kabin och lågor börja en förtvivlad närkamp. Flygkroppen dansade i lågan som vred sig runt sig själv, kramades ihop och med ett väsande ljud åter sprutade fram medan planet slog över.

Ambulansen skramlade förbi, påpasslig som döden. Magnin hoppade upp i den. Piloterna skällde på pelikanerna som började springa ut över fältet men följde snart efter när de såg var planet skulle hamna. Man kunde se dem röra sig kring elden där ute. Den breda, raka lågan kastade deras skuggor på marken omkring som ekrarna kring ett nav. Åter vek lågan bort från flygkroppen men lyste upp den med ett skälvande och färglöst ljus. Kabinen var kluven i två stycken som ett äggskal för kniven. Tålmodiga och nervöst spända av den hotfulla bensinlukten lösgjorde pelikanerna männen där inne. Det skedde med försiktiga rörelser, som om det gällde att byta förband på ett sår, som om blodet hade klistrat fast de sårade vid kabinväggarna. Medan skumsläckarna piskade ner lågorna bars sårade och döda ur maskinen. Deras kamrater stod runt omkring i ett virrvarr av skuggor. Det likbleka ljuset tycktes förvandla dem till en skyddsvakt av gestikulerande gengångare till orörliga döda.

Tre sårade, tre döda, bland dem Marcelino — sex. En kulspruteskytt saknades alltså. Det var

Jaime, som kom ner långt efter de andra, famlande framför sig med darrande händer och ledd av en kamrat — en explosiv kula i höjd med ögonen, blind.

Flygarna tog liken i axlar och fötter och bar in dem i baren. Likbilen kom väl senare. Marcelino hade fått en kula i nacken och var inte mycket blodig. Trots de tragiskt stirrande ögonen som ingen slutit, och trots det dystra ljuset i baren var hans ansikte vackert.

Den ena av barens servitriser stod och såg på honom.

Magnin hade sett nog av döden för att vara förtrogen med friden som den ger så många ansikten. Veck och rynkor slätades ut när tankar och oro försvann. Han stod och såg på det från liv rentvättade ansiktet, som ännu behöll en prägel av vilja tack vare de öppna ögonen och den stramande läderhuvan. Och han tänkte på de ord som nyss blivit sagda och som han i så många versioner fått höra i Spanien — att det är först en timme efter döden som en människas verkliga ansikte börjar blicka fram under människomasken.

Första kapitlet

Fascisterna höll tre bondgårdar i en klyfta — gula som klippor och med tegeltak i samma färg — från vilka de först och främst måste drivas undan.

Saken var ytterst enkel. Den stenbeströdda Tajoterrängen mellan Talavera och Toledo gav milismännen möjlighet att smyga sig in på gårdarna om de bara gick fram klokt och försiktigt.

Ximenes hade skickat efter handgranater under natten. Officeren som skötte ammunitionstillförseln var tysk emigrant, och när Ximenes redan i gryningen såg lastbilarna komma kände han sig helt imponerad av detta prov på tysk effektivitet — men de var lastade med granatäpplen.

Efter reklamation kom äntligen de riktiga handgranaterna.

Ett av Ximenes' kompanier bestod av nyanlända milismän som ännu inte varit i elden. Han hade givit dem sina bästa underofficerare och kommenderade dem denna dag själv.

Han lät dem börja med övningar i handgranatkastning.

Vid tredje kompaniet, nykomlingarnas kompani, rådde en viss tvekan. En av karlarna dröjde med att kasta sin granat fast han gjort den klar.

”Kasta!” vrålade sergeanten.

Om granaten exploderade i handen på den stackaren skulle det inte bli mycket kvar av honom. Ximenes gav honom ett våldsamt slag under armbågen, granaten exploderade i luften, milismannen föll och blodet rann över Ximenes' ansikte.

Karlen var sårad i skuldran, det var nätt och jämnt att han klarat sig. Så snart han förbundits och skickats i väg började man rulla upp gasbindor för Ximenes' räkning.

”Låt morerna behålla sina turbaner”, sade han. ”Ge mig häftplåster.”

Det såg inte alls så heroiskt ut — ungefär som om han blivit hoplappad med frimärken. Han ställde sig bredvid nästa kastare. Det blev ingen ytterligare olycka. Ett tjugotal män mönstrade ut.

Ximenes hade lämnat rekognosceringen av terrängen åt Manuel. Partiet hade förståndigt nog placerat denne hos en officer som verkligen kunde lära upp honom. Och Ximenes hade fattat tycke för honom. Han var väldisciplinerad men inte för att han tyckte om att lyda eller att kommendera, utan av naturlig fallenhet och för att han ville nå resultat. Och han var kultiverad, vilket betydde mycket för översten. Att en ljudingenjör med utpräglat musikaliska anlag skulle visa sig som född till officer förvånade Ximenes, som inte kände till kommunisterna annat än genom vilda hörsägnar och inte visste att en aktiv kommunist av någon betydelse får lära sig att organisera, att efter bokstaven utföra en order och att bedriva propaganda, att obrottsligt lyda och att övertyga andra — med andra ord allt som behövs för att bli en utmärkt officer.

Anfallet mot den första gården inleddes. Morgonen var lugn, lövverket stod som hugget i sten — blott tid efter annan kom en mycket lätt, nästan kylig fläkt som en höstens budbärare. Milisen gick till granatanfallet i god ordning, under betäckning av klipporna, stödda av gevärseld. Fascisternas ställning började bli ohållbar. Plötsligt störtade ett trettital milismän upp på klipporna och anföll utan betäckning, tjutande som en negerstam.

”Naturligtvis”, brummade Ximenes och bultade med knytnäven på bildörren.

Tjugo av dem hade redan hunnit falla på klipporna — somliga hopkurade, andra med utsträckta armar eller med händerna för ansiktet som om de sökt skydda sig. En flat, sockervit sten vid en av kropparna dränktes långsamt i solblänkande blod.

Lyckligtvis hade de andra nått fram till de yttersta klipporna på båda sidor om gården utan att se sina kamrater falla. Tegeltaken började flyga i luften som springbrunnar för handgranaterna. På en kvart var gården tagen.

Det var nykomlingarna som skulle ta den nästa. De hade sett allt.

”Mina barn”, började Ximenes där han satt uppflugen på Fordens sufflett. ”Gården är tagen. De som tvärtemot order lämnade klipporna blir uteslutna ur kompaniet — de må sedan ha varit först på platsen eller inte. Glöm inte att den som ser ner på oss alla ... jag menar historien ... som ser ner på oss och en gång skall döma oss, är mer betjänt av ett mod som vinner spelet än av våghalsighet. Om ni följer de anvisade vägarna är ni fullkomligt säkra ända till tvåhundra meter från fienden. Beviset är att jag skall följa med i den här bilen. Och innan dess bör ingen enda bli sårad. Sedan skall vi slåss som vanligt och ta gården.

Måtte försvär ... måtte vi ha tur med oss! Och må den som ser allt, jag menar ... spanska nationen, vara med oss, pojkar, vi som slåss för vad vi anser rätt och riktigt ...”

Bakom de granatlastade nykomlingarna stod skyttarna som han valt bland sina bästa karlar.

Innan de nått fram till gårdarna fick de se hur fascisterna gav sig i väg.

Föregående vecka hade en del fascistiska soldater gått över, och femton av dem hade införlivats med Manuela kompani. Deras självskrivne chef, Alba, var en mycket modig milisman, men nästan alltid fientligt inställd; flera misstänkte att han var spion.

Manuel lät kalla på honom.

De gick tillsammans över den steniga marken. Manuel styrde stegen mot de fascistiska linjerna. Någon front fanns inte, men åt detta håll var fienden, även sedan de båda bondgårdarna övergivits, bara tre kilometer avlägsen.

”Har du någon revolver?” frågade Manuel.

Alba ljög: Manuel behövde bara kasta en blick på hans byxor för att se att han hade något tungt i fickan.

”Ta den här då.”

Han gav honom den han själv hade i fickan och behöll den långa automatpistol han bar i hölster i bältet.

”Varför är du inte med i F.A.I.?”

”Har ingen lust.”

Manuel iakttog honom. Hans drag var snarare grova än manliga, hans näsa var knubbig, läpparna tjocka, håret nästan vågigt men grovt över den låga pannan ... Manuel kunde riktigt tänka sig vad hans mor förr i världen skulle ha ”tyckt att han var söt”.

”Du kritiserar mycket”, sade Manuel.

”Det finns mycket att kritisera.”

”Det finns framför allt mycket som behöver göras. Om du var i Ximenes' ställe, eller om jag själv var det, så skulle det inte bli bättre utan tvärtom sämre. Därför måste vi hjälpa honom i det han gör. Sen får vi se hur det går.”

”Kanske det skulle bli sämre, men det skulle åtminstone inte vara en klassfiende som förde befälet, och det skulle jag hellre se.”

”Jag är inte intresserad av vad folk är för något utan av vad de gör. För resten var Lenin inte någon arbetare. Vad jag ville säga dig var det här: du är rikt utrustad, och den utrustningen måste komma till användning. Fortast möjligt, och till annat än kritik. Tänk efter och tala om sen vem du håller med. F.A.I., C.N.T., P.O.U.M., eller vad du vill. Sen samlar vi karlarna i din organisation och du får ta ansvaret för dem. Vi behöver löjtnanter. Har du varit sårad någon gång?”

”Nej”.

”Det har jag, i den där idiotiska dynamithistorien. Ta det här, det värker i min rygg.” Han tog av sitt bälte. ”Var och en har sitt lilla nöje: mitt är att leka med en käpp.”

Han bröt en vid väggkanten och kom tillbaka till Alba. Nu var han vapenlös. Fascisterna var kanske inte mer än på en kilometers avstånd. I varje fall hade han Alba alldeles bredvid sig. ”Min

åsikt är att här går det inte bra för dig. Kanske kommer det aldrig att göra det. Men var och en måste få sin chans.”

”Till och med såna som har blivit uteslutna ur partiet?”

Manuel stannade häpen. Det hade inte fallit honom in.

”När partiet ger bestämda order på den punkten kommer jag att utföra dem, vilka de än är. Så länge det inte finns några, så säger jag: även de som har blivit uteslutna ur partiet. Varje vapenför man måste hjälpa republiken att segra nu.”

”Du kommer inte att stanna i partiet!”

”Jo.”

Manuel såg leende på honom. När han skrattade var han som ett barn, men när han log drog han ned mungiporna vilket gav ett bittert drag åt hans tunga haka. ”Vet du vad som sägs om dig?” frågade han utan att stanna, som för att på förhand markera att frågan var betydelselös.

”Kanske det ...” Alba höll Manus bälte i handen, och pistolhölstret slog mot hans vador. Ödsligheten i denna stenöken var total. ”Nå”, sade han småflinande, ”vad tror du om det de säger om mig?”

”Det går inte att föra befäl om man inte litar på folk.”

Medan Manuel gick sprätte han upp småsten på vägen med sin käpp.

”Fascisterna kanske kan. Men inte vi. Annars vore det meningslöst alltihop. En man som samtidigt är aktiv och pessimistisk måste antingen vara eller bli fascist, om han inte har en trohetsplikt att falla tillbaka på.”

”Kommunisterna påstår alltid att deras fiender är fascister.”

”Jag är kommunist.”

”Än sen då?”

”Jag ger inte mina revolverar åt fascister.”

”Är du säker på det?”

Alba såg på Manuel med föga tillförlitlig uppsyn.

Manus övertygelse att han inte riskerade något försvann när det blev alldeles tydligt att den andre var generad; en mördare som pratar med den han tänker mörda är säkert generad, tänkte Manuel ironiskt. Men han kände att döden kanske gick vid hans sida, i denna envisa pojkes gestalt och under hans barnsliga drag.

”Jag litar inte på folk som vill kommendera”, sade Alba.

”Nej. Men lika lite på folk som inte vill kommendera.”

De var åter nära byn. Fastän Manus muskler var på helspänn kände han ett dunkelt förtroende mellan sig och den andre, liksom han ibland kunde känna plötsliga stråk av sinnlighet mellan sin älskarinna och sig. Att ligga med en spion måste vara något liknande, tänkte han.

”Hatet mot auktoriteten *i och för sig*, Alba, är något sjukligt. Barndomsminnen. Dem måste man komma över.”

”Vad ser du då för skillnad mellan oss och fascisterna?”

”För det första; det som tre fjärdedelar av våra spanska fascister vill åt är inte auktoritet utan trevnad. Och för det andra tror fascisterna alltid i grund och botten på dens ras som kommenderar. Tyskarna är inte fascister för att de är rasister, det är för att de är rasister som de är fascister. Alla fascister för befäl av Guds nåde. Det är därför frågan om förtroende inte spelar in på samma sätt som hos oss.”

Alba spände bältet om livet.

”Hör du”, sade han utan att se på Manuel, ”om du skulle bli tvungen att ändra åsikt om killarna, hur går det då?”

”Här i Spanien finns det gott om tillfällen att dö just nu.”

Alba lade handen på pistolhölstret, öppnade det och drog ut vapnet till hälften, långsamt men

utan att dölja vad han gjorde.

Inom tre minuter skulle de åter vara inom synhåll för byn. Jag har försatt mig själv i en idiotisk situation, tänkte Manuel, men samtidigt tänkte han också: Om jag dör på det sättet så är det bra. Alba sköt ned vapnet igen.

”Gott om tillfällena att dö, det har du rätt i ...”

Manuel undrade om Alba inte dragit revolvern för egen räkning. Och kanske var det en bra bit komedi i det hela.

”Tänk efter”, återtog han. ”Du får tre dar på dig. Gå in i vilken organisation du vill. Annars får du ta befäl utan att ha något parti bakom dig, med partilösa i din pluton. Det blir inget nöje, men du får skylla dig själv.”

”Varför då?”

”Därför att man måste ha klart för sig vad man tar fasta på när man ska föra befäl över helt olika människor. Jag vet inte mycket själv än, men jag börjar begripa en del. Nåja, gör som du vill. För min del säger jag så här: du har tagit på dig ett slags moraliskt ansvar här. Då måste du också ta på dig ett konkret ansvar. Under min kontroll, givetvis.”

Om Alba svarat nej skulle Manuel omedelbart ha uteslutit honom. Men det gjorde han inte. Var han nöjd? Han verkade snarast fientlig.

När de kommit fram till byn tog Manuel tillbaka sitt bälte. Han spände på sig det, lade handen på Albas arm och såg honom i ansiktet:

”Har du förstått?”

”Kanske”, sade den andre.

Och gick sin väg med tjurig uppsyn.

Solen sjönk.

De tre gårdarna var tagna och såvitt möjligt befästa, de milismän som rusat upp utan betäckning vid den första gården hade sänts i retur till Toledo, officerarna hade fått sina order. Med ett vackert plåsterkors på vänstra sidan av sin snaggade skalle vandrade Ximenes, följd av Manuel, mot San Isidro där det skulle ordnas med förläggning. Den med småsten insprängda vägen var gatstensgrå — ända bort mot horisonten syntes ingenting annat än sten, till och med de taggiga, sparsamt växande buskarna tycktes rätta sina uddiga kvistar efter de gula klippornas tandning.

Manuel gick och tänkte på några saker som Ximenes nyss sagt till regementets officerare:

”Vanligtvis är en officer desto oförvägnare ju sämre samvete han har som officer. Men tänk på att det är resultat vi behöver, inte föredömen.” Han gick långsamt för att inte komma före översten som släpade på ena benet. Haltandet var en del av ”ankan”.

”De nya skötte sig bra, tyckte ni inte?” frågade Manuel.

”Inte illa.”

”Fascisterna gav sig i väg utan strid.”

”De kommer igen.”

Som många lomhörda hade Ximenes en vana att hålla monologer när han var ute och gick. Han började:

”Vid Talavera är det visst rena upplösningen, min pojke. De anfaller med italienska stridsvagnar

...

... fysiskt mod, ja, det är någonting som man bygger upp, något som lever och dör och som man måste sköta som man sköter ett gevär ... Det individuella modet är inte mer än gott råmaterial för truppmoralen ... Det finns inte en på tjugo som är verkligt feg. Två på tjugo är tappra av födelsen. När man sätter upp ett kompani får man eliminera den där enda och på bästa sätt använda de två andra och organisera de sjutton övriga ...”

Manuel drog sig till minnes någonting som berättades man och man emellan vid regementet. Uppflugen på suffletten till sin Ford och med milismännen i fyrkant kring vagnen hade Ximenes

suttit och repeterat sina instruktioner i händelse av flygbombardemang. En fientlig division, färsk från Italien, hade den morgonen startat från Talavera med Toledo som mål. ”En flygbomb exploderar ungefär som tratten på en vattenkanna”, sade Ximenes. Och karlarna stod som på nålar, ty med eskorten av jaktplan omkring sig höll de sju bombplanen just på att lägga sig i rad för att passera över den öppna platsen. Även om översten var döv, så hörde regementet motorerna. ”Jag påminner er om att det är lika meningslöst både med panik och med oförvägenhet vid sådana tillfällen. Inget föremål vars höjd understiger en meter blir träffat. Har ett kompani lagt sig omkull kan flygbomben endast träffa den som befinner sig just på platsen där den faller.” Det är alltid några, tänkte åhörarna, sneglade upp mot himlen och hörde det djupa motordånet växa från sekund till sekund. Det behövdes hela Ximenes' auktoritet för att karlarna inte skulle ligga på magen redan. Alla visste hur han tagit hotell Colon. Näsorna började demonstrativt peka uppåt. Utan att röra sig visade Manuel med tummen mot himlen och ”Omkull allesammans!” skrek Ximenes. Eftersom de redan övat manövern upplöstes fyrkanten på några sekunder. Den första maskinens bombfällare såg folkanhopningen dunsta bort ur sitt bombsikte och strödde sin laddning bäst han kunde över byn. De andra sparade sig för Toledo. Det blev bara en sårad. Sedan dess hade Ximenes' milis ingen luftskräck längre.

”Underligt med kriget”, sade Ximenes för sig själv. ”Även för den brutalaste ledning blir dödandet ett ekonomiskt problem: göra av med mesta möjliga mängd av järn och krut för att bli av med minsta möjliga mängd av liv. Och vi har inte mycket järn ...”

Manuel visste att om han också tillägnade sig hela litteraturen — från spanska infanterireglementet (som var outgrundligt) ända upp till Clausewitz och de franska facktidskrifterna — så var det ändå bara krigets grammatik, medan Ximenes var ett levande språk. Bortom byn tändes de första miliseldarna. Ximenes såg på dem med bitter tillgivenhet.

”Att diskutera deras svagheter tjänar ingenting till. Så snart folk vill slåss är varje kris inom armén befälets skuld. Jag tjänstgjorde i Marocko — tror ni, att morerna var så utomordentliga när de kom till kasernen? Visserligen är det lättare att skapa en arme med hjälp av militär disciplin, och vi blir väl tvungna att söka få fram någon sorts republikansk disciplin, enhetlig för alla våra trupper, om vi inte vill lämna in. Men även som det nu är beror den svåra kris vi går igenom på befälet, tro aldrig annat, min pojke! Vår uppgift är svårare än våra motståndares, det är hela saken ...

... men det där som era vänner kommunisterna sätter ihop Vem kunde för resten för ett år sen ha trott att jag skulle gå och promenera så här med en bolsjevik ...! Det där som era vänner sätter ihop — femte regementet menar jag — är ju inte precis lika styvt som tyska riksvärnet men i alla fall ett ordentligt arbete. Frågan är emellertid var de ska få tag i vapen när de blir en armékår.”

”Det har kommit en mexikansk ångare till Barcelona.”

”Tjugotusen gevär, ja ... Och nästan inget flyg ... Nästan inget artilleri ... Och kulsprutor ... har ni sett att det finns en för vart tredje kompani på vår högra flygel? I händelse fienden anfaller ”lånar” de den av varandra. Kampen står inte mellan Francos morer och vår arme — som har upphört att existera — utan mellan Franco och organiserandet av en ny. För ögonblicket kan milisen tyvärr inte göra annat än låta skjuta sig för att vinna tid. Men varifrån skall vår arme få gevär, pjäser, flyg? En armé går fortare att improvisera än en industri.”

”Förr eller senare får vi sovjet hjälp”, sade Manuel fast.

Ximenes nickade och gick några steg under tystnad. Det var inte längre bara fråga om att promenera med bolsjevik. Han väntade sig ingenting mer av Frankrike som han väntat allt av. Måste då hans fosterland räddas av ryssarna? Eller gå under ...

En sista ljusstråle lekte kring hans snaggade huvud med det stora plåsterkorset. Manuel såg milisens eldar flamma högre och högre. Kvällen föll och människornas eviga strävan tycktes oändligt fåfäng ju djupare allt sveptes i likgiltig jordskugga.

”Till Ryssland är det långt ...” sade översten.

Fälten kring vägen hade blivit flitigt bombade av fascistiska plan. Till höger och till vänster låg bomber som inte exploderat. Manuel lyfte en med bågge händerna, skruvade av tändröret och fann en lapp med några maskinskrivna ord på portugisiska. Han räckte den till Ximenes, som läste: *Kamrater, denna bomb exploderar inte. Det är för ögonblicket allt.*

Och det var inte den första.

”Tänk i alla fall”, sade Manuel.

Ximenes ville inte visa att han kände sig rörd.

”Hur har ni gjort med Alba?” frågade han.

Manuel berättade om samtalet.

Stenarna tycktes sjunka tillbaka i den mörka avgrund ur vilken ljuset dragit dem. Varje gång någon fantastisk klippformation väckte barnet till liv inom Ximenes kom han att tänka på sin ungdom.

”Snart får ni själv unga officerare att utbilda. De vill bli omtyckta, det är naturligt för människan. Och ingenting kan vara bättre, men på ett villkor: de måste förstå att en officer skall göra sig omtyckt för sina egenskaper som befälhavare, sin rättvisa, sin effektivitet, sina militära och inte sina personliga företeelser. Min pojke, förstår ni vad jag menar om jag säger att en officer aldrig får *tjusa till* någon?”

När Manuel hörde honom tänkte han på revolutionsledarens kall och tyckte att det ändå var något för en man att sträva efter, detta att bli avhållen utan att ha tjusat till någon.

De närmade sig byn. De bleka husen klängde med sina platta tak kring en skrevla i berget.

”Det är alltid farligt att vilja bli älskad”, sade Ximenes, till hälften allvarsam, till hälften ”anka”. De gick en stund tysta; överstens halta fot slog taktfast mot stenarna. Man hörde inte längre en enda insekt surra.

”Det är mera nobless i att vara anförare än individ”, återtog översten. ”Det är svårare.”

De var framme i byn.

”God dag, mina barn”, ropade Ximenes till svar på hurraropen.

Milismännen höll inte till i byn utan på dess östra sida. Byn själv var nästan övergiven. De två officerarna gick igenom den. Mittemot kyrkan reste sig ett krenelerat slott.

”Säg, överste, varför kallar ni dem 'mina barn'?”

”Skulle jag kalla dem kamrater? Det kan jag inte. Jag är sextio år, det går inte, jag skulle känna mig som om jag spelade teater. Alltså kallar jag dem 'pojkar' rätt och slätt eller också mina barn, och det får duga.”

De gick förbi kyrkan. Där hade varit eldsvåda, och ur den öppna portalen trängde en lukt av källare och kolnad eld. Översten gick in och Manuel såg upp mot fasaden.

Det var en av dessa spanska kyrkor, hållna i en folklig barock av nästan gotisk prägel därför att stenen överallt fått ersätta den italienska stucken. Lågorna hade brutit sig ut inifrån — över varje fönster slingrade sig ofantliga svarta tungor som krossades mot postamentet för statyerna högst upp. Dessa stod där förbrända mot tomma rymden.

Manuel gick också in. Hela kyrkans inre var svart. Under de förvridna gallerfragmenten låg det gropiga golvet fullt av sotiga spillror. Interiörens gipsstatyer hade tvättats av lågorna och avtecknade sig höga och kritvita mot de förkolnade pelarna. Över lemmarnas våldsamma rörelser smög sig det fridfulla blå aftonljuset som trängde in genom den sprängda porten. Manuel beundrade scenen och kände åter att han var konstnär. Den slocknande branden hade givit dessa förvridna statyer en barbarisk storhet, som om deras dans fötts ur själva lågorna, som om barocken plötsligt uppenbarats som eldsvådans egen stil.

Men vad hade det blivit av översten? Manuel upptäckte honom inte förrän han sänkte blicken. Han låg på knä bland golvets spillror och bad. Manuel visste att Ximenes var from katolik men

blev inte mindre förvånad fördenskull. Han gick ut och väntade på honom där. De fortsatte en stund under tystnad.

”Får jag fråga en sak, överste? Hur kommer det sig att ni är på vår sida?”

”Ni vet ju att jag var i Barcelona. Jag fick ett brev från general Goded med uppmaning att sluta mig till resningen. Då tog jag mig en fem minuters funderare. Jag hade inte gått eden till republiken men visste med mig själv att jag hade beslutat mig för att tjäna den. Mitt beslut var egentligen redan fattat, alltså. Men jag ville inte riskera att senare få en känsla av att jag handlat i blindo, gammal som jag är ... Så det var först efter de där fem minuterna jag gick och sökte upp Companys och sade att 'Herr president, trettonde regementet och dess överste står till ert förfogande.' ”

Han såg ånyo mot kyrkan, som i den fridfulla hödoftande kvällen såg helt fantastisk ut med sin sönderbrända front och sina förkalkade statyer i silhuett mot himlen.

”Varför blandar man alltid ihop den Allseendes heliga sak med hans ovärdiga tjänares?” sade han halvhögt. ”Med deras sak som är onda och otrogna bland hans tjänare ...”

”Men, överste, genom vilka har folket fått höra talas om honom om inte genom dessa tjänare”

Ximenes visade med en långsam handrörelse ut mot det fridfulla landskapet och sade ingenting.

”Ett exempel, överste. Jag har varit kär en gång i mitt liv. Allvarsamt. Jag menar på allvar. Det var som om jag hade blivit stum. Jag hade kunnat ta den kvinnan, men det skulle inte ha gjort något åt saken. Mellan henne och mig fanns en mur: spanska kyrkan. Jag älskade henne, och när jag nu tänker på det, så är det som om jag hade älskat en sinnessjuk — barnslig och mild men ändå sinnessjuk. Tänk i alla fall på det här landet, överste. Vad har kyrkan gjort annat än sänkt det i ett slags förfärlig, barnslig efterblivenhet? Vad har den gjort av våra kvinnor? Och av vårt folk? Jo, lärt dem två saker: lydnad och sömn ...”

Ximenes stannade på det halta benet, tog Manuel i armen och knep ihop ögat.

”Min pojke, om ni hade tagit henne skulle hon kanske slutat upp med att vara både döv och galen ... Och för övrigt — ju större en sak är, desto större plats ger den också åt lögn och hyckleri ...”

Manuel gick fram till en grupp bönder. Mörka och raka stod de mot en mur som ännu lyste vit i skymningen.

”Säg, kamrater”, sade han hjärtligt, ”skolan ser ju för jäklig ut — varför har ni inte gjort som de i Murcia och låtit kyrkan bli skola hellre än att bränna den?”

Bönderna svarade inte. Det var nästan natt redan och kyrkans statyer började försvinna. De båda officerarna såg böndernas orörliga silhuetter, de svarta blusarna, de vida hattarna. Men de kunde inte urskilja deras ansikten.

”Översten skulle vilja veta varför man egentligen har bränt kyrkan. Vad har ni emot dem, prästerna här? Säg precis!”

”Varför prästerna är emot oss?”

”Nej, varför ni är mot dem.”

Så vitt Manuel i dunklet kunde skönja verkade bönderna framför allt besvärade. De kände sig osäkra inför dessa officerare. De kanske hade något med Konstskyddet att göra?

”Det fanns inte en enda kamrat här som kunde arbeta för folkets sak utan att få prästen på sig. Och då så ...”

Bönderna hade emot kyrkan att den alltid stått på herrarnas sida, att den godkänt repressalierna efter asturiska upproret och utsugningen av katalanerna, att den ständigt manat de fattiga till underkastelse inför orättvisorna, medan de nu predikade det heliga kriget mot dem. En bonde tyckte att prästernas röster ”inte var som människoröster”, flera talade om det hyckleri eller den hårdhet som deras handgångne män i byarna gjorde sig skyldiga till. Alla anklagade dem för att ha lämnat listor på dem som inte var ”rättänkande” i de erövrade byarna, och detta fastän de

visste att sådana blev arkebuserade. Och alla talade om kyrkans rikedomar.

”Ja, allt det där är förstås sant”, återtog en av dem. ”Men nyss frågade du om kyrkan. Varför den inte blev skola? Inte för att det alltid är varmt här på vintern, men hellre än jag såg mina barn i den, mina egna barn, begriper du, hellre lät jag dem då frysa!”

Manuel räckte fram en cigarrett och slog eld på sin tändare. Den som nyss hade talat var en fyrtioårig bonde, slätrakad, med ett alldagligt utseende. Till höger om honom skymtade i den snabba lågan ett trint ansikte med liten näsa och mun mellan framskjutande panna och haka. De hade svarat ungefär som de blivit frågade, men deras hjärtas mening hade den sista rösten givit uttryck åt. Nu var det alldeles mörkt.

”De är bedragare hela högen!” sade en av bönderna där borta i dunklet.

”Vill de lura er på pengar?” frågade Ximenes.

”Nå, alla håller ju på sin fördel — fast de påstår ju förstås att de inte gör det ... Men det är inte den saken jag menar. Jag talar om något som ligger under. Det är svårt att förklara det, men bedragare är de.”

”Det där med prästerna, det är nånting som stadsfolk inte kan begripa ...”

Man hörde hundar skälla långt borta. I mörkret kunde man inte se vilken av bönderna det var som nu förde ordet.

”Han blev dömd till döden, Gustavito här”, fortsatte en annan i en ton som han sagt: ”Honom lurar de inte längre.” I orden tycktes också ligga en allmän önskan att Gustavito själv skulle förklara sig.

”Blanda inte ihop nu”, hördes en röst, förmodligen Gustavitos. ”Collado och jag är troende människor. Prästerna! Visst är vi emot prästerna! Men vi är troende.”

”Ja, du ja! Du skulle väl vilja gifta bort Heliga Jungfrun på Pelaren med Sankt Jakob av Compostella!”

”Med Sankt Jakob! Då skulle jag väl förr göra henne till fnask.”

Och halvhögt och sävligt, som bönder talar när de skall berätta något, fortsatte han:

”Fascisterna gläntade då och då helt stilla på dörren och tog ut nån av oss, som alltid undrade: 'Vad nu, vad ska ni med mig?' Och efter en stund en till. Plutonen hörde man aldrig. Men kyrkoherdens pingla hörde man nog. När den fan gav sig till att ringa, betydde det att en av oss skulle den vägen. För han ville försöka få oss att bikta innan. Och ibland lyckades det väl också för'n. Han ville ge oss förlåtelsen, som han sa. Förlåtelsen ...! För att vi försvarade oss mot generalerna! Fjorton dar i sträck hörde jag pinglan. Då tänkte jag till slut: han stjal förlåtelsen av oss också! Ja, jag menar vad jag säger! Det är inte bara fråga om pengar, förstår ni. När man biktat sig för en präst, vad är det då han säger åt en? Jo, han säger att man ska ångra sig. Och har en präst fått någon enda av de våra att ångra att han har försvarat sig — då tycker jag att han aldrig kan få straff nog. För att ångern är det dyrbaraste man kan få av en människa. Det är vad jag tycker.”

Ximenes tänkte på Puig.

”Collado har visst något på hjärtat!”

”Nå, fram med det”, sade Gustavito.

Ingenting kom.

”Nå, när tänker du börja?”

”Man kan väl inte prata så där med en gång”, sade Collado som hittills varit tyst.

”Berätta det där från i går. Predika ett tag.”

”Det är ingenting som ...”

Hela tiden passerade gevärsskramlande milismän i natten som nu var alldeles mörk.

”Bara för att ...” började äntligen den motvillige Collado sarkastiskt ”bara för att jag berättade för gubbarna hur det var när kungen en gång kom till Hurdernas provins. Det var på ett jaktparti. Nästan alla där hade struma och var idioter eller sjuka. Och så fattiga att kungen inte visste att

man kunde vara så fattig. Dom hade blivit som dvärgar av det. Då sa han: 'Vi måste göra något för det stackars folket här', och fick som vanligt till svar: 'Ja, sire.' Och som vanligt blev ingenting gjort. Men eftersom det ändå var så eländigt där passade dom på att lägga ett fångläger i trakten. Som vanligt! Men ..."

Vilken av dem var det som berättade? Av det tydliga uttalet att döma måste det trots alla folkliga vändningar vara någon som var van att tala. Fast han inte höjde rösten kunde Ximenes höra allt.

"Jesus Kristus tyckte inte det där gick för sig. Han tänkte: 'Jag går dit.' Ängeln sökte ut den bästa kvinnan i trakten och så visade han sig för henne. Hon sa: 'Det tjänar ingenting till, barnet skulle ändå bara komma före tiden för jag har ingenting att äta. På min gata finns bara en enda bonde som har ätit kött på fyra månader och då var det katten han åt ..."

Tonen var inte längre ironisk utan bittert övergiven. Ximenes visste att det i en del landsändar fanns berättare som brukade improvisera under de långa likvakorna, men han hade själv aldrig hört någon.

"Så Kristus kom till hos en annan. Kring vaggan fanns bara råttorna. Som sängvärmare var dom dåliga och som vänner var dom besvärliga. Då tänkte Jesus att Spanien blir det visst aldrig nån ordning på."

Bullret av lastbilar och gnisslet av bromsar inne i byn blandade sig med kören av fjärran hundskall och avlägsna skott. Från kyrkan förde vinden en lukt av sten och rök. Ett ögonblick steg bullret så högt att ett stycke av berättelsen gick förlorad för de bäge officerarna.

"... och tvingade jordägarna att arrendera ut åt bönderna. Och såna som hade oxar skrek att dom som hade råttor sög ut dom. Och så tillkallades dom romerska soldaterna. Då gick Herren Jesus upp till Madrid, och för att få honom att tiga började världens konungar döda Madrids spenabarn. Då tänkte Kristus att det är inte mycket man kan göra för människorna, att om man så blödde för dom dag och natt hela evigheten igenom skulle dom inte bli rentvådda, så dåliga var dom!"

Hela tiden bullret av lastbilar. På intendenturen väntade man att Ximenes skulle komma. Manuel kände sig på en gång gripen och otålig.

"Heliga tre konungars avkomlingar hade den gången inte kommit till Jesusbarnets krubba eftersom alla med tiden hade blivit landstrykare eller ämbetsmän. Men från alla länder, såna som var nära och såna som låg åt fanders, såna som hade det hett och såna som hade det kallt, kom för första gången i världen alla med hjärta i bröstet marscherande med sina bössor, alla som hade det eländigt i livet ..."

Det fanns i talarens röst en sådan ton av inre övertygelse att Ximenes trots mörkret tyckte sig se hur han blundade.

"Och alla förstod med sina hjärtan att Kristus var levande i de fattigas och eländas gemenskap här hos oss. Från alla länder kom i långa rader alla dom som kände fattigdomen nog att vilja dö i kamp mot den. Dom kom med bössor om dom hade och med tomma händer om dom inte hade, kom och föll den ena efter den andra på Spaniens jord ... Och dom talade alla språk, det fanns till och med kinesiska skobandsförsäljare bland dom."

Rösten blev allt dovare; mannen talade mellan tänderna, hopkurad i mörkret som om han blivit skjuten i magen. Runt omkring syntes kretsen av huvuden och Ximenes' stora plåsterkors.

"Och när alla människor hade blivit trötta av mördandet och den sista raden fattiga marscherade fram ..."

Det kom ord för ord med en låg, intensivt viskande röst — som en trollkarls.

"Så steg en aldrig skådad stjärna upp över dom ..."

Manuel vågade inte slå eld på sin tändare. Bilhornen ropade på varandra i natten, ursinnigt som vid en trafikstockning i en storstad.

"Inte var det så du berättade i går", sade någon nästan ohörbart.

Och i högre ton hördes Gustavitos röst:

”Jag gillar inte såna där sagor. Trodde man på dom skulle man aldrig veta vad man hade att göra. Man måste veta vad man vill, det är det enda som är något värt.”

”Det hjälps inte”, sade en tredje långsamt och trött. ”Det där med prästerna kan aldrig stadsfolk förstå.”

”Alla tror att det gäller religionen.”

”Nej, stadsfolk kan aldrig förstå ...”

”Vad var han före upproret?” frågade Ximenes.

”Han där?”

Det blev ett ögonblicks tystnad.

”... Han var munk”, sade någon.

Manuel drog översten med sig bort mot de helveteslarmande bilhornen.

”Såg ni Gustavitos partimärke när ni tände cigaretten?” frågade Ximenes när de åter var på väg. ”Anarkist, förstås?”

”Anarkist eller inte skulle det ha varit likadant med en annan. Jag är inte anarkist, överste, men jag har som vi alla blivit uppfostrad av prästerna. Och, ser ni, fast jag som kommunist är emot all förstörelse förstår jag någonstans inom mig den där mannen.”

”Honom mera än ...”

”Ja.”

”Ni har ju varit i Barcelona”, sade Ximenes. ”I stället för det vanliga anslaget: *Kyrkan står under folkets kontroll* får man på somliga kyrkor se: *Folkhämnadens egendom*. Och ändå ... Första dagen fick liken ligga kvar på Plaza de Cataluña ganska länge: två timmar efter att elden upphört kom i alla fall torgets duvor tillbaka och gick omkring bland kropparna på trottoaren. Även människohat kan förflyktigas ...”

Och som om han sammanfattat år av oro, tillade han långsamt:

”Gud har väl tid att vänta ...”

Deras steg klingade mot den hårda torra marken. Ximenes' halta fot kom alltid i otakt.

”Men varför”, återtog översten, ”kan väntetiden inte te sig annorlunda?”

Andra kapitlet

Ett nytt medlingsförsök stod för handen. En präst väntades till Toledo under nattens lopp och skulle troligen gå upp på Alcazar nästa dag.

Gaslyktorna på det lilla torget var släckta. Den enda ljuskällan var en lykta, upphängd på låg höjd utanför värdshuset *El Gato*. Teckningen av katten på skylten tilltalade Shade som tog plats vid ett bord nära dörren och började göra skuggbilder med sin pipa mot muren av Toledos katedral.

Shade kunde telegrafera till sin tidning till klockan två på morgonen. Innan dess skulle Lopez ha hunnit tillbaka från Madrid. Det var han som farit efter prästen; Shade skulle få ett utmärkt artikelmaterial. Klockan var ännu inte tio. Den fullständiga ensligheten kom det lilla torget med sina trappor och små palats under det rödbruna lövverket att te sig som kulisser, och de sista gevärsskotten från Alcazar gjorde stämningen ännu mer hemlighetsfullt överklig. Shade drömde hänförd om stora radioapparater, som glömts kvar i granatröda indiska palats övervuxna av kokospalmer och som förde alla krigets ljud till en befolkning av påfåglar och apor — liklukten i Toledo påminde om kärrmarkerna i Asien. ”Finns det månne radioapparater på månen? Det vore inte illa om ljudvågorna kunde föra det här överkliga stridsbullret ända till en död planet ...” Den oskadade katedralen, där inte längre några gudstjänster hölls men som antagligen i detta nu var full av milismän, tillfredsställde hans fientlighet mot den katolska kyrkan och hans kärlek till konsten. Inne på värdshuset hördes röster:

”Vårt flyg har huggit i sten: fascisternas kulsprutor står nog på arenan i Badajoz, men inte mitt på utan under taket.”

”Kasernerna är det bäst att vara försiktig med, för där har de hyst in fångar.”

En annan röst, ung och ironisk, med stark anglosachsisk brytning:

”Efter striden var det ett fasligt liv nere på torget. Jag tittade ner: jag var bara på femhundra meters höjd. Alla kvinnorna var unga och vackra, och allihopa sa: 'En sån liten söt skotte där uppe i flygplanet!' ”

Shade var i färd med att göra anteckningar när Lopez äntligen kom, kungligt stolt och med yviga gester. Han satte sig tungt ned, gestikulerade åter och lät så händerna falla ned på låren så att det genljöd över det tysta torget. Några gevärsskott svarade på avstånd. Shade väntade med sin lilla hatt tillbakaskjuten i nacken.

”De vill ha präster, alltså får man ge dem präster. Men Herre Gud!”

”Är det de som vill ha präster eller ni som vill ha tillbaka folk som de har tagit som gisslan?”

Lopez tog på sig en min som betydde att han verkligen varit med om allt för mycket den sista dagen.

”Men det är ju samma sak, sköldpadda! De hade bett att få präster, förstår du. Det är deras sak. Å andra sidan vill de uslingarna inte evakuera barn och kvinnor, varken våra eller sina egna. De begriper mycket väl att det är bäst för dem själva. Nå, i alla fall, jag känner två präster. Jag ringde Madrid och sa ifrån att de skulle mobilisera upp bägge killarna, så skulle jag komma vid tretiden.

De inbillar sig kanske att man kan få tag på präster överallt, som inte har schappat! Nå, jag kom till Madrid. För det första var det lögn att få tag i Guernico. Han var med sina ambulanser. Nå, jag hade i alla fall adressen till den första prästen; det var en hygglig karl som ofta brukade komma till fängelset när vi satt inne, 34. Jag kommer hem till honom med fyra milismän (vi hade overalls på oss). Huset var katolskt, portvakten var katolik, hyresgästerna var katoliker, fönstren var katolska och väggarna var katolska, och överallt i trapporna stod det gipsmadonnor av värsta sorten. De idioterna trodde vi kom för att skjuta dem. Jag försökte förklara för portvakten, men ingenting hjälpte. De beryktade massakrerna, begriper du. När prästen fick se bilen smet han genom trädgården. Det var den.”

Torget var inte längre något månlandskap. Som vanligt när Lopez var med samlades det folk.

”Så jag fick försöka med den andre. Jag visste att han hade förbindelser med milisledningen. Så jag gick dit just som alla officerarna höll på att käka. Jag fick tag i en kompis och förklarade för honom. 'All right, du ska få din präst klockan fyra.' Jag hade fullt att göra, så jag gav mig i väg för att skaffa ammunition, och sen kom jag tillbaka vid fyratiden.

'Jo du förstår', säger min kompis, 'prästen var där när du kom; han käkade med oss, men jag ville tala om det för honom. Han verkar inte särskilt hågad.' Jaså, han verkar inte hågad! Jävla knölar, de kunde väl sköta sitt jobb åtminstone! Då förklarar de att han är kanik i katedralen, högt uppsatt, begriper du! Om det hade varit en lantpräst så hade han bråkat mindre. Men jag känner inga lantpräster, för de är inte intresserade av skulptur. 'Säg åt honom att jag vill tala med honom', sa jag. 'Om det finns någon möjlighet att klara ungarna ut ur det här förbannade kriget, så måste vi klara dem ur det.' Jag var törstig så jag kunde gå åt. De hade öl i kylskåpet, så jag kilade ut i köket, öppnade en dörr och fick syn på en karl i smutsig skjorta utan krage, uppknäppt väst och randiga byxor som höll på att tappa några öltunnor (Det måste erkännas att det inte var nån kyla.) Det var min monsignore.”

”Gammal eller ung?”

”Illa rakad, det som syntes var i alla fall vitt. Rätt tjock. I stort sett ett vanligt hyggligt knölutseende, men händer som man skulle vilja rita av. Jag förklarar saken för honom (tänk dig mig i en sån situation!) Han svarar i tio minuter. Här kallar vi en karl som svarar en kvart när det behövs en halv minut för charlatan — nå, det här var en charlatan. Jag säger nåt åt honom, jag

minns inte vad, och han svarar 'Typiskt soldatspråk'. Antagligen hade han fått veta att jag var befäl. Annars var jag i overall utan gradbeteckningar. 'En officer som ni borde skämmas!' Och det säger han åt mig, stackars skulptör! Nå, jag svarar i alla fall: 'Antingen jag är officer eller inte, så går jag när jag blir tillsagd att ge mig i väg och slåss någonstans. Ni är svartrock, och där borta finns det folk som behöver er, och för min del vill jag ha ungarna. Kommer ni eller kommer ni inte?' Han funderar, och så frågar han allvarligt: 'Garanterar ni att jag kommer tillbaka levande?' Men nu började jag bli arg. Jag svarar: 'När jag kom hit nyss satt ni och käkade tillsammans med milismännen; inbillar ni er att milisen i Toledo tänker koka er till middag?' Vi satt på bordet bägge två. Han reser sig och säger högtidligt med handen på västen: 'Om ni tror att jag kan rädda ett enda liv, följer jag med er.' Det var bra, ni verkar ju hygglig. Men om vi ska rädda liv så får vi börja genast, bilen står där nere.' Tror ni inte det vore bäst om jag satte på mig krage och kavaj? Mig gör det detsamma, men de andra skulle kanske gilla ifall ni kom i sutan.' Det har jag ingen här.' Jag vet inte om det var sant eller om han bara var försiktig, men det var nog sant. Han försvinner ... jag går ner och han kommer några minuter senare, med krage, svart slips och kavaj. Och så iväg."

En lång, svag vindstöt fyllde torget med en intensiv brandlukt, röken från Alcazar nådde ända hit. När liklukten vek från staden tycktes denna med ens förvandlad.

"Vi blev stoppade i ett kör för kontroll. 'Det är faktiskt inte lätt att komma ut ur Madrid', sade han och såg ut som om han hade funderat över saken.

Hela vägen pratade han bara om att de röda kunde ha lika rätt som de vita, 'kanske ännu mer', och så ville han veta hur sammanträffandet skulle ordnas. Varje kvart förklarade jag samma sak: 'Det är mycket enkelt, det kommer att bli precis som med kapten Pojo. Vi underrättar dem om att ni har kommit; ni blir fördd till deras representanter; de binder för ögonen på er och tar er med till överste Moscardo som är Alcazars kommandant. Sen får ni försöka klara upp det hela.' Till överste Moscardo? 'Ja, till Moscardo.' Solklart. Jag förklarar för honom att det är hans plikt att vägra absolution åt alla killarna, och dop åt spädbarnen och allt, så länge Moscardo vägrar att släppa kvinnor och barn."

"Lovade han det?" frågade Shade.

"Det struntar jag i: vill han göra det så gör han det, och annars är hans löfte ändå inget värt. Nå, jag förklarade så gott jag kunde, det var nog inget vidare. Så kom vi fram till Toledo.

Vid batteriet går jag ut och ber att få tala med kaptenen. 'Era idioter!' skriker han och hoppar upp på fotsteget utan att ge mig tillfälle att säga ett ord; 'Var är granaterna? Vi har fått löfte om granater! I morgon kväll är ammunitionen slut!' Jag gjorde diskreta väderkvarnsgester för att han skulle hålla käft, för hur litet en präst än vet här, så är det alltid för mycket. Men kaptenen hade inte lätt för att fatta. Till slut begrep han i alla fall, och jag presenterade: 'Kamrat pastorn'. Kaptenen pekade på Alcazars torn som började ge med sig; han slog sig på låren. 'Titta bara så Moscardos expedition ser ut!' sa han och pekade på en ordentlig triangelformad bräsch. 'Men min käre major' (så intima hade vi blivit), sade prästen med samma envisa motvalls-uppsyn som en unge som tänker skolka, 'är det i detta raserade torn som mitt samtal med överste Moscardo skall äga rum? Hur skall jag kunna komma dit?' Det får ni klara hur ni vill', ryter kaptenen, 'men där skulle inte Vår Herre själv sätta sin fot!'

Det blev bättre och bättre. Nå, jag förklarade att vi nog skulle komma överens med Moscardo, och så gav jag honom tre livvakter, så nu ligger han i slafen."

"Går han upp när allt kommer omkring, eller gör han det inte?"

"I morgon klockan nio; vapenstillestånd till tolv."

"Vet du något om ungarna?"

"Nej. De ansvariga ska förklara för prästen. Och de som tror att de är ansvariga. Låt oss hoppas att de inte skrämmar honom för mycket: bland anarkisterna finns det en särskilt lyckad tatuering

kille.”

”Kom så går vi och ser vad de har för sig där uppe.”

Tysta gick de uppåt Zocodoverplatsen; i förbigående beundrade de Pancho Villas Skräck, vars hatt var ännu mer imponerande nattetid. Myllret på gatorna ökade ju högre upp de kom. Högst upp i husen hördes emellanåt skott från några gevär och en kulspruta. Tre månader tidigare hade Shade vid samma tid på dygnet och på samma plats hört en osynlig åsnas trippande, och gitarrspelare som glatt exekverade *Internationalen* i mörkret, på väg från någon serenad. Alcazar blev synligt mellan två tak, upplyst av strålkastare.

”Kom så går vi upp på plazan”, sade han, ”jag kan skriva i stridsvagnen.”

Journalisten hade tagit för vana att ta sin tillflykt till en i regel oanvänd stridsvagn och sitta där och skriva i skenet av en medhavd ljusstump.

De kom fram till barrikaden. Till vänster sköt några milismän ett och annat skott: till höger låg andra på madrasser och spelade kort: ytterligare andra satt bekvämt i korgstolar, och i mitten spelade radion en andalusisk sång. Ovanför, från ett av husen, sköt kulsprutan sina salvor. Shade gick fram till ett hål i barrikaden.

Den öppna platsen, där kungarna av Kastilien fordom till häst fäktade mot tjurar, tedde sig, där den låg fullkomligt tom och upplyst av en stark bågampa, ännu mycket överkligare än platsen framför katedralen. I denna ängsliga blandning av brandlukt och nattsvalka liknade den mer än något annat i världen en plats på en död planet. Den grälla filmstudiobelysningen kastade sitt sken över asiatiska ruiner, en triumfbåge, butiker som skamfilats av kulregnet, och på hela ena sidan kaféstolar av järn som stod utströdda, hoptrasslade eller ensamma. Ovanför husen satt en jättelik vermouthannons med massor av Z; på de mörkare sidorna lyste ett svagt ljus ut från observatörernas rum. I fonden slungade strålkastarna sitt teaterljus in i alla de uppåstigande gränderna, och i grändernas andra ände, likaledes fullt belyst, bättre upplyst för döden än det fordom varit för turisterna, låg det rykande Alcazar med sina besynnerligt platta konturer mot natthimlen.

Ibland sköt någon fascist; Shade såg på milismännen som besvarade elden och på dem som spelade kort, och undrade vilka av dem som hade sina hustrur eller barn där uppe.

Böndernas filter som tagits fram för natten var randiga liksom madrasserna på barrikaderna och gav ett underligt, randigt helhetsintryck åt hela staden. En mulåsna kom ut på huvudgatan. ”Vid midnatt bör mulorna för helhetsintryckets skull ersättas av zebror” sade Shade. Framför den förhistoriska stridsvagnen bildade de upplysta tornen på pansarvagnarna små ljusfläckar på den trånga och mörka huvudgatan. Helt nära plazan låg en modeaffär med nästan upplyst fönster; en gammal kvinna i plymhatt stod orörlig och berusade sig med anblicken av de lantliga hattar som blivit synliga i ljuset från de båglampor som lyste på det rykande Alcazar.

Emellanåt slog en fientlig kula mot pansarvagnarnas plåtar. Lopez gick upp på generalstaben, och Shade gick in i stridsvagnen där kulspruteskytten makade sig åt sidan och gav honom rum. Knappt hade han tagit fram sin anteckningsbok förrän skytten fyrade av ett skott, och likadant pansarbilarna och milismännen. I ett torn väsnades en kulspruta, och längre bort myllrade hela gatan av liv. Shade hoppade ur stridsvagnen: hade Alcazar gått till motanfall?

Fascisterna hade sänt upp en ljusraket och hela staden sköt på raketen.

Tredje kapitlet

Prästen hade gått upp på fästningen för en halvtimme sedan. Journalister och diverse ”förtroendemän” gick och slog dank bakom barrikaden i väntan på att få se de första fienderna komma ner på plazan för att iaktta vapenstillståndet. Shade, i skjortärmarna och med hatten på nacken, gick mellan en tjänsteman i kommunistiska partiet, Pradas, en rysk journalist vid namn Golovkin och en japansk journalist; vid vart tredje steg sneglade han mot hålen i barrikaden. Men

plazan låg tom så när som på sina kaféstolar som stod där med benen i vädret. Liklukten och brandlukten växlade alltefter vindriktningen.

En fascistisk officer blev synlig i hörnet av plazan och en av gränderna som ledde upp till Alcazar. Han försvann igen, och plazan låg ånyo tom. Inte ödslig, som nattetid i strålkastarljuset, utan övergiven. Med dagsljuset återvände den till livet, till livet som när som helst kunde komma tillbaka, som stod på lur i gathörnen liksom fascisterna och milismännen.

Vapenstilleståndet hade börjat. Men plazan hade så länge varit det område som ingen kunde gå över utan att möta den fientliga kulspruteelden, att den tycktes olycksbringande.

Slutligen bestämde sig tre milismän för att lämna barrikaden. Det berättades att man i de delar av Alcazar som erövrats hade hittat madrasser och kortlekar i källarna — precis likadana som de madrasser och de kortlekar som fanns hos milismännen på barrikaden. Fastän Alcazar bitvis intagits hade fästningen så länge varit fientligt område att den fortfarande framstod som ett mysterium. Milismännen visste att de inte skulle gå in där under stilleståndet, men de hade lust att gå närmare. Dock avlägsnade de sig inte från barrikaden utan höll sig i klungor intill denna.

”Båda parter är fast beslutna att rycka fram”, tänkte Shade med ögat intill ett håll mellan säckarna, pannan mot den redan heta väven och hatten längre bak i nacken än någonsin. ”De ser ut som katter.”

En grupp fascistiska officerare dök upp på andra sidan plazan, på samma ställe där den förste hade försvunnit: de tvekade inför den tomma ytan. Milismän och fascister stod orörliga och såg på varandra; så gick ytterligare några milismän över barrikaden. Shade tog sin kikare.

På fascisternas nätt och jämnt urskiljbara ansikten hade Shade väntat sig att få se hat, men vad han trodde sig utläsa var en förlägenhet som underströks av en viss tafatthet i gången och i armrörelserna, anmärkningsvärd hos dessa män klädda i prydliga officersuniformer. Milismännen gick närmare.

”Vad tror du?” frågade han den som tittade ut genom det närmaste hålet.

”De våra tycker det är genant att börja prata ...”

Det är inte så lätt att få i gång ett samtal mellan folk som har försökt döda varandra i två månader, vad som skilde dessa män från varandra och kom dem att stryka omkring å ena sidan utmed kolonnaderna, å andra sidan utmed barrikaden, var inte så mycket det tabu som vilade över plazan som tanken på att om de kom närmare, skulle de tala med varann.

Flera fascister kom ner från Alcazar, och flera milismän lämnade barrikaden.

”Garnisonen består till fyra femtedelar av civilgardister, eller hur?” frågade Golovkin.

”Jo”, sade Shade.

”Titta på uniformerna: de släpper bara ut officerare.”

Men det var inte sant längre. Civilgardisterna började komma, med sina båtformade läderhattar och sina uniformer med gula revärer, men med vita espadriller på fötterna.

”Milisen har dödat alla skor”, sade Shade.

Nu hade ordväxlingen kommit i gång där nere — trots att de båda grupperna stod på minst tio meters avstånd från varandra. Shade tände sin pipa mellan två säckar och gick ner för att lyssna till samtalet, följd av Golovkin och Pradas.

De båda grupperna var i full fart med att gräla.

Skilda åt av tio meter som av ett helgat område, och gestikulerande på ett sätt som blev dubbelt besynnerligt därför att de inte rörde sig framåt, kastade de argument över till varandra som man kastar sten.

”... för vi slåss i alla fall för ett ideal, era svin!” sade fascisterna just när han kom fram.

”Och vi då? Vi kanske slåss för kassaskåpen, va, era horungar! Beviset för att våra ideal är större än era är att de gäller för alla människor!”

”Vi skiter i alla människors ideal! Det viktiga med ett ideal är att det är det bästa, din obildade

idiot!”

De hade siktat på varandra i två månader, och därför fortsatte de fientligheterna, eftersom de inte kunde hitta på något annat. Och ändå ...

”Hör du du, är det ett ideal kanske att släppa ut gas över abessinierna? Är det ett ideal att hålla tyska arbetare i koncentrationsläger? Är det ett ideal att betala jordbruksarbetarna en peseta om dan? Och massakrerna i Badajoz, är de också ett ideal, era djävla mördare?”

”Och Ryssland då, är det ett ideal?”

”Vad är det då?”

”Jojo, för dem som inte har varit där, ja! Just en skön arbetarrepublik. Dom skiter väl i arbetarna!”

”Så det är förstås därför dina chefer avskyr den? Om du har nån ärlighet i kroppen så hör på vad jag säger: alla skurkar är på er sida. Och alla som vill ha rättvisa är på vår sida, till och med kvinnorna. Var har ni era milisflickor, va? Du är en gardist och ingen prins! Varför är kvinnorna på vår sida?”

”För det första kan fruntimren hålla käft! Och kyrkbrännaridealet kan ni behålla för er själva!”

”Om det inte fanns så mycket kyrkor så skulle vi inte behöva bränna dem!”

För många rika kyrkor och för många svältande byar!”

Shade hade hunnit fram till milismännen och kände sig illa berörd av att känna sig likadan till mods som inför parischaufförernas eller de italienska kuskarnas meningslösa utskällningar.

”Vad är det där för en kille?” frågade en milisman och pekade på Golovkin. Shade hade de sett kvällen förut med Lopez, så han hörde till gänget.

”Korrespondent för en sovjettidning.”

Golovkin hade utstående kindkotor och samma kantiga ansikte som bönderna på gotiska skulpturer. Shade, som hade gjort ett reportage i Moskva, hade lagt märke till att ryssarna, som ännu står helt nära sitt allmogeursprung, ofta liknar västerlandets medeltidstyp: ”jag ser ut som en indian, den där ryssen ser ut som en bonde, och spanjorerna ser ut som hästar ...”

De tre milismän som först kommit fram från barrikaden stod litet längre bort och gick inte ut på plazan.

Idealjämförelsen fortsatte.

”I alla fall”, tjöt en av de fascistiska officerarna, ”så är det en sak att slåss för ett ideal när man får slafa hemma som ni, och en annan att bo i källare som vi! Titta bara så ni ser ut! Tror ni vi har knaster, va?”

”Vad då? Vad då?”

En milisman gick över det förbjudna området. Det var en C.N.T.-man med ena skjortärmen uppkavlad så att man såg en arm full av blåa tatueringar. Solen, som stod nästan mitt på himlen, kastade skuggan av hans mexikanska hatt över fötterna på honom, vilket kom honom att vandra på en svart sockel. Han gick fram mot fascisterna som om han tänkt slåss, men med ett paket cigaretter i handen. Shade visste att man i Spanien aldrig räcker fram ett paket cigaretter, och han väntade för att se vilken gest anarkisten skulle göra. Denne tog cigaretterna en och en och delade ut dem utan att upphöra att se ilsken ut; han räckte dem åt fascisterna som om de varit bevis, som om han sagt: ”Det är inte rent spel att skälla på oss för att vi har cigaretter! Om ni inte har några så beror det på kriget, era idioter!” Han tog fönstren till vittnen medan han fortsatte sin utdelning. När hans paket var tomt fortsatte andra milismän att dela ut sina cigaretter.

”Hur tolkar ni den här idiotiska utdelningen?” frågade Pradas.

Han såg ut som en Mazarin som klippt av spetsen på sitt pipskägg för att bli lik Lenin.

”Vid en av de mest stormiga seanser som förekommit i belgiska deputeradekammaren har jag sett alla partierna broderligt ena sig om att vägra att lägga skatt på brevduvor: 80 procent av de deputerade var duvvänner. Här är det rökarnas frimureri...”

”Ånej, det sitter nog djupare än så; titta bara!”

En av fascisterna hade just ropat: ”Ni är rakade i alla fall!” Vilket var desto besynnerligare som milismännen verkligen var ganska orakade. Men en av dem, även denna gång en anarkist, gav sig i språngmarsch i väg mot Calle del Comercio. De båda journalisterna följde honom med blicken: han stannade och sade något åt en milisman som blivit kvar vid barrikaden. Denne drog sin revolver i riktning mot fascisterna och hötte med den som om han varit rasande. Anarkisten sprang vidare.

”Gick det inte till så hos er?” frågade Shade Golovkin.

”Det får vi tala om sen. Det är oförklarligt ...”

Milismannen kom tillbaka med en ask Gilletteblad i handen; han öppnade dem medan han sprang. De fascistiska officerarna var åtminstone tolv. Milismannen slutade springa; det var tydligt att han inte visste hur han skulle fördela sina rakblad; han hade inte så många som tolv. Han gjorde en gest som för att kasta dem liksom man kastar ut en näve karameller åt en klunga barn, men tvekade och gav slutligen med fientlig uppsyn asken till den närmaste fascist. De övriga officerarna kastade sig över den som fått den i handen, men när milismännen brast i skratt gav en av dem en order. Just som de skingrades kom en annan fascist från Alcazar, och från andra sidan av plazan närmade sig också milismannen som nyss dragit sin revolver när rakbladsutdelaren gått förbi.

”Det där verkar nog bra ...” sade han och såg på fascisterna, en efter en. Han avbröt sig, och alla väntade på fortsättningen.

”... men hur blir det med gisslan? Jag har min syster där uppe, jag!”

Nu skar hatet igenom. Det var inte längre fråga om att jämföra ideal.

”En spansk officer kan inte blanda sig i sina överordnades beslut”, svarade en av fascisterna.

Milismännen hörde honom knappast, ty den sist anlände fascist yttrade samtidigt:

”Jag vill tala med er chef. Order av överste Moscardo.”

”Följ med”, sade en av milismännen.

Officeren följde efter honom. Shade och Pradas gick också med; de såg småväxta ut vid sidan av den långa Golovkin. Runt omkring tätnade skaran, och om inte allas ögon varit envist fästade på Alcazar, skulle det hela ha tett sig som en folkmassa på söndagspromenad.

Hernández kom ut ur butiken, följd av Negus, Mercery och två löjtnanter, just som den fascistiske officeren skulle gå in. Denne gjorde honnör och räckte fram två brev.

”Från överste Moscardo till hans hustru.”

Shade tyckte plötsligt att allt vad han under det sista dygnet hade sett i Toledo och i flera dagar i Madrid, nu sammanstrålade i dessa båda män som såg på varandra med ett nött hat, i brandlukten från Alcazar varifrån röken svepte ned med vinden som remsorna från sönderrivna fanor. Utdelningen av cigaretter och rakblad mynnade ut i dessa brev, liksom även gisslan, de meningslösa barrikaderna, stormningarna, flykten — och själva jordens lukt av död häst, som trängde fram så snart brandlukten för ett ögonblick skingrades. Hernández hade höjt på högra skuldran, som vanligt, och räckte breven till en löjtnant, i det han antydde en riktning med en rörelse av sin långa haka.

”Vilken idiot!” sade Negus, men i vänlig ton.

Hernández höjde nu på båda axlarna, allttjämt lika trött, och gjorde tecken åt löjtnanten att ge sig i väg.

”Är Moscardos hustru i Toledo?” frågade Pradas och satte sin pincenez till rätta.

”I Madrid”, svarade Hernández.

”Är hon fri?” frågade Shade häpen.

”På sjukhus.”

Negus ryckte på axlarna i sin tur, men nu ilsket.

Hernández gick tillbaka mot butiken som var hans expedition. Skrivmaskinssmutter nådde ut till Shade, i tystnaden som rådde på gatan sedan stilleståndet. På tvärgatorna började hundarna våga sig ut, antagligen förvånade över att elden avstannat. Ljudet av röster och steg som åter blivit hörbart sedan skotten upphört, tog ånyo staden i besittning; det verkade som fred. Pradas hann upp kaptenen och gick några steg bredvid honom med handen om pipskägget.

”Vad menar ni med att skicka i väg det där brevet? Vill ni vara artig?”

Med rynkade ögonbryn och mera förbluffad än ironisk uppsyn gick han bredvid officeren, som såg ned på stenläggningen där skuggan från de mexikanska hattarna kastade jättestora konfetti.

”Nej, men generös”, svarade Hernández slutligen och vände ryggen åt honom.

*

”Känner ni den där kaptenen väl?” frågade Pradas. Hans ögonbryn hade ännu inte återtagit sin normala plats.

”Hernández”, frågade Shade. ”Nej.”

”Vad kommer det sig att han gör det?”

”Varför skulle han inte göra det?”

”Därför”, sade Golovkin och visade på en bil som skulle föreställa pansrad. Den körde förbi med liket av en milisman på taket. Av det sätt varpå han var fästad på bilen kunde man ana att han var vän till dem som förde honom tillbaka. Journalisten drog i båda ändarna på sin slips, vilket var ett uttryck för tvivel hos honom.

”Händer det ofta?” frågade Golovkin.

”Ja, rätt ofta, tror jag. Kommendanten har redan tidigare låtit bära ner sådana där brev.”

”Är han yrkesofficer?”

”Ja, det är Hernández också.”

”Vad är det för ett fruntimmer?” frågade Pradas.

”Nej, där högg ni i sten, snuskhummer där. Jag känner henne inte, men hon är inte ung.”

”Vad fan betyder det då?” frågade Golovkin. ”Är det spansk nationalkaraktär?”

”Är ni nöjd när ni har hittat på sånt? Han äter lunch på Santa Cruz, gå dit ni också. Ni blir säkert lätt medbjuden: där finns fler kommunister.”

Bland den brokiga skaran milismän syntes även Pancho Villas Skräck. Shade blev medveten om att Toledo var en liten stad både i krig och i fred, och att han dagligen skulle komma att möta samma original här, liksom han förr dagligen mött samma vägvisare och samma pensionerade tjänstemän.

”Fascisterna anfaller inte mellan två och fyra, för då är det siesta”, sade han. ”Var inte för snar med att bilda er en uppfattning om vad som försiggår här.”

När man såg barrikaderna från Alcazars håll var sandsäckarna och de randiga madrasserna fulla av hål som maskstunget trä, medan de åt stadssidan såg nästan hela ut. Röken lade allt i skymning. Eldsvådan fortsatte, likgiltig för allt annat: i stilleståndets underliga lugn hade ett nytt hus uppåt Alcazar börjat brinna.

Fjärde kapitlet

I en av Santa Cruz' museisalar stod två bord i rät vinkel i ett hörn. Några lustigkurrar gestikulerade i halvschymningen. Ljusfläckarna som fortfarande kom från hålen i tegelväggen föll på gevären som männen bar på ryggen där de satt bland staplade högar av frukter och gröna blad i den typiskt spanska doften av rå olivolja. Några svettglänsande ansikten. Pancho Villas Skräck satt på golvet och lagade gevär.

Hernández' hållning var naturlig och okonstlad, vilket delvis berodde på att hans kutiga rygg inte ägnade sig särskilt väl för martialiska poser; hans eskort satt vid det andra bordet och låt-

sades vara vaktmanskap. Ingen av de sårade hade lagt om sina förband. ”De är alldeles för belåtna att se sitt eget blod”, sade Pradas halvhögt. Golovkin och Pradas hade satt sig mitt emot Hernández som talade med en annan officer. Kaptenen hade en ljusfläck i pannan och en på sin galoschhaka; han såg inte ut att tillhöra en annan nation än den tyske journalisten, men däremot en annan tid. Alla milismännen var prickiga av solfläckar.

”Kamrat Pradas, vid kommunistpartiets tekniska avdelning”, sade Manuel.

Hernández såg upp.

”Jag vet vem han är”, sade han.

”Men varför skickade du egentligen i väg det?” återtog Manuel samtalet.

”Varför delade milismännen ut cigarretter?”

”Det är just vad som skulle intressera mig att veta”, muttrade Pradas med förbryllad uppsyn, ena handen bakom örat och en ljusfläck i pipskägget.

Var han lomhörd och använde han handen som hjälp? Han höll den inte mot örat utan strök med den bakom örat som en katt som tvättar sig. Hernández besvarade Manuels fråga med en likgiltig rörelse med sina långa fingrar. Ljudet från högtalarna någonstans därute i det bländande dagsljuset tycktes tränga in genom kulhålén och lägga sig i slingor kring Pancho Villa som nu somnat bland gevären under sin märkliga hatt.

”Kamraten från Sovjet” (Pradas översatte med handen på hjässan) ”säger: 'Hos oss skulle Moscardos hustru ha blivit häktad ögonblickligen.' Jag skulle vilja veta varför ni är av annan uppfattning.”

Golovkin kunde franska och förstod lite spanska.

”Har du suttit i fängelse?” frågade Negus.

Hernández sade ingenting.

”Under tsartiden var jag för ung.”

”Har du varit med om inbördeskrig?”

”Som tekniker.”

”Har du barn?”

”Nej.”

”Jag ... har haft.”

Shade insisterade inte.

”De stora revolutionerna”, sade Mercery värdigt, ”sätter en ära i att visa generositet.”

”Men våra milismäns barn är i Alcazar”, återtog Pradas.

En milisman kom in med ett ståtligt fat skinka med tomat, kokt i olivolja, vilket Shade avskydde. Negus rörde den inte.

”Tycker ni illa om *aceite* fast ni är spanjor?” frågade Shade som var intresserad av alla kulinariska frågor.

”Jag äter aldrig kött; jag är vegetarian.”

Shade grep sin gaffel; den bar ärkestiftets vapen.

Alla ägnade sig åt måltiden. I museets moderna monter av glas, stål och aluminium stod allt i mönstergill ordning, så när som på ett och annat litet föremål som kulorna pulvriserat där det stod, framför syntes ett runt hål omgivet av fina sprickor.

”Hör på vad jag säger nu”, sade Negus till Pradas: ”När folk kommer ut ur fängelset kan de i nio fall av tio inte längre se någon i ögonen. Deras blick är inte som andra människors. I proletariatet finns många som aldrig möter ens blick. Och det är det första man måste ändra på. Begriper du?”

Han talade lika mycket till Golovkin som till Pradas, men han tyckte inte om att låta Pradas översätta.

”Jag tyckte väl att den där inte hade något vidare huvud”, sade Shade belåtet med halvhög röst.

En milisman kom fram till honom, bärande på en kardinalshatt.

”Vi har just hittat den här. Och eftersom kollektivet inte har någon användning för den, så har vi bestämt oss för att ge dig den.”

”Tack”, sade Shade lugnt. ”Som regel gillar jag ärligt folk, långhåriga hundar och barn. Men tyvärr inte katter. Tack ska du ha.”

Han satte hatten på huvudet, lekte med tofsarna och fortsatte att äta skinka..

”Såna här tofsar finns det hos min mormor i Iowa-City. Nedtill på fåtöljerna. Tack.”

Negus pekade med sitt korta finger på en tavla av korsfästelsen i Bonnats stil, blek mot asfaltfärgad bakgrund, som i flera dagar beskjutits av fienden mitt emot. Kulhålen hade nästan förintat högra armen; den vänstra, som förmodligen skyddades av murstenarna, hade bara fått en och annan kula; från skuldran till höften bar den likvita kroppen som en rem av håll efter kul-sprutekulor, jämn och tydlig som en symaskinssöm.

”Om vi också blir krossade här och i Madrid, så har i alla fall männen en enda dag fått leva med hjärtat. Begriper du vad jag menar? Trots hatet. De är fria, och det har de aldrig varit förr. Jag talar inte om politisk frihet — det är något helt annat. Begriper du?”

”Fullkomligt”, sade Mercery — ”min hustru brukar alltid säga: 'hjärtat är huvudsaken!' ”

”I Madrid är problemet svårare”, sade Shade som satt där lugn med den röda hatten på huvudet. ”Men jag är ense med dig. Revolutionen är livets sommarlov ... Min artikel i dag heter *Ferier*.”

Pradas strök uppmärksamhet med handen mot toppen av sin päronformade hjässa. Man hade inte hört slutet av Shades yttrande, som dränkts i bullret från stolarna: det bereddades plats för García som just kommit, med pipan fastkilad i leendet.

”Det är inte lätt för människor att leva tillsammans,” återtog Negus. ”All right. Men det finns inte så gott om mod här i världen, och med mod kan man uträtta en hel del. Inget båg män som är beslutna att dö är lätt räknade när allt kommer omkring. Men ingen 'dialektik', inga byråkrater i stället för delegerade; ingen arme för att bli av med armén, ingen orättvisa för att bli av med orättvisan, inga kompromisser med borgarna. Leva nu genast som livet ska levas, eller dö. Om det misslyckas, så adjö. Inte nån tur och retur.”

Garcías spanande ekorrgon fick liv.

”Negus, gamle gosse”, sade han hjärtligt, ”när man vill ha revolutionen till ett självändamål och ett sätt att leva, så blir det nästan alltid ett sätt att dö. Och i så fall, käre vän, nöjer man sig lika bra med martyrskap som med segern.”

Negus lyfte högra handen som en Kristusbild på en katedral: ”Den som är rädd för att dö har inte gott samvete.”

”Och under tiden”, sade Manuel med gaffeln i vädret, ”är fascisterna i Talavera. Och om det fortsätter kommer ni att förlora Toledo.”

”Sist och slutligen är ni ju kristna”, sade Pradas docerande. ”Och under tiden ...”

Ett bra tillfälle att hålla mun, tänkte García.

”Ner med prällarna!” sade Negus ilsket. ”Men det ligger nåt i teosofin.”

”Nej”, sade Shade och lekte med tofsarna på kardinalshatten. ”Fortsätt.”

”Vi är inte alls några kristna! Men ni, ni har blivit svartrockar allihop. Jag vill inte påstå att kommunismen har blivit en religion, men jag påstår att kommunisterna håller på att bli svartrockar. Att vara revolutionärer betyder för er detsamma som att vara sluga. För Bakunin och Krapotkin var det nåt annat, nåt helt annat. Ni blir uppätta av partiet. Uppätta av disciplinen. Uppätta av sammansvärjningen: mot den som inte hör till era led har ni varken heder eller förpliktelser eller någonting. Ni är inte lojala längre. Sen 1934 har vi strejkat sju gånger av ren solidaritet, utan några som helst materiella syften.”

Vreden kom Negus att tala mycket fort; han gestikulerade och hans rörliga händer fladdrade kring hans yviga hår. Golovkin förstod inte längre vad han sade, men ett och annat ord som han uppfattade, verkade oroande. García sade något till honom på ryska.

”Kunnighet är i alla fall att föredra framför trohet”, sade Pradas.

Negus drog sin revolver och lade den på bordet.

García lade sin pipa på samma sätt.

Tallrikarna och de retortformade karafferna återkastade som lysmaskar de tusen ljusfläckarna från den sönderskjutna tegelväggen, mitt i ett kolossalt stilleben. Utmed de grönskande grenarna lyste frukterna och pistolpipornas korta, blåaktiga linjer.

”Alla vapen vid fronten”, sade Manuel.

”När vi måste vara soldater”, sade Pradas, ”så var vi soldater. Sedan måste vi vara konstruktörer, och då blev vi konstruktörer. Och sedan var vi i förvaltningen, ingenjörs kåren och allt möjligt annat. Alltsammans gjorde vi. Och om vi till sist måste bli präster, så blir vi präster. Men vi har skapat en revolutionär stat, och här ska vi skapa en arme. Konkret. Med våra fel och våra förtjänster. Och det är armén som kommer att rädda republiken och proletarietet.”

”För min del”, sade Shade milt med båda händerna i ett fast grepp kring hattens tofsar, ”så ger jag fan i allt det där. Det som ni gör allihop är både enklare och finare än det ni säger. Ni tänker alldeles för mycket hela bunten. I ditt land, Golovkin, börjar alla också bli tänkande. Det är därför jag inte är kommunist. Jag tycker Negus är lite larvig, men jag gillar honom.”

Atmosfären blev lugnare.

Hernández såg ånyo på sin klocka och log. Hans tänder var långa liksom hans ansikte och händer.

”I varenda revolution är det likadant”, återtog Pradas med handen om pipskägget. ”1919 begärde Steinberg, som var revolutionär socialist och kommissarie vid justitiedepartementet, att Peterpaulsfästningen definitivt skulle stängas. Då fick Lenin majoritetsbeslut på att de vita fångarna skulle sättas in där — såna fiender har vi fullt upp av, i ryggen. Ädelmod är när allt kommer omkring en lyx som ett samhälle inte kan kosta på sig i första taget.”

”Men ju förr det gör det, desto bättre”, sade Mercery i avgörande ton.

”Falska löften för framtiden har vi sett nog av”, sade Negus. ”Partierna är till för människorna och inte människorna för partierna. Vi vill varken skapa en stat eller en kyrka eller en arme. Utan människor.”

”Till att börja med kan de visa sig lite storsinta när de har tillfälle till det”, sade Hernández med sina långa fingrar knäppta framför hakan. ”Det finns nog med knölar och mördare som åberopar sig på oss ...”

”Får jag säga ett ord, kamrater”, sade Mercery med handen på bordet och hjärtat i handen. ”Om vi segrar kommer de andra att gå till historien med sin gisslan, och vi med señora Moscardos frihet. Hur det än blir, Hernández, så är ni ett stort och ädelt exempel för alla. Jag har äran att vara medlem av sammanslutningen Fred och rättvisa, och i dess namn lyfter jag ... hm, min képi för er.”

Allt sedan García första gången sett Mercery, i samband med dynamiten och eldsprutan, kände han sig osäker på honom; han frågade sig om sådan idealism kan existera utan teater, och samtidigt kände han att det fanns något äkta hos Mercery, något som antifascismen borde räkna med.

”Och sen kan ni sluta med att ta anarkisterna för en samling idioter!” sade Negus. ”Den spanska syndikalismen har gjort ett bra arbete i årtal. Utan att kompromissa åt något håll. Vi är inte hundrasjuttio millioner som ni, men om värdet hos en ide ska mätas efter antalet gubbar, så finns det fler vegetarianer i världen än kommunister, även om man tar alla ryssar med i räkningen. Existerar det något som heter generalstrejk eller inte? Ni har kritiserat den i årtal. Men läs Engels en gång till, så får ni se. Generalstrejk, det är Bakunin. Jag har sett en kommunistisk teaterpjäs med anarkister som uppträder, och de liknar precis kommunister som borgarna ser dem.”

Helgonstatyerna i dunklet bakom dem tycktes uppmuntra honom med sina exalterade gester.

”Vi ska nog akta oss för att generalisera”, sade Manuel. ”Negus kan ha haft ... låt oss säga olyckliga erfarenheter; alla kommunister är inte fullkomliga. Så när som på den ryske kamraten här som jag tyvärr inte minns namnet på, och så Pradas, tror ni att jag är den enda vid det här bordet som är medlem av partiet. Hernández, tror du jag är svartrock, kanske? Och du, Negus?”

”Nej, du är en bra kille. Och du slåss. Det finns många bra killar bland er. Men det finns andra också.”

”En annan sak: ni anarkister talar som om ni hade monopol på hederlighet, och alla som inte är ense med er kallar ni för byråkrater. Men ni måste ju i alla fall se att Dimitroff inte är någon byråkrat! Dimitroff contra Durruti — det är en ideologi contra en annan, men det är inte en kompromiss contra en ideologi! Vi är kamrater; då ska vi vara ärliga mot varann också.”

”Och er Durruti har själv skrivit: 'Vi är beredda att avstå från allt, utom från segern' ”, sade Pradas till Negus.

”Ja”, muttrade denne mellan sina utstående tänder, ”men om Durruti hade träffat dig så skulle han gett dig en spark i ändan.”

”Det kommer tyvärr inte att dröja länge förrän ni får märka att man inte kan göra politik med er ideologi”, återtog Pradas. ”Till ”Och inte med någon annan ideologi heller”, sade en annan röst

”Svårigheten”, sade García, ”och kanske det tragiska med revolutionen, det är att man inte gör politik utan ideologi heller.”

Hernández såg upp.

En av jusfläckarna blänkta på Manuels kniv; han åt solsken.

”Det finns en sak som är bra med kapitalisterna”, sade Negus. ”En viktig sak. Det förvånar mig till och med att de har kunnat hitta på den. I varje syndikat skulle vi göra detsamma när kriget är färdigt. Det är det enda jag respekterar hos dem. Det är den Okände. Den okände soldaten är det hos dem, men man kan hitta på mycket bättre än så. Vid Aragonafronten såg jag massor av gravar utan några namn, men på stenen eller brädlappen stod det F.A.I. eller C.N.T. Det ... det var fint. I Barcelona när de ger sig i väg till fronten defilerar de framför Ascascos grav och alla håller käft; det är också fint. Det är bättre än en massa prat.”

En milisman kom och hämtade Hernández.

”Kristna är vad de är”, muttrade Pradas i skägget.

”Har prästen kommit än?” frågade Manuel som redan hunnit resa sig.

”Nej, inte än. Det är kommandanten som kallar på mig.”

Hernández gick ut, åtföljd av Mercery och Negus, som tog sin hatt; det var inte den mexikanska från föregående dag, utan anarkistförbundets röda och svarta képi. Det blev tyst ett ögonblick; man hörde bara de spridda ljud som utmärker slutet på alla militära måltider.

”Varför skickade han av brevet”, frågade Golovkin García.

Han kände att García var den ende som alla respekterade, även Negus. Och så talade han ryska.

”Låt oss ta sakerna i tur och ordning ... För det första: för att inte behöva säga nej; han blev officer därför att hans far bestämde det, han har varit republikan i årtal därför att han har liberala idéer, och vidare är han ganska intellektuell ... För det andra: lägg märke till att han är yrkes-officer (och det är han inte ensam om här); vilken politisk åsikt han än har om motståndarna, så spelar det in. För det tredje: vi är i Toledo. Ni vet väl att det spelas rätt mycket teater i början av varje revolution, och på det här stället är Spanien en mexikansk koloni just nu ...”

”Och vidare?”

”Telefonförbindelsen mellan vårt högkvarter och Alcazar är inte avbruten, och båda sidor använder den sedan början av belägringen. Vid de sista underhandlingarna bestämdes det att major Rojo skulle vara vår parlamentär. Rojo har vuxit upp här i stan. När han kom fram till en dörr tog de bort bindeln han hade för ögonen: det var Moscardos expedition han stod utanför. Har ni sett muren till vänster där nerifrån? Ett hål. Expeditionen står öppen för alla vindar. Moscardo

satt i full parad i fåtöljen, och Rojo på samma stol som förr i världen. Men på den bakre muren som var oskadad, ovanför Moscardos huvud, satt Azañas porträtt som de hade glömt ta ner.”

”Och hur är det med det allmänna modet?” frågade Golovkin med lite lägre röst.

”Det är bättre att fråga någon som har sett saker på närmare håll än jag. Just nu är stormgardet våra bästa trupper. Manuel?”

Han översatte Golovkins fråga till spanska.

Manuel nöp sig i underläppen:

”Det finns inget kollektivt mod som håller mot flyg och kulsprutor. I stort sett kan man säga att de välorganiserade och beväpnade milismännen är modiga; de andra tar till benen. Vi har haft nog av milis och improviserade trupper; vi behöver en armé. Mod är en fråga om organisation. Återstår att se vilka som vill låta sig organiseras ...”

”Tror ni den där kaptenen kan ha kvar någon sympati för kadetterna, i sin egenskap av yrkesofficer?” frågade Pradas García.

”Vi har talat om saken. Han säger att det inte finns så mycket som femtio kadetter på Alcazar, och det är sant. Alcazar försvaras av civilgardister och officerare. De unga hjältar av en högre ras som försvarar sitt ideal mot en rasande populas är spanska poliser helt enkelt. Amen.”

”Hur vill du förklara historien med cigarettutdelningen, García?” frågade Manuel.

”Jag tror att den som delade ut cigaretterna och skojaren som kom med rakbladen, och de som gjorde som de, och Hernández med sina brev, mer eller mindre omedvetet har lytt samma slags känsla: de ville bevisa för dem där uppe att de inte har rätt att förakta dem. Det låter som ett skämt, kanske, men det är allvarligt menat. Den spanska högern och den spanska vänstern skiljs åt av smaken för eller avskyn för förödmjukelsen. Folkfronten är bland annat alla de som avskyr den. Ta till exempel, före upproret, två fattiga småborgare i vilken by som helst, den ena med oss, den andra mot oss. Den som var med oss höll på vänlighet, den andre på förakt. Behovet av broderskap contra passionen för rang och auktoritet, det är en mycket allvarlig motsättning i det här landet ... och kanske också i vissa andra ...”

Manuel misstrodde psykologin på detta område, men han kom ihåg vad gubben Barca sagt:

”Motsatsen till förödmjukelser, min pojke, är inte jämlikhet utan broderskap.”

”När jag konkret får veta”, svarade Pradas, ”att republiken har tredubblat lönerna, att bönderna följaktligen har kunnat skaffa sig skjortor, att den fascistiska regeringen har gått tillbaka till de gamla lönerna, att tusentals nyöppnade skjortfabriker följaktligen har fått slå igen, då förstår jag varför de spanska småborgarna är solidariska med proletariatet. Förödmjukelsen ställer inte ens två hundra man under vapen.”

García repeterade för sig själv de typiska partiorden: för kommunisterna var det ”konkret”. Han kände för resten till Pradas' och även Manuels misstänksamhet mot psykologi, men även om han ansåg att den antifascistiska kampen borde organiseras i ett ekonomiskt perspektiv, så menade han också att det från ekonomisk synpunkt inte fanns någon skillnad mellan anarkisterna (eller deras vänner), de socialistiska massorna och de kommunistiska grupperna.

”Det har du rätt i, käre vän, men det hindrar inte att det inte är från Estremaduratrakterna där folk åter ollon, som de bästa eller ens talrikaste trupperna kommer. Men locka mig för all del inte att göra en teori om revolution på grund av förödmjukelse! Jag försöker bara förstå vad som händer i morse, inte att förklara Spaniens allmänna situation. När allt kommer omkring — som ni säger — så är Hernández inte någon skjorthandlare, inte ens i symbolisk mening.

Kaptenen är en mycket hederlig karl som i revolutionen ser ett sätt att förverkliga sina etiska strävanden. För honom är det drama vi nu upplever en personlig apokalyps. Det farligaste med sådana där halvkristna är deras smak för offer: de är färdiga att göra vilka dumheter som helst bara de får betala med sitt liv.”

Garcías intelligens gjorde ännu större intryck på en del av åhörarna därför att de snarare anade

än förstod vad han sade.

”Det är klart”, återtog han, ”att Negus inte är Hernández; men liberala och anarkister skiljer sig bara genom uttryckssätt och temperament. Negus sade att hans kamrater alltid var beredda att dö. Och det är sant om de bästa av dem. Märk väl att jag säger: *De bästa av dem*. De är berusade av ett broderskap som de mycket väl vet inte kan bestå. Och de är beredda att dö efter några dagars entusiasm eller hämndlystnad, det beror på — då männen har fått leva i enlighet med sina drömmar. Märk väl att han själv använde uttrycket: med hjärtat ... Men för dem uppväger en sådan död vad som helst.”

”Jag gillar inte folk som låter fotografera sig med revolvern i hand”, sade Pradas.

”Ibland är det desamma som avväpnade de rika den 19 juli genom att knyta näven i fickan för att låtsas att de hade en revolver ...”

”Anarkisterna ...”

”Anarkister”, sade Manuel, ”det är ett uttryck som är till för att förvirra begreppen. Negus är medlem av F.A.I., det är visserligen sant. Men vad som spelar en roll när allt kommer omkring är inte vad hans kompisar tycker och tänker; det är att millioner människor, millioner som inte är anarkister, tycker och tänker som de.”

”Deras åsikt om kommunisterna, kanske?” frågade Pradas spefullt.

”Nej visst inte, kära vän”, sade García; ”deras åsikt om kampen och om livet. De åsikter där de är ense med ... till exempel den franske kaptenen. Den inställningen har jag, märk väl, träffat på i Ryssland 1917 och i Frankrike för mindre än ett halvår sen. Det är revolutionens första ungdom. Det är i alla fall på tiden att man inser att massorna är en sak och partierna en annan — det har vi minsann fått se efter i8 juli!”

Han höjde pipskaftet:

”Ingenting är svårare än att få folk att tänka på vad de skall göra.”

”Det är i alla fall det enda som tjänar något till”, sade Pradas. ”Dömda att förändras eller att dö”, sade Golovkin sorgset.

Nu teg García och funderade. För honom fanns det i anarkosyndikalismen å ena sidan anarko- och å den andra syndikalismen; anarkisternas syndikalistiska erfarenhet var det positiva hos dem, ideologin det negativa. Den spanska anarkin (ett överståndet, pittoreskt stadium) hade lidit av precis samma begränsningar som syndikalismen, och de intelligentaste av anarkisterna åberopade sig inte på teosofin utan på Sorel. Ändå hade detta samtal tagit en vändning som om anarkisterna varit en särskild ras, som om de framför allt borde definieras genom sin karaktär, som om García bort se på dem inte som politiker utan som etnolog.

Det är underligt att tänka sig, funderade han, att just nu, vid lunchdags, talas det om just dessa saker överallt i hela Spanien ... Ändå vore det bra mycket viktigare att få klarhet i på vilken bas man kan se till att regeringens beslut verkligen kan bli genomförda i en gemensam aktion av organisationer som heter C.N.T., F.A.I., kommunistiska partiet eller U.G.T.... Det är underligt att folk skall ha en sådan förkärlek för att diskutera sådant som inte har med deras praktiska handlande att göra, och det just när själva livet hänger på detta handlande. Jag måste försöka tala med dem en i sänder och se vad som kan göras.

En milisman som just frågat Manuel något närmade sig García:

”Kamrat García? Du är ombedd att infinna dig på staben; det är telefon från Madrid.”

García ringde upp Madrid.

”Nå, hur går det med medlingen?” frågade de.

”Prästen har inte kommit tillbaka än. Tiden går ut om tio minuter.”

”Ring så snart ni har fått reda på något. Vad anser ni om situationen.”

”Det står illa till.”

”Mycket illa?”

”Illa.”

Femte kapitlet

Hernández, som visste att García fått telefonpåringning, väntade på honom för att få sällskap tillbaka till museet.

”Ni sa något förut som slog mig: att man inte gör politik med ideologier, men att man inte heller gör politik utan ideologier. Skulle ni ha skickat av brevet?”

”Nej.”

Bullret av oanvända vapen, soldaternas diskbaljor i middagssolen, liklukten — allt påminde till den grad om gårdagens buller att det föreföll otänkbart att kriget skulle kunna upphöra. Det återstod mindre än en kvart av vapenstilleståndet; freden hörde redan till det pittoreska och det förflutna. Hernández' tysta, långa steg gled fram vid sidan av Garcías taktfasta.

”Varför då?”

”För det första för att de inte har lämnat tillbaka gisslan. För det andra: när ni har tagit på er ett ansvar, måste ni segra. Det räcker.”

”Förlåt, men jag hade inget val. Jag var officer, och jag tjänstgör som officer.”

”Ni åtog er det i alla fall.”

”Hur skulle jag ha kunnat vägra? Ni vet lika väl som jag att vi inte har några officerare ...”

För första gången hade en siesta utan skott sänkt sig över staden som låg utsträckt i en orolig sömn.

”Vad tjänar revolutionen till om den inte gör människor bättre? Jag är ingen proletär, major; proletariatet för proletariatets egen skull intresserar mig inte mer än borgerligheten för borgerlighetens egen skull — men det hindrar inte att jag slåss så gott jag kan.”

”Vilka är det som kommer att göra revolutionen: proletariatet eller ... stoikerna?”

”Varför inte de mänskligaste människorna?”

”Därför att de mänskligaste människorna inte gör revolution, min käre vän: de sysslar med bibliotek eller kyrkogårdar. Tyvärr ...”

”Kyrkogården hindrar inte att ett exempel är ett exempel. Tvärtom.”

”Just nu gäller det Franco.”

Hernández tog Garcías arm med en nästan kvinnlig gest.

”Hör på, García. Låt oss inte strida om ord. Ni är den enda jag kan tala med. Manuel är en hederlig karl, men han ser inget annat än sitt parti. De ... andra är här inom en vecka; det vet ni bättre än jag. Och då blir ord så ...”

”Nej.”

Hernández såg upp mot Alcazar: ingen förändring.

”Men om jag ska dö här, så skulle jag önskat att det vore annorlunda ...

Förra veckan blev en av mina ... tja ... så kallade kamrater, en anarkist eller en som påstod sig vara det, anklagad för att ha förskingrat ur kassan. Han var oskyldig och åberopade sig på mig. Naturligtvis försvarade jag honom. Han hade genomfört den obligatoriska kollektiviseringen av den by han var ansvarig för, och hans karlar hade just börjat utbreda kollektiviseringen till angränsande byar. Jag håller med om att systemet är uselt: en bonde som ska fylla i tio papper för att få en lie blir rasande.

Jag håller också med om att kommunisternas program på den punkten däremot är bra.

Sedan jag vittnade till förmån för anarkisten har mitt förhållande till kommunisterna försämrats ... Det kan inte hjälpas: jag kan ju i alla fall inte låta en karl som åberopar sig på mitt vittnesmål gå omkring och gälla som tjuv när jag vet att han är oskyldig.”

”Kommunisterna (och de som försöker organisera upp någonting ordentligt just nu) anser att er väns rena uppsåt inte hindrar att han objektivt stöder Franco när han sätter bönderna i revolt

Kommunisterna vill uträtta något. Ni och anarkisterna vill av olika anledningar vara något ... Det är det tragiska i alla revolutioner av den här sorten. De myter vi lever på motsäger varandra: pacifism och nödvändighet av ett försvar; organisation och kristna myter, effektivitet och rättvisa, och så vidare. Vi måste få ordning på dem, vi måste förvandla vår apokalyps till en arme, om vi inte vill gå under. Mer är det inte att säga om det.”

”Jag förmodar att de människor som inom sig bär på samma motsägelser också måste gå under ... Mer är det inte att säga om det — alldeles riktigt.”

García tänkte på Golovkin: ”De måste förändras eller dö ...”

”Många människor”, sade han, ”väntar att apokalypsen skall ge dem en lösning på deras egna problem. Men revolutionen tar ingen notis om de tusentals växlar som folk har dragit på den; den fortsätter ...”

”Ni anser att jag är dömd, eller hur?” frågade Hernández leende.

Hans leende var inte ironiskt.

”Det är något vilsamt med självmord ...” Han pekade på de gamla vermouth- och filmaffischer som de just gick under, och log ännu mer, med sina långa tänder som kom honom att se ut som en ledsen häst. ”Det förflutna ...” Och efter några sekunders tystnad:

”Men på tal om Moscardo, så har jag en hustru, jag också.”

”Ja ... Men vi har inte varit gisslan ... Moscardos brev, ert vittnesmål ... Vartenda problem ni ställer upp är ett moraliskt problem”, sade García. ”Att låta moralen styra sitt liv är alltid en tragedi. Lika väl i revolution som annars.”

”Och så länge revolutionen inte har brutit ut är man så säker på motsatsen!”

Buxboms- och rosenbuskarna i de härjade trädgårdarna tycktes ta del i stilleståndet.

”Det är inte uteslutet att ni snart kommer att stå inför ert öde. Att avstå från det man har älskat och levat för är aldrig en lätt sak ... Jag skulle gärna vilja hjälpa er, Hernández. Ni spelar ett spel som på förhand är dömt, därför att ni lever politiskt i en politisk aktion — i en militär ställning som i varje minut snuddar vid politiken — och er roll är inte en politisk roll. Den är en jämförelse mellan vad ni ser och vad ni drömde om. Handlingen kan inte tänkas annat än i handlingens termer. Det finns inget politiskt tänkande utanför jämförelsen mellan två konkreta ting, mellan två olika möjligheter. De våra eller Franco — en organisation eller en annan organisation: inte en organisation contra en längtan, en dröm eller en apokalyps.”

”Människor dör bara för det som inte existerar.”

”Hernández, det är livsfarligt att tänka på vad som borde vara i stället för på vad man kan uträtta, även om det man kan uträtta är smutsigt jobb. Det finns ingen bot mot sådant. Det är ett spel som är förlorat från början, för varje människa. Det är ett förtvivlat spel, min vän. Den moraliska fullkomligheten, ädelmod och sådant, det är individuella problem som revolutionen inte har något direkt att göra med. Det enda som förenar dem för er är tyvärr tanken på ert eget offer.”

”Minns ni Virgilius: Varken med dig eller utan dig... Nu klarar jag mig ald ...”

Ett kanonskott, granatens visslande, en explosion och det nästan kristallklara ljudet av tegelpannor och murbruk som faller till marken.

”Prästen har misslyckats”, sade García.

Sjätte kapitlet

Yagues arme marscherade från Talavera mot Toledo:

Medborgaren Leclerc, fransman, kom gående mot sin maskin i en kraftigt nersmutsad vit overall. På huvudet hade han grå sportmössa och under armen en termosflaska. Planets dörr stod öppen.

”Fan! Vem är det som har rört min Orion nu igen!” sade han med sin vackraste laryngitröst; han

lät som om han grälade på sig själv.

”A ja, å ja”, lugnade Attignies och krängde på sig en tröja. ”Det är jag som har satt in ett sikte.”

”Jaså, gubbe lilla, det var fint”, sade Leclerc nedlåtande.

Leclerc tyckte inte om Attignies, dels för hans ungdomliga allvar, dels för hans maner i vilka Leclerc trots all hjärtlighet vädrade överklass, dels för hans kunskaper (Attignies kom direkt från krigsskolan), dels för hans kommunistiska renlärighet fast Attignies inte försökte verka ortodox, tvärtom. De frivilliga tyckte i allmänhet om specialisterna; de värvade, till vilka Leclerc hörde, var däremot svartsjuka. Dessutom var Leclerc galen i kvinnor.

Han startade motorn. Pelikaner och sårade strövade kring planet. Scali var där med Plattis i hälarna, Jaime också. Fastän blind och med ett stort bandage tvärsöver ansiktet kom han till fältet som vanligt. Somliga läkare sade att han skulle få tillbaka sin syn. Även House levde sitt liv på fältet. Stödd på två käppar svettades han med befallande min ur sig order och lektioner. Han hade blivit odräglig sedan han som sårad fått en viss auktoritet. Sibirskij hade lämnat Spanien.

Sedan pelikanerna tvingats att övergå till nattflygning för att kunna fortsätta kampen, hade atmosfären på fältet blivit en annan. Det fientliga jaktflyget var på så vis eliminerat. Att landa nattetid mitt ute i terrängen var visserligen inget nöje, men inte värre än att i dagsljus landa bland de fientliga linjerna. Det hela hade blivit en ödets lek i stället för tvekamp.

En kavallerist är beroende av sin häst, men hästen är åtminstone varken blind eller hotad av plötslig förlamning. Den värsta fienden var numera inte fascistarmén utan de egna motorerna. Maskinerna var lappade som gamla byxor. Och kriget tycktes uteslutande bestå i ändlösa reparationer och nattliga starter.

Planet lyfte, steg genom molnen.

”Hörru du!”

”Ja, vad då?”

”Är man inte en idiot som håller på med det här? Men man är åtminstone ingen stackare!”

Han tyckte inte om Attignies, men varje aktiv flygare respekterar mod, och Attignies' mod var obestridligt.

De gick ner under molnen igen.

Insvept i det skyddande och ändå så sårbara motorbullret satt Leclerc med sin gråa sportmössa och kände sig lika gudomligt fri som under världskriget, som i Kina. Han svävade högt över dem som sov, högt över dem som krigade, högt över vällust och smärta.

Det gick en stund. Så sade han i en ton av mognad eftertanke:

”Och du är ingen stackare du heller!”

Attignies ville inte säga något som kunde såra föraren, men samtal av den där sorten enerverade honom. Han svarade alltså med ett brummande utan att se upp från landsvägens vintergata av lyktor under dem. Den sträckte sig framåt djupt in i mörka natten, lyktorna skälvde för en vind som antagligen bara strök fram över markytan. Attignies kände sig ångestfullt bunden vid detta enda tecken på människors närhet som stod att finna i det fientliga mörkret och den hotande ensamheten. Inte ett ljus! Nödlandning betydde döden. Och som om hans instinkt varit snabbare och mera lyhörd än hans medvetna iakttagelse förstod han plötsligt orsaken till sin ångestkänsla: motorn hackade.

”En ventil!” skrek han till Leclerc.

”Det ger jag fan!” skrek denne tillbaka. ”Vi försöker.”

Attignies spände huvan fastare. Han var alltid färdig att försöka.

Talavera syntes vid horisonten, förstorat av mörker och ensamhet. Lyktraderna på höjderna smälte samman med stjärnorna, och stjärnorna tycktes fortsätta dem ända hit till planet. Det oregelbundna hostandet i motorn gjorde staden levande och hotfull. Omgivet av landsbygdens fridfulla ljus och krigets levande, feberaktiga flammor låg det mörklagda gasverket som en svart

fläck, som ett vilddjur sänkt i en orörlig och oroande sömn. Planet gled över en väg som var våt av nyfallet regn och vars asfalt speglade gaslågorna. Ljusbildningen bredde ut sig ju mer de närmade sig Talavera, och när det gamla planet vände nosen nedåt såg Attignies plötsligt ljuset på båda sidor om vingspetsarna, som stjärnorna kring ett plan som stiger.

Han öppnade luckan och den kalla nattluften rusade in i kabinen. På knä över staden låg han och väntade med synfältet begränsat av siktet som av ett par skygglappar. Leclerc styrde fram över Talaveras ljusskelett med kurs på gasverkets svarta fyrkant och öronen på helspänn.

De gled över den mörka fläcken, och Leclerc vände sig ilsket mot Attignies, av vilken han inte såg mer än det blonda håret som glänste i halvdunklet.

”Nå, blir det nåt av, för fan?”

”Håll käften!”

Leclerc lutade på maskinen. Bombflocken följde dem ännu av farten. Den glittrade som ett fiskstim i månskenet en smula nedanför och bakom dem. Och som när en flygande duvsvärm byter riktning och fåglarna blir försvinnande profiler mot himlen, slocknade bomberna plötsligt — fallet blev vertikalt. I kanten av gasverket sprutade en frans av röda explosioner fram.

Miss.

Leclerc gjorde en hårnålskurva och kom tillbaka över gasverket. Han gick lägre och lägre.

”Höjden!” skrek Attignies, som genom denna manöver blev tvungen att ändra tiden.

Han gick fram till höjdmätaren och återvände till luckan. Man såg nu Talavera från en annan sida: det hade ändrat på sig som när en människa vänder sig i sömnen. I stället för det bleka ljuset som från vaktkontoren kastades ut över körbanorna, framträdde nu fönstrens ljusrektanglar. Gasverket var inte längre så tydligt. Där nere började kulsprutorna ge eld, men det var föga troligt att skyttarna skulle kunna urskilja maskinen. Plötsligt slocknade hela staden, och i den stjärnströdda natten syntes inte längre något annat än det upplysta instrumentbrädet och skuggan av Leclercs mössa mot höjdmätarens tavla.

Om Talavera hade levt ett dunkelt liv när det låg med ljuset spridda och ett påtagligare liv när fönstren avslöjades genom planets manöver, så var det med säkerhet ännu mycket mera levande nu när det alldeles slocknat. Kulspruteelden glimtade som de kortlivade gnistorna från en torr cigarettändare. Den fientliga staden låg och tycktes göra vaksamma motrörelser för varje rörelse maskinen gjorde på återväg mot målet. Med den gråa mössan på tre kvart och två testar i pannan satt Leclerc och stirrade i natten, och Attignies låg platt på magen med näsan över sitt sikte, i vilket den allra lilla minsta, månskensblå flik av floden just nu trädde in. Där låg gasverket. Han lät en andra laddning falla.

Denna gång såg de dem inte under sig. Under ett ofantligt brakande ställde sig planet på nosen mot ett blixtfärgat jätteklot. Kämpande mot den blå elden som tycktes vilja sluka dem drog Leclerc ursinnigt i spaken och planet hoppade åter upp i det likgiltiga stjärnlugnet. Nedanför syntes nu inte mer än den slickande röda eldsvådan. Gasverket hade exploderat.

Kulor genomborrade kabinen. Kanhända explosionen hade gjort planet synligt? En kulspruta förföljde deras silhuett som just kommit in i ljuset från månkretsen. Leclerc började svansa. Attignies vände sig om och såg hur eldsvådans röda nät växte. Kedjebomberna hade även träffat kasernerna i gasverkets närhet.

En molnbank kom och skilde dem från jorden.

Leclerc tog sin termosflaska men hejdade sig förbluffad med muggen på halva vägen och gjorde ett tecken åt Attignies. Planet fosforescerade, belyst av ett blåaktigt ljus. Attignies pekade mot himlen. Dittills hade de i stridens spänning bara haft blickarna riktade neråt och inte på själva planet. Månen stod akter om dem, så att de inte kunde se den, och lyste på vingarnas aluminium. Leclerc ställde ned termosflaskan igen: ingen mänsklig åtbörd tycktes längre stå i samklang med tingen. Fjärran från denna krigets tidmätare, den enda vars urtavla lyste på många mils omkrets,

förlorade sig segerglädjen i ett geologiskt lugn, i ett samspel mellan månen och den vita metallen som lyste med samma sken som de döda stjärnornas stenar utstrålat i tusentals år. Framför dem, på molnet nedanför, gled maskinens skugga tålmodigt fram. Leclerc lyfte pekfingret, gjorde en gillande grimas och skrek med allvarlig stämma:

”Kom ihåg det här ...!”

Sedan lyfte han åter sin termosflaska och upptäckte att motorn fortfarande hackade. Omsider tog molnet slut. Nere på jorden tycktes en del av vägarna röra sig. Attignies visste numera vad dessa nattliga vibrerande vägar betydde: Fascistiska lastbilskolonner mot Toledo.

Sjunde kapitlet

Ända till nattens inbrott hade Manuel fått gå som tolk. En av generalerna för de internationella brigader som höll på att bildas i Madrid, Heinrich, befann sig på inspektion vid Tajofronten om den nu kunde kallas en front. Utom hos Ximenes och två eller tre andra fanns från Talavera till Toledo varken förpostkedjor eller lyssnarposter. Reserverna var oorganiserade och oskyddade, kulsprutorna dåliga och felpplacerade. Heinrich gick omkring med uniformsmössan i handen och svetten pärlande över hjässan, som var rakad för att det inte skulle synas att hans hår var vitt. Hans stövelsteg klingade mot den hårda marken, som spruckit i sensommarvärmen, och han rättade och rättade med den beslutsamma optimism som brukar känneteckna kommunister.

Av Ximenes hade Manuel lärt sig att föra befäl; nu fick han en inblick i strategens uppgift. Han hade trott sig lära krigskonst under dessa två månader men det var klokhet, organisationsförmåga, envishet och logik han tillägnat sig. Han hade framför allt lärt sig att praktiskt tillämpa vad som tidigare endast varit ord för honom. Och när han i elva timmars tid hade sett hur Heinrich ställde saker och ting till rätta och nu sent på kvällen gick upp mot Alcazar, kring vilket lågorna böljade som mareld kring en manet, började han rent fysiskt känna vad en division i strid ville säga. Till ackompanjemang av eldsvådans fräsande surrade yttranden av berömda härförare omkring i hans trötta huvud. ”Mod och hyckleri är oförenliga” (Napoleon) och ”Vad man lyssnar till hör man på, vad man ser gör man efter” (Quiroga). Ximenes hade uppenbarat Clausewitz för honom. Hans minne började likna ett militärbibliotek — men biblioteket var inte dåligt.

Alcazar speglade sig i de lågt drivande molnen som ett brinnande fartyg i havet. Varannan minut sköt en grov kanon in i brasan.

Heinrich var av samma mening som det mest aktiva partiet inom spanska generalstaben: man borde behålla stormgardet som stöttrupper och, i avvaktan på att internationella brigaden blev färdigformerad, så mycket som möjligt utvidga femte kåren. När dennas enheter blivit talrika nog skulle den anslutas till den reguljära armén och bilda dennas kärna. På så sätt kunde en revolutionär disciplin etableras inom armén, liksom femte regementet tidigare kunnat formeras tack vare de första kommunistiska elementen. Enriques' bataljoner höll på att bli en armékår. Manuel hade börjat sin bana i femte regementets motoriserade kompani; sedan hade han kommenderat en bataljon under Ximenes och nu skulle han överta ett regemente i Madrid. Men det var egentligen inte han som ”steg i graderna”, det var den spanska armén.

Hans ansikte lyste orangegult i skenet av de små rasande lågorna från Alcazar, när han i blåsten gick upp mot Santa Cruz för att se hur långt man hunnit med minan. Sin vana trogen hade han en kvist i handen. Någonstans nere i staden satt Heinrich med sin rakade, tyska officerssnacke, som veckade sig likt en panna. Han väntade telefon från Madrid.

När kanon- och gevärsskotten dämpades samtidigt som vinden hörde man ett annat, svagt och tragiskt ljud: det kvävda, sprakande ljudet från lågorna som flammade från Alcazars tak. Detta ljud smälte på något sätt samman med en lukt som kom skotten, de avlägsna ropen och allt som hade med människors ävlan att göra att te sig betydelselöst: den blandade lik- och brandlukten var så tjock att det föreföll som om den inte kunde komma enbart från Alcazar utan utgjorde

själva vindens och nattens doft.

Det hade visat sig oundgängligt att kasta in Toledomilisen Tajoslaget. Hela Alcazar, utom källarna, skulle sprängas före morgonen. Staden evakuerades. I den röda natten kom långa tysta rader av bönder gående med sina getter och svin. Återskenet från molnen lyste upp deras väg.

När Manuel kom upp i museisalen mötte han en major i Toledos kommandostab. Det var en fyrtio års man. Han kom emot Manuel med uniformsmössan på nacken och händerna i fickorna, nedlåtande och buttert hjärtlig:

”Nå, vad nytt? Vad nytt?”

”När blir minan färdig?” frågade Manuel.

Majoren såg på honom.

”Inte vet jag ... I morgon kanske ...”

Det var som om han ville säga: Hur kan man veta något bestämt med sådant folk som de här idioterna? Samtidigt hade han en glimt i ögat som om han tyckte att detta var mycket lustigt. Manuel kunde känna sympati för Hernández' dysterhet, men denna ironiska och överlägsna likgiltighet gjorde honom utom sig. Och sedan bilolyckan med Ramos betraktade han dynamiten som ett romantiskt och följaktligen misstänkt vapen. Stridens buller lugnade av ett ögonblick och i tystnaden hörde man regelbundna, metalliska och ändå dova slag som tycktes komma från golvet och väggarna.

”Är det minan?” frågade Manuel.

Milismännen gjorde jakande tecken. Manuel tänkte på att fascisterna i Alcazar säkert hörde ljudet lika bra som de just nu. Gruvarbetarnas bas kom gående.

”Hur dags tror du det blir färdigt? Tidigast och senast räknat?”

”Mellan tre och fyra.”

”Säkert?”

Mannen tänkte efter.

”Ja, säkert.”

”Och vad blir det som flyger i luften?”

”Ja, det vet man inte så noga ...”

”Men vad tror du?”

”Hela främre partiet.”

”Inte mera?”

Mannen tänkte sig åter för.

”De andra tror det. Men inte jag. Källarna är inte byggda rakt ovanför varann utan trappstegsvis, efter berggrunden.”

”Tack.”

Basen gick. Manuel tog majoren under armen. I andra handen hade han sin kvist.

”Om det blir strid i morgon, kamrat, så tänk på att era kulsprutenästen är för lågt placerade och alldeles oskyddade — man kan se dem i eldskenet.”

Han gick ut i den röda natten. Stanken av lik och lukten av upphettad sten svepte kring honom, skingrades ett ögonblick av vinden och lade sig snart åter över trädgården som var full av gevärsfodral.

Han inspekterade den ena posteringen besynnerligare än den andra fram till de partier av Alcazar som republikanerna tagit. Där var allt annorlunda — stormgardister, civilgardister, organiserade milismän. Men han kände sig ändå orolig. Den stormning som skulle följa på sprängningen hade inte planerats av någon sakkunnig.

I pauserna mellan kanonens mortelstötar hörde han ur jorden under sina fötter samma dunkande av hackor. I fiendens källare var det säkert ännu tydligare förnimbart ...

Heinrich satt vid sin telefon och väntade. Det gällde frågan om Madrids försvar. Heinrich ville

att Toledo skulle sättas i försvarstillstånd, och vare sig det föll eller inte begärde han att systemet med de små enheterna skulle överges och en stark reserv bildas med stöd i fem regementen. Franco började anse hela saken som redan avgjord. Han väntade sig en resning bland Madrids fascister, och hans trupper avancerade alltför hastigt.

Efter slutad tjänst satt Hernández med sin vän Moreno på miliscentralen, det enda ställe i Toledo där man ännu kunde få ett glas ljumt öl. Löjtnant Moreno hade tagits om hand av fascisterna redan första upprorsdagen, dömts till döden och befriats av en lycklig tillfällighet under en fångtransport. Det var inte mer än tre dagar sedan han kommit till Madrid. Till Toledo hade han kallats för att lämna upplysningar: liksom Hernández hade han gått på krigsskolan där.

Genom de vidöppna fönstren syntes gestikulerande milismän vid foten av den stora eldsvådan. ”Galna allesammans”, sade Moreno under lugg — hans tunga, svarta, mittbenade hår föll ner över ansiktet.

Hernández såg frågande på honom. Sedan femtonårsåldern hade det rått ett slags likgiltig vänskap mellan dem, en vänskap som levde av patetiska förtroenden och gemensamma minnen.

”Jag har inte längre kvar någon av mina övertygelser”, sade Moreno. ”Och ändå ska jag i väg till främsta linjerna i morgon kväll.”

Moreno strök upp håret. I Toledo var han berömd för sitt utseende: örnnäsa, mycket stora ögon, den konventionella romanska skönhetsstypen, som denna kväll hade något originellt över sig, ty han hade låtit håret förbli mycket långt, som för att låta någonting vittna om fängelset ur vilket han nyss hade blivit befriad. Han var ganska orakad och skägget var grått.

Husen skymtade Alcazar men inte dess återsken. Under ljuset från molnen som skiftade i en blå druvklases alla nyanser och som pressade alla skuggor mot stenläggningen, gick milismännen förbi till kanonens taktfasta dunkande.

”Vad var det som kostade på dig mest i fängelset?”

”Att lära mig bli en vante ...”

Hernández hade länge misstänkt Moreno för att ligga litet väl mycket åt det tragiska hållet. Men i kväll var hans ångest påtaglig, fastän Hernández inte förstod vad den berodde på.

De teg ett ögonblick i väntan på kanonen. Den osynliga utvandringen från staden fyllde natten med sitt kärnissel.

”Fängelset var ingenting förstår du; men dödsdomen ... Vad som har blivit annorlunda för mig ... Förr i världen trodde jag att jag hade en annan mening om människorna. Jag var ju marxist, den första i officerskåren, tror jag. Inte för att jag har ändrat åsikt! Nej, saken är den att jag ingen åsikt har längre.”

Men Hernández hade ingen lust att diskutera marxism. Milismännen sprang förbi, gevärsskramlande.

”Hör på”, återtog Moreno. ”I och med att min dödsdom hade fallit fick jag rätt att promenera på gården. Alla som höll till där var dödsdömda av politiska skäl. Men ingen talade nånsin politik. Ingen. Om någon hade börjat skulle det genast ha blivit tomt kring honom.”

En puckelryggig milisflicka kom och lämnade ett kuvert till

Hernández. Moreno brast ut i ett nervöst skratt.

”Som revolution betraktat — tja ... Vad får du egentligen ut av den här komedin?”

”Det är inte bara komedi.”

Hernández såg efter den puckelryggiga. I motsats till Moreno fäste han sig inte vid annat än hennes entusiasm och såg på henne med vänskap. Han kunde inte urskilja milismännens ansikten i det violetta mörkret men de tycktes reagera på samma sätt. Hon var med i leken! Ända dittills hade hon säkert bara haft sin ensamhet. Hernández lyfte sin närsynta blick mot Moreno; han började känna sig reserverad.

”Far du till fronten i morgon kväll?”

Moreno tvekade, stötte omkull glaset utan att märka det och såg oavvänt på Hernández.

”Jag far till Frankrike i natt”, sade han.

Hernández teg. En utländsk milisman klingade i glaset med en slant, ovetande om att han inte behövde betala. Moreno tog ett kopparmynt ur fickan, kastade fram det som om han spelat krona och klave och lade handen över det utan att se efter vilken sida som kommit upp. Han log ett besynnerligt leende. Varje djupare känsla gav hans fulländat regelbundna drag ett barnsligt uttryck.

”I början var vi inte i ett fängelse, förstår du, utan i ett gammalt kloster — fast det passade ju bra förstås ... I det allra första fängelset varken hörde eller såg man. Det var ju alltid något. Men i klostret hade vi tur: där hörde vi allt. Salvorna om natten, till exempel ...”

Han lyfte ett par oroliga ögon mot Hernández. I hans barnsliga min fanns något naivt men också något jagat. ”Tror du de arkebuserar i strålkastarljus?”

Han väntade inte på svaret.

”Tänk att bli skjuten med en strålkastare som lyser på en ...!

Salvorna hörde man alltså, men det fanns också ett annat ljud. De hade tagit alla våra pengar men inte småslantarna. Så att nästan alla spelade gubbe och pil. Om att bli släppta ut på gården i morgon, till exempel, eller om att bli skjutna. Och det avgjordes inte i en omgång utan i tio, tjugo. Salvorna hörde man långt bortifrån, dämpade av murar och annat, men mellan dem och mig fanns hela natten det där lilla skramlandet av koppar runtomkring. Jag kunde höra hur stort fängelset var av den olika klangen på kopparslantarna, förstår du.”

”Och vakterna?”

”En gång hörde en av dem hur det klingade. Han öppnade dörren till min cell och skrek: 'Du förlorar!' och stängde igen. Jag har haft usla vakter, usla säger jag, men inte på det sättet. Hör du slamret från gafflarna? Det lät lika starkt. Och till slut kanske man hörde det fast ingen spelade. Sånt gör en nervös. Ibland tyckte jag att jag pulsade omkring i myntklang som i snö. Och de andra hade inte häktats första dagen som jag. De var frontkämpar. Uppskakande och idiotiskt var det att höra dem kasta slantar åt döden. Vad är det för mening med heroism mitt i allt det där? Kan du säga mig det?”

Han tog myntet som han hållit under handen och kastade det. ”Gubbe”, sade han förvånat och stoppade det i fickan.

Hernández hade sett Moreno under kampanjen mot Abd-el-Krim och visste att han inte var feg. Kanonen dundrade som förr mot Alcazar; kärrornas hjulgnissel skar igenom brandens sprakande.

”Det finns ingen som är hjälte utan publik, förstår du. När man blir verkligt ensam förstår man det. Att vara blind är att leva i en värld för sig, sägs det. Tro mig, att vara ensam är samma sak. Då först märker man att ens syn på sig själv är ideer från en annan värld. Världen man har lämnat. Kajen man har lämnat. Du kan kanske tycka det eller det om dig själv i den världen också, men då får du helt enkelt en känsla av att du är galen. Kommer du ihåg Bakunins bekännelse? Just det, ja. Mellan de två världarna finns ingen förbindelse. Först den här världen där människor dör tillsammans, sjungande eller med sammanbitna tänder eller hur de vill — och bakom den klostret med det där ...”

Han tog åter slanten ur fickan, lät den klinga och ryste till. Så tog han upp den utan att se efter hur den fallit; hans blick var fången i gatuvimlet.

”Se, så märkvärdiga de gör sig allihop! Vad jag tycker om dig! Och vad jag beundrar dig! Och vad jag är historisk! Och vad jag är djupsinnig! Och i fängelset blir det ingenting mer av alltihop än gubbe och pil ... Så länge jag lever kommer det i alla fall att finnas länder utan fascism på jorden. När jag blev befriad var jag alldeles rusig av att vara ute igen, och anmälde mig till tjänst. Men nu ser jag klart. Varje människa har sanningshotet över sig, minns det, och sanningen är inte döden, förstår du, eller lidandet, utan en kopparslant, du en kopparslant ...”

”Men varför är dödsögonblicket så mycket viktigare än alla andra, eller, om du vill, så viktig som plattform när det gäller att bedöma livet? För en ateist som du?”

”Man kan stå ut med allt, till och med att sova bort några timmar av sitt liv när man vet att man skall skjutas i morgon. Man kan riva sönder fotografier av människor man älskat därför att man inte mer vill tillåta sig att bli sentimental av att se på dem. Man kan småle åt sig själv när man för femtielfte gången överraskar sig med att hoppa som en hund för att få en blick ut genom gallergluggen — och så vidare ... Allt, säger jag! Men vad man inte kan uthärda är vissheten, när de ger en örfilar och knytnävsslag, att man ska skjutas efteråt. Och att man ingenting annat har att vänta.”

Lidelsen gav inre spänning åt hans filmstjärneansikte. I den omväxlande gula och violetta belysningen från den osynliga ugnen hade det fått en verklig skönhet.

”Du måste göra saken klar för dig, gamle vän. I Palma satt jag fjorton dagar i cell. Fjorton. Varje dag kom en råtta på bestämd tid som en klocka. Och eftersom människan enligt vad alla vet är ett djur som utsöndrar kärlek, började jag älska den där råttan. Den fjortonde dagen fick jag rätt att gå ut på gården och kunde prata med andra fångar, och när jag kom in i cellen igen samma kväll tyckte jag råttan var tråkig.”

”Naturligtvis går man inte igenom sådant som du har varit med om utan sviter. Till att börja med borde du äta, dricka och sova — och tänka så litet som möjligt ...”

”Lätt att säga. Ser du, människan har ingen vana vid döden. Kom ihåg det. Alls ingen vana vid döden. Har döden en gång snuddat vid henne minns hon det nog.”

”Nå, även utan att vara dödsdömd får man lära sig saker och ting som människan kanske inte är skapt för att veta ... Jag för min del har kommit underfund med något ganska enkelt: att alla väntar vi allt av friheten, och det genast! Men hur många döda behövs det inte för att människan ska komma en centimeter framåt? Den här gatan måste ha sett ungefär likadan ut en natt under Karl den femtes tid ... Och i alla fall har världen förändrats en hel del sedan Karl den femte. Därför att människorna ville att den skulle förändras. Trots dina kopparslantar, som de kanske ändå visste om ... Ingenting kan göra en mera modstulen än att slåss här. Vilket inte hindrar att det enda i världen som kan vara lika ... lika tungt som dina fängelseminnen är medvetandet om hur litet vi kan göra för dem som går förbi här utanför, tysta.”

”Jag brukade tänka sådana tankar i min cell om morgonen. Men i skumrasket kom sanningen tillbaka, ser du. Kvällen är det värsta. När man har gått tre meter i fyrkant länge och murarna börjar tränga ihop sig, förstår du! Då blir man intelligent! Revolutionernas döda är inte finare än andra ...”

”Alla sädeskorn ruttnar i början, men en del av dem groer ... En värld utan hopp går inte att andas i. Om man inte är helt och hållet fysik. Det är därför så många officerare trivs rätt bra med världen sådan den är: livet har alltid varit en fysisk prestation för dem. Inte så för oss. I alla fall borde du ta dig fjorton dagar ledigt och sköta dig. Sedan kan du se lugnt på milisen. Om du då inte kan se annat än deras komedi och inte har någon resonans inom dig för det hopp de bär inom sig, kan du resa till Frankrike. För vad ska du då här att göra ...?”

Bortom de tysta grupperna på gatan kom kärror med knöliga lass av korgar och knyten där ibland den röda reflexen av en butelj lyste till. Därefter bondkvinnor på åsnor — man kunde inte se deras ansikten men anade ändå den stirrande blicken med samma tidlösa förtvivlan som alltid åtföljt Flykten till Egypten. Svepta i filter och omvärvda av brandrök strömmade flyktingarna ut under kanonernas dova, rytmiska puckslog.

Från de lugna stjärnorna böljade kullarna ned mot en sluttning över vilken fiendens stridsvagnar borde komma. Spridda i gårdarna, i dungarna, bakom klipporna väntade grupper av dynamitarder.

De republikanska linjerna vid Toledo låg två kilometer bakom dem.

Ett tiotal dynamitarder vilade under några olivträd. En av dem låg på magen med hakan i händerna och såg ()avvänt på vaktposten vid krönet. De andra hade nästan alla en ännu otänd cigarett i munnen.

Sierran höll stånd, Aragonska fronten, Cordobafronten, Malaga och Asturien likaså. Men Francos lastbilar avancerade snabbt längs Tajo. Och i Toledo gick det illa. Som alltid när det gick illa talade dynamitarderna om 1934 i Asturien. Pepe berättade historien om Oviedo för förstärkningsmasket som nyss kommit från Katalonien. Det var det nederlaget som gav upphov till folkfronten.

”Jo, vi hade tagit arsenalen och trodde vi hade klarat det hela. Men ingenting av allt som fanns där gick att använda: patroner utan tändhattar och granater utan tändrör ... Vad granaterna beträffar använde vi dem som kanonkulor; på det viset kom de ändå till någon nytta. Det bullrade och gav oss lite självförtroende, och det var ju alltid något.”

Pepe vände sig på ryggen. Ovanför olivträden glänste månskenet, silvervitt som det fina fjunet på bladen.

”Det gav oss självförtroende. Självförtroende, ja! Det hade vi med oss — ända in i finkan.”

Månen lyste över hans sympatiska hästansikte.

”Tror du dom tar Toledo?”

”I helvete!”

”Inte så häftigt, Pepe! Toledo är ju rena villervallan ... jag för min del räknar mera på Madrid.”

”Och tror du inte det var villervalla hos oss då?”

”Utan dynamiten skulle vi ha varit färdiga på tre dar”, sade en annan. ”Vi försökte klara oss på arsenalen med kamrater som kunde ladda, men det var ingen idé Till slut gick grabbarna ut till fronten med fem patroner var, tänk dig det, fem patroner! Hör du Pepe, kommer du ihåg gummorna med deras sallatskorgar och säckar? Nog har jag sett explockerskor i mitt liv, men patronhylsplockerskor, det var första gången! Dom tänkte inte på annat än sina hylsor, tyckte inte att vi sköt fort nog! Jag säger då det!”

Ingen vände på huvudet; rösten var Gonzalez. Finns det inte ett slags klangfärg på rösten som bara tjocka karlar kan ha? Alla hörde på men spetsade samtidigt öronen efter stridsvagnarnas avlägsna buller.

”Med dynamiten har vi i alla fall ordnat saker”, återtog Pepe. ”Kommer du ihåg Mercader och hans maskin?”

Det var egentligen till de nykomna katalanerna han vände sig, till dem som aldrig känt Mercader.

”Det var en karl med huvud på skaft! Han hade gjort ett slags maskin att kasta tunga dynamitladdningar med. En bombkatapult kan man säga. Likadan som i de gamla krigen. Den spändes med rep, det behövdes tre man. Och när morerna första gången fick en ordentlig laddning på tvåhundra meters håll kan man säga dom blev förbluffade. Sköldar hade vi också gjort, men det var inte så bra, det blev målskjutning på dem.”

På avstånd hörs en kulsprutas knattrande; det avstannar, börjar igen, svagt som ett symaskinsbuller i den ändlösa natten. Men alltså inga stridsvagnar.

”Jaha, ja! Och på andra sidan gör dom flygmaskiner”, sade en bitter röst.

Dessa historier var på en gång episka och löjliga här i dalen som när som helst skulle invaderas av stridsvagnarnas parallella linjer. Dynamitarderna är antagligen den sista kår där människan kan göra sig gällande mot maskinen. Katalanerna var bland dem på kommando och kunde likaväl ha varit någon annanstans, men asturierna var med av trohet mot sitt förflutna som de ville föra vidare. De är Spaniens äldsta upprorshär som äntligen funnit sin organisation, kanske de enda för vilka revolutionens gyllene legend växer i och med upplevelsen av kriget, i stället för att krossas av den.

”Och nu har moriska kavalleriet fått kulsprutegevär ...”

”Det ger man väl fan i!”

”Och i Sevilla är det fullt med tyskar, specialister allihop.”

”Och så är det fängelsedirektörerna.”

”Det sägs att två italienska divisioner har skeppats in ...”

”Ni kan förstås inte klara er mot stridsvagnar, du och dina kamrater, va?”

”Man är ju inte van ...”

Och än en gång togs det förflutna till hjälp mot det kommande hotet.

”Hemma var ju slutet det allra galnaste”, sade Pepe. ”Grabbarna på kommittén var inte illa. Men utan hjälp och överansträngda. Morerna kom och om tre timmar skulle ringen vara slut. Folk fanns och dynamit fanns men ingenting att lägga den i. Vi gjorde ett slags smällare av tidningspapper med bultar i. Andra vapen ska vi inte tala om: likviderade eller obefintliga.

Han som vi hade skickat till arsenalen dan innan kom tillbaka med en tidningsbit där förtroendemannen hade klottrat att gällde det ammunition så lönade det sig inte att skicka nån mer för inte en patron fanns kvar. Kamraterna som laddade hylsorna hade delat på de sista och själva gett sig av till fronten med sina gevär och fem patroner var. Så det så. Då begriper ni att det hela var ljusblått. Och på centralkommittén höll dom bara på och käftade kring sitt bord eftersom det var ungefär allt dom kunde göra. Men det satt många kamrater runtomkring som ingenting sa utan teg stilla. Arabernas kulsprutor började närma sig som nu. Och så ett slags då ... hur ska jag säga — det var alldeles som blodet när man håller på att kvävas, ett då utan buller så att säga. Och bägarna och knivarna på bordet och porträttet på väggen började darra. Vad var det? Så småningom begrep vi av pinglandet att det var hjordarna som kom, kreaturen skenade förstås för araberna som sköt till höger och vänster. Nu var dom på gatan. Och rätt som det var skrek en grabb i kommittén, en listig fan, att vi gör en barrikad och tar klockorna av djuren (det var inte skällor utan ordentliga malmklockor). Och vi lättade dom på klockorna allihop och gjorde granater. Och det var på det viset som vi lyckades hålla ut tre timmar till och allt som skulle bort kunde bli ivägskickat. Så att stridsvagnar, vad fan är det! Nu när man har nånting att försvara sig med!”

Pepe berättade också om det cementpansrade tåget. Det var alltid med handkraft de hade fört krig. Men nu hade de blivit organiserade och eftersom inga pansarvärnskanoner fanns hejdade de stridsvagnarna på annat sätt.

Långt borta skällde en hund.

”Och åsnan, åsnan då, Gonzalez!”

”Ja, fan när man talar om krig är det bara det roliga man minns!”

Många av dynamitarderna var tystlåtna eller ur stånd att berätta. Pepe, Gonzalez och några andra var de professionella berättarna och muntergökarna. Antagligen vågade stridsvagnarna inte anfalla i mörkret; de kände inte terrängen tillräckligt och var rädd för diken. Men snart skulle dagen gry. Låt gå för åsnan.

”Jo, idén att skicka i väg åsnan, det var en fin idé! Vi hade laddat henne med dynamit och tänt på luntan och hej, hopp i väg med dig till morerna! Och åsnan gav sig i väg med öronen i vädret utan att misstänka vad det rörde sig om just. Men så började dom skjuta på henne från andra hållet. Vid de första kulorna klippte hon med öronen som om det hade varit flugor, stannade och började fundera. Och blev antagligen inte riktigt övertygad om den saken för rätt nu kom hon sättandes. Nej, stopp för tusan! Vi började också skjuta på'na. Men oss kände hon ju, så fast det nu kom kulor från bägge hållen vände hon i alla fall hellre tillbaka ...”

En explosion av sådan styrka att jorden tycktes ha kluvits ända till medelpunkten kom ett regn av löv och kvistar att falla över dem.

I den enorma röda blixten som steg upp från Toledo såg de varandras ansikten med öppna

munnar, violett hudfärg och tomma ögon — så som de skulle se ut en gång när de var döda.

Alla cigaretterna hade fallit till marken.

De kände igen explosioner på ljudet. Detta var varken en mina eller en dynamitexplosion eller ett krutlager.

”En lufttorped då?”

Men ingen hade någonsin hört eller sett en sådan. De lyssnade. Nog lät det som om ett flygplan brummade någonstans där uppe, men kanske det var morenas lastbilar ...

”Finns det ett gasverk i Toledo?” frågade Gonzalez.

Ingen visste. Men de tänkte på Alcazar. Tydligt var det i alla fall något tråkigt för fascisterna som hade hänt där borta. Där strålknippen sprutat upp förblev himlen röd — var det en eldsvåda eller bara gryningen?

Nej! Gryningen kommer åt andra hållet, den syns redan, och en frisk doft tycks strömma ned ur olivträdens lövverk.

Nu är det inte tid för några minnen längre. Överallt har dynamitarderna intagit sina poster i väntan på dagen och fienden.

De har tagit upp sina fortfarande otända cigaretter. Tystnaden vilar över den spanska landsbygden, samma tystnad som då de första morena kom och som så många andra dagar av fred och av nöd. Gryningens lilla vita strimma börjar sprida sig längs horisontlinjen. Ovanför de på marken liggande männen skingras natten mer och mer. Snart skulle dagen blåna men än så länge var det bara gryningens eländiga tristess, den bleksiktigaste timmen. På gårdarna började tupparna sina enslingsrop.

”Ricardo kommer!” utropade Pepe.

Det var utkiken som återvände i språngmarsch. Och med kanoner som tycktes hota himlen i stället för jorden stegrade sig de första stridsvagnarna över det ödsliga krönet.

Gonzalez tände sin cigarett, Pepe också, och småningom alla de andra. Överallt började männen krypa fienden till mötes.

Kanske visste besättningarna att de fanns där, men de kunde inte se dem mot bakgrunden av dalbotten, medan stridsvagnarna däremot avtecknade sig mot himlen.

Till höger hade Gonzalez en av katalanerna, en ung man som nästan ingenting sagt sedan han kom, till vänster hade han Pepe. Gonzalez kunde knappast se dem. Men han kände hur de rörde sig mjukt i gryningen — med mjuka människorörelser. I början av varje strid tyckte han att kamraterna var som mollusker utan skal: mjuka, rörliga, försvarslösa. Han var den tjockaste av dem alla och tyckte de verkade ynkligt små. Stridsvagnarna, som förvisso inte saknade skal, närmade sig rasslande. Dynamitardlinjen gled fram mot dem. Den rörde sig utomordentligt tyst.

Det var två linjer stridsvagnar men så långt emellan dem att dynamitarderna inte behövde bry sig om det. En stridsvagn för varje grupp som om det bara varit en linje. Några katalaner brydde sig inte om att dölja cigaretterna ordentligt i handen. Idioter! tänkte Gonzalez. Men han var själv en smula bakom de andra, och när han såg de omärkliga glödpunkterna tänkte han att de kanske märktes mindre framifrån. Han fortsatte avancera i samma våg som de, buren av en hård men broderlig entusiasm. Utan att lämna sin stridsvagn med blicken sjöng han inom sig Asturiens dova sång. Aldrig hade han djupare känt vad det innebär att vara en man.

Strax skulle han vara utan betäckning, och gryningen ökade. Pepe hade redan lagt sig ner och Gonzalez sträckte också ut sig. Avståndet till hans stridsvagn var ännu fyrahundra meter och han kunde inte se den genom gräset framför sig. Det var sådana där strån som han brukade låta klättra uppför kamraternas armar när han var pojke; en sorts vildhavre och så en prästkrage på lång stjälk — myrorna klättrade redan på den. Och en liten, liten spindel. Det levde varelser här på marken också, ja, i skogen av grässtrån, långt från vårt liv och från kriget. Bortom två strängt sysselsatta myror närmade sig hastigt stridsvagnens krälände och skakande fläck. Marken var inte

jämn, den sluttade. Och kastade han rätt måste vagnen stjälpas. Gonzalez lade sig på sidan.

Han måste ha den till höger om sig. Ända tills den var framme skulle han ha skydd av en jordhög. Den som var kvickast fick leva. Föraren måste få soluppgången i ögonen. Gonzalez försäkrade sig om att ingenting hindrade hans högra arm.

Vad gjorde katalanen för sattyg? Stridsvagnen till höger gav eld. Gonzalez' egen kom för full fart mot jättemyrorna en decimeter från hans öga. Den lutade fortfarande. Gonzalez hoppade upp, kastade dynamiten mitt i slamret av kugghjul och kulsprutor och lät kastet fälla sig själv till jorden — som om han dök ner i själva explosionen.

Vid ljudet av rullande kiselstenar lyfte han huvudet: stridsvagnen låg på sitt torn med magen i vädret. Och luckan var överst på tornet. Det dagades medan den ena sidans larvfötter fortsatte att rulla.

Gonzalez låg visserligen men var inte skyddad. Kanonen på tornet rörde sig inte. Han bevakade den med en bomb i handen.

I solens sneda strålar rullade larvfötterna allt långsammare, som ett tombolahjul. Gonzalez höll cigaretten i beredskap för den sista bomben men kulsprutan rörde sig inte. De två männen där inne måste vara döda eller sårade; i alla fall satt de upp och ned i vagnen, ur vilken de inte kunde komma eftersom tornet bar upp hela dess tyngd. Om bensintanken rann ut skulle de brännas levande inom fem minuter — sådant var inbördeskriget.

Fortfarande ingenting; larvfötterna stannade.

Gonzalez vände sig om. Republikanska artilleriet teg. Om det fanns något. Han reste sig på knä. Dalen var märkt av larvfötter som havet av kölvattensvirvlar. Där låg hans vagn och två, tre, fyra, fem andra. Oskadliggjorda liknade de förhistoriska djur. (Första gången han såg en kullstjälpt stridsvagn trodde han det var en ny modell.) Två av dem brann. Och i dagsljuset, som nu översvämmat allt, försvann de sista av de övriga bakom en kulle, på väg mot de republikanska linjerna, de sista framför Toledo.

Nu syntes de inte längre.

”Katalanen?” frågade Gonzalez.

”Död”, sade Pepe.

Trots den alltmör strålade dagen kunde man inte upptäcka de döda i gräset. Kulor började susa kring de båda dynamitarderna. Pepe härmade dem med en försmädlig vissling och sökte åter betäckning.

Över krönet nalkades rader av vita turbaner. Morerna.

Röken som efter explosionen kringvärvde det gapande Alcazar fick i den friska gryningen en fuktig och tung odör i vilken liklukten försvann. Den formade sig efter vinden och svallade över de ännu stående murarna som havet över en klippig botten. En kraftig vindfläkt tryckte ner den tröga ytan och huggtands-formade klippblock trädde fram. Till höger strömmade den nedåt och lade sig i klyftor och fördjupningar som flytande vatten.

Alcazar läcker som en reservoar, tänkte Manuel

Röken intog meter för meter av de republikanska positionerna, ockuperade den ena förstörda gatan efter den andra som om den själv varit krigförande part. De anfallande var nu skilda åt; minan hade sprängt fascisternas främsta positioner men inte källarna.

I ett ögonblick av tystnad hörde Manuel taktfasta steg bakom sig. Det var Heinrich med en glans av gryning över sin breda, veckade nacke.

”Nå”, frågade Manuel och viftade med sin kvist, ”Madrid?”

”Svarar nej”, sade generalen utan att se på honom. Hans blick var (javvänt riktad mot de översta klipporna, som sakta framträdde ur den ebbande röken. ”Varför det?” frågade Manuel

”Ingenting annat än nej. Våra ställningar var där framme, inte sant?”

”Vi evakuerade före explosionen.”

”Kan man nå det sprängda partiet annat än från själva Alcazar?”

Han höll kikaren framför sitt gamla släta ansikte som liknade en polsk bondgummas och såg fortfarande bort mot den söndersplittrade klippudden, från vilken röken sjönk undan. Så räckte han kikaren till Manuel och frågade:

”Har vi kulsprutor på flyglarna?”

”Nej.”

”Det skulle visserligen inte hejda dem men det skulle fördröja dem.”

Svarta, glidande punkter avtecknade sig på klippan. De tryckte sig intill den som flugor. Så snart en punkt passerat krönet försvann den men syntes åter längre ner. Röken hade nu hunnit långt framom de förposter som republikanska stormgardet övergivit före explosionen. Fascisterna avancerade bakom röken.

Den skyddade dem som gas.

Alla positioner som tagits de sista tio dagarna var åter förlorade. ”Vi måste sätta staden i försvarstillstånd”, sade Heinrich. Kommandostabens telefon svarade inte längre. På Santa Cruz sades det att morena stod på tio kilometers håll.

De gav sig av till Hernández' lilla butik. På en gata där trängseln var lika stor som en lördagskväll i vänthallen på en stor bangård räckte en milisman sitt gevär åt Manuel. Det var en mauser.

”Vill du ha mitt gevär, major?”

”Du behöver det nog snart själv”, sade Heinrich på tyska.

”Jag vill inte ha det längre, så det är lika bra du tar det ...”

Heinrichs vita ögonbryn gav hans ögon ett förvånat uttryck. Hans blick hade stelnat under den rakade hjässan och de osynliga ögonbrynen och fick därigenom ett mycket brutalt uttryck. Men det var redan tjugo personer mellan honom och milismannen.

Från hus med stängda fönsterluckor började det redan skjutas på milismännen med samma gevär som de ställt ifrån sig.

Manuel brukade känna sig illa till mods i instängda rum, men nu upplevde han för första gången samma känsla på öppen gata: han kunde knappt gå ett steg utan att känna sig för med stortån. Forna dagars Kristi-Lekamensprocessioner, folkvimlet i Toledo tidigare eller i Madrid under de historiska dagarna — ingenting kunde jämföras med detta. Milismännen gick och slängde med sina mexikanska hattar som med tunnband. Tjugotusen man i full upplösning och övergivna gevär vid varje port.

Hernández' butik stod vidöppen. En man i svarttröd képi stod just och frågade:

”Vem är ansvarig här?”

”Jag, kapten Hernández.”

”Hörru kapten, svara mig på en fråga! Vi höll till i nummer 25 Calle del Comercio. Där blev vi bombade. Är det du som talar om för kaptenerna på andra sidan när man flyttar för att dom ska träffa bättre, va?”

Hernández såg på mannen med avsmak.

”Gå på bara”, sade han.

”För att nu har vi fått nog. Och var är vårt flyg?”

”I luften, förstås. Var skulle det annars vara?”

Mot de tyska och italienska maskinerna hade regeringen inte tio flygdugliga moderna plan kvar.

”För att om inte vårt flyg är här om en halvtimme så kastar vi gevären! Vi är varken här för att vara kanonmat åt borgare eller åt kommunister. Vi kastar dom! Begrips!”

Han hade fått syn på Manuels stora röda stjärna bakom kaptenen. Heinrichs ögon hade åter börjat stirra.

Hernández grep med båda händerna tag i hans blus och sade utan att höja rösten:

”Gör det då med detsamma!”

Varpå han kastade ut mannen innan denne hunnit tillägga ett ord. Hernández vände sig om, gjorde honnör för Heinrich och skakade hand med Manuel.

”Det där var en dumbom eller en rackare, båda delarna kanske. De vädrar förräderi överallt. Och inte utan orsak för resten ... Så länge det är så här finns ingenting att göra ...”

”Det finns alltid något att göra.”

Manuel översatte med nervösa handrörelser. Kvisten hade han blivit av med i folkvimlet. Hernández höjde på ena axeln. ”Vilka är era order?”

”Om den där karlen överger sin post så ska han arkebuseras.”

”Av vem?”

”Av er i värsta fall. Vilka kan man fortfarande lita på?”

”Inte på någon. Ingenting att göra här. Och ändå — nej! Skicka inte hit några friska trupper, de kommer att ruttna på en timme. Det här är en desertörhåla. Hellre slåss utanför om vi kan, med andra trupper. Vad disponerar ni över?”

”Alla dessa tusentals man och tusentals gevär kan väl inte vara oanvändbara?” sade Heinrich. ”Och vi måste utnyttja vår ställning.”

”Det finns inte en soldat. Trehundra milismän som skulle gå i döden kanske. Och några asturier. Resten är desertörer som vill försvara sin flykt med att kritisera allt. Gevären ställer de vid portarna och fascisterna börjar skjuta på oss med dem. Deras kvinnor är inte rädda att stå och skälla på oss i fönstren en gång.”

”Försök uppehålla dem fem eller sex timmar.”

”Visagraporten är en möjlig ställning, men de kommer inte att hålla den.”

”Då är det vi som får göra det”, sade Heinrich. ”Vi går dit.” Efter en ganska lång omväg genom gränderna nådde de porten. En enda stor vapenmarknad.

Ett tiotal milismän satt på marken och spelade kort. Heinrich böjde sig i förbifarten, spände blicken i dem, rafsade samman korten och stoppade dem i fickan. Han fortsatte ut genom porten för att se hur den tedde sig utifrån. Manuel hittade en någorlunda rak gren i stället för kvisten: han måste ha något att lugna sina nerver med. De övergivna gevären gjorde honom utom sig.

”Det är rena galenskapen”, sade Heinrich. ”Från taken och terrasserna här kan man hålla stand, åtminstone tills de kommer med artilleri!”

De återvände in i staden. Generalen såg fortfarande upp mot taken.

”Vilken olycka att jag inte kan spanska, förbarmat också!”

”Men jag kan ju”, sade Manuel.

Hernández och han började ta karlarna en och en, placerade dem, skickade efter ammunition och sökte ut det bästa åt dem bland de övergivna vapnen. De lyckades hitta tre som förstod sig på kulsprutegevär. En timme senare var porten bemannad.

”Du får gärna tycka jag är dum”, sade Heinrich, ”men nu borde man ha dem att sjunga Internationalen. Eftersom de alla är undanstuckna kan de inte se varandra. De får åtminstone lov att höra varandra.”

Det kommunistiska duandet minskade inte på minsta sätt den respekt som Heinrich hade med sig.

”Kamrater!” skrek Manuel.

I alla vinklar och vrår och fönster stack huvuden upp. Manuel tog upp Internationalen. Han ville inte släppa grenen, men den generade honom, ty den hade en benägenhet att slå takten. Hans röst var mycket kraftig och eftersom skottlossningen mot Alcazar nästan avstannat hörde alla honom. Men det visade sig att milismännen inte kunde orden till Internationalen.

Heinrich stod handfallen. Manuel höll sig till refrängen.

”Alltid något”, sade Heinrich bittert. ”Om fyra timmar är vi i Madrid. Det håller väl till dess.”

Hernández log sorgset.

Manuel utsåg befälhavare och alla tre begav sig till Puerta del Sol. På tre kvart var också den porten bemannad. ”Nu går vi tillbaka till Visagra”, sade Heinrich.

Från de öppna fönstren blev fascisternas eld allt livligare. Men det var inte längre sådan trängsel: på en timme hade mer än tiotusen man givit sig av. Staden tömdes på folk som en sårad på blod.

”Ta den nu med en gång”, sade Hernández. ”Snart ...”

Framför porten väntade en officer med små mustascher.

”Jag har hört att ni ska till Madrid. Jag har order att omedelbart infinna mig där. Kan ni ta mig med?”

Han visade upp sin order. Alla tre tog vägen om Visagra;

Manuel körde. Vid varje tröskel stod övergivna gevär. Just när bilen bromsade in för ett hörn öppnades en dörr på glänt och en hand sträcktes ut mot ett gevär. Heinrich sköt och handen drog sig tillbaka.

”Spanska folket har inte visat sig vuxet sin uppgift”, sade officeren.

För tredje gången fick generalens blick samma brutalt stirrande uttryck som Manuel redan lagt märke till.

”I sådana fall som detta beror en kris alltid på befälet”, svarade Heinrich.

Manuel tänkte på Ximenes. Och sedan på dessa milismän som man överallt kunde se på Madrids gator. Flitigt och uppmärksamt sökte de lära sig att gå i takt som barn lär sig läsa.

När de åter var vid Visagra ropade Manuel. Intet svar. Han ropade igen. Ingenting. Han gick upp i översta våningen av första bästa hus med utsikt över taken. Bakom varje hörn där han ställt en man stod nu ett övergivet gevär. Till och med de tre kulsprutegevären var övergivna. Visagraporten var bemannad av vapen utan karlar.

Och på Malagafronten, på Cordobafronten, på Aragonska fronten, och i Madrid, överallt fattades vapen.

Inte långt borta höll de på att tröska på en loge ...

Svag i knävecken kastade Manuel äntligen sin gren och gick ner. Alla portar stod öppna och vid fönstren höll de sista gevären vakt över Toledo. Och på alla tak kunde man bakom skorstenarna se gevär med ammunitionspaket bredvid.

Manuel satte Heinrich in i vad som skett. Hernández hade redan gissat.

”Vi måste kasta in ungdomar här”, sade Heinrich. ”Fort till Madrid. Som saken nu står blir det inte svårt att evakuera Toledo!”

”Det är för sent nu”, sade Hernández.

”Vi försöker.”

”Men vad ska du ta dig till?” frågade Manuel.

”Ja, vad tycker du?” svarade Hernández, höjde ena axeln och log ett bittert leende med sina långa, gula tänder. Vi är ett tjugotal som något så när kan sköta kulsprutor ...”

Han pekade likgiltigt på kyrkogården.

”Här eller där ...”

”Nej. Vi kommer i tid.”

Hernández höjde ånyo på axeln.

”Vi kommer i tid”, upprepade Manuel med fast stämma. Hernández såg förbluffad på honom.

Manuel blev plötsligt medveten om att han aldrig talat till Hernández i en sådan ton. Order ger man inte med uttryckslös stämma, och sedan en timme använde han alldeles samma ton som Heinrich. Han hade lärt sig konsten att befalla på samma sätt som man lär sig ett språk: genom att härma.

”Om du har tjugo man så försök i alla fall hålla den här porten”, återtog han.

”Sätt dit andra karlar innan vi far”, sade Heinrich.

”Ja, general”, svarade Hernández med samma förtvivlade likgiltighet.

När karlarna ställts på post återvände de till butiken. Skällsorden från fönstren och på gatorna blev allt vanligare. De fascistiska ströskotten likaså.

”De där”, sade Manuel, ”skulle helst vilja se Filip den andre på tronen igen. Hernández, låt till att börja med samla upp alla vapen utom dem vid portarna. Jag ska skicka dig lastbilar med stormgardister.”

”Det lär nog bli lättare att låta samla ihop dem än att få några som använder dem.”

Stadens dödskamp framskred allt raskare.

”De får försöka hålla stånd i dag”, sade Heinrich. ”Dynamitarderna sköter natten. Och med ungdom här och folk från femte kåren kan vi hålla oss kvar åtta dagar. Och på åtta dagar ...”

Åttonde kapitlet

Hernández stod och tvekade. Han hade tagit av sig uniformsoverallen och klätt sig civil som nästan alla de kvarvarande frontkämparna. Det hördes som om republikanerna var till höger. Men vad ville han egentligen? Rädda sig? Två timmar tidigare hade han kunnat resa som vanligt. Eller slåss in i det sista. Framför allt ville han inte vara ensam, nej, inte ensam längre! Han hade blivit skild från sina kamrater vid tredje legionens första anfall. Framför allt måste han återfinna dem.

Han sprang längs en mur (från vänster närmade sig tredje legionens kulsprutor) och kom fram till en gata. De republikanska kulorna klöste upp små tunga gipsmoln från de höga grådaskiga fasaderna. Smattrandet av de fientliga kulsprutorna kom allt närmare. Antagligen hade legionen vid det här laget nått fram till det gathörn Hernández nyss passerat. Han hade eld både i ryggen och emot sig.

Tio meter längre fram fanns en lykta som ännu brann. Han sprang fram under den och viftade med revolvern över huvudet för att man skulle känna igen honom; en kula slog mot pipan och fällde den till marken. Han kastade sig in i en port. Gathörnen skyddade honom från fascisternas kulor och portens djup från republikanernas. På båda sidor underhöll kulsprutorna en nervös eld, utan att just kunna se hur de sköt. Tills en salva träffade lyktan som med ett vackert glasklingande föll i gatan och kulspruteskyttarna måste fortsätta elden utan att se någonting annat än de korta, knastrande blå lågorna i motsatta ändan av gatan. Hernández lade sig ner, lyckades få tag i sin revolver under ett horisontalt nät av kulor och kröp tillbaka till porten.

Det hade gått tio minuter när han plötsligt ryckte till av att en hand grep om hans arm.

”Hernández, Hernández ...”

”Hm ... Ja.”

Milismannen som hunnit upp honom (även han civilklädd) lossade tre skott med en sekunds mellanrum och båda störtade fram. Den republikanska kulsprutan tystnade. I samma ögonblick som de nådde fram till den kom en annan milisman från motsatt håll.

”Morerna!”

”Till arenan!” sade mannen vid kulsprutan som tycktes kommendera gruppen.

De sprang genom gränderna, kulsprutemannen med händerna fulla av hotchkissbitar.

Hernández ville inte dö ensam.

Karlen vände sig om, satte ner kulsprutan, sköt en salva på femtio skott och sprang igen. Han sköt illa. Morerna hejdade sig men övergick åter till språngmarsch.

Isolerade skott hördes. Och plötsligt kom klangen av mässingsinstrument och pukor med en vindfläkt från det håll åt vilket de sprang. Det var musik av ett slag som är gemensamt för cirkus, marknad och armé. Vad kan det vara för en karusell som har dröjt sig kvar? undrade Hernández. Så kände han igen fascisthymnen — det var tredje legionens musikkår som spelade på Zocodovertorget.

Mannen med kulsprutan stannade åter och började skjuta. Tio, femton sekunder ...

”I väg med dig, idiot!” skrek servisen och började sparka honom i ändan allt vad han orkade. ”I väg med dig säger jag!”

Sparkarna hade mer effekt än elden från de framryckande morerna. Skytten tog sin spruta och galopperade.

När de kom fram till arenan fanns där redan ett trettiotal milismän. Inifrån såg tjuvfäktningsarenan ut som en fästning. En fästning av papp, tänkte Hernández. Han tittade ut. Morerna hade redan börjat bevaka portarna.

”Vid första kanonskott kommer det att bli trevligt”, sade en artillerist, även han civil.

”Fascisternas sympatisörer har redan satt på sig vit armbindel”, sade en milisman.

”De sjunger Te Deum i katedralen. Kyrkoherden är där; han har hållit sig gömd i stan hela tiden.”

Det är på det sättet vi sköter våra berömda massarkebuseringar, tänkte Hernández. Han såg fortfarande ut; åt vänster var staden ännu inte inringad.

”Moriska kavalleriet!” skrek någon.

”Du är tokig!”

Den talande var inte mycket klokare.

”Nej, att stanna här är ingen mening”, sade Hernández. ”De kommer att bli fler och fler. Ni blir skjutna för ingenting. At vänster är landet ännu fritt. Låt portarna vara, de är bevakade. Jag ska rensa en gatstump med kulsprutan. Hoppa från första våningen och försök att inte slå ihjäl er. Likvidera de morer jag inte lyckas träffa om de försöker hejda er. Det kommer inte att bli många. Spring åt vänster. Ni kan användas till något bättre än att bli arkebuserade. Om det kommer förstärkningar från deras håll ska jag hejda dem tills ni är klara.”

Han satte kulsprutan i ställning och sköt två långa, mejande salvor fram och tillbaka. Morerna föll eller flydde. Männen hoppade och trängde utan svårighet tillbaka de sista morerna.

Från höger kom andra fascister, men kulsprutan tog dem i flanken och tvingade dem att söka skydd i portarna. De sista republikanerna stapplade i väg, bärande på ryggen de kamrater som vrickat foten. Hernández tänkte på ingenting, tryckte sin kulspruta mot axeln och var fullkomligt lycklig.

Inte en människa nere på arenan. Han hoppade slutligen, fick en besynnerlig pisksnärt över ögat och kände hur blodet förblindade honom, sedan ett annat, grövre och hårdare slag i nacken, kanske ett kolvslag. Han sträckte armarna framåt och föll över ända.

Nionde kapitlet

På gården i Toledofängelset var det någon som började tjuta. Det var något ytterst ovanligt. Revolutionärerna teg för att de var revolutionärer. De andra, som trott sig vara revolutionärer därför att alla runtomkring var det, teg även de. Nu inför döden förstod de att de trots allt klängde sig fast vid livet, livet på vilka som helst villkor, och de teg därför att det var det förståndigaste de kunde göra som fångar. Insekter som känner sig hotade försöker likna omgivningen.

Och det fanns sådana som inte längre hade lust ens att skrika.

Nu var det emellertid någon som tjöt:

”Era träskallar, era idioter, jag är spårvagnskonduktör

Och vid röstens bristningsgräns:

”Konduktör! Konduktör! Idioter!”

Genom gallret i sin cell kunde Hernández inte se honom genast, men han väntade, och mannen kom snart i synfältet. Han höll i vänstra handen en kavaj av glansigt tyg som han slog på av alla krafter som om han velat damma den.

I ett flertal städer hade fascisterna dömt alla arbetare till döden som hade kavajer med

blanksliten axel — det var märket efter geväret. Remmarna lämnade samma märke.

”Jag ger fan i er djävla politik!”

Och i ett nytt utbrott:

”Men se åtminstone på kavajen! Av ett gevär blir det väl för satan blått märke! Har jag blått märke jag? När jag säger er att jag är spårvagnskonduktör!”

Två vakter kom och hämtade honom. Snarare till en cell än till friheten, tänkte Hernández. Ordningen måste upprätthållas.

Fångarna vandrade runt gården, var och en med sitt förgiftade öde. Från staden hördes tidningsutropare.

Det fanns nykomlingar också. Varje dag nya. Och varje dag såg Hernández på dem och varje dag vände de bort huvudet för att inte möta hans blick. Hernández började lära sig att dödsdömda betraktas som smittsamma.

Ljudet av regeln i celldörren var det viktigaste ljudet av alla nu.

Hernández väntade bara på att bli avrättad. Han hade nog och övernog av det hela. De människor med vilka han skulle ha velat leva dugde inte till annat än att dö och med de övriga hade han inte längre lust att leva. Fängelseregimen hade ingenting hemskt över sig, som regim betraktad. Den var reglementsenlig. Fångvaktarna var professionella sådana från Sevilla. Men livet i fängelset var något annat. Ibland tog man plötsligt ut en tjugo, trettio fångar, sedan hördes en salva och efteråt de spridda nådaskotten. Ibland om nätterna hörde man ljudet av en regel, en röst, och ständigt samma ord: Vad då, vad ska ni med mig? Sedan en prästs klocka. Ingenting mer. Men långtråkigheten tvingade till eftertanke och dödsdömda tänker bara på döden.

En vakt kom och hämtade Hernández till detektiva polisen och väntade med honom där — polisofficeren var inte inne. Ännu ett fönster som öppnade sig mot gården, mot samma ringdans av fångar. Det var de som ännu inte blivit ”dömda” som gick på gården. De dödsdömda var i cellerna. Hernández försökte få en glimt av cellerna tvärsöver gården, men det var för långt. Han urskilde inte mer än händer knutna om gallerstängerna. Solen lyste på dem. Bakom gallret ingenting annat än mörker. Och för övrigt hade han ingen särskild lust att se. Det var med livet han ville byta blickar, inte med döden.

Polisofficeren kom in med Hernández' plånbok i handen. Det var en femtioårs man med lång hals, fågelhuvud och mustascher; han såg ut som Quiapo de Llano.

”Är det här er plånbok?”

”Ja.”

Officeren drog fram en bunt sedlar. ”Är det här era sedlar?”

”Det vet jag inte. Men det fanns sedlar i min plånbok ...”

”Hur mycket?”

”Det vet jag inte.”

Officeren himlade sig som om han i detta såg ett nytt utslag av de rödas laglöshet, men han sade ingenting.

”Sju- eller åttahundra pesetas”, sade Hernández och ryckte på högra axeln.

”Känner ni igen den här sedeln?”

Polismannen med nålhuvudet iakttog Hernández som om han väntade sig att dennes minspel skulle förråda honom. Trött ända till likgiltighet såg Hernández på sedeln och log ett bittert leende. Vad som väckt detektiva polisens uppmärksamhet var en mängd förvirrade och antagligen meningslösa blyertsstreck och bland dem en bruten linje, stigande och fallande som ett A utan tvärsreck. Den såg ut som ett tecken.

Det var Moreno som ritat det där. Moreno, ja! Han hade i alla fall inte farit till Frankrike utan till Tajofronten. Moreno som sagt: ”De talade om allting på fängelsegården, förstår du, men aldrig om politik. Aldrig. Den som skulle råkat säga att: jag kämpade för vad jag trodde var rätt

och nu får jag betala han skulle snart fått ett vakuum omkring sig på gården. Man dör alldeles ensam, Hernández, lägg det på minnet.”

De som gick utanför detta fönster, tänkte de på politik, på gevärspipor som riktades mot dem, eller på ingenting?

Hernández hade sagt: ”Jag fäster mig inte så mycket vid döden. Tortyr, det är något annat ...”

”Jag frågade kamraterna i fängelset som hade blivit torterade”, svarade Moreno, ”vad de tänkte på medan det pågick. Nästan allihop svarade: 'Jag tänkte på hur det skulle bli efteråt.' Till och med tortyr väger lätt i jämförelse med vissheten om döden. Det väsentliga med döden är att den gör allt som föregår den definitivt ohjälpligt; tortyr och våldtäkt som åtföljs av döden, det är verkligen något ohyggligt. Förstår du ...” Och Moreno hade börjat rita på det blanka fältet av sedeln: ”Varje förnimmelse är så här — hur ohygglig den än är. Men sedan ...”

”Känner ni igen sedeln?” frågade polisofficeren ånyo. Hernández leende förbryllade honom.

”Ja visst.”

Hernández hade lagt den på kafébordet i distraktion, man behövde ju inte betala på miliscentralen.

”Vad vill de här tecknen säga?”

Hernández svarade inte.

”Jag frågade er, vad vill de här tecknen säga?”

Det fanns alltså människor som tog sig själva på allvar! Hernández såg på det lilla huvudet, den magra halsen — när karlen dött skulle halsen bli ännu längre. Och dö skulle han, precis som alla andra. På värre sätt än genom arkebusering kanske — stackars dåre!

Utanför fönstret gick fångarna förbi; alla såg bort, ingen såg in. ”En av de våra”, sade äntligen Hernández med samma bittra leende, ”en som hade flytt från era fängelser där han hade suttit dödsdömd mer än en månad, förklarade för mig att allting i livet kan få sin kompensation. Medan han talade gjorde han dessa två streck, av vilka det ena skall föreställa olyckan, om ni så vill, och det andra dess kompensation. Han förklarade att dödens ... tragedi låg i att den däremot förvandlade livet till ett fullbordat öde, så att i och med döden ingenting mer kunde kompenseras. Och däri låg även för honom — han var ateist — det som gjorde dödsögonblickets innebörd så allvarsam.”

”För övrigt hade han fel”, tillade Hernández saktare. Han hade nästan en känsla av att hålla föreläsning.

Nu var det officerens tur att inte svara med detsamma. Hade han förstått? Om han så gjort var det tur. Idioter förstår ju alltid något. På vilka löjligheter kastade de levande inte bort sin tid!

Om han ville ha ytterligare förklaringar skulle det just bli skönt!

Ty trots sitt mod var det något som Hernández inte vågade tänka på: tortyr.

Polisofficeren funderade fortfarande.

”En personlig sak”, sade han slutligen.

Fångarna gick åter förbi.

”Besynnerliga funderingar för att vara av en officer”, återtog mannen. ”Det hade varit bättre om han hade gått till katekeslektionerna.”

”Han var inte i tjänst.”

Hernández log inte längre.

”Och de små strecken!”

”De små strecken betyder ingenting. Bara att ämnet gjorde den jag talade med nervös.”

Hernández' ton var inte aggressiv utan tankspridd.

Ringklockan ljud. En vakt kom in.

”Ni kan gå”, sade polisofficeren.

Hernández tänkte fortfarande på Moreno. På våren — det var som tusen år sedan dess — hade han vid samma bord i Toledo hört Ramon Gomez de la Serna säga: ”På människans sätt att skala jordnötter och stoppa dem i munnen kan man se att hon härstammar från aporna ...” Vart hade all humor tagit vägen?

Hernández hälsade och tog ett steg mot dörren.

”Halt!” skrek officeren hatfullt. ”Jag har blivit ombedd att behandla er med särskild välvilja — men ...”

Fördjupad i sina minnen hade Hernández ryckt till vid den militära tonen i officerens ”ni kan gå” och hälsat som han varit van i Toledo sedan två månader: med knuten näve. Skulle det nu bli diskussioner om den saken också?

”Välvilja”, sade han, ”i en cell när man är dödsdömd ... Och för resten — varför har det getts särskilda order om mig?”

Officeren såg på honom, förbluffad eller irriterad:

”Ja, vad tror ni? För att ni är särskilt sympatisk, kanske?”

Så föll honom plötsligt något in; han hötte med pekfingret som om han velat säga: Ingen idé att försöka med mig, log och sade:

”Jag vet nog!”

”Vad då?” frågade Hernández lugnt.

Fascisten började finna honom en smula befängd. En röd, förstås.

”Det beror naturligtvis på ert uppträdande mot kommendanten på Alcazar.”

Man blir inte vansinnig av äckel. Hernández kände plötsligt att han blev het under sin fyra dagars skäggstubb. Han log inte längre, och hans ansikte verkade mindre långt än vanligt. Han knöt sin hand som var stödd mot bordet.

”Jag hoppas för er skull att inte tillfället kommer tillbaka”, sade han och såg officeren i ansiktet medan hans knutna hand vägde tyngre mot bordsskivan. Hans axel skälvde.

”Jag tror inte tillfället kommer tillbaka för er.”

Hernández svarade endast:

”Så mycket bättre ...”

”En personlig sak”, återtog officeren. ”Varför har ni sparat den här sedeln?”

”Man brukar i allmänhet spara sedlar tills man ger ut dem.”

En annan officer kom in och den förste räckte sedeln åt honom. Vakten förde Hernández tillbaka in i hans cell.

Tionde kapitlet

Ännu en gång gick Hernández på Toledos gator. Fångarna var sammankopplade två och två.

En bil kom emot dem. Två små flickor kom gående hand i hand. Och en gumma som bar en kruka. Ännu en bil med fascistiska officerare. Jag är ju faktiskt dömd för ”väpnat uppror”, tänkte Hernández. Ännu en kvinna med ett paket matvaror. Och så en till med en hink. Och en man med tomma händer.

Levande människor.

Alla måste de dö. Han hade sett en av sina väninnor dö av blodkräfta. Hennes kropp var lika mörk som hennes hår. Och hon var ändå läkare själv. Och i Toledo hade en milisman krossats under en tank. Och urinförgiftning, vilken hemsk död! Alla måste de dö. Utom dessa morer som bevakar oss fångar — bödlarna är bortom både liv och död.

När hjorden kom ut på bron sade Hernández' kamrat halvhögt:

”Gå närmare mig. Jag har rakblad.”

Hernández gick närmare. En hel familj kom emot dem; det fanns verkligen familjer.

En liten gosse såg på dem och sade: ”Dom är gamla.”

Han tar då till, tänkte Hernández. Är det döden som gör mig så ironisk?

Nu mötte de en svartklädd kvinna på en åsna. Hon borde allt låta bli att titta så stort om hon inte ville visa att hon var på deras sida. I hela kroppen kände Hernández nu ingenting annat än repets tryck mot handlederna. Rakbladet skrapade.

”Klart ...”

Hernández skilde sakta på händerna. Verkligen. Han såg på kamraten. Denne hade kort, vass skäggstubb på hakan.

”De våra är ännu kvar där bakom krönet”, sade mannen. ”Nästa korsning ...”

Nu var de över bron. Vid första trädgårdsmur tog mannen ett skutt.

Hernández följde inte.

Han var dödstrött, dödstrött på livet. Springa nu igen ...?

Vad fanns det på andra sidan muren? Några buskar kanske ... Man kunde ingenting se. Han kom att tänka på Moscardos brev. Ett par morer hoppade också över och sköt. Men de var för fåtaliga för att kunna lämna fångdriften. Hernández skulle aldrig få veta om hans kamrat klarat sig. Kanske han gjorde det eftersom morerna kom tillbaka utan att skratta.

Hjorden marscherade vidare.

Nu steg terrängen långsamt. Framför en långsträckt grav — hur djup den var kunde Hernández inte se — stod tio falangister i för fot gevär och en officer. Till höger en hop fångar. Med de senast komna blev det ett femtiotal. Deras civila kostymer var det enda mörka i det strålande morgonlandskapet — morernas kaki var av samma färg som hela Toledo.

Nu stod han alltså inför detta ögonblick då människan vet att hon skall dö utan att kunna försvara sig, detta ögonblick som han så ofta sökt föreställa sig.

Av fångarnas utseende att döma kände de sig inte mer besvärade av att de skulle skjutas än morerna och falangisterna av att de skulle skjuta dem. Spårvagnskonduktören var där bland alla de andra, sökte inte längre avvika från dem. Alla en smula förslöade, men inte av annat än utmattning. Exekutionsplutonen däremot började ge sig sken av att syssla med allt möjligt fast det inte fanns annat att göra än vänta på order om eld. Gevären var ju redan laddade.

”Giv akt!”

De tio männen sträckte upp sig i den komedi som kallas ”äran att lyda”. De stod dubbelt så mycket i giv akt som vanligt. Kring Hernández stod de andra femtio och stirrade ut i luften, redan långt borta från all komedi.

Tre fascister kom och tog tre fångar, förde dem fram till graven och drog sig tillbaka.

”Klart!”

Fången till vänster hade rundklippt hår. De tre gestalterna tycktes ovanligt långa därför att de stod högre upp i backen och avtecknade sig mot den för sin skönhet berömda bergskedjan. Vad historien betyddde litet i jämförelse med människor som levde, som ännu levde ...

De gjorde ett vågsamt hopp bakåt. Plutonen sköt men de var redan nere i graven. Hur kunde de hoppas undkomma på det viset? De andra fångarna skrattade nervöst.

De behövde inte försöka undkomma. Fångarna hade sett språnget först och hört salvan sedan. Nerverna.

Tre andra leddes fram. Det var väl inte möjligt att man skulle låta alla femtio hoppa i graven tre och tre. Någonting måste hända.

En av de tre nya vände sig om för att se ner i graven och tog instinktivt ett steg framåt. När han åter såg framför sig märkte han att han kommit närmare plutonen och stannade. Just som fången till höger skulle ropa någonting vacklade alla tre och föll över ända med händerna för magen. Plutonen sköt lägre den här gången.

Gruppen av fångar stod orörlig: inte ett eko, inte ett skrik. Från staden bara det övergivna skriandet av en åsna och en försäljerska som ropade ut lerkärl. Ropen liksom plånades ut i sol-

skenet.

En av dem som ledde fram fångarna lutade sig över graven med framsträckt revolver. Han tycktes fiska. Himlen skälvde av ljus. Hernández tänkte på hur rena liksvepningar brukar vara. Europa håller just inte på någonting längre, men det håller på sina döda. Mannen satt hopkrupen vid kanten på graven, följde med revolvermynningen någonting som rörde sig där nere, sköt äntligen. Att föreställa sig nådaskottet i ett huvud som inte längre känner något är inte bättre än att föreställa sig det i en döendes huvud. Över halva spanska jorden stod så här dags ynglingar som blivit invecklade i samma smutsiga komedi, och sköt på bönder som alla hade samma framkammade hår och på samma sätt föll eller hoppade i gravarna medan morgonen strålade över dem. Utom på cirkus hade Hernández aldrig sett någon hoppa baklänges.

Nu stod det tre nya vid graven; snart skulle de också hoppa.

Om jag inte hade skickat av Moscardos brev — om jag inte hade försökt handla ädelt — skulle de här tre männen då stå där? Två av dem hade dålig hållning — de kutade med ryggarna och vände sig inte rakt fram. Den ene tycktes inte veta om han skulle vända ryggen eller framsidan åt plutonen. Man vet inte på vilket ben man ska stå när man följer någon till tåget, tänkte Hernández hysteriskt. Om jag hade handlat annorlunda, inte skulle det ha gjort någon skillnad? Det finns gott om folk som handlar annorlunda!

Begravningsentreprenörerna vände helt om, tog de tre tafatta männen i skuldrorna — för övrigt utan brutalitet — och ställde dem rätt. Och männen tycktes vilja hjälpa till, bemöda sig att förstå vad som fordrades av dem, rätta sig därefter ... Som vid ordnandet av en begravningsprocession. Deras egen.

”Sjutton, arton, nitton, tjugo ...”

Någon räknade högt. Fångarna stod på tre led och någon försökte tydligen räkna hur många som var före.

”Nej ... Sjutton, arton, nitton ...”

Det blev aldrig rätt. Hernández fick nästan lust att vända sig om och säga rätt siffra. Det var varken nitton eller tjugo utan sjutton. Hernández teg. En annan mumlade något. ”Att man ska dö!” var det väl ...

”Nå än sen”, svarade någon. ”Håll käften, det finns värre ...”

Bara inte allt detta är en dröm så att man får lov att börja om igen. Blir de aldrig klara med att ställa upp de där fångarna framför bösspiporna som för ett bröllopsfoto?”

Toledo låg och strålade och skälvde vid foten av Tajobergen — Hernández höll på att få en inblick i hur historia skapades. I detta de svartklädda kvinnornas land hade änkornas tusenåriga folk rest sig på nytt.

Vad betydde själsadel i en sådan resning? Eller ädelmod? Vem betalade?

Hernández såg lidelsefullt ner på den leriga marken. Vad jorden var välsignat orörlig! Livsleda och ångest finns bara bland de levande.

Det hemskaste med fångarna var deras mod. De var lydiga, inte passiva. Vad den där liknelsen med slakthuset var dum – man slaktar inte människor, man gör sig besvär när man dödar dem. Hernández tänkte på Pradas och på vad ädelmod innebär. De tre fångarna stod äntligen rätt, fotografiet kunde äntligen tas. Ädelmod, det är att vara segrare.

Salvan. Två föll i graven, en framåt. En av entreprenörerna går fram. Tänker han sparka ner kroppen eller ... Nej, han böjer sig ner och drar i armen och benet, kroppen är tung och det är uppförsbacke, det där liket hade då varit besvärligt ända till slutet! Och ner med det! Hur länge till skall det dröja nu?

Alla började bli vanare, de till höger att skjuta, de till vänster att skjutas. Tre nya gestalter stod där de tre förra stått, och det gula landskapet med sina stängda fabriker och slott i ruiner fick något av samma evighetsprägel som en kyrkogård. Som om tre män ända till tidernas slut skulle

stå och vänta på att bli skjutna, ständigt ersatta av tre nya.

”Jord ville ni ju ha”, ropade en av fascisterna. ”Och jord ska ni få!”

Spårvagnskonduktören var en av de tre nya; solen lyste på den blanknötta högra axeln, lyste på rocken som dömt honom till döden. Han protesterade inte längre, bara väntade. Som de andra hade han utan ett ord låtit ställa upp sig. ”Jag ger fan i er djävla politik.” Och på samma gång som gevären höjdes lyfte han näven till folkfrontshälsning. En liten karl, ynkelig som en svart oliv.

Hernández betraktade handen vars fingrar inom en minut skulle gripa i jorden.

Plutonen tvekade, inte för att den kände sig imponerad, utan för att den väntade på att karlen skulle återföras till ordningen, de besegrades ordning först, de dödas sedan. De tre ordningsmännen kom fram. Konduktören såg på dem. Han tycktes nedklubbad i medvetandet om sin oskuld som en påle i jorden, och han såg på dem med ett tungt och absolut hat som inte längre var av denna världen.

Om den där klarade sig ..., tänkte Hernández. Men han klarade sig inte; officeren kommenderade just eld.

De tre följande gick och ställde sig framför graven utan hjälp. Med lyfta knytnävar.

”Ner med händerna!” skrek officeren.

De tre fångarna ryckte på axlarna under sina lyfta nävar. Officeren böjde sig ned och knöt sitt skoband. De tre männen väntade. Officeren reste sig igen, ryckte i sin tur på axlarna och kommenderade eld.

Tre andra steg fram, Hernández var bland dem. Det luktade heta gevärspipor och vänd jord.

Andra delen: I. Rio Manzanares

Att vara och att handla

Första kapitlet

Den förvirrade hopen som flytt från Toledo drev omkring på stationen i Aranjuez. Det var gevärslösa milismän från Tajo-fronten och spillror av Estremaduras bondebataljoner. Likt löv som virvlats samman och åter skingrats av vinden kom milishoparna springande och spred sig småningom i parken av kastanjeträd där ännu de granatröda rosorna blommade ymnigt, eller gick fram och tillbaka, rastlöst som dårar i de majestätiska platanalléerna.

Dräggen av milisenheter med historiska namn — ”De Oövervinneliga”, ”Röda Örnarna”, ”Frihetens Örnar” etc. — drev gestikulerande omkring på en matta av fallna blomblad, lika tjock som någon höstlig lövmatta. De gick med hängande armar, drog bössorna efter sig som hundar i koppel och stannade då och då för att lyssna till kanondånet som närmade sig från andra sidan floden. Mellan skotten, som skakade marken men dämpades av det tjocka lagret ruttnande kastanjeblommor, hörde man ringandet av en gammal klocka.

”Inte kan det vara en kyrkklocka nu”, sade Manuel.

”Det låter snarare som om vakten ringde för att parkgrindarna skulle stängas”, sade Lopez.

”Det kommer från stationen.”

Andra klanger av ringklockor, velocipedklockor, bilhorn och till och med grytlock började ackompanjera klockan de först hört. Inifrån parken strömmade spillrorna av revolutionsdrömmen med sablar, randiga filter, blusar sydda av gardiner och jaktbössor, trampande mot negermusiken som tycktes mana stammarna till samling.

”Och minst hälften av dem är ändå tappert folk”, sade Manuel. ”Och det är i alla fall tusan”, sade Lopez. ”De har inte skadat en enda staty.”

I hela parken stod de berömda gipsstatyerna oskadade under sagoplatanerna och lyste skära i återskenet från de gamla tegelmurarna. Men Manuel brydde sig inte om dem. Människohopen var brokig som någon fågelsvärm furstarna låtit hämta från Amerika för sina trädgårdar i Aranjuez. I de kungliga perspektiven av tegelskimrande arkader svärmade hela denna massa mot bangården.

Manuel och Lopez gick också mot klockan, och ju närmare de kom, dess oftare hörde de ordet ”lokomotiv”.

De får på inga villkor ge sig av till Madrid, tänkte Manuel. Det var inte svårt att föreställa sig vilken verkan det skulle få om tiotusen man demoraliserad milis damp ned mitt i det förtvivlade organisationsarbetet och berättade de mest otroliga historier strax efter Toledos fall.

De var nu helt nära bangården. Drid-Madrid-drid-drid lät det från alla håll som i en svärm gnisslande syrsor.

”Eftersom de har flytt kommer de att framställa morerna som oövervinneliga”, sade Lopez.

”Morerna måste naturligtvis vara bättre beväpnade och så vidare för att de ska kunna rättfärdiga sin flykt.”

”De har flytt för att de var utan befäl. Dessförinnan slogs de lika bra som vi.”

Manuel tänkte på Barca, på Ramos, på kamraterna i pansartåget och vid Tajofronten. Och på en gammal syndikalist som varit fanbärare i en demonstration flera år tidigare. Demonstrationen hade hejdats av ofantliga polisuppbåd men erhållit tillåtelse att marschera vidare om man rullade ihop fanorna. ”Rulla ihop fanorna!” skrek alltså förtroendemännen. Manuel hade en mycket stark röst. När han upprepade ropet hade gubben sett på honom utan att säga något, men på hans ansikte stod tydligt att läsa: ”Ska bli, ska bli! Eftersom det är nödvändigt! Men långsammast blir

bäst ... Du har nog en del kvar att lära dig, pojke ...” Manuel hade aldrig glömt det. Felet var inte alltid på samma sida. Det band som förenade Manuel med arbetarna var tvinnat av alltför många minnen och alltför mycken trofasthet för att några galenskaper skulle kunna slita det — även om situationen tedde sig så allvarlig som just nu.

”Svårigheten är inte att stå på sina vänners sida när de har rätt, utan när de har orätt”, sade han.

”Nå, du kan ju alltid försöka.”

En skäggig karl, som liknade Negus sedd i förlängande skrattspegel, stod uppflugen på ett biltak framför porten till stationshuset. Inne i korridorerna och väntsalarna var det proppfullt och på perrongerna skulle man inte kunnat pressa in ett barn. Över dem sträckte de ofantliga träden framför huset sina armar.

”Finns det någon som kan sköta ett lok?” vrålade den skäggige. ”Det finns ju ett tåg! Och ett lok! Allting!”

Det blev tyst. Alla väntade att en räddande ängel skulle visa sig.

”... sätta i gång ... sätta i gång ...”

”Va?”

”... sätta i gång ...”

Den osynlige som försökte göra sig hörd knuffades och bars fram till biltaket under ett entusiastiskt sorl.

”... kan sätta i gång ... Jag kan sätta i gång.”

Det var en timid och oansenlig man med glasögon och måne.

”Jag ville bara säga att får jag köra långsamt så tror jag nog jag kan.”

Entusiasmen sjönk några grader. Steg för steg trängde sig Manuel och Lopez mot bilen.

”Kan du stanna också?” ropade någon.

”Hm ... Jo, det tror jag nog.”

”Vi hoppar av i farten, grabbar.”

Manuel klängde sig upp på biltaket.

”Och de sårade”, ropade han. ”Ska de också hoppa?”

Flera försökte klänga sig upp på de andras axlar för att se. Vad ville den där? Att man skulle marschera? Eller vad? En officer igen ...

”Kamrater! Hör på! Jag är in ...”

Hans stämma drunknade. Från alla håll haglade det av utrop som högg hans ord i bitar. Han höjde båda armarna, lyckades åstadkomma tre sekunders tystnad och skrek:

”Jag är ingenjör. Jag kan tala om för er att ni inte kommer att kunna sköta lokomotivet.”

”Det är förra majorn vid motoriserade”, mumlade man i massan.

”Kör det själv då!”

”Det kan jag inte. Men jag vet vad en maskin som man inte förstår sig på vill säga. De som ger sig i väg får ta ansvaret för tvåtusén kamraters liv. Och de sårade sen?”

Lyckligtvis hade inte mekanikern som nyss erbjöd sina tjänster gjort något förtroendeingivande intryck.

”Vad ska vi göra då?” ropade man i folkmassan.

”Säg själv!”

”Fram med det!”

”Gå till fots?”

”Och om vi blir avskurna?”

”Är det sant att Navalcarnero fallit?”

”Säg!”

”Vi stannar här!” vrålade Manuel.

Massan vältrade runt i dystert men utmattat raseri. Ett hundratal händer flög upp och vinkade

ungefär som löven för vinden ovanför dem. Sedan sjönk de ner igen i röran av kroppar.

”Det är två dagar sen vi fick något att ...”

”Morerna kommer!”

Manuel visste att det saknades intendentur.

”Var ska vi få käk?”

”Av mig.”

”Var ska vi få tak över huvudet?”

”Av mig.”

Han stod som en vågbrytare, men det var ännu ovisst om inte vågorna skulle få övertaget.

”Det är lättare att ge morerna stryk än att fara till Madrid med ett skenande tåg”, skrek han.

Händerna syntes åter över vimlet — denna gång var det knytnävar. Och inte sträckta till hälsning.

”Om en kvart är vi skjutna”, sade Lopez, som i sin tur klättrat upp på biltaket.

”Det ger jag fan i. Bara de inte sätter foten i Madrid.”

Manuel tänkte på Heinrichs ord att ”i varje situation finns något positivt som man måste leta rätt på och utnyttja.” Han började skrika igen:

”Kommunistiska partiet har gett order om blind lydnad för de militära myndigheterna.

Kommunister! Lyft armarna!”

De tycktes inte ha bråttom att ge sig till känna. Manuel såg att den lille skallige mekanikern bredvid honom hade partiets stjärna.

”Ditt gevär?” frågade han. ”En kommunist släpper inte sitt gevär.”

Mannen såg på honom och sade utan en skymt av ironi:

”Jo, det ser du väl.”

”Då utesluter han sig själv ur partiet. Ge hit ditt märke.”

”Ja, för tusan, men tjut inte så där — där har du't! Vad du sen ska ha det till ...”

Sju eller åtta stjärnor kom flygande ur massan och föll med ett eländigt, kraftlöst ljud på biltaket.

”Om fem minuter har vi kulor i skallen”, sade López.

”Moralen räcker inte ens till det.”

Manuel började skrika för full hals igen, men ett ord i sänder så att han kunde vara säker om att bli hörd ...

”Vi har tagit till vapen mot fascismen. Vi visste alla att döden kunde vänta oss. Om vi hade stupat vid Somosierra skulle vi ha funnit det i sin ordning.

Varför är det annorlunda nu? Därför att det är rena villervallan.

Partiet och regeringen har sagt: Först och främst soldatdisciplin. Vi är två officerare här. Vi tar ansvaret.

Slut på villervallan!

Ni får mat i kväll.

Ni får sova under tak.

Ni har vapen och ni har ammunition.

Vi segrade vid Somosierra och vi ska segra här. Bara vi slåss på samma sätt, det är hela saken.

Floden är lätt att försvara och stridsvagnar kan inte komma över.”

”... inerna ... skinerna ... flygmaskinerna”, hördes ett tiotal röster.

”Vi gräver skyttegravar i morgon bitti.

Vi utnyttjar terrängen.

Det är inte fråga om Madrid. Eller om Barcelona. Eller om nordpolen.

Eller om att hålla till godo med att Franco segrar och tjugo års skräck för att bli angiven av första bästa gathora eller grannkäring eller präst. Kom ihåg Asturien!

Vårt nya flyg blir klart om några dagar.
Hela landet är med oss, landet är vi.
Vi måste hålla stånd. Och här! Inte någon annanstans.
Inte komma till Madrid som en annan luffararme. Stanna hos de sårade.”
”Det är nog nu”, hördes en röst.
”Dom lurar er igen”, hördes en annan som tycktes komma djupt ur de ruttnande lövhögarna.
”Vilka 'dom'? Stig fram själv först!”
Ingen visade sig. Manuel visste att personligt engagemang är något som uppskattas av spanjorer.
”Det finns inga 'dom'. Det finns vi två frontkämpar från första dagen, som tar ansvaret på oss.
Jag säger er att ni ska få sova under tak och att ni ska få mat. Ni vet att det är en kamrat som talar.
Vi var med er den 18 juli. Ni är demoraliserade, illa beväpnade, hungriga. Men bland er finns
karlar som anföll kanonerna i bilar, Montañakasernen med en murbräcka, fascisterna i Triana
med knivar, fascisterna i Cordoba med slungor. Säg, kamrater, ska ni då smita nu? Jag vill säga er
en sak: Fastän ni tjuter emot så tror ni ändå på mig! Och om ni inte i morgon har fått vad jag har
lovat er så kan ni skjuta mig. Men gör som jag säger till dess.”
”Vad har du för adress då?”
”Aranjuez är inte stort. Och jag har ingen eskort.”
”Fråga honom vad ...”
”Nog nu. Jag åtar mig att organisera er och ni åtar er att försvara republiken. Vilka är med?”
Under en virvel av torra löv, som fladdrade ända högt upp bland platanerna, stod massan och
vaggade som om den inte visste vart den ville. Karlarna hängde och slängde med huvudena åt
höger och vänster, och axlarna följde med som i en exotisk dans. Ovanför det hela syntes
uppsträckta händer med utspärrade fingrar. Lopez förstod att en talares auktoritet beror av vad
som ligger under hans ord. När Manuel sade: ”Ni tror ändå på mig”, hade alla känt att han
verkligen ville hjälpa dem och många visste att han var god organisatör.
”Kommunisterna ställer sig här till höger om bilen. Ni har inte mera rättigheter än de andra men
större skyldigheter. Så däri Och de andra frivilliga här till vänster.”
”Vi gräver skyttegravar med detsamma”, ropade någon i sorlet.
”Skyttegravarna kommer sedan, när förtroendemännen säger till dig om den saken.”
Nu ville alla uträtta något. De knuffades för att ordna leden med samma iver som de knuffats för
att komma på taget.
”Förtroendemännen i milisen eller partierna låter evakuera väntsalen och håller den ockuperad.
Jag ska ge instruktioner om var ni ska få sängplatser och mat. De andra kamraterna stannar här.
Var och en ska få sin madrass eller säng.”
Han hoppade ner från biltaket. Lopez följde.
”Tror du inte det blir likadant igen om fem minuter?” frågade han.
”Nej, bara de har någonting att göra tills de har kommit i säng går det nog. Du får stanna här.”
”Vad ska jag ta mig till då?”
Lopez hade inga illusioner beträffande sina egenskaper som befälhavare.
”Du ska få dem att räkna sig. Det är en klok åtgärd eftersom jag ska ordna med sängar åt dem.
Varje förtroendeman ska samla pojkarna i sin milis eller i sin organisation och meddela dig anta-
let. Så blir de ordnade och jag får en timme på mig. Det är åtminstone femtonhundra man.”
”Nå, vi börjar väl då.”
Lopez saknade ledarbegåvning men var modig och hade god vilja.

Manuel stod lutad över katedern i klostrets abbotcell. Inte utan slöhet såg han parkens statyer
skimra svagt genom natten. Lopez föreslog just att man skulle ta med statyerna till Madrid för att
efter segern ersätta dem med ”signifikativa” djurskulpturer. Men Manuel hörde inte på. När han
lämnat Lopez hade han först skyndat till folkfrontskommittén. Där hade han fått tag på några

påhittiga kamrater som kände väl till staden. De hade visat honom på det här klostret och samlat sexhundra madrasser, halmmadrasser eller sängar. De små flickorna på barnhuset fick ligga två och två och avstå hälften av sina sängkläder. Allt som kunde avvaras i klostret, kasernerna och på vaktkontoren hade släpats hit. Återstoden av männen fick halm och filter.

Mittunder arbetet hade en delegation kommit. Soldaterna hade valt den för att den skulle gå deras ärenden hos befälet. Nu sov alla. Klockan var tio. Manuel hade suttit en kvarts timme vid telefonen och från kommunistiska partiet, femte kåren och krigsministeriet fått löfte om proviant för tre dagar. Under den tiden skulle han organisera intendenturen. Men bilarna var inte att vänta förrän i gryningen, endast ett par stycken hade kommit med mat för ungefär tvåhundra man. Manuel hade sagt att det skulle bli mat klockan elva.

Från femte kåren väntade han också soldater som dög till instruktörer och kunde bilda kärnan i det nya regementet.

Det knackade. Det var delegationen igen.

”Vad nu?” sade Manuel där han stod omgiven av en gloria av madonnor och heliga hjärtan. ”Är det något mer som inte går i lås?”

”Det är det inte, snarare motsatsen ... Jo, du och din kamrat är inte militärer fastän ni är officerare; det syns. Och vi tycker på ett sätt att det är bra så. Du sa precis vad som skulle sägas: att vi inte har gjort allt vad vi har gjort hittills, bara för att det skulle sluta så. Och det som ni har lovat har ni hållit hittills. Vi vet nog att det inte var lätt. Så att vi här i delegationen har slagit våra kloka huvuden ihop med grabbarna. Du förstår? Och vi kom till den slutsatsen att vad tåget beträffar så hade ni alldeles rätt.”

Talmannen var en snickare med hängande mustascher. Inne i parken sjöng de berömda näktergalarna trånsjukt.

”Jo, då tänkte vi som så, att om vi satte en kontrollvakt på bangården, skulle det som hände i dag inte behöva upprepas. Folk har vi ju. Vi tänkte vi borde föreslå dig det.”

Bakom den som förde ordet stod hans tre kamrater i overall, uppsträckta mot den vita cellväggens bakgrund. En framför och tre bakom — så brukade arbetardelegationerna komma förr i världen. Det märktes att männen var medvetna om att de företrädde andra kamraters talan inför en annan kamrat, och detta i så hög grad att revolutionen i sin enklaste och mest vägande form tycktes ha trätt in i rummet med dem. För den som förde ordet var revolutionen helt enkelt rätten att tala så som han gjorde. Manuel omfamnade honom enligt spansk sed och sade ingenting.

För första gången stod han inför en solidaritet som tog sig uttryck i handling.

”Nu ska vi kaka”, sade han.

De gick ner tillsammans. Som Manuel hade hoppats låg de utmattade männen sänkta i krigets djupa sömn under de blekblå och guldskimrande helgonbilderna i dormitorier och välvda salar. Från de heliga krigarnas lansar hängde röda fanor.

”Vilka vill ha mat?” frågade Manuel, inte alltför högt.

Han fick ett brummande svar från några utmattade. Det skulle inte behövas mat ens för hundra man. Då räckte de första lastbilarna från Madrid. Hans stövelklackar klingade mot golvet som i en kyrka; han kände sig generad och fick lust att skratta högt.

När måltiden var slut gav han sig åter i väg till folkfrontskommittén. Ännu i natt måste han sörja för enhetlig beväpning, skaffa tvålväpnar och i gryningen göra upp planen för de nya kadrerna. Lustigt att man krigar med tvålväpnar också, tänkte han. I mörkret såg han inte träden men hörde hur nattvinden prasslade bland löven och lossade dem från grenarna. En svag doft steg från rosenbuskarna, blandad med de bittra dofterna av buxbom och platan och liksom understruken av kanonernas dova pukslag från andra sidan floden. Bilarna från Madrid hade ännu inte kommit.

På folkfrontskommittén var det också nattvak.

När Manuel kom tillbaka blev han hejdad vid klosterporten. Han sade vem han var och frågade:

”Vad gör ni här?”

”Håller vakt.”

Hur många fascistiska kupper hade inte lyckats därför att inga vaktposter ställts ut! I det svaga ljuset från klostret såg Manuel på männen, på bösspiporna som stack upp ur de mörka kapporna. Den första frivilliga vakten under spanska inbördeskriget.

Andra kapitlet

Natten till 6 november

Tre bombplan hade blivit reparerade. I sin till *Jaurès* omdöpta maskin nalkades Magnin Balearerna där de låg sänkta i natt. Sedan en timme var de ensamma ute på havet. Attignies satt vid spakarna. Kring de illa dolda ljusen i Palma knallade luftvärnet från alla håll mot det osynliga planet — staden tjöt och slog omkring sig som en blind. Magnin spanade efter en nationalistisk kryssare och några fartyg med vapenlast i hamnen. Framför och bakom honom skar strålkastarna i väldiga svep genom natten. Försök träffa en fluga med en käpp, tänkte han där han satt på helspänn. Frånsett instrumentbrädan var mörkret i planet fullständigt.

Var det fienden eller kölden de kämpade mest emot? Mer än tio grader under noll! Kulspruteskyttar avskyr att skjuta med handskar på, men stålet var svidande kallt. Bomberna stod som lysande, brandgula springbrunnar i natten. Omöjligt att veta om fartygen träffats förrän efteråt, genom krigsministeriet ...

Alla satt med frostbitna ansikten i de varma, pälsfodrade overallerna och såg luftvärnsgranaterna explodera runtomkring. Och alla kände sig ensamma som på havets botten.

Plötsligt blev det ljust i planet.

”Släck för fan!” ropade Magnin men såg strax skuggan av en fönsterkarm på Attignies' ansikte och huva — det var utifrån ljuset kom.

Strålkastaren vände och fångade in planet på nytt. Magnin såg Pols sympatiska ansikte och Gardets rygg med det lilla geväret tvärsöver. De hade bombat hamnen i mörker, klarat sig undan luftvärnet i den ovädersdunkla natten, genomkorsad av granaternas blå blixtar. Den hotande strålkastaren fyllde kabinen inte bara med ljus utan också med en känsla av kamratskap för första gången sedan avfärden såg männen varandra.

Alla lutade sig över strålkastaren som siktade på dem och naglade fast dem med sitt ljus. Alla visste att där i fokus fanns en kanon.

Nedanför slocknade ljuset. Då hade jaktplanen säkert lyft. Natten utbredde sig från horisont till horisont. Och skakande som ett tröskverk virvlade planet nedåt i mörkret utan att kunna lösgöra sig från strålkastaren. De sju männen satt som i en magnesiumblix.

Magnin hoppade fram till Attignies som satt och drog i spaken med slutna ögon för att inte hypnotiseras av ljuset. Inom tre sekunder kunde man vänta luftvärnets eld.

Alla trädde in vänstra handen i fallskärmsutlösarens ring.

Med sammanbitna tänder och alla muskler i ben och fötter spända gick Attignies in i en kurva. Av hela sin kropp, från hjässan ända ner i lilltån, önskade han att han suttit i ett jaktplan — maskinen vände ju som en lastbil. Och ljuset var kvar.

Den första granaten. På trettio meters håll så att planet gjorde ett hopp. Det skulle de snart rätta till. Magnin ryckte upp Attignies' öronlapp.

”Jag dyker”, ropade Attignies och visade manövern med handen.

Det var den manöver man använde för att befria sig ur en cyklon när maskinen inte längre lyder roder: dyka med flygplanets hela tyngd.

Magnins mustascher protesterade frenetiskt i motorslamret och blyxtbelysningen. Strålkastaren

kunde följa dykningen. Han tecknade med handen vingglidning och sväng.

Attignies tycktes slinta och falla i ett slammer av järnstänger — patronmagasinen rullade omkring i kabinen. Han föll ända ner i nattens djup och fortsatte vidare i S-kurvor. Ovanför och nedanför gjorde strålkastaren rasande utfall i mörkret som en blind med en sabel.

Nu var planet utom räckhåll, ånyo förlorat i den skyddande natten. Besättningen återtog sina platser och domnade in i den avspänning som följer varje strid. Runtomkring var mörka, iskalla havet utan en lanterna. Men kamratansiktena de för en kort stund sen sett hade de alla fått inpräglade inom sig.

Efter ett kort uppehåll i Valentias apelsinlundar lämnade Magnin *Jaurès* i Albacete och lät planet fortsätta till fältet vid Alcalá de Henares. Det var det sista flygfält republikanerna hade kvar i Madridsektorn. En del av flottiljen höll till i Albacete för att provflyga de reparerade maskinerna medan de andra gjorde aktiv tjänst vid Alcalá.

Det var i Albacete som de internationella brigaderna formerades. I den kalla, vinterbådande morgonen låg den lilla rosenröda och gräddgula staden vimlande av tusentals man som en enda marknad uppfylld av knivar, bleckmuggar, kalsonger, hängslen, skor, kammar, tjänstetecken. Soldaterna stod i kö utanför varje sko- eller triksåffär. En kinesisk försäljare räckte just fram sitt kram till en vaktpost som stod med ryggen mot honom. Vaktposten vände sig om och kinesen flydde — vaktposten var också kines.

När Magnin kom fram till huvudkvarteret var den funktionär han sökte på exercisfältet och skulle inte komma tillbaka förrän om en timme. Magnin hade inte ätit frukost och gick därför in på första bästa kafé.

En berusad karl gästade i den överfulla lokalen. Trots alla försiktighetsmått kom det allt slags folk till brigaderna. De som eliminerats och skulle ta middagståget tillbaka bråkade på förmiddagen med alla människor. Alla Lyons tiggare hade en dag skickats i väg till brigaderna, men de hade hejdots vid gränsen och skickats tillbaka till utgångspunkten; brigaderna bildades av soldater och inte av filmstatister.

”Djävla idioter!” vrålade fyllbulten. ”Djävla idioter! Jag som har flugit fursten av Monaco över Atlanten, jag som är gammal främlingslegionär! Förbannade knölföda! Sillmjölkar och inga revolutionärer, det är vad dom är!”

Han hade kastat ett glas i golvet och stampade på skärvorna. En socialist reste sig, men ytterligare en äventyrare hejdade honom.

”Låt honom vara; det är min kompis. Du ska få se. Han är full, och då är det enkelt att klara honom.”

Kompisen ställde sig bakom glaskrossaren och kommenderade: ”På led uppställning!

Giv akt!”

Fyllbulten utförde genast rörelserna.

”Höger — om!

Framåt — marsch!”

Och fyllbulten marscherade ut genom dörren.

”Svårare var det inte”, sade kompisen och återgick till sin konjak.

Magnin sökte efter bekanta ansikten omkring sig men fann inga. Han gick upp i första våningen. Där satt tre av regeringens värvade flygare på huk under ett fotografi av kaféinnehavaren. De spelade tärning på golvet.

Många av de värvade hade återvänt till Frankrike. Dessa tre vände ryggen åt Magnin och ägnade tärningarna hela sin uppmärksamhet. Luften var morgonkyllig, fönstret stod öppet. Slamret av de grova spanska bentärningarna blandade sig med ett hamrande ljud utifrån, lika skarpt som av hästhovar och lika taktfast som av klappträn eller släggor. Det var truppersnas dova tramp. Flygaren som nyss hade kastat lät handen dröja kvar i luften, medan benbitarna fortsatte att

skallra på golvet. Trampet av stövlar som nu drog förbi under fönstren kom de av stampad lera byggda husen att darra — till och med hasardspelet fortsatte att skälva till krigets rytm.

Magnin gick fram till fönstret. Karlarna i truppen var ännu civilklädda men hade arméns skodon. Det var envisa kommunistansikten, långhåriga intellektuella, gamla polacker med Nietzsche-mustascher och unga med ansikten som tagna ur en sovjetfilm, tyskar med snaggat hår, algerier, italienare som verkade spanjorer instuckna bland de internationella, engelsmän i mer pittoreska utstyrselar än alla de andra, fransmän som liknade antingen Maurice Thorez eller Maurice Chevalier. Alla sträckte på sig, inte med barnslig stelhet som ynglingarna i Madrid, utan i vanan från värnplikten eller världskriget i vilket de stått mot varandra. Den trånga gatan ekade som en korridor för deras tramp. När de närmade sig kasernerna började de sjunga, och för första gången i världen sjöngs Internationalen i en ordnad trupp av män som tillhörde alla nationaliteter.

Magnin vände sig om. De värvade hade börjat spela igen. De lät sig inte luras.

Han hoppades kunna reorganisera internationella flyget. Han hade måst tillbringa fjorton dagar i Barcelona för att sätta reparationsverkstäderna i stånd och hans frånvaro hade i icke ringa mån bidragit till det virrvarr som rådde bland pelikanerna. Men om en vecka skulle det åter finnas sex flygfärdiga bombplan.

Funktionären han sökte kom med trupperna som passerade under fönstret. Med rynkade ögonbryn och välvande planer i sitt huvud gav sig Magnin åter på väg till brigadernas högkvarter.

Tredje kapitlet

”Hör nu, ursäkta, dröjer det länge till?”

Leclerc skällde och fäktade med armarna åt sin besättning på fältet vid Alcalá. Han var i overall, och läderhuvan gav hans ansikte en romersk värdighet. Trettio meter därifrån och alltså utom hörhåll stod gruppchefen Carnero, en vän till Sembrano, och tittade med kikare på himlen över Madrid. Ett jäkla väder.

”Kan han inte röra på pinnarna! Även om en Fridolini skulle få infallet att klä ut sig till ärkeängel så ska jag ...”

En Fridolini var för Leclerc en italienare eller en tysk, likgiltigt vad.

Carnero klättrade upp och började föra maskinen mot startlinjen. Det var fel på förgasaren i hans egen maskin och han hade därför fått ta *Jaurès* med spansk besättning. Leclerc och ett spanskt bombplan följde efter. Det eländiga republikanska jaktflyget kretsade redan över fältet. Några plan hade man fått från Amerika men fortfarande saknades moderna kulsprutor. Regeregeringsflygarna fortsatte att slåss med de spanska Lewis av 1913 års modell.

Sedan Leclercs *Orion* blivit förstörd och han fått överta *Pelikan I* som bestod av två hoplappade maskiner, hade han lagt bort den grå sportmössan och uppträdde stolt som en romersk konsul i sin läderhuva.

”Och termosflaskan då”, frågade främre kulsprutan när han såg den tomma platsen vid Leclercs stol.

”Ursäkta, men i dag tänkte jag spåka mig. Det är allvarliga saker det här.”

Några minuter senare var de tre bombplanen och deras jaktflyg över Madrid. Fienden hade besatt alla fält där pelikanerna hållit till utom Barajas. På alla vägar syntes en febril rörelse och framför Getafé hade en äng tagits i anspråk som parkeringsplats för lastbilar. Och allt försiggick så oförtäckt att man knappast kunde tro att det var fienden som rörde sig. Leclerc var ytterst på formationens högra flygel och höll noga ögonen på de andra två planen som ideligen skymdes undan av de låga molnen. Jaktflyget eskorterade ovanför. Ett tag strök molnen så tätt över jordytan att de måste hålla sig över dem. Formerade till strid fyllde planen med sina krigiska silhuetter det stora, färglösa tomrummet mellan två grå molnlager. När formationen kom ut ur molnen befann den sig rakt över vagnparken. På alla håll var vägarna fyllda av Francos bilar som

trängdes. Den motoriserade kolonnen från Tajo hade nått Madrids portar.

Det fascistiska jaktflyget singlar ner ur molnlagren ovanför. Det var sju Fiat — man kände utan tvekan igen dem på de W-formade stagen som förenade deras vingar. De översta republikanska jaktplanen satte full fart för att genskjuta dem.

Fienden började sin spärreld.

Tysk luftvärnsmateriel hade hopat sig framför Madrid. Automatkanonernas granater exploderade med femtio meters mellanrum. Leclerc tänkte på att hans maskin hade en spännvidd av tjugosex meter. Inte ens 1918 hade han sett en dylik spärreld. De tyska skyttarna gav inte eld direkt på bombplanen, utan höll elden några hundra meter framför och exakt på deras höjd, så att piloten tyckte sig störta rakt in i elden. Långt bakom började de båda jakteskaderna sin strid, Leclerc försökte dyka; elden sjönk omedelbart.

”De har avståndsmätare”, sade bombfällaren.

Leclerc kunde knappast längre urskilja jaktplanen, vilkas invecklade banor kunde betyda störtning likaväl som trickflygning.

Männen vid kulsprutorna iakttog luftstriden, bombfällaren intresserade sig för jorden och Leclerc följde oavvänt Carneros maskin med blicken. Den steg och sjönk och girade men spärrelden var alltid i vägen. Och plötsligt gled krevaderna närmare. Leclerc följde sin gruppchef som en blind följer sin förare. Han hade en känsla av att ha blivit ett med honom och kastade sig alltså mot spärrelden, ödesbunden som han fört en stridsvagn.

Nu var spärrelden hundra meter bort.

Granater och flygplan möttes plötsligt. Leclercs plan gjorde ett tiometersskutt medan *Jaurès* bröts på mitten och slungade ut sina åtta invånare som sädeskorn i den blågrå himlen. Leclerc kände det som om armen på vilken han stött sig hade huggits av. Han såg bombfällarens och främre kulsprutans förfärade ansikten luta sig över de svarta punkterna som försvann nedåt kring en enda fallskärm som öppnade sig. Och han vände på kortast möjliga radie för att sätta full fart hemåt.

”Något liknande har jag inte sett ens under kriget”, sade Leclerc gång på gång så snart han strypt gasen för att landa.

Besättningen som samlades kring honom på fältet svarade ingenting. Med taktfasta steg, tragiskt förvriden mun och en blick som om han nyss kommit tillbaka från helvetet började Leclerc gå mot expeditionen.

Vargas väntade honom i sin fåtölj. Han satt med de långa benen utsträckta och det smala ansiktet vänt mot den mulna himlen som fyllde hela fönstret. Vargas bar uniform.

Leclerc började en heroisk berättelse om sin expedition. När han hunnit fram till Carneros störtning frågade Vargas:

”Vad hade ni för order?”

”Att bomba motoriserade kolonnen vid Getafé.”

”Fanns det bilar redan *hitom* parkeringen? På väg dit?”

”Ja. Men det fanns ingen möjlighet att komma igenom, för spärreldens skull. Beviset är Carneros öde.”

När Leclerc inte längre vågade tala sitt eget speciella språk blev han högrävande och ämbetsmannamässig.

”Låg spärrelden över parkeringen?” upprepade Vargas.

”Ja ...”

”Men det fanns ju lastbilar *hitom*, från er räknat *hitom*?”

”Ja...”

”Förklara då för mig varför ni har kommit tillbaka med alla era bomber!”

Leclerc började få klart för sig att han helt enkelt flytt.

”Men det fientliga jaktflyget ...”

Båda visste att jaktdivisionernas strid ägt rum två kilometer därifrån, och även om Leclerc blivit anfallen hade det varit hans plikt att bomba längs efter spärreldens gräns liksom det var jaktflygets plikt att ta emot det fientliga jaktanfallet. Magnin hade gjort många frontbombningar under pågående luftstrid.

”Ni hade bomberna med er tillbaka, inte sant?” frågade Vargas.

”Nå, vad skulle det ha tjänat till att slänga dem på en slump, kanske över våra linjer ... För resten hackade motorn.”

Vargas tyckte att det var tråkigt att höra Leclerc svänga sig som en skyldig skolpojke, så mycket mer som han annars inte ansåg honom vara någon stackare.

Han gav order att gruppchefen för skyttarna, bombfällaren och mekanikern skulle kallas in. De väntade där ute.

”Motorn?” frågade han.

Alla vände sig mot mekanikern.

”Tja, inget vidare”, svarade denne.

”Något särskilt?”

”Nej, lite överallt.”

Vargas reste sig.

”Det är bra, tack så mycket.”

”Det gick inte att bomba”, sade Leclerc.

”Tack så mycket.”

Fjärde kapitlet

Magnin var i Albacete, och Scali, som för första gången hade uniform på sig, befann sig enligt ministeriets instruktioner plötsligt i högsta befälsställning på fältet. Av hans närmaste förman var den ene på sjukhuset och Karlitj, den andre, i Madrid för att i all hast organisera kulspruteskyttarna sektionsvis. I internationella flottiljen var förhållandet detsamma som i halva spanska armén: frånvaron av allt tvång gjorde befälets effektivitet beroende av befälhavarens personliga auktoritet. Det var två män på flygfältet som gjorde sig åtlydda: Magnin och chefen för piloterna, en ung pojke som var vän med alla och hade skjutit ner fyra fascistiska maskiner. Men sedan gårdagen var den senare sysselsatt med att söka få bukt med sin feber och sin amputerade arm.

Scali upptäckte med ett skratt att någon varit framme och tryckt flottiljens anilinstämpel på Plattis' skära mage så att han inte skulle tappas bort. I samma ögonblick fick han telefon. Det var Sembrano som sade:

”Jag returnerar en av era piloter.”

Troligen hade han expedierat försändelsen redan för en stund sedan, ty några minuter senare kom Leclerc i en lastbil, surrad som en salamikorv och bevakad av fyra milismän med bajonetterna på. Kulsprutechefen och mekanikern på *Pelikan I* följde med honom. De var inte fullt så berusade. Milismännen återvände.

När Leclerc kom ut från Vargas beslöt han att supa sig dödfull, tog med sina två kamrater, satte sig utan ett ord och på eget bevåg i en av fältets bilar och körde till Barajas där han visste att han kunde få sprit. Fortfarande utan ett ord drack han där sex absint.

Sedan hade han börjat tala och som resultat hamnat i lastbilen.

Han nyktrade långsamt till. Scali stod med hunden under armen och undrade vad han skulle göra om Leclerc började gå bärsärkagång. Han var säkert stark, den där gorillan med de alltför långa händerna och det stripiga clownhåret. De närvarande pelikanerna iakttog Leclerc på försiktigt avstånd, fientligt stämda och förtjusta på en gång. Attignies hade först gått ut men kom

tyst igen. Scali förstod att det var för att ge honom en handräckning om det skulle behövas. Han satte slutligen ner hunden på marken.

Medan man lossade på Leclercs band hade denne börjat hålla tal:

”Just det ja! Jag är en hård djävul, ja! Det är fördelen med min sort. Den sorten som gör alla revolutioner, förståu! Ja, du får ursäkta mig, men småpiloter av din sort och alla andra halvpensionerade småstadsdignitärer ger jag fan i. För enkla! Jag är gammal kommunist, jag, och ingen galonkäft eller revärkorv. Jaså, du vill förklara alltihop för mig, du, va! Har du fått stora pippi, va? Jag vet vad för sorts folk Franco har! Sedan Wrangels armé och alla andra deklasserade kom och började konkurrera med oss taxichaufförer i Paris ... Fick man nog veta redan före Franco! Åtminstone en gammal kommunist från före kriget som jag!”

”Från före partiklyvningen ja”, sade Darras lugnt. ”Det är bra det där, men vi vet att du ingenting har med partiet att göra. Det hindrar inte att du kan vara bra ändå, men med partiet har du ingenting att göra.”

Hans fot var numera läkt, och föregående dag hade han och Scali utfört en uppgift av samma slag som den Leclerc inte klarat.

Leclerc såg på dem bägge, på Scali med hans runda glasögon, hans byxor som var för långa och korvade sig, hans uppsyn av amerikansk komiker i en flygfilm, och på Darras med hans platta, rödbrusiga ansikte, vita hår, lugna leende och brottarbringa. Kulspruteskytten och mekanikern teg.

”Jaså, det har blivit en partifråga nu? Bad du att få se mitt partikort när det gällde bombningen av gasverket i Talavera kanske? Jag är för mig själv. Jag är kommunist för mig själv. Det är hela saken. Bara jag får vara i fred för mig själv. Jag avskyr alla krokodiler som kommer för att hugga sig ett stycke av mitt revbensspjäll! Förståu? Va? Talavera, var det du det? Var det du det, Talavera?”

”Alla människor vet ju att det var du”, sade Scali och tog honom under armen. ”Bry dig inte om det, kom och lägg dig.”

För honom som för Magnin framstod Leclercs flykt snarare som en olyckshändelse än som feghet. Och att han i detta ögonblick hängde sig så fast vid minnet av Talavera rörde Scali. Men det finns alltid någonting motbjudande i ett raseriutbrott, i synnerhet i en berusad människas. Och i raseriet fick Leclercs komiska ansikte någonting djuriskt som rörde sig i de utspärrade näsborrarna och de uppsvällda läpparna.

”Kom och lägg dig”, sade Scali ännu en gång.

Leclerc sneglade på honom med halvslutna ögon. Under den rusiga masken tittade plötsligt någon slug gammal bonde bland hans förfäder fram.

”Du tror kanske att jag är full, va?” sade han och sneglade som förut på Scali. ”Nå, det har du för resten rätt i. Vi går och lägger oss.”

Scali tog hans arm. Halvvägs upp i trappan vände han sig om och sade:

”Men er ger jag fan i allesammans! Jäkla boss!”

En trappa upp omfamnade han Scali och började snyfta.

”Jag är inte feg, begriper du det, jag är inte feg ... Men det är inte slut ännu, det är inte slut ännu ...”

Under kausion av spanska ambassaden i Paris hade Nadal kommit för att göra ett reportage om pelikanerna. Somliga ställde sig till förfogande med låtsad överlägsenhet men i själva verket djupt smickrade. Besättningen på *Marat*, Darras, Attignies, Gardet och andra, höll på med att formulera en deklaration. Jaime Alvear var i hotellets matsal tillsammans med Scali. Ett par mörka glasögon hade efterträtt bandaget. Eftersom han ansåg det onödigt att blanda sig i samtalet satt han i skymundan och hörde på radio vid ett av de nattsvarta fönstren som vette mot flygplatsen. House hade dikterat tre spalter.

Nadal var en liten undersätsig, krushårig grabb med nästan violblå ögon. Han skulle nog ha kunnat duga till gigolo om inte allt hos honom varit alldeles för runt. Ansiktet, näsan och till och med det alltför lockiga håret. Han hade hört talas om Leclerc som den mest pittoreska av pelikanerna. Men för Leclerc var journalister inte mera värda än flugsmuts. Om en dylik skulle fråga honom om något — ”så ursäkt, förståu, men såna måste man slå på käften”. För övrigt låg han till sängs.

Attignies kom med deklarationen från besättningen på *Marat*.

”Vi har inte kommit hit för att vara med om äventyr. Partilösa, revolutionärer, socialister eller kommunister, alla är vi beslutna att försvara Spanien och beredda att kämpa på effektivast möjliga sätt, vilka förhållandena än må bli. Leve det spanska folkets frihet!”

Det var alls inte vad Nadal ville ha. Hans tidning lästes bland annat av mer än en million arbetare. Tidningens ägare ville följaktligen ha en smula liberalism, några små lovtal över de sympatiska flygarna (de franska först och främst), pittoreska detaljer om de värvade, några känslorfraser om de andra, en skvätt tårar åt de döda och svårt sårade (synd att inte Jaime ville stå till tjänst, men när allt kom omkring var han ju bara spanjor) absolut ingen kommunism och av övriga politiska åsikter det minsta möjliga.

Och så ville han för sin personliga del gärna samla litet material av det erotiska slaget. Det mest intressanta i ett romaneskt reportage är det lyckliga slutet.

Han höll just på med storskrävlarna. Han lät inte lura sig: det var dikt. Varenda idiot har en romanförfattare inom sig, tänkte han. Man behöver bara välja mellan dem. Det började med att någon (dock inte alltför högt) talade om ”mina karlar”. När reportern antecknat färdigt kom han att tänka på Kiplings: ”Låt oss nu gå till andra sidan och höra flera lögnar.” Vilket han gjorde.

Han övergick alltså till dem som deserterat från franska eller engelska armén för att kunna komma hit. Flera hade gift sig här, och med några ord om att hans tidning hade stor kvinnlig läsekrets lurade han av dem deras hustrurs fotografier. Sedan tog han itu med de värvade ”championjonerna”, sådana nämligen som skjutit ner mer än tre fascistiska maskiner. De talade om sig själva som ”krigarna” och om de frivilliga som ”politikerna”, men de bluffade inte. De visade honom sina journaler om också med en viss försiktighet. Sedan tog han några som anlagt typen misstänkt figur, och vad som återstod av värnpliktsskolkare. De frivilliga lät han vara; de var mindre pittoreska och ljög inte tillräckligt.

Han höll just på med att göra utdrag ur en journal, och hälften av en pastiljask som han varit oförståndig nog att visa hade redan hittat vägen ner i Pols fickor, då sorlet saktade av och allas spända uppmärksamhet kom honom att se upp.

Det var Leclerc som kom nerför trappan, kutryggig och med munnen dragen på sned. Hans svarta testar stack fram under den gråa mössan som åter kommit till heders, han hade ett ganska oroväckande leende under näsan och längre armar än någonsin. En kulspruteskytt på *Pelikan I* anropade honom.

”Kamraten här är skriftställare”, sade han och visade på reportern. ”Kom och drick ett glas med din kollega!”

Leclerc satte sig.

”Jaså, du är också skriftställare, ditt lilla pundhuvud? Vad skriver du då?”

”Nyheter. Och du?”

”Romanserier. Men jag har varit skald också. Jag är den enda skald som har sålt ut hela sin diktsamling vid ratten. När nattugglorna hade fått tag på en färsk eller full turist brukade dom klå honom på pengar, men det gjorde aldrig jag utan jag prackade på honom min diktsamling i stället. Den var det ju i alla fall hederligt arbete bakom. Femton francs bara. Upplagan tog slut. Ikaros vid ratten hette den. Ikaros var både för poesin och flygningen, förståu!”

”Vad skriver du nu?”

”Jag har lagt upp. Nä, jag ritar med kulsprutor i stället.”

”Vad har ni för slags kulsprutor?”

När Attignies och Darras fått sin deklaration färdig hade de gått och satt sig hos Scali och Jaime vid radion. Jaime satt nästan jämt vid radion nu sedan han blivit blind. Darras, som inte alls tyckte om Nadals sista fråga, reste sig upp.

Men det var ingen fara; komedin fortsatte utan avslöjanden. Leclerc var inte jaktflygare och hade inte tagit i en kulspruta sedan han kom. Nadal satt och rökte sin pipa med en min av gammal förståsigpåare men begrep ingenting av Leclercs förklaringar eftersom han inte visste att de spanska Lewismodellerna hade magasin i stället för patronremсор.

”Så att ni trivs här?” frågade han.

”Det är verkliga livet, gosse ... Vad har man i Paris att göra? Trafikflygare! Vad är det annat än leksakschaufför? Och är man radikal har man ingen chans ... Bli tallriksslickare? Nä, här är en karl en karl. Det var till exempel jag som ordnade Talavera förståru. Det kan du fråga vem som helst om — gasverket färdigt som en biff! Fick Franco! Det var jag som hejdade Franco, förståru! Haru förstått, va? Och titta på grabbarna runtomkring! Det är i alla fall inga som går att kasta ut i första taget!”

Kring den enorma ugnen, som stod längst in i salen, sysslade köksmästaren och hans familj som vanligt under revolutionsaffischerna, och några pelikaner gick fram för att utverka extra tilldelning.

Attignies hörde på Leclerc och reportern med ena örat och på radion med det andra. Han iakttog nyfiket hur de två männen förhöll sig till varandra. I två minuters tid hade Leclerc rullat små brödkulor som han sprätte i väg nästan mitt i ansiktet på den andre. Och hans röst var långtifrån så hjärtlig som hans ord.

”Talavera gjorde jag med en Orion, om du förstår vad jag menar. Det här är tjurfäktingarnas land och vi har en hopar kalvar. Och med våra kalvar har vi klarat biffen. Förståru, va?”

Och en brödkula hamnade på reporterns näsa. Attignies följde spelet, mer och mer förbryllad. Nadal låtsades skratta men beslöt inom sig att hämnas i sin intervju.

”Vad hade du för vapen i Talavera?” frågade han.

”Dadlar! En kulspruta stucken genom fönstret och dasshålet uppsågat så man kunde kasta bomber genom det.”

”Och en Hotchkiss på trefot, flygmodellen”, sade Gardet allvarsamt.

”Vi hade samma sort på Villacoublay”, förklarade reportern med en sorgset nedlåtande gest, som skulle uttrycka hur skamligt det var att låta folk slåss med sådana vapen. Den av Gardet beskrivna modellen existerade emellertid inte, och pelikanerna skrattade i mjugg.

”Tyst!” ropade Attignies plötsligt.

Hallåmannen på den rebellstation han hade inne (överföring från Sevilla?) hade just ropat: Flygnytt och Jaime vred på starkare.

Våra maskiner har bombarderat de röda linjerna med stor framgång och drivit tillbaka milisen från Carabanchel till Madrid.

Staden bombarderades klockan 3 och klockan 5 utan att det röda flyget visade sig.

Fem regeringsplan har under dagen nedskjutits i våra linjer.

Vi har tidigare meddelat vår avsikt att snarast möjligt oskadliggöra den kände desertören och sovjetagenten Magnin. Hans maskin har i dag nedskjutits i våra linjer. Alla ombordvarande dödades. Den för sina illdåd kände Magnins kropp har identifierats i Getafé. Må detta bli till varning för de efterlevande!

Godnatt.

Pelikanerna såg på varandra.

”Bry er inte om det!” ropade Scali. ”De blandar ihop.”

Nadal började göra förfrågningar, men förstod snart att det inte var lönt att envisas. Även de missnöjda iakttog en vidskeplig och fientlig tystnad när ämnet vidrördes. Nästan alla antog att det gällde *Jaurès* och Carnero med besättning. Men Magnin hade landat i Albacete och ingenting hindrade att han kunde varit med på Madridfronten under eftermiddagen.

”Hur vet du att de blandar ihop, din palt?” brummade Leclerc.

Scali visste det ur säker källa. Eftersom han kände oväder nalkas hade han på eftermiddagen ringt till Magnin och bett att han skulle komma till Alcalá samma kväll.

Men Magnin var redan mera inne i saken än Scali själv. Sembrano hade ringt direkt till honom och givit honom flera detaljer än han givit Scali. Leclerc hade suttit dödfull och okvädat de spanska flygarna. Det fanns visserligen sådana som höll sig undan i Valencia, men de andra utträttade i sina usla maskiner dagligen vad Leclerc skröt med att ha gjort en enda gång i Talavera och det visste han mycket väl. Sedan hade han förklarat för de spanska mekanikerna runtomkring att kriget var förlorat och att de reparerade maskinerna skulle störta — och allt detta bara för att han skämdes över sig själv. Å andra sidan kunde Scali berätta för Magnin att Leclerc efter sin återkomst gått och tagit den ena pelikanen efter den andra avsides och sagt dem samma sak. Och det fanns många som tyckte om honom för hans pittoreska uppträdande och hans ibland ärligt menade frikostighet, som bottnade i ett stort behov av att bli omtyckt. Hans egen besättning hade börjat prata likadant som han.

Scali blev till en början förvånad över att de gjorde gemensam sak. Han kunde vara skarpsinnig då det gällde att bedöma människor av sin egen sort, intellektuella människor. Men han förstod sig inte på Leclerc. Gardet hade redan fäst hans uppmärksamhet vid att besättningarna måste ta in en ny var gång någon blev sårad och att de valt folk efter sin smak och småningom blivit kottierier — att vidare Leclercs besättning saknat förutsättningar att bedöma hans manöver på grund av den dåliga sikten och att dramat nu börjat växa dem över huvudet. Leclerc kunde inte förlåta sig själv att han flytt och försökte nu dra med sig alla han kunde påverka i den allmänna modlösheten. Det var honom, likt alkoholen tidigare, en bitter tröst.

”Magnin ringde hit klockan sju”, svarade Scali.

Men alla undrade om han talade sanning eller bara ville lugna dem.

Det blev en ganska lång tystnad som slutligen bröts av journalisten.

”Varför kom du hit?” frågade han Leclerc med pennan i högsta hugg. ”För revolutionens skull?”

Leclerc såg snett och ondsint på honom.

”Angår det dig? Jag är en radikal som har tagit värvning, det vet alla. Men om jag är här så är det också för att jag är hårdkokt. Jag har hållit i grepen länge jag. Resten får sillmjölkar och melankoliker och journalister sköta. Var och en sin smak, förståu! Va?”

Han var magrare än någonsin, näsborrarna stod utspärrade, håret stretade åt alla håll och pannan var rynkad. Bakåtlutad och med aphänderna knutna kring en butelj rödvin höll han hela bordet i spänning; en känsla av obehag smög sig allt tätare inpå de närvarande. Gardet gick fram till Jaime, strök det borstiga håret framåt och log.

”Om Magnin av svaghet eller feghet låter bli att kasta ut de där gossarna”, sade Attignies till honom, ”så kommer de att skämma hela flottiljen. Vad är det med honom nu? Är det bakruset som slår upp?”

”I alla fall så börjar han gå mig på nerverna; jag tycker inte om att slåss tillsammans med nyckfulla karlar. För ögonblicket kråmar han sig och spelar hjälte i alla fall. Ljligt!”

”Han är arg på journalisten för att han själv spelar komedi. Titta bara. Just nu hatar han honom.”

Nadal förstod att det kunde sluta illa, beställde en omgång för hela bordet, tog sina anteckningar och smet sin väg, liten och slipad och med den martialiska pipan mitt i det sluga leendet.

”Jag är inte full”, sade Leclerc. ”Revolutionen ...”

Det var tydligt att han tänkte säga: ger jag fan i. Men han vågade inte. Inte så mycket för

kamraternas skull — dem skulle han gärna ha retats med. Men bortom de två gardinlösa fönstren låg Madrid.

”När Magnin kommer”, sade Gardet till Scali, ”så säg honom att med *Marat* och dig och en hel del andra kan vi i varje fall bilda stöttrupper.”

”Far du till Madrid ikväll?” frågade Jaime på samma gång. ”Ja, García har speciellt skickat efter mig”, sade Scali.

”Då skulle jag vilja att du gick upp till min far. Och tog honom med dig hit.”

Scali visste att Jaimes far var en gammal man. Jaime gav inga skäl för sitt uppdrag. Han hade aldrig tagit sig friheter på grund av sin blesstyr.

”Jag ska gå dit.”

”Hör du Scali, när ska maten bli bättre?” frågade Leclerc.

”Har motgången gjort dig till finsmakare?” undrade Gardet från andra ändan av bordet och log ett fientligt leende som blottade de små spetsiga kattänderna.

Leclerc såg på honom men sade ingenting.

”Och hur är det med våra kontrakt?” frågade bombfällaren på *Pelikan I*.

”De har inte kommit tillbaka från flygstaben än”, sade Scali.

”Jag brukar inte käfta ... Men om jag i alla fall hade blivit dödad i dag, vad skulle det då ha hänt med mitt kontrakt?”

Bombfällaren verkade på en gång demonstrant och offer där han stod med sina små ögon uppspärade på vid gavel och händerna patetiskt tryckta mot bröstet vid löjtnantsstjärnorna som han fått sydda på den blekblå läderjackan dagen efter sitt bröllop i Barcelona. I elektrisk belysning är han ännu mer lik en tekanna i en tecknad film än i dagsljus, konstaterade Gardet inom sig.

Scali ansåg att man inte jämt borde ta kamraterna på så blodigt allvar, och i allmänhet gick det bra. Men i kväll ...

”Pengarna skulle ha utbetalats till din hustru. Sluta med det där!”

”Och hur ska man veta att inte Franco är i Madrid innan dess?”

”I så fall hoppas jag att han arkebuserar dig”, sade Gardet och strök sitt borstiga hår. ”Utan både pesetas och kontrakt.”

Om ”kontrakten” utgjorde en källa till söndring mellan frivilliga och värvade brukade likväl de tillsammans upplevda farorna binda dem så mycket fastare vid varandra. Men i kväll började de frivilliga tycka att det gick för långt.

”Och varför kommer det inte tillräckligt med jaktplan?” frågade mekanikern på *Pelikan I*.

”De sårade får inte den vård de borde ha”, sade House.

Även om kungen av England själv kommit och hämtat honom från Madrid skulle han ha varit missnöjd.

”Det här är inget ordentligt jobb”, sade Leclercs kulsprutechef. ”Inte nog med jaktplan, inte nog med bombplan, dålig materiel och ärtbössor!”

Men de spanska flygarna gick ner och besökte själva luftvärnet med sina förhistoriska Bréguet-plan.

Attignies gick åter förbi Leclercs bord och hörde i förbigående:

”Vilket inte hindrar att ingen har sett honom sen i morse.”

”... paff! Och allihop på en gång! Som man hade kastat en näve folk ut i luften!”

”... såg aldrig något liknande ens i kriget.”

”... men det värsta var *Jaurès* som gick mitt itu.”

”... och dom svinen måste ha följt Carnero med sina kulsprutor när han föll.”

”... fallskärmen, var det Carnero?”

”...Magnins fallskärm med Carnero under.”

”... förut gick det an men vad vill ni man ska göra mot spärrelid med avståndsmätare? Det är inte luftstrid längre!”

”... men det värsta var maskinen som gick mitt itu.”

”... vad som fattas är framför allt organisation. Alla borde diskutera kvällen förut vad som ska göras nästa dag.”

”... och grabbarna ut som ärtor ur en näve, förstår du, maskinen slängde ut dem som en näve. Och jag ...”

... att han är högfärdig, Magnin, det är en sak. Men även om han vill begå självmord behöver väl inte alla ...”

Skammen verkar upplösande, tänkte Attignies. Han, som stod i harmoniskt förhållande till sin tankevärld, tyckte det hela var löjligt på samma gång som djupt sorgligt. När han tänkte på republikens stackars hundratal av värvade utlänningar och nu såg några av dem framför sig, gick tanken oemotståndligt till de tusentals italienarna, tyskarna och de långa linjerna av morer med sina Jesu-Hjärtaemblem. Fyrtiotusen morer för så och så mycket om dagen — och bakom dem ett helt krigsråd! Hur långt kan man lita på folk? Men när man nu ville lita på att folket till och med skulle gå i döden — var det då riktigt att välja ”specialister” som ruttnade inombords och redan var döda? Men någonstans i Albacete eller Madrid formerades väl som bäst de första internationella brigaderna ...

Gardets röst skar igenom det dova sorlet.

”Ett ögonblick”, sade han där han satt på bordet med framskjutande hår och haka. ”Alla kräks ni er galla över rävar som kommer hit med pipan i käften, folk som inte far ut till linjerna en gång utan raka vägen till Paris för att göra jobbet svårare för Magnin, för att inte tala om vårt eget. Och det utan att veta ett dugg om svårigheterna. Och det passar er att hålla med sådana typer i kväll, va? Och allt är uruselt? Men säg mig en sak, små grabbar! Om ni vore på Francosidan, tror ni inte att ni då skulle ha hållit käft sedan en bra stund — och kanske till och med på grund av dödsfall?”

”Det är ju därför jag är här och inte hos Franco”, sade mekanikern.

Gigantisk, krushårig, purpurröd i ansiktet hoppade Pol upp och skakade pekfingret.

”Nej, min bästa herre. Det där går inte i mig. Ni försöker slå blå dunster i ögonen på oss. Att för det första höra dig kritisera Magnins arbete, Bertrand, du som är en hygglig grabb — det är ändå höjden ...”

”Har vi inte rätt att kritisera längre? Inte värdiga förstås!”

”Du kritiserar inte, du rackar ner. Och det gör du för att du tappade sugen. Märk att jag ingenting säger om det — jag är den sista att kasta sten på en kamrat för en olyckshändelses skull! Sönt kan hända. Vi vet allesammans att ni har gjort ert jobb i regel. Men jag vill bara påpeka att om ni just nu ska ha allting att vara dåligt så är det bara för att ni är missnöjda med er själva — ert prat går inte i mig. Det går inte i mig, så mycket du vet det! Du beklagar dig, du? Nämn en enda som kan ersätta Magnin, nämn ett namn bara! Och anta att det var riktigt, som det där svinet pratade i sin sockerbit, va? Att han ... att han inte kommer tillbaka? Nå?

Där har ni hela sanningen. Ni uppför er som ynkryggar, det är alltihop!”

Leclerc gick fram till Scali, lade båda nävarna på närmaste stol och såg honom hatfullt i ansiktet under allmän tystnad.

”För revolutionens skull gör var och en sitt jobb, har jag sagt! Men vad organisationen beträffar så djävlar! De skickar hit oss för en expedition och glömmer oss sen här i hela två dar! Fyrtioåtta timmar utan ett rakblad! Det räcker! Förståu, va?”

Scalis blick fick ett föraktfullt uttryck bakom glasögonen och han svarade inte.

”Verkligen?” hördes en röst från andra änden av salen. Den kom dem att vända sig om.

Sedan Jaime för sista gången steg ur en flygmaskin hade han inte talat annat än någon gång med ett par kamrater i sänder, vid bordet eller i ett hörn. Han tycktes plötsligt ha återfått sin röst som

fordom alltid brukade sjunga. Men nu var den dov som om också den på något vis blivit blind.

Alla visste att de riskerade att bli sårade som han för var gång de gick upp. Jaime var deras kamrat men också den mest hotande bilden av deras möjliga öde. Hans stora näsa sköt fram under de mörka glasögonen. För att ingen skulle se hur han trevade sig fram, höll han med handen under bordsskivan och skred förbi den ena tomma tallriken efter den andra; alla pelikanerna vek undan som om de varit rädda att röra vid honom.

”Och de som är i skyttegravarna”, sade han lågt, ”tror du de har rakblad?”

”Du”, mumlade Leclerc mellan tänderna, ”du är en Internationalens riddare. Men låt oss andra vara i fred.”

Scali stod vid väggen en fyra, fem meter till vänster och hissade upp sina uniformsbyxor, som verkligen var för långa. Han släppte inte Leclerc med blicken. Denne lät Jaime fortsätta längs bordet och dök i stället på Scali.

”Jag har nog av skjutbanebössor”, sade han. ”Nog! Jag har kullager mellan bena jag! Och jag leker gärna tjur men inte hök och duva. Förståu, va?”

Fullständigt modlös ryckte Scali på axlarna.

Leclerc ryckte i sin tur på axlarna för att härma honom, rasande och med sammanbitna tänder.

”Jag ger fan i dig! Hör du det va? Jag ger fan i dig!”

Han såg honom äntligen rakt i ansiktet med förvridna drag.

”Jag med”, sade Scali tafatt. Varken gräl eller befäl var hans starka sida. Han var intellektuell nog att inte bara vilja förklara saker utan även övertyga. Han hade fysisk motvilja mot slagsmål, och Leclerc, som instinktivt kände denna motvilja, trodde att den berodde på rädsla.

”Nej, det är jag som ger fan i dig! Inte du. Förståu! Va?”

Pol mindes dagen då de alla stått tillsammans och väntat på den första lasten sårade.

”Salud!” ropade plötsligt Magnin och viftade upp och ned med knytnäven som med en näsduk. Hans ena mustasch pekade nedåt i blåsten.

Förbi ansikten som speglade fiendskap, lättnad eller falsk tankspriddhet gick han ända fram till Leclerc.

”Vad hade du i termosen?”

”Ingenting! Det är lögn att jag var full!”

Leclerc protesterade, våldsamt indignerad över den orättvisa beskyllningen för fylleri, men i hemlighet förtjust eftersom han väl behövde ett sken av orättvisa även över beskyllningen för flykt.

”Ingenting? Det var dumt av dig, det”, sade Magnin som föredrog onyktra förare framför modlösa.

Leclerc hejdade sig häpen, som om han plötsligt tappat spåret. ”Besättningen på *Pelikan I* återvänder omedelbart till Albacete”, ropade Magnin. ”Lastbilen står utanför dörren.”

”Lastbilen? Vad för en lastbil? Varför inte lika gärna en handkärra? Jag vill ha ett ordentligt åk”, sade Leclerc, vars ansikte återfick sitt hatfulla uttryck. ”Får vi inte tid att packa en gång?”

”Packa vad för något?” protesterade bombfällaren. Alla visste ju att besättningen kommit i sin maskin utan att ha en tandborste med sig. Magnin ryckte på axlarna.

Han såg på Leclerc och hans män som nu hade skingrats. Om de hade stupat i morse, tänkte han, då skulle vi bara minnas det bästa hos dem. Ja, till och med om de stupade i morgon ... Blotta minnet av Marcelino var starkare än Leclercs köttsliga närvaro. Och han såg på dem alla — värvade och frivilliga — som om allt vad de sade och gjorde och allt vad de tänkte om sig själva bara var en tillfällig galenskap, en dröm från vilken de förr eller senare måste vakna med läderhuvan stramande kring pannan och lemmarna stela i flygardräkten, redan långt inne i dödens verklighet.

Leclerc dök fram till Magnin på samma sätt som tidigare till Scali. Fastän hans ansiktsuttryck

knappt hade växlat stod hatet ännu tydligare att läsa i det. Den rynkade pannan tycktes ha blivit ännu längre.

”Jag ger fan i dig, Magnin.”

De håriga händerna skälvde i slutet av de långa aparmarna. Magnin sköt fram ögonbryn och mustascher, och hans pupiller blev egendomligt orörliga.

”Du får din sold i morgon och ger dig av till Frankrike. Och du sätter inte din fot i Spanien mer. Det är hela saken!”

”Jag kommer tillbaka när jag vill! Och det utan kontrakt ändå! Förbannade galonkorv, stora käft ... Jag har tillhört legionen jag, det går inte att behandla mig hur som helst ...”

Scali, Attignies och Gardet ställde sig vid Magnins sida. Jaime stod lutad mot bordet med sina mörka glasögon.

”Jag vill ha ett ordentligt åk”, återtog Leclerc och darrade mer och mer på handen. ”Har'u fattat, va?”

Med snabba steg gick Magnin mot dörren, likgiltig och framåtlutad. I salen hördes nu endast slamrandet av köksmästarens gaffel. Alla följde Magnin med blicken. Han öppnade dörren och sade något till vinden som i rasande tempo sopade fram över Alcaláfältet.

Sex beväpnade stormgardister trädde in.

”Besättningen på *Pelikan I*”, upprepade Magnin.

Leclerc gick först, besluten att in i det sista spela en huvudroll.

Tystnaden hängde kvar. Man hörde bilen starta och motorbullret avlägsna sig tills det förlorade sig i vinden. Magnin stod kvar i dörren. När han vände sig om började ett slammer av glas och tallrikar, ett sorl av nysningar och utrop ungefär som på teatern när publiken andas ut efter en akt. Magnin gick fram till bordet, tog en kniv och tycktes skära av spänningen när han klingade mot ett glas för att begära ordet.

”Kamrater”, sade han i samtalston, ”ni stod nyss och såg mot den där dörren. Femton kilometer åt det hållet ligger morerna. Två kilometer från Madrid. Två.

När fascisterna befinner sig vid Carabanchel är ett uppförande som det ni nyss bevittnade kontrarevolutionärt.

Allesammans passerar franska gränsen i morgon.

Från och med i dag har vi uppgått i spanska flygvapnet. Alla får skaffa sig uniformer till måndag. Alla kontrakt är uppsagda. Darras blir chef för mekanikerna, Gardet för kulspruteskyttarna, Attignies blir politisk kommissarie. De som inte gillar arrangemanget ger sig av i morgon bittida.

Historien med *Pelikan I* är glömd. Vi behöver alltså inte minnas mer än vars och ens goda sidor innan ... det där. Låt oss dricka deras skål.”

Hans ton gjorde skålen till en avskedsskål, som uteslöt varje tanke på återvändo.

”Förtroendemännen samlas i mitt rum”, sade han när alla satt ner sina glas.

Magnin förklarade för dem hur han tänkte reorganisera flottiljen. ”Men hur ska vi få folk nog?” frågade Darras.

”Genom internationella brigaden. Jag stannade i Albacete just för den saken. Det är uppgjort. De har några stycken militärflygare och ganska många arbetare från flygindustrin. De skickar oss från och med i morgon alla som på något sätt har haft med flyget att göra. Ni får pröva de där karlarna, var och en efter sin specialitet. Det blir nog fler än vi behöver. Vad disciplinen angår så är åtminstone trettio procent kommunister. Här finns ju två kommunistiska förtroendemän. Ni två får komma överens med dem.”

Magnin mindes Enrique.

”Och jaktflyget?” frågade Attignies.

”Jag tror det kommer att bli jaktflyg.”

”Tillräckligt?”

Det kunde inte vara annat än ryska maskiner han väntade på. ”Ska ni inte gå in i partiet?” frågade Darras.

”Nej. Mina åsikter stämmer inte med kommunistiska partiets.” Gardet måste övertalas:

”När kulspruteskyttarna inte klarar jobbet ger jag dem ett handtag. Det går bra på det sättet, de litar på mig. Kommendera har jag ingen lust att göra.”

”Men om inte de som kamraterna litar på tar hand om disciplinen, vem ska då göra det?” frågade Darras.

Så småningom gav Gardet med sig.

”Kom ni via Madrid?” frågade Attignies Magnin.

”Nej. Men jag fick just telefon att de slåss i förstäderna.”

Femte kapitlet

Krigsministeriet stod tomt, regeringen hade övergett Madrid för Valencia. I väntrummet gyllene fåtöljer satt en ensam fransk major, som kommit för att erbjuda sina tjänster. Klockan var elva. De vita marmortrapporna, som täcktes av väldiga blommiga mattor, upplystes bristfälligt av ljus som stod direkt på marmorn i sitt stelnade stearin. När ljusen en gång slocknade i sina små stearinpölar skulle mörkret härska i det monumentala trapphuset. Det enda i hela byggnaden som då fortfarande skulle vara upplyst var översta våningen där Miajas officerare höll till, samt underrättelsetjänstens expedition.

Scali satte sig och García öppnade en pärm utan etikett. Vid Carabanchel hade fascisterna hejdots.

”Ni hittar bra i Madrid, inte sant, Scali?”

”Rätt bra.”

”Vet ni var Plaza del Progreso är?”

”Calle de la Luna, Toledoporten, Calle Fuencarral, Plaza de Callao?”

”Jag har bott på Plaza de Callao.”

”Calle del Nuncio, Calle de los Bordadores, Calle de Segovia?”

”Inte den andra i ordningen.”

”Nå. Jag ber er svara på den fråga jag nu ska göra först när ni har tänkt efter noga. Är det möjligt för en utomordentligt skicklig flygare att i en följd träffa de fem punkter vi nämnde först?”

”Vad menar ni med träffa? Träffa husen i närheten?”

”Träffa öppna gatan framför husen utan att en enda gång skada ett tak. Och av gatan alltid själva körbanan. Och alltid på ställen där det stod köer. Det vill säga på Plaza de Callao var det en spårvagn.”

”Spårvagnen var naturligtvis en slump.”

”Möjligt. Men annars?”

Scali funderade med blicken dold bakom glasögonen och ena handen i sin kalufs.

”Hur många bombnedslag?”

”Tolv.”

”Det skulle vara en vanvettig tur. De andra bomberna då?”

”Det var inga fler. Tolv stycken rätt på målet: kvinnoköerna utanför några livsmedelsbutiker och lekande barn vid Toledo-porten.”

”Jag försöker svara på er fråga ... Men om jag ska vara uppriktig är min första ingivelse att betvivla era uppgifter. Inte ens om man flög mycket lågt skulle det gå.”

”Planet gick säkert mycket högt, för man hörde inte motorerna.” Ju besynnerligare frågorna blev

desto oroligare kände sig Scali, ty han visste hur samvetsgrann García brukade vara.

”Men det där är ju rena skämtet ...”

”Ni måste förutsätta att det var en utomordentligt skicklig bombfällare. Man måste till exempel räkna med de bästa resultat som har nåtts vid tävlingar mellan officerare i någon av världens modernaste arméer.”

”Det hjälper inte. Saken är otänkbar. Var det någon som såg planet?”

”Nu tror sig folk ha sett det. Men inte första dagen. Och ingen har hört det.”

”Då är det inget flygplan. Fascisterna har en långskjutande kanon som vi inte vet om. Det är historien med Tjocka Berta en gång till.”

”Men om det vore ett flygplan, hur skulle ni då förklara nedslagets precision?”

”Det kan jag inte. Ge order om en uppstigning i morgon om ni vill. Jag ska föra er över Calle de la Luna på önskad höjd. Ni ska få se att det hela antingen är omöjligt eller att vem som helst kommer att kunna se planet lika tydligt som man ser en bil man blir överkörd av. Det blåser, och föraren kan inte ens följa gatan utan slingerbultar.”

”Även om föraren vore Ramon Franco?”

”Även om det vore Lindbergh.”

”Bra. En annan sak. Här har jag en karta över Madrid. Ni ser nedslagen, det är de röda cirklarna; de här strecken hoppas jag ni kan bortse ifrån ... Ger er kartan några idéer?”

”Den bestyrker bara vad jag har sagt. Gatorna är inte parallella, alltså måste bombfällaren någon gång ha haft vinden tvärs. Och att under sådana förhållanden tro sig kapabel att träffa en viss punkt på en viss gata i ett första nedslag vore ...”

Scali lade pekfingret mot pannan för att antyda: vansinne.

Kära Scali, tänkte García. Hur skulle en granat från en fjärrskjutande kanon med sin relativt låga nedslagsvinkel kunna träffa gator som går åt olika håll utan att snudda vid en enda husvägg?

”En sista fråga”, sade han. ”Är det möjligt — vi tänker oss hela tiden en mycket skicklig förare — att under vissa väderleksomständigheter flyga över Madrid på lägre höjd än tjugo meter? Jag kan tillägga att vädret var dåligt.”

”Otänkbart.”

Namnet Ramon Franco hade ingivit Scali misstanken att det rörde sig om bombningen den 30 oktober.

García blev ensam. Han hade frågat artilleriofficerare och fått svar att ett bombardemang med dylikt resultat var uteslutet på grund av projektilens nedslagsvinkel. För övrigt härrörde skärvorna man hittat inte från granater utan från bomber. García såg ångestfullt på fotografierna av nedslagen. Alldeles vid trottoarkanterna ... Andra militära instanser hade gjort anteckningar på dem, till exempel följande: ”Bomben har icke kastats från större höjd än högst tjugo meter.” García hade nämligen inte förrätt för teknikerna vad det rörde sig om.

Själv kunde han tyvärr anse problemet som löst. Det var varken en kanon eller ett flygplan utan ”femte kolonnen” som trätt i verksamhet. Tolv bomber vid samma klockslag. Inte utan framgång hade han kämpat mot spökbilderna, de kulsprutebeväpnade fascistbilarna som nattetid rusade omkring i Madrid, kämpat mot krypskyttarna som i gryningen besköt milismännen genom fönsterluckorna, kämpat mot allt som ligger i ordet inbördeskrig. Men då var det i alla fall än så länge krig — en osynlig som skjuter på en obekant. I detta fall hade ägaren av handen som kastat bomben sett ner på kön av kvinnor utanför livsmedelsbutiken eller på barnen och de gamla ute på torget. Att det var kvinnor som massakrerades gjorde honom inte brydd — det behövdes bara att det var en kvinna som kastade bomben. Skonsamhet mot kvinnor är ett manligt drag. Men barnen ... Som alla andra hade García sett fotografierna.

En av hans kolleger som varit i Ryssland hade i följande ordalag sammanfattat sabotageproblemet: ”Hatet mot maskinen är en ny känsla, och när man sätter in ett folks hela

kraft och framåtanda i arbetet, framsuggererar man just därigenom hos de inre fienderna ett fysiskt hat mot sådant arbete ...” I Madrid fanns det nu fascister som hatade folket, om vars existens de kanske för ett år sedan inte haft en aning. De hatade så intensivt att de inte ens i en skara lekande barn på en öppen plats såg annat än folket.

Säkert gick nu de tolv slaktarna och väntade på segern. På mönsterfängelset hade fångarna sjungit fascisthymnen i eftermiddag ...

Och själv måste han tåla. Han visste att det inte är värt att reta upp djuret i människan. Om tortyr är vanlig i krig beror det bland annat på att den framstår som den enda möjligheten att återgälda svek och grymheter. Att tala vore att knuffa detta episkt kämpande folk, vars rop nådde honom med vinden, ett första steg utför djuriskhetens trappa. Det barrikadrusiga Madrid fick fortsätta att tro på Ramon Francos bragder. Gäller det att hämnas illdåd blir massan lika lätt omtöcknad som någonsin en enskild människa.

Underrättelsetjänsten och polisen fick klara upp saken på egen hand, som vanligt ... García tänkte på Gran Via i forna dagar, när boulevarden låg i aprilmorgnarnas ljus med sina skyltfönster, sina kvinnor som ingen tog livet av, sina kaféer där sockerstängerna smälte som snö i vattenglasen och kopporna stod fyllda av kanelströdd choklad. Och nu satt han i detta övergivna palats, ansikte mot ansikte med en outhärdlig värld.

Kriget må sluta hur det vill, tänkte han, men vad skall det bli av den efterföljande freden, så som hatet vuxit. Och vad skall det bli av mig i allt detta krigande?

Han drog sig till minnes att det fanns människor som hade moraliska problem, runkade på huvudet, tog sin pipa och reste sig tungt för att gå till polisens annex.

Sjätte kapitlet

En mager, kutryggig gestalt gick ensam upp för den väldiga trappan; det var Guernico som kom för att be om hjälp för ambulanstjänsten som han försökte organisera om. Vad han organiserat under Toledotiden blev litet och betydelselöst i och med att kriget närmade sig Madrid. I ministeriets bottenvåning var det redan nästan mörkt; där fanns vapenrustningar, och den katolska författaren, som rörde sig ensam i den vita trappan, lång och ljusblond som så många Velázquezporträtt, såg ut som om han stigit direkt ut ur en av dessa historiska rustningar och vore bestämd att åter träda in i den när dagen grydde. García hade inte sett honom på tre veckor. Han brukade säga att Guernico var den ende av hans vänner om vilken man kunde påstå att intelligensen tagit den kristna kärlekens form, och trots allt som skilde de båda vännerna åt var Guernico kanske den ende som García verkligen höll av.

De begav sig tillsammans på väg till Plaza Mayor.

På husväggar och neddragna järnjalousier gled skuggorna fram, böjda och parallella som pråmdragare; över dem rullade den tunga, rödbruna röken som kom vältrande in från förstäderna. Det är flykten från Madrid, tänkte García.

Men ingen av dessa skuggor bar några knyten. Alla gick snabbt i samma riktning.

”Staden har sitt nervsystem”, sade han.

En blind satt med sin trätallrik framför sig och spelade Internationalen. I mörklagda hus satt hundratusen fascister färdiga till språng, i väntan på morgondagen.

”Det hörs ingenting”, sade Guernico.

Bara steg. Gatan skälvde som en pulsåder. Morerna stod i södra och östra förstäderna, men vinden kom från staden. Inte ett gevärsskott, inte ens kanonen. Bara folkmassans rosslande genom tystnaden som gnagarnas under jorden. Och så dragspelet.

De gick bort mot Puerta del Sol, i riktning med de röda rökmolnen som drev fram på himlen och med den osynliga flod som till ingen nytta förde människorna till plazan, som om Carabanchels barrikader hade funnits där.

”Om vi hejdar dem här ...”

En kvinna grep Guernicos arm och sade på franska:

”Tror du vi måste ge oss i väg?”

”Det är en tysk kamrat”, sade Guernico till García, men han svarade inte kvinnan.

”Han säger att jag ska ge mig i väg”, återtog hon. ”Han säger att han inte kan slåss ordentligt om jag är här.”

”Han har säkert rätt”, sade García.

”Men jag kan inte leva om jag vet att han slåss här ... och om jag inte ens vet vad som händer och sker ...”

Ett annat dragspel tog upp Internationalen; man hörde svagt orden sjungas; det var en annan blind som satt med sin tallrik framför sig och fortsatte musiken där den förste slutat.

Alla är de sig lika, tänkte García. Om hon ger sig i väg kommer hon att känna sig fruktansvärt ängslig, men hon kommer att stå ut, och om hon stannar kvar kommer han att bli dödad.

Han kunde inte se hennes ansikte: hon var mycket mindre än han och doldes i skuggan av de förbigående.

”Varför vill du stanna?” frågade Guernico vänligt.

”Jag bryr mig inte om ifall jag dör ... Det värsta är att jag måste äta ordentligt, och här blir det omöjligt — jag väntar barn ...”

García hörde inte vad Guernico svarade. Kvinnan sögs upp i en annan ström av skuggor.

”Vad ska man göra?” sade Guernico.

Milismän i overall gick förbi dem. Några skuggor byggde en barrikad tvärsöver den upprivna gatan.

”Hur dags far du?” frågade García.

”Jag far inte alls.”

Guernico skulle bli en av de första som arkebuserades när fascisterna kom in i Madrid. García såg inte på sin vän, men han såg honom ändå där han gick bredvid honom, med sin lilla ljusa mustasch, sitt rufsiga hår och sina långa, smala armar, och denna försvarslösa kropp var rörande på samma sätt som barn var rörande, därför att den uteslöt varje tanke på strid. Guernico skulle inte slåss; han skulle bli dödad.

Varken den ene eller den andre talade om ambulanserna i Madrid; de var båda övertygade om att de inte existerade.

”Så länge man kan hjälpa revolutionen måste man göra det. Men det tjänar ingenting till att låta sig dödas, min vän. Republiken är inget geografiskt problem och löses inte genom att en stad blir intagen.”

”Jag var vid Puerta del Sol när Montañakasernen blev intagen, när de sköt på folkmassan från alla fönster. De som var ute på gatan lade sig ner: hela den öppna platsen var täckt av folk som låg platta och som de andra sköt på. Två dagar efteråt var jag på ministeriet. Framför porten stod en lång kö: det var kvinnorna som ville ge sitt blod till transfusionerna. Två gånger har jag sett det spanska folket. Det här kriget är spanska folkets krig, vad som än händer, och jag tänker stanna hos det där det är ... Här finns tvåhundratusen arbetare som inte har bilar att fara till Valencia med ...”

Guernicos hustrus liv och hans barns hade antagligen vägt tyngre för honom när han fattade sitt beslut än alla Garcías argument, och denne ville inte gärna tänka sig att deras sista samtal, om de inte skulle se varandra igen, skulle vara ett slags diskussion.

Guernico gjorde en gest med sin långa, smala hand:

”Det är ju möjligt att jag ger mig i väg i sista stund”, sade han.

Men García var säker på att han ljög.

Ett förvirrat trampande hördes längre neråt gatan; det tycktes föregå en skara som kom

springande genom ljust. ”Vägarbetarna”, sade García. De var på väg upp till det sista område som var fritt hitom Carabanchel, för att gräva skyttegravar eller lägga minor. Andra skuggor, suddiga i dimman, byggde en annan barrikad framför García och Guernico.

”De där stannar”, sade Guernico.

”De kan alltid komma undan på Gadalajaravägen. Men din våning och Förbundets lokaler, det är ju råttfällor.”

Guernico gjorde om igen samma gest som antydde att det inte var något att göra. Åter en blind, och alltjämt Internationalen: nu spelade de blinda ingenting annat längre. På varje gata byggdes samma barrikader av olika skuggor.

”Vi kristna författare har kanske större förpliktelser än andra”, återtog Guernico.

De gick förbi kyrkan vid Alcalá. Guernico gjorde en handrörelse åt det håller, och på hans röst kunde García höra att han log bittert.

”Efter en predikan hållen av en fascistisk präst i franska Katalonien över orden 'Gån icke i ok tillsammans med dem som icke tro' såg jag gubben Sarazola gå fram till predikanten, och predikanten gick sin väg. Sarazola sade till mig: 'När man har mött Kristus lämnar det alltid något spår; den där mannen är den första jag har sett skämmas här ...' ”

En lastbil for förbi, fylld av en mängd hopkurade milismän. Over dem stack gamla kulsprutepipor upp. Guernico återtog, med lägre röst:

”Men förstår du, när jag ser vad de gör, så är det jag som skäms ...”

En liten milisman med vessleansikte hejdade García just som denne skulle svara.

”I morgon är de här!”

”Vad är det där för en?” frågade Guernico halvhögt.

”En före detta sekreterare vid Magnins flottilj.”

”Ingenting att göra åt den här regeringen”, sade vesslan. ”Det har gått över tio dar sen jag gav dem alla uppgifter om massproduktion av maltafeberbakterier. Femton års forskning, och jag begärde inte ett öre: till antifascismens tjänst! Och de har ingenting gjort. Samma sak med min bomb. Och i morgon är de andra här.”

”Dra åt helsike!” sade García.

Camuccini hade redan försvunnit bland de nattliga skuggorna som i en fallucka; hans uppdykning och hans neddykning hade ackompanjerats av Internationalen för dragspel.

”Finns det många såna där hos Magnin?” frågade Guernico.

”I början fanns det ... De första frivilliga var allesammans lite tokiga eller lite hjältebetonade. Ibland båda delarna ...”

Alcalá var fylld av de historiska dagarnas atmosfär på samma sätt som de trånga gatorna: alltjämt inga kanonskott, bara dragspelsmusiken. Plötsligt knattrade en kulspruta inifrån en gata; det var en milisman som sköt på spöken.

Och överallt byggdes barrikader. García trodde inte så mycket på barrikadernas effektivitet, men dessa såg ut som riktiga forskansningar. Skuggor rörde sig fortfarande i dimman, och överallt organiserades de av en orörlig skugga som för ett ögonblick blev rörlig, och så orörlig igen. I denna överkliga dimma som från den ena minuten till den andra blev allt tätare såg man överallt män och kvinnor transportera materiel; byggnadsarbetare från alla fackföreningar organiserade arbetare under ledning av tekniker som på två dagar utbildats av specialister ur femte kåren. I detta tysta drömspel där det gamla Madrid drog sin sista suck, reste sig för första gången, tvärsigenom alla enskilda dramer, galenskaper och drömmar, tvärsigenom alla dessa skuggor som rörde sig över gatorna med sin ångest eller sina förhoppningar, en gemensam vilja som spände över hela den dimhöljda, nästan omringade staden.

Avenyns ljus upplöstes i nebulosor, oklara och eländiga under de förvridna skyskrapornas förhistoriska skuggor; García tänkte på vad hans vän hade sagt: ”Vi kristna författare har kanske

större förpliktelser än andra ...”

”Vad tusan kan du vänta dig mer av de där?” frågade han och gjorde en liten gest med pipan åt en annan kyrka.

De gick just under en elektrisk lykta. Guernico log sitt melankoliska leende som ofta kom honom att se ut som ett sjukt barn: ”Glöm inte att jag tror på evigheten ...”

Han tog Garcías arm:

”Jag väntar mig mer för min kyrkas del av vad som händer här och nu, och till och med mer av de brända kyrkorna i Katalonien, än av de sista hundra åren i det katolska Spanien, García. Jag har sett präster utöva sin tjänst i tjugo år nu, här och i Andalusien, och jag kan säga dig att på dessa tjugo år har jag aldrig en enda gång sett det katolska Spanien. Jag har sett riter, och vad därutöver är, en öken i själarna liksom i landskapet.”

Alla portarna till statsdepartementet vid Puerta del Sol stod öppna. Före upproret hade det varit en skulpturutställning i hallen. Och statyer av alla slag, grupper, nakenstudier, djur, stod och väntade på morerna i den stora tomma salen medan det avlägsna smattret från en skrivmaskin förtonade i tystnaden: departementet var inte helt övergivet.

Men på alla gator som strålade ut från plazan arbetade samma skuggor på samma barrikader, trogna som dimman.

”Är det sant att Caballero har talat med dig om att öppna kyrkorna igen?”

”Ja.”

”Vad svarade du?”

”Nej, förstås.”

”Att de inte skulle öppnas?”

”Det är klart. Det förvånar kanske er andra, men det förvånar inte katolikerna. Om jag blir skjuten i morgon kommer jag som alla andra att vara ängslig för min salighet, men inte det minsta på den punkten. Jag är varken protestant eller heretiker: jag är en spansk katolik. Om du vore teolog skulle jag säga dig att jag appellerar till kyrkans själ mot kyrkans kropp, men låt oss lämna det därhän. Tro är inte detsamma som kärlekslöshet! Hoppet är inte den värld som försöker ge sig existensberättigande genom att utställa till avgudadyrkan det där krucifixet i Sevilla som de kallar De rikas Kristus (vår kyrka lider inte av heresi, men av simoni) : det är inte att se världens mening i ett spanskt imperium, i ett system där man inte längre kan höra någonting därför att de som plågas gömmer sig undan med sin gråt! System, det finns det på tukthuset också! Det finns inte en förhoppning även hos de bästa bland fascisterna som inte vilar på högmod; det är sant, men vad har Kristus med det att göra?”

García stötte emot en stor hund och var nära att falla omkull. Madrid var fullt av vackra hundar som övergivits av sina flyende herrar. De tog staden i besittning liksom de blindade, mellan republikanerna och morema.

”Och kärleken representeras inte av prästerskapet i Navarra som låter arkebusera folk till den heliga Jungfruns ära; den representeras av de baskiska prästerna som, i väntan på att bli avlivade av fascisterna i källrarna i Irun, välsignade anarkisterna som hade bränt deras kyrkor. Jag är inte orolig, García. Spanska kyrkan ... men mot henne finner jag stöd i hela min kristna tro ... Jag är mot henne i trons, hoppets och kärlekens namn, jag är mot henne i tro, hopp och kärlek.”

”Var ska du finna din tros kyrka?”

Guernico strök tillbaka sitt hår som föll ned i pannan på honom. Massan gled nästan ljudlöst mellan arkaderna och palissaderna som nu nästan helt spärrade Plaza Mayor. De avbrutna gatureparationerna hade överallt efterlämnat stenblock och gatstenar, och skuggornas folk tycktes hoppa över dem i en tragisk nattlig balett, under de stränga tinnarna som påminde om Escorials — som om Madrid vore täckt med en sådan mängd barrikader att man inte kunde finna en enda orörd öppen plats.

”Se dig omkring: i de här fattiga husen, eller på sjukhusen”, sade Guernico, ”finns i detta ögonblick präster utan krage, i västar som parisiska kypare; de hör bikt, de ger sista smörjelsen, kanske dopet. Jag har sagt dig att jag inte på tjugo år har hört Kristi ord i Spanien. Men de där prästerna, dem hör man. Man hör dem, men aldrig kommer man att höra dem som kommer ut i morgon med sin återfunna sutan för att välsigna Franco. Hur många präster finns det som utövar sin tjänst just nu? Kanske femtio, kanske hundra ... Napoleon kom en gång in genom de här arkaderna, och sedan den tiden, då spanska kyrkan försvarade *sin hjord* tror jag inte att Kristi ord en enda natt förrän dessa sista har blivit verkligt levande här. Men i denna stund lever det.”

Han snubblade över en gatsten på den upprivna plazan, och håret flög fram i ansiktet på honom.

”Det lever”, återtog han. ”Det finns inte många ställen här på jorden där man vågar säga att Hans ord har varit närvarande, men snart kommer man att få veta att det har blivit hört här, i Madrid, i dessa nätter. Någoting har börjat, här i landet, för kyrkan, något som kanske är kyrkans pånyttfödelse. I går såg jag en belgisk milisman få de sista sakramenten på San Carlos; har du varit där?”

”Jag såg en del sårade där i samband med pansartåget i somras ...”

García tänkte på de stora mögliga salarna, med de låga fönstren övervuxna med gröna växter. Vad det var långt borta redan

”Det var en sal med sårade med armskador. När prästen sade *Requiem aeternam dona ei Domine*, svarade några röster: *Et lux perpetua luceat . . .* Fyra, fem röster bakom mig ...”

”Kommer du ihåg Manuels *Tantum ergo*?”

Flera av Garcías vänner, bland andra Manuel och Guernico, hade vakat med honom en natt innan han skulle resa, för fem månader sedan, och i gryningen hade de tagit med honom upp på kullarna ovanför Madrid. Under det att slottets violetta krita sakta lösgjorde sig ur dunklet och ur de mörka lövmassorna i skogen kring Escorial hade Manuel sjungit några asturiska sånger i vilka alla hade stämt in, och så hade han sagt: ”Nu ska jag sjunga *Tantum ergo* för Guernico.”

Och alla, uppfostrade av präster som de var, hade sjungit den färdig i korus, på latin. Liksom hans vänner hade erinrat sig detta vänligt ironiska latin, så erinrade sig också de sårade revolutionärerna, med sina gipsade armar som såg ut som om de tänkte spela fiol, dödens latin ...

”Prästen”, återtog Guernico, ”sa till mig: 'När jag kom blottade de alla sina huvuden därför att jag kom med den sista trösten ...' Nej. De blottade sina huvuden därför att prästen som kom inte var en fiende, som han borde ha varit.”

Han snubblade över ännu en sten: plazan var full av gatsten som efter ett bombardemang. Hans röst förändrades.

”Jag vet mycket väl att våra goda katoliker anser att det måste bli ordning i allt det där. Guds Son kom till jorden för att säga saker han inte menade. Han tappade vettet en smula av alla plågor; han har ju hängt så länge på korset ...

Gud ensam vet vilka prövningar han skall hemsöka prästerskapet med, men jag tror att prästens kall *måste* bli svårt igen ...”

Och efter ett ögonblicks tystnad:

”Liksom kanske också varje kristens liv.”

García såg på deras krusiga skuggor som gled fram över butikernas järnjalusier och tänkte på de tolv bomberna den 30 oktober.

”Det svåraste”, återtog Guernico halvhögt, ”är det där med hustru och barn ...”

Och ännu lägre:

”Jag har i alla fall en chans: de är inte här än ...”

García såg på sin väns ansikte men kunde inte urskilja det. Fortfarande inget stridsbuller, och ändå låg den fascistiska armén i en halvmåne kring staden, likt något som är närvarande i mörkret i ett låst rum. García mindes sitt sista samtal med Caballero. Orden ”äldste son” råkade fällas i

samtalet. García visste att Caballeros son var fånge hos fascisterna i Segovia och att han skulle arkebuseras. Det var i september. De satt på var sin sida om bordet, Caballero i arbetsblus och García i overall; en gräshoppa hade kommit in genom det öppna fönstret från sensommaren där ute; hon föll mellan dem på bordet, till hälften bedövad av slaget, och försökte låta bli att röra sig; García såg på hennes skälvande ben och ingen av de båda männen yttrade ett ord.

Sjunde kapitlet

Utanför skyltfönstren rörde sig tålmodigt barrikadbyggande skuggor i dimman. Det hördes ett buller av gatsten som staplades. Förlorade i den ofantliga kafésalen vid Gran Via satt tre gäster. Kyparna serverade dem med dyster förvåning; de trodde sig ha att göra med de sista kunderna under republikens tid. Men i hotellets hall defilerade soldater ur femte kåren en och en förbi stora säckar, tog var sin näve späckad med patroner och ställde upp sig kompanivis på trottoaren. De var ordentligt beväpnade. I Tetuan och Cuatro-Caminos bar kvinnorna upp all bensin de kunnat få tag på i översta våningen av husen. Evakuering eller kapitulation var i dessa arbetarkvarter saker som det överhuvud inte kunde bli tal om. I lastbilar och till fots ryckte femte kårens män ner mot Carabanchel, Västparken, Universitetsstaden. För första gången hade Scali en känning av den samlade energin hos femhundra tusen man. Jaimes far kunde inte få ta med sig mer än en väska, det var inte mycket plats i bilen.

Dörren öppnades av en massiv, lång och lutande åldring — ansiktet med det spetsiga skägget satt djupt mellan de breda skuldrorna. Men under den elektriska lampan i gången mildrades det stränga Grecohuvudet strax till en barockkopia. De stora, intensivt blickande ögonen beslöjades av tunga, rynkade ögonlock; håret lockade sig lekfullt i nacken under den kala hjässan, och de rörliga ögonbrynen slutade liksom skägget i små tillspetsade kommakrokar.

”Det är Giovanni Scali, inte sant?” sade gubben leende.

”Har Jaime talat om mig?” frågade Scali, förvånad att höra sitt förnamn.

”Ja, det har han. Men jag har läst er också, jag har läst er ...”

Jaimes far var professor i konsthistoria, Scali visste det redan. De trädde in i ett rum som med undantag för två höga nischer på båda sidor om en divan var inklätt med bokhyllor. I den ena nischen stod spansk-mexikanska skulpturer i vildaste barock, i den andra hängde en mycket vacker Morales.

Professor Alvear höll en pincenez i handen och såg genom den på Scali med en envis uppmärksamhet som om det gällt något ovanligt föremål. Han var ett helt huvud längre.

”Är ni förvånad över mig?” frågade Scali.

”Att se en tänkande människa i sådan ... kostymering gör mig alltid förvånad.”

Scali bar uniform. Glasögonen satt på näsan som vanligt och byxorna var fortfarande för långa. På ett lågt bord vid en av de stora skinnfåtöljerna fanns en flaska konjak, ett fullt glas och några uppslagna böcker. Alvear gick ut ur rummet med tunga steg, som om skuldrorna varit för kraftigt tilltagna för benen. Han återkom med ännu ett glas.

”Tack, inte för mig”, sade Scali.

Trots de stängda fönsterluckorna hördes ljudet av springande steg på gatan och ett avlägset dragspel.

”Ångrar ni er verkligen inte? Xereskonjak är någonting ganska utsökt — väl så god som den från Charentes. Vill ni ha något annat?”

”Nej tack. Min bil står där nere till er disposition. Ni kan lämna Madrid med detsamma om ni vill.”

Alvear hade sjunkit ner i närmaste fåtölj. Han liknade en gammal kraftig rovfågel, lika sympatiskt knotig som sonen, men mera plockad. Han såg upp.

”Varför det?”

”Jaime bad mig titta in och ta er med när jag kom från ministeriet. Jag far ut till Alcalá de Henares.”

Alvears leende var äldre än hans apparition i övrigt.

”Vid min ålder flyttar man inte utan sitt bibliotek.”

”Har ni klart för er att morerna kan vara här i morgon?”

”Visst. Men vad tusan kan jag göra åt den saken, tror ni? Vi gör för resten varandras bekantskap under ganska egendomliga omständigheter ... Jag är er tacksam för er hjälpsamhet och jag ber er hälsa och tacka Jaime för att han tänkte på mig. Men varför skulle jag lämna Madrid?”

”Fascisterna vet att er son är med. Har ni klart för er att ni kan bli arkebuserad?”

Alvear log trött med tunga ögonbryn och hängande kinder och pekade med monokeln på flaskan.

”Jag har ju köpt konjak.”

Han hade samma tunna, böjda näsa som Jaime, samma knotiga ansikte och samma ögon, i denna belysning där de doldes i ögonhålorna liksom bakom glasögon av skugga.

”Tror ni verkligen att den risken skulle förmå mig att överge ...

Han visade med handen uppåt bokhyllorna och fortsatte:

”Varför? Varför? Det är egendommeligt ... Jag har levat fyrtio år bland konst och för konst, och en konstvän som ni förvånar sig över att jag vill fortsätta ... Hör på, herr Scali! Under årtal förestod jag en konsthandel. Det var jag som lanserade den mexikanska barocken här. Och Georges de Latour, de moderna fransmännen, Lopez' skulpturer, de primitiva mästarna ... Det hände alltså att det kom kunder och tittade på en Greco, en Picasso eller en primitiv aragonesare och frågade om priserna. Vanligtvis var det någon rik adelsdam med sin Hispano-Suiza, sina diamanter och sin snålhet. Förlåt, sade jag då, men varför vill ni köpa tavlan? Och nästan alla svarade de: 'jag vet inte ...' Gå då hem och tänk efter, brukade jag säga. Tänk efter! När ni vet varför kan ni ju komma tillbaka.”

Av alla de män Scali umgicks med eller träffade sedan krigets utbrott var García den ende som var förtrogen med någon vetenskap. Och Scali lät sig så mycket hellre ryckas med av den intellektuella kontakten mellan gubben och honom som hans dag varit hård. Han tyckte sig ha gjort en snöplig figur som befälhavare och kände sig dragen till en miljö där han kände sig ha ett värde.

”Nå, kom de tillbaka?” frågade han.

”De började 'veta varför' med detsamma: 'Jag vill ha tavlan därför att jag tycker om den, för jag tycker den är bra, för att en av mina väninnor har en.' Man visste att mina Greco var de vackraste som fanns att få.”

”När sade ni ja?”

Alvear lyfte ett knotigt och ludet finger.

”När de svarade: 'Därför att jag behöver den.' Och om de då var rika sålde jag tavlan till dem — mycket dyrt — och om de var fattiga, tja, då kunde det hända att jag avstod från förtjänsten.”

Två gevärsskott hördes alldeles i närheten och strax efteråt ett buller av allt talrikare steg.

”Med den här sortens fönsterluckor kan man absolut inte se vårt ljus utifrån”, anmärkte Alvear likgiltigt. ”Jo, ser ni, Scali, jag sålde enligt mitt begrepp om sanningen. Gjorde affärer efter den normen. Kan en människa sträcka sitt sanningskrav längre? Också i kväll är min inställning densamma. Morerna? Nej, det gör mig detsamma ...”

”Skulle ni låta döda er av likgiltighet?”

”Inte av likgiltighet ...”

Stödd på karmarna reste sig Alvear i fåtöljen och såg en aning teatraliskt på Scali, som för att understryka vad han sade:

”... men av förakt! — — Och ändå! Se här, det är *Don Quijote*. Jag ville läsa om den nyss — jag

kände mig inte i form ...”

”Söder ut i landet har det stått strider inne i själva kyrkorna och där såg jag stora blodpölar på golvet nedanför tavlorna”, sade Scali. ”Det kom tavlorna att mista hela sin ... färgverkan.”

”Hela saken är i så fall att det skulle behövas andra tavlor”, sade Alvear och snodde spetsen av sitt skägg runt pekfingret. Han talade i konsthandlartons, som om det bara gällt en omhängning på väggarna i en våning.

”Nå, det är verkligen att ha en hög tanke om tavlor!” sade Scali.

”Inte om tavlor. Men om konsten. Det är inte alltid samma konst som ger oss nyckeln till det renaste inom oss, men det är alltid konst ...”

Scali förstod plötsligt varför han ända sedan samtalets början känt sig så besvärad. Det var ögonen som gav gubbens ansikte hela dess liv. Förledd av likheten med sonen och av det dumma, makabert omedvetna analogibehovet, väntade han sig ett par blinda ögon var gång gubben tog av sig pincenezen.

”Varken romanförfattare eller moralister ger någon klang ifrån sig i kväll”, återtog Alvear.

”Livets vimmel är utan värde för döden. Visheten är lättare sårbar än skönheten, ty den är ingen ren konst. Men poesi och musik gäller både för livet och för döden ... Man borde läsa om *Numantia*. Minns ni den? Hur kriget drar fram genom den belägrade staden ... Kanske med samma dova buller av springande steg som nu ...”

Han reste sig och letade efter Cervantes' samlade verk men hittade dem inte.

”Det här kriget har vänt upp och ner på allting”, klagade han, tog i stället en annan bok och läste högt tre rader ur en sonett av Quevedo:

*Qué pretende el temor desacordado
De la que a rescatar piadosa viene
Espiritu en miserias añudado?*⁹

Pekfingret som följde versen förrådade professorn. Alvear sköt åter upp axlarna; han liknade en gammal fågel som på en gång sökte tillflykt i det instängda rummet, i fåtöljen och i dikten. Han läste långsamt, med en rytmisk känslighet som var så mycket mera gripande som rösten var alldeles färglös och tycktes lika gammal som hans leende. Det var som om det dova ljudet av flyende steg på gatan, de avlägsna detonationerna och alla andra ekon av nattens och dagens ljud som Scali ännu kände tätt inpå sig, hade smugit som ängsliga djur kring den redan dödsmärkta stämman.

”Naturligtvis kan jag bli skjuten av morerna liksom jag senare kan bli skjuten av era vänner. Det är likgiltigt. Men det är inte svårt att vänta på döden — som kanske låter vänta på sig — om man får sitta och dricka helt lugnt och läsa storslagen poesi! Det finns en djup känsla inför döden, en känsla som ingen gett uttryck åt sedan renässansen ... Och ändå var jag rädd för döden när jag var ung”, tillade han lägre och liksom inom parentes.

”Vad är det för en känsla?”

”Nyfikenhet ...”

Han lade Quevedo på en hylla. Scali kände ingen lust att gå sin väg.

”Är ni inte nyfiken på döden?” återtog gubben. ”Det är så inskränkt att tro att man vet något bestämt om den ...”

”Jag har tänkt på döden mycket”, sade Scali och trädde fingrarna i kalufsen. ”Men sedan jag kom med i kriget tänker jag aldrig på den. Den har för mig förlorat hela sin ... metafysiska verklighet, så att säga. Ser ni, jag har störtat en gång. Och under själva brakets, från ögonblicket då nosen stötte mot marken till ögonblicket då jag blev sårad — mycket lätt — hela tiden tänkte

⁹ ”Vad tjänar det till att hon i ömklighet med skärande skräck söker återköpa sin i elände bundna själ?”

jag absolut ingenting. Jag satt bara på helspänn, levande helspänn — hur skall jag hoppa, och vart? Och numera tror jag att det alltid är fråga om samma duell. Döden vinner eller förlorar. Nå! Allt annat är idésammanhang. Döden är inte så svår men det mänskliga lidandet är det. Konsten är ingenting i jämförelse med lidandet, och olyckligtvis finns det ingen tavla som tål grannskapet av en blodpöl.”

”Var inte så säker, var inte så säker! När fransmännen belägrade Zaragoza byggde grenadjärerna tält av mästarnas dukar som de hade tagit i klostren. Och efter ett utfall såg man polska lansiärer ligga på knä bland de sårade och läsa böner framför Murillos madonnor som gjorde tjänst som tältörrar. Det berodde på religiositet men även på konstverkens inneboende kraft eftersom polackerna inte bad till vanliga Mariabilder. Å, Scali, ni har sett mycket konst men inte nog mänskligt lidande än ... Ni är ännu ung, men en gång ska ni få lära er hur mycket svagare medlidandet blir när man en gång vet att man ingenting mer kan göra åt lidandet ...”

En ensam kulspruta började sända ut korta, smattrande kärvar och tystnaden fylldes av skrapande ljud.

”Hör ni?” frågade Alvear tankspritt. ”Men den del av sig själv som den där skytten sätter in just nu är inte den betydelsefulla ... Om ni vinner en ekonomisk frigörelse, hur kan ni då vara säkra på att vinsten ska uppväga de förluster ert nya samhälle måste göra när det hotas från alla håll och i sin ångest tvingas tillgripa tvång, våld och kanske angivarmetoder? Det ekonomiska slaveriet är nog tungt, men om man tvingas att öka det politiska, militära eller religiösa slaveriet för att upphäva det, vad tjänar saken då till?”

Alvear rörde vid ett område på vilket Scali inte hade några erfarenheter men som öppnade en tragisk dimension för den lille lockige italienaren. Han hade aldrig sett framtiden som ett hot mot revolutionen, bara nuet. Alltsedan den dag då Karlitj förvånat honom med sin cynism hade han märkt hur den rent fysiologiska sidan av kriget utvecklades hos hans bästa kamrater, och det gjorde honom djupt nedslagen. Och dagens händelser var inte ägnade att väcka förtröstan. Han kände sig osäker.

”Ser ni, jag vill veta vad jag vill”, återtog gubben.

”Visst. Men det begränsar livet.”

”Ja”, sade Alvear drömmande, ”men det minst begränsade livet är ju det som dårarna lever ... Jag vill känna en människa som människa och inte som åsiktsmänniska. Jag vill att en vänskap ska vara trofast och inte beroende av politisk åskådning Jag vill att en människa ska vara ansvarig inför sig själv — ni vet att det är svårare än någonting annat, vad man än må säga och inte inför en sak, om det så vore de förtrycktas sak.”

Han tänkte en cigarr.

”På morgnarna, Scali” — ett bloss — ”i Sydamerika” — ett nytt bloss — ”är det ett väldigt skrikande av apor i skogen och legenden säger att Gud en gång lovat göra dem till människor i gryningen. Varje morgon väntar de på det och tjuter runt hela skogen när de ser att de än en gång har blivit lurade. Människan bär inom sig ett djupt och fruktansvärt hopp ... Den som har blivit oskyldigt dömd, den som har fått se alltför mycket dumhet, otacksamhet eller feghet, alla måste de ha revansch ... I flera avseenden spelar revolutionen samma roll som fordom löftet om ett evigt liv, och det förklarar många sidor av den. Om var och en arbetade på sig själv med tredjedelen av den kraft han nu slösar på regimfrågan skulle det bli möjligt att leva i Spanien.”

”Men den stora skillnaden är att han då måste göra det på egen hand.”

”I det som händer deltar människan inte med mer än en del av sig själv. Och ju mer totalt ett skeende föreges vara, desto mindre är denna insats. Ni vet nog att det är svårt att vara människa, Scali — mycket svårare än politikerna föreställer sig ...” Alvear reste sig och utropade:

”Ni — ni som är Masaccios och Piero della Francescas uttolkare, hur kan ni stå ut med denna värld?”

Scali undrade om det var Alvears tanke eller hans smärta som bröt fram.

”Nå”, svarade han slutligen. ”Har ni någonsin levt bland alldeles okunniga människor?”

Det var Alvears tur att fundera.

”Jag tror knappt det. Men jag kan föreställa mig hur det är.”

”Känner ni till vissa stora predikningar från medeltiden, som ...

Alvear nickade.

”De predikningarna åhördes av folk som var ännu okunnigare än mina stridskamrater. Tror ni att folk på den tiden förstod dem?”

Alvear snodde skägget om pekfingret och såg på Scali som om han velat säga: Jag förstår vart ni vill komma.

Gubben vände sig och sade i beklagande ton:

”Människovärde ...”

Han lyssnade igen, gick och släckte ljuset och gläntade på fönstret. Internationalen hördes över bullret av steg. I mörkret blev hans röst dovare, som om den tillhört en mera hopsjunknen, tröttare och äldre kropp.

”Om morena kommer nu strax, så blir det sista jag hör denna hoppets sång, spelad av en blind ...”

Han sade det utan tonvikt på orden, kanske med ett leende. Scali hörde honom stänga luckorna. Ett ögonblick låg rummet i fullständigt mörker. Så hittade Alvear kontakten och tände.

”De behöver vår värld om de lider nederlag”, sade gubben. ”Och de kommer att bli beroende av den för sin livsglädje ...” Han såg mot Scali som gått och satt sig på divanen.

”... och det är inte gudarna som har skapat musiken, Scali, det är musiken som har skapat gudarna!”

”Men kanske skapades musiken en gång av någonting liknande det som nu händer här utanför ...”

”Det fundamentalas tidsålder börjar på nytt ...” sade Alvear igen.

Han slog i ett glas konjak och drack i botten med uttryckslöst ansikte. Lampans ljuskrets lyste svagt på Scalis panna, glasögon och lockiga hår.

”Ni sitter just där Jaime brukar sätta sig när han kommer”, sade gubben. ”Och ni har glasögon ... som han. När han tar av sig sina kan jag inte se på honom längre.”

För första gången hördes en nyans av smärta i hans entoniga röst och han mumlade för sig själv på franska:

O Priamus, vad hjälper dig dina gråa hår ...!

Så rynkade han pannan kring vilket håret stod i ostyriga lockar och såg på Scali med en barnsligt ängslig blick.

”Ingenting ... ingenting är hemskare än när en älskad kropp blir vanställd ...”

”Jag är hans vän”, sade Scali lågt. ”Och jag är van vid sårade.”

”Och när han sitter där”, sade Alvear långsamt, ”då har han de där skåpen mitt för ögonen — precis som om det skulle vara meningen. I dem finns alla böcker om måleri och tusen och åter tusen fotografier som han har sett på ... Och ändå — om jag spelar grammofon, om det bara finns musik i rummet — då kan jag se på honom, även om han inte har glasögonen på sig ...”

”Det gjorde de nog”, sade han bara.

”Ni talade nyss om hoppet. För människor som hoppas tillsammans och arbetar tillsammans öppnas portar som de aldrig skulle slippa igenom ensamma — alldeles som förälskade. Flottiljen i sin helhet står på ett högre plan än nästan alla individer den består av.”

Han satt och höll i glasögonskalmarna och Alvear såg bara hans ansikte som blivit vackert därför att han gav uttryck åt sådant som han var skapad att uttrycka: tankar. Det fanns en hemlighetsfull harmoni mellan de tjocka läpparna och ögonen, som var en aning sneda.

”Jag är trött på mycket och mycket i flottiljen, men det väsentligt mänskliga finns i alla fall där, så som jag ser det. 'Du skall äta ditt bröd i ditt anletes svett.' Det gäller också för oss, ser ni, till och med — eller kanske i synnerhet — när svetten är iskall ...”

”Tja, ni är ju alla så betagna i det fundamentalt mänskliga ... Men”, sade Alvear med plötsligt allvar, ”det fundamentalas tidsålder börjar om igen. Förnuftet måste få ett nytt fundament.”

”Tycker ni att Jaime gjorde orätt som gick med?”

Gubben höjde de kullriga skuldrorna och hans ansikte slappnade en aning.

”För mig kunde hela jorden gott få vara fascistisk om han bara inte vore blind!”

En bil for förbi, växlade om så att det gnisslade och avlägsnade sig.

”Tror ni han får synen tillbaka?”

”Läkarna säger att det finns möjligheter.”

”Till er också! Till er också! Men de vet ju att ni är hans vän ... Och så har ni den där kostymen ... De ljuger bara de får se en officer numera! De är rädda att man ska ta dem för fascister om de säger sanningen, de idioterna!”

”Varför skulle det nödvändigtvis vara en lögn?”

”Å, det är inte lätt att tro att något är sant när det för det första är beroende av en enda människa och för det andra motsvarar ens innersta önskan ...”

Han tystnade. Och kanske för att befria sig från sin ångest började han igen, högt och likgiltigt:

”Den enda utsikt det nya Spanien kan ha att bevara det som ni och Jaime och många andra slåss för, är att detta som vi i årtal sökt lära ut så gott vi har kunnat, ska få stå kvar ...”

Han lyssnade efter någonting utanför och gick bort till fönstret. ”Det vill säga vad?” frågade Scali.

Åttonde kapitlet

Även Manuel fann krigsministeriet övergivet med sina slocknande ljus. I de ofantliga, dystra salarna hade Spaniens sista konungar sökt återuppliva Karl den femtes tidevarv, men det var inte mer än ett eländigt och förgyllt eko. Manuel hade sett dem fulla av milismän, som låg och sov på sofforna med sina revolverar tätt intill sig medan konseljpresidenten satt i ett hörn och lyssnade vid en liten radio. Sedan hade de kommit under Caballeros stränga, en smula pedantiska färla, och det var i denna ordning han nu återsåg dem, med fönstren öppna mot den nervöst väntande staden. Vred han på en kontakt tycktes fåtöljerna gapa av förvåning. Så var det överallt utom i krigsministerns expeditivsvåning där alla lampor brann och den franske majoren fortfarande satt ensam och väntade. I trapporna spred stearinljusen inte längre den teaterbelysning som García och Guernico tidigare sett, utan en rödsjuktande kyrkobelysning som bebådade deras slutgiltiga utslocknande. Här och där, i valven i någon korridor, syntes små lyktor av samma slag som de som om natten utmärker avstängda gator eller parkerade dragkärror; de lyste på stegen i den monumentala trappan som försvann i mörkret.

Manuel gick mot general Mijas rum uppe i översta våningen. Korridorerna var fortfarande mörka, men i den våningen trängde åtminstone ljus ut genom dörrspringorna. Han steg in. Generalen var inte där men halva försvarsjuntans stab satt eller gick omkring i rummet, som verkade halvenkelt hotellrum. Det var chefen för dynamitarderna, chefen för mingråvarna, officerare i Mijas stab, officerare i femte kåren ... Ett halvår tidigare hade inte en enda av de sistnämnda varit militärer: en hade varit modetecknare, en byggmästare, en lots, en industriman, två partikommitterade, en metallarbetare, en kompositör, en ingenjör, en garageföreståndare och han själv. Och så Enrique och Ramos. Manuel kom att tänka på en blind milisman som hade båda benen förlamade efter blesyrer och som hade sökt upp Azaña. ”Vad vill ni mig?” frågade presidenten. ”Ingenting, bara säga Salud och håll modet uppe!” Så gick han ut igen på sina kryckor.

Det var inte meningen att det skulle vara något reguljärt försvarsråd. Men i kväll blev det försvarsråd överallt där människor möttes. Dessa män hade fått sina öden formade av kampen. Så var det också med Manuels öde, med Spaniens öde.

”Hur många man är det för närvarande på ett gevär?” frågade Enrique.

”Fyra”, svarade en officer. Det var modetecknaren, en kamrat till Manuel. Han skötte mobiliseringen av de civila — dagen förut hade kommunistiska partiet begärt allmän mobilisering av alla syndikat.

”Vi måste ordna gevärsuppsamlingen”, sade Enrique. ”Så fort de första kamraterna faller måste man se till att gevären förs bakom linjerna. Planera organisationen i natt efter mönster av sanitetssoldaternas organisation.”

Modetecknaren gick.

”Är det absolut omöjligt att få tag i fler vapen i Madrid?”

Nu var det en annan som svarade.

”Om man bortser från poliser har alla vakter, posteringar och personliga eskorter avväpnats så när som på revolverarna. Ingen går under effektiv eskort i natt.”

”Nå, förlorar vi Madrid kan vi lika gärna förlora alla ministerier. Förtroendemännen och ministrarna också om det blir några kvar.”

”Hur långt har fortifikationerna kommit?” frågade Miajas stabschef.

”Tjugotusen man håller på att gräva så mycket de orkar”, sade Ramos. ”Hela byggnadsarbetarsyndikatet är mobiliserat. En del frivilliga hjälper till. Vid varje arbetsplats eller barrikad finns en man från femte kåren. Redan nu har morena färdigt arbete på ett djup av en kilometer framför sig. I övermorgon kommer Madrid att ha en gördel av barrikader för att inte tala om allt det andra.”

”Barrikaderna som kvinnorna har byggt är dåliga”, sade en officer. ”För små.”

”Det finns inga kvar längre”, svarade Ramos. ”De enda som har bibehållits är sådana som har byggts under de omständigheter jag nyss redogjorde för eller som femte kårens män har inspekterat och funnit acceptabla. Men kvinnornas barrikader var inte för små utan snarare för stora. De lassade på allt vad de orkade.”

”Kvinnornas påhitt med bensin i varje hus är det inte mycket mening med”, sade någon.

”Den moraliska effekten är ansevärd.”

”Hälften, eller rättare sagt nio tiondelar av de våra begriper inte att de försvarar Madrid förrän i själva Madrid. I morse sa en karl på gatan till mig: 'Nä, kommer dom nånsin hit till Madrid ska dom få se på annat!' Hör du, vet du var Carabanchel ligger någonstans?' Madrid är Madrid, men Carabanchel är väl inte Madrid heller?

”Rycker de fram vid Carabanchel nu?” frågade Manuel.

”Nej, femte kåren har hejdat dem, de rycker fram söderifrån och förbereder offensiv på din kant också.”

Manuel skulle fara till Guadarramabergen samma kväll. Han hade blivit överstelöjtnant, snaggat håret och fått ännu klarare gröna ögon i ett ännu brunare ansikte.

”Någon påstod att Durrutis män var framme redan?”

”Inte än, järnvägen är avskuren. Vi skickade lastbilar till Tarancon, de är på väg nu.”

”Och flygplanen vi köpte av Ryssland kommer som vanligt i övermorgon?”

Ingen svarade. Alla visste att de höll på att monteras. Men hur lång tid skulle det ta ytterligare ...

”Vilka tar emot dem i söder?” frågade Manuel.

”Det beror på när de kommer. Just nu dirigeras internationella brigaden dit från Vallecas.”

Flera officerare kom in, en efter en.

De sista ljusen hade slocknat i de ofantliga trapporna, den franske majoren hade gått. Endast några praktfulla lyktor — de hade fordom hängt vid gallergrindarna — skimrade svagt långt

borta i de ändlösa filerna av salar, som om det varit likvaka där. Öde som ett av Madrids sista kaféer, övergivet som staden själv, beredde sig även palatset för underjordiskt motstånd.

Nionde kapitlet

Västparken

Någonstans sjöng en trast. Sången höjde sig, svävade liksom frågande, fick svar av en annan trast, höjde sig igen till en allt oroligare fråga, på vilken den andra trasten svarade med en intensivt protesterande vissling. Skratt hördes i dimman och någon sade:

”Du har rätt! Här kommer dom inte fram. Spärrat!”

Trastarna var Siry och Kogan i första internationella brigaden. Kogan var bulgar och kunde ingen franska — de visslade i stället.

”Tyst där borta!”

Bortåt femton granater svarade på tillsägelsen.

Tyskar, polacker, flamländare och några fransmän stod och väntade och hörde detonationerna närma sig. Plötsligt vände sig alla om. Elden hade börjat också i deras rygg.

”Explosiva kulor bara”, ropade officerarna. ”Ingenting allvarligt.”

Vad kulorna visslade tydligt i dimman, man hörde alldeles hur de gick ... Bataljonen hade vid instruktionstidens början uppkallats efter Edgar André. Och i natt hade tyskarna fått veta att Edgar André, Hitlers fånge, nyligen halshuggits.

Nästan alla kompaniets tyskar hade nu levat emigrantens eländiga liv under månader, fyllda av tvivel på sig själva. De väntade. Väntade sedan tre år. I dag skulle de äntligen få visa att de inte var snyltgäster på revolutionen.

Polackerna vände uppmärksamma ansikten mot eventuella order.

Fransmännen pratade.

Kanondundret närmade sig. Många av soldaterna rörde liksom av en händelse vid varandra, snuddade vid varandras ben eller axlar som om människans enda skydd mot döden vore den kroppsliga närvaron av en annan människa.

Siry och Kogan stod tätt intill varandra. De var för unga att ha varit med i kriget men gamla nog att ha gjort sin värnplikt. Alltså: fronttjänst efter fjorton dagars repetition. Siry var en undersätsig, mörk pojke med breda kindknotor och spetsig haka. Han gestikulerade som en skådespelare. Kogan såg ut som en dammvippa; håret stod rätt upp.

På natten hade de legat i samma filt. De som skulle i elden hade sovit två och två på grund av novemberkylan. Jag har aldrig på så kort tid kommit att känna så stor vänskap för någon, tänkte Kogan. Varje gång en granat slog ner i närheten gillade, ogillade eller protesterade Siry på trastspråket. En 155:a föll utan att explodera, försvann bara mot jordens medelpunkt. Siry flaxade med vingarna och protesterade livligt.

”Morerna!”

Nej, det var bara någon som blivit nervös. Dimman började lätta, men man såg ingen människa, bara krevaderna och den övergivna parken.

”Omkill!”

Plötsligt låg de alla med mossans doft och barndomens minnen tätt under näsan. De första ansiktsblessyrerna kom gående på väg till förbandsplatsen. De höll för ansiktet med händerna som redan var bloddränkta. Soldaterna reste sig trots kulorna något för att komma åt att hälsa dem med knytnäven. Ingen av de sårade såg det utom en, som hälsade tillbaka med blodig näve och blottade krigets eget ansikte. Grenar föll överallt — som människor. Den jäkla jorden, tänkte Siry, om man bara kunde krypa ner i den!

”Upp, alle man!”

Nedhukade började de framryckningen genom skogen. De hörde att morerna också var på väg men såg ingenting utom de ensamma träden som i dimman liknade stillastående granatkrevader. Ingen trastsång längre! Nu när de var på väg, verkligen på väg mot morerna, hade ingen en tanke för annat än ögonblicket då de skulle få se dem. Men även den mest okunnige bland dem hade en känsla av att de var Historiens representanter denna dimmiga morgon. Flamländaren som gick till höger om Siry (han hade Kogan på vänster sida), fick en kula i benet, böjde sig för att känna på vaden, fick ytterligare två kulor i bröstet och föll. De var nu utsatta för moreernas korseld. Jag skulle aldrig ha trott att det fanns så mycket kulor i världen, tänkte Siry, eller så många för min räkning! Men han var lycklig över att fungera som han gjorde — rädslan fanns men den hindrade inte marschen eller någon av hans rörelser. Det gick bra och han tänkte: Jag ska visa dem vad en fransman går för! Ty i detta ögonblick ville var och en av de internationella göra det nationella soldatnamnet heder. En officer skrek två stavelser och föll med en kula i munnen. Siry började bli arg, han tyckte att de mördade kamraterna för honom. Under granaternas brakande märkte han att de alla blivit mustysta. Det var en tystnad i vilken bara några få ord tycktes smyga omkring, man hörde dem upprepas av den ene efter den andre:

”De fick mig ändå ...”

De internationella ryckte fram genom dimman. Skulle man någonsin få syn på morerna, ja eller nej?

Heinrich hade fullt upp att göra i villervallan bland telefonerna på expeditionen. En civilklädd man med kortklippt, grått hår och mustascher trädde in.

”Vad vill ni?” frågade generalens adjutant, en ungersk jude, före detta studerande, sedermera dykare, kraftig och svartlockig.

”Jag är major i franska armén. Jag har tillhört internationella antifascistiska kommittén sedan den grundades. Jag har fått sitta på en stol på krigsministeriet hela dagen och mera nytta kunde jag väl göra. Till slut sände de mig hit. Jag får alltså anmäla mig.”

Han räckte sina papper till adjutanten.

”Papperen i sin ordning, general”, sade denne till Heinrich.

”Ett polskt kompani har just förlorat sin kapten för andra gången”, sade generalen.

”Utmärkt!”

Kaptenen vände sig till adjutanten.

”Var har ni uniformerna?”

”Ni har inte tid till det”, sade Heinrich.

”Bra. Var är karlarna?”

”Jag ska skicka någon med er dit. Men jag förbereder er på att platsen är ... utsatt.”

”Jag var med i kriget, general.”

”Bra. Utmärkt.”

”Jag har alltid haft tur med kulorna, de gillar mig inte.”

”Utmärkt.”

Mellan trädstammarna i Västparkens för strid så olämpliga terräng, bortom de döda som låg där obekymrade om allt, såg äntligen Siry de första turbanerna komma smygande, som stora duvor.

”Stick era bajonetter i marken!”

Han hade aldrig sett morerna. Men några dagar tidigare hade han med en förbindelsepatrull varit en timmes tid i första linjen, hundra meter från deras skyttegravar. Det var en dimmig och ogenomtränglig novembernatt — han hade ingenting sett, men så länge hans uppdrag höll honom kvar kunde han tydligt höra deras handtrummor; ljudet sjönk och steg med lågorna från deras eld. Nu väntade han på dem som om han väntat på Afrika. Det sades att morerna alltid var berusade när de gick till anfall. Döda eller levande låg eller stod de andra kring honom, siktande och

skjutande, siktande och skjutande ... Det var hans egna kamrater från Ivry, arbetare från Grenelle, Courneuve och Billancourt, polska emigranter, flamländare, tyska fredlösa. Budapest-kommunarder, arbetare från Antwerpens dockor — blodgivare från proletariatet i halva Europa. Turbanerna närmade sig från träd till träd som om det gällt ett blixtnabbt kurragömma.

Ända sedan Melilla hade de ständigt ryckt närmare ...

Långa, spetsiga ståltingestar, bajonetter eller huggare, skymtade i dimman utan att blänka.

I närkamp på blanka vapen var morerna bland de bästa trupper i världen.

”Bajonett på!”

Det var internationella brigadens första strid.

De drog upp bajonette. Aldrig förr hade Siry varit i strid. Han tänkte varken på att stupa eller segra utan bara: Dom vet inte vad som väntar dem, arabstackarna! Ska man fäkta bajonett som på regementet? Eller bara sticka dit den — och det fort?

Mellan två granatkrevader hördes en röst långt borta mellan träden:

”... för republiken, andra ...”

Man kunde inte uppfatta resten. Alla stirrade på morerna som närmade sig. Och en röst helt nära, en välkänd röst som liksom inte räknades men darrade av upphetsning och drev de nedhukade männen att resa sig, en röst i dimman skrek för första gången på franska:

”För revolutionen och friheten, tredje kompaniet — framåt!”

Heinrich satt med sin rakade och rynkade nacke och höll en telefonlur för vartdera örat. Brigaden gick till motanfall på bajonett, kompani efter kompani.

Adjutanten lade ner sin lur.

”Här är något jag inte begriper, general. Kapten Mercery säger att han har besatt en position och kommit över åtminstone två ton tvål!”

Mercery förde befälet över ett spanskt kompani på de internationellas högra flygel.

”Vad för tvål? Vad är det för en idiot?”

Adjutanten tog upp luren igen.

”Va? Vilken fabrik? Vilken fabrik för tusan! — Han förklarar hur bra det är med tvål!” sade han avsidet till Heinrich. Generalen såg på en karta.

”Vilket nummer?”

Han bytte lur.

”Jaha”, sade han sedan. ”Han har tagit fel på nummer och besatt en tvålfabrik som är vår. Be den spanske generalen att han omedelbart ser till att den idioten blir ersatt.”

Bajonetten var längre än den såg ut.

Av den sista kvarten mindes Siry ingenting mer än ett virrvarr av buskar och stora träd som flög i luften, sprakande granater ovanför ett nät av explosiva kulor och morerna som kom störtande med gapande munnar utan att man hörde dem tjuta.

Ett tyskt kompani kom och avlöste dem och de marscherade tillbaka för att ordna sig. I parken låg det morer som hopkramat papper efter en helgdagskväll; under striden hade han inte haft en blick för dem. Det sades att ett polskt kompani nått förbi Rio Manzanares.

”Och kaptenen för polackerna?” frågade Heinrich.

”När han hade sett hur det var sa han att 'Positionen är ohållbar, ni måste lämna den. De som kommer fram till våra linjer ska säga att de har dragit sig tillbaka på min order. Ni tar er ut genom fönstren på baksidan av huset, då får ni visserligen lika många granater men i alla fall färre kulor. I väg med er och säg att jag har gjort vad som var att göra.' Sedan satte han på sig den stupade polske kaptenens uniformsblus, gick ner och tog hand om kulsprutan in i det sista. Sen sköt han sig en kula för pannan. Han föll tvärs för porten.”

”Hur många kom undan?”

”Tre.”

Siry hade förlorat Kogan ur sikte. Ingen omkring honom förstod mera franska än kommandoorden och ingen av dem visslade. Siry visste att ingen annan reserv fanns bakom deras kompani än barberarsyndikatet. Figarobataljen kallad. När det infernaliska dundret för ett ögonblick gav efter hörde han elden från Durrutikolonnen som avancerade, från ”Ståregementet” som avancerade, från socialisterna vilkas linje spridde sig mer och mer under framryckningen Bortom den blodiga villervallan i parken sträckte sig anfallslinjen på en bredd som spände över hela staden. Inne bland husen fick just spanjorerna, som hejdat tre anfall på morgonen, order om motattack. De hus som moreerna tagit återtogs med handgranater, stridsvagnar hejdades med dynamit, och när moreerna flydde för de internationellas bajonetter fann de sig stå ansikte mot ansikte med anarkisterna, som längs alla gator drog fram republikanska artilleriet i främsta linjerna. Bakom dem stod de mobiliserade syndikaten och väntade på de första stupades vapen.

Fascisternas frammarsch var obruten sedan Marocko, men de började vackla vid Västparken.

När moreerna tvingats vika drog sig de decimerade internationella kompanierna tillbaka, formerade nya kompanier och marscherade åter fram. Moreerna flydde. Durrutis anarkister, alla de katalanska partiernas kolonner, socialisterna och ”Ståregementets” borgare gick till attack.

”Hallå!”

Det var adjutanten som tog luren.

”Nytt motanfall av fienden, general.”

”Med stridsvagnar?”

Adjutanten repeterade frågan och svarade:

”Nej, inga nya stridsvagnar.”

”Flyget då?”

Adjutanten repeterade.

”Normalt.”

Han lade inte på luren utan stod och såg ner på sin fot, vrickade med den ... Luren skälvde i handen.

”General! Det är klart! De faller tillbaka mot Rio Manzanares! General! De kommer att retirera över Rio Manzanares!”

Kompani efter kompani hann förbi Sirys eget, de laddade gevären under språngmarschen. Siry och hans kamrater avancerade och avancerade över en terräng i vilken det låg högar av män med illa medfarna ansikten. Genom dimman som tycktes bestå av krutrök ilade karlarna förbi, nedhukade, med gevären klara, kompani efter kompani, nation efter nation. Som i krigsfilmerna och ändå så olika! Här var ju alla hans kamrater. Och de kom tillbaka med ansiktet i händerna eller nävarna för magen — eller också kom de inte alls tillbaka, och den möjligheten hade de också tänkt sig in i. Han med. Bakom dem låg Madrid och mumlade mörkt med alla sina gevär.

Ännu en anfallsvåg och de nådde fram till en smal flod ...

”Rio Manzanares!” ropades det.

Någonstans sjöng en hänryckt trast. Någonstans inne i dimman låg Kogan på de våta löven, blödande från ett bajonettstyng i låret. Och han svarade — för de sårades och de dödas räkning.

Andra delen: II. Rött blod

Första kapitlet

Den djupa tystnaden blev ännu djupare. Guernico fick en känsla av att den här gången var himlen full. Det var inte det där racerbullret som gör att man någorlunda kan bestämma ett flygplans rörelseriktning, utan en vibration som växte alltmer på bredden och på djupet, som en mörk, utdragen ton. Ljudet av de flygplan Guernico hittills hört hade varierat, höjt sig och sänkt sig. Denna gång var motorerna talrika nog för att allt skulle smälta samman till ett mekaniskt brus som obönhörligt skred närmare.

Staden var nästan utan strålkastarmateriel. Hur skulle de republikanska jaktplanen — om det fanns några kvar — kunna hitta fascisterna i detta mörker? Den djupa, allvarliga vibrationen, som fyllde himlen och staden lika fullständigt som nattmörkret, började ge Guernico kalla kårar och blev alltmer olidligt därför att bomberna inte föll.

Slutligen kom en kvävd explosion, som av en mina, någonstans långt borta, och så slag i slag tre ytterst våldsamma krevader. Ännu en dov explosion. Och så ingenting. Jo, en till. Och ovanför Guernico öppnades alla fönster i en våning på en gång.

Han aktade sig att tända ficklampan; milismännen trodde gärna på ljussignaler. Fortfarande samma motorbuller men inga bomber. Staden såg inte fascisterna i det djupa mörkret och fascisterna såg knappast staden.

Guernico försökte springa. De uppstaplade gatstenarna gjorde att han ideligen snubblade och i mörkret var det omöjligt att följa trottoarerna. En bil gled förbi i hög fart, med blåa lyktor. Fern nya explosioner, några gevärsskott, ett obestämt kulsprutetickande. Knallarna tycktes fortfarande komma från underjorden men det var som om bomberna sprang sönder tio meter upp i luften. Inte det minsta ljus, trots att fönstren öppnade sig som för en okänd hand. Några rutor sprang sönder för en explosion i närheten och skärvorna föll högt uppifrån mot asfalten. Vid det klingande ljudet slog det Guernico att han inte såg husen högre än en trappa upp. Klockor närmade sig som vore de ett eko av skärvornas klang, gled förbi och försvann i mörkret — det var den första av Guernicos ambulanser. Han kom äntligen fram till sjukvårdscentralen. I mörkret började gatan utanför bli full av folk. Det var läkare, sjuksköterskor, organisatörer av första hjälpen, kirurger, som kom till arbetet samtidigt med honom. Han hade äntligen fått sina ambulanser. En läkare stod för sjukvårdsavdelningen och Guernico hade överinseende när det gällde uppsamlandet av sårade.

”Det går än så länge”, hälsade honom läkaren, ”men om det fortsätter likadant går det inte. Vi är tvungna att skicka ambulanserna i serier, det är bomber över San Geronimo, San Carlos och så vidare ...”

San Geronimo var ett ålderdomshem, San Carlos ett sjukhus. Guernico såg för sig hur de sårade sprang i de mörklagda salarna på San Carlos.

”Ambulanserna har väl fått sina förråd av ficklampor?” frågade han lugnt.

”Ljus finns nog, sjukhuset brinner ju, fascisterna använder antagligen brandbomber. Se!”

Läkaren öppnade fönsterluckorna. Bortom husprofilerna flämtade röda sken i olika riktningar. Madrids brand har börjat, tänkte Guernico.

”Ficklamporna är väl i ambulanserna?” frågade han tålmodigt.

”Det tror jag inte. Men jag säger ju att det inte behövs.”

Guernico ordnade allt med ett lugn som förvånade kirurgerna; det fanns varken komedi eller tragedi hos honom. Han gav en assistent i uppdrag att bära ner ficklampor i varje ambulans i detta fullständiga mörker var ljus första villkoret för att hjälp skulle kunna lämnas. En ny explosion; fönstren skallrade klagande. Medan en sjuksköterska stängde luckorna hörde man klockorna från

två ambulanser som ilade ut i natten.

Ännu en smäll. Det var antagligen lätta bomber. Det lät knappast som om de föll från luften; snarare som om de slungats med ett rasande kast, likt granater. Guernico satte sig och började gå igenom telefonmeddelanden som man antecknat åt honom på lappar.

”Många bombardemang i kvarteren kring slottet”, sade han. ”Tusen sårade, och så vidare ...” sade läkaren.

Guernico tänkte på att sjukhuset och sovjetambassaden var grannar.

”Calle San Augustin”, sade Guernico, ”Calle de Leon. Plaza de las Cortes.”

”Nu siktar de inte längre på de sårade utan på de levande”, sade läkaren.

En assistent öppnade till hälften det fönster från vilket läkaren nyss skjutit luckorna. Det entoniga dånet från det fascistiska flyget trängde in i rummet och överröstade sorlet av steg, ambulansklockor, telefonringningar och befallningar. En av de sjuksköterskor som varit med ambulanserna till ålderdomshemmet kom in genom dörren, och korsdraget fläktade i väg några papper.

”Jo, det är just sött därborta. Lilla Guernico! Får vi åtminstone två ambulanser till för ålderdomshemmet.”

”Stäng dörren, Mercedes!” ropade läkaren och jagade papperen som fladdrade likt fjärilar i draget.

”Vilket rövarband!” sade hon till motorbullret som minskade när fönstret åter stängdes. ”Där borta är det den fruktansvärdaste villervalla; de stackars gubbarna trampar ner varann i trapporna. De är alldeles vettskrämda, förstås!”

”Hur många sårade är det?” frågade Guernico.

”Å, för de sårade räcker nog den första ambulansen, men för evakueringen behövs fler.”

”Ambulanserna är till för de sårade, och sårade finns det gott om ... Är gubbarna i källarna nu?”

”Så klart det!”

”Är källarna säkra?”

”Som katakomber!”

”Bra!”

Han sade åt en assistent att varsko försvarsjuntan.

”Ser du Guernico”, sade Mercedes halvhögt och plötsligt alldeles lugn. ”Det är en del som blir tokiga ...”

”Är det brandbomber?” frågade läkaren.

”De som verkar att förstå sig på saken kallar det för kalcium-bomber. De brinner grönt, samma färg som absint. Det är förfärligt, förstår du, och det går inte att släcka dem. Och gubbarna springer omkring som blinda mitt i elden och trevar med händerna och stöter med kryckorna.”

”Var föll bomben?”

”I en korridor mellan sovsalarna.”

Något av fönstren var bestämt inte riktigt stängt. Motordånet lurade fortfarande i rummet, då och då avbrutet av sökkärvar från en republikansk kulspruta, antagligen bara för ”moralens” skull. Men i ännu djupare ton hördes ett dovt mullrande som steg och föll likt sorgstrummor — det tycktes komma från väggarna och underjorden. Internationella brigaden gick till förnyad attack mot morena längs Manzanaresfloden.

”Var pågår striderna?” frågade Guercia.

”Överallt”, sade Mercedes.

”Casa del Campo och Universitetsstaden”, sade läkaren.

En explosion alldeles i närheten kom pennskaften att hoppa på borden. Långt från platsen där den ägt rum regnade skärvorna av taktegel ner över en skara människor vilkas flyende steg man hörde. Det blev en sekunds tystnad; sedan stack ett gällt tjutande ljud hål på natten. Sedan tystnad

igen.

”En bramdbomb på franska ambassaden”, sade Guernico som åter satt vid telefonen. ”En noninterventionsbomb ... Motorcyklisterna är väl på post? Två bomber nära Plaza de las Cortes ... Vi måste skicka sex motorcyklister till Cuatro Caminos.”

En assistent kom och viskade i hans öra.

”Och ytterligare en ambulans till San Carlos”, återtog han. ”Där finns det sårade ... Och bed Ramos att han far och inspekterar allt det där, är ni snäll.”

Sedan belägringens början var det Ramos' uppgift att sätta in kommunistiska partiets hjälp på alla de mest hotade punkterna. Han hade lämnat värdefull hjälp åt sjukvården, som led brist på bedövningsmedel och röntgenplåtar, men varit av mindre nytta vid ambulanserna. Hädanefter skulle det emellertid bli en av försvarsjuntans främsta uppgifter att ta vara på de sårade.

Andra kapitlet

Ramos körde så fort han kunde för sina mörklägningsblå lyktor.

Vid den första större eldsvådan stannade han bilen. Det var ett kloster, som höll på att sjunka ner i sina spillror. Natten var fylld av kvävda skrik, buller av springande steg, rop på hjälp, detonationer och dova ras, medan krigets åskor fortfor att rulla. Flammande reflexer kilade som ödlor längs klostermurarna och den brandröda röken kokade upp ur dem. Det fanns ingen kvar där inne. Milispiketer, stormgardister och räddningsmanskaper stod och tittade, fascinerade av de oroligt jagande lågorna, av eldens outtömliga liv. En grå katt satt också och såg på.

Kunde raiden vara slut?

Ett svagt skimmer syntes åt vänster, stöveltramp ekade i tystnaden, fylld av avlägsna rop. En blomsterkvast av eld steg upp ur skimret, föll ner igen och följdes av ett stort ljus som kastades vida över himlen och stadens hus. Elden levde sitt eget liv, slickade under taken och fortsatte att ta våning efter våning med storm fastän fienden redan gett sig av till sina nära belägna baser. Men novembernatten är lång. At vänster tändes fyra nya brasor. Det var inte det blå eller gröna kalciumljuset utan spottande röda lågor. När Ramos passerade satt myriader små korta lågor och gnagde på husen som svärmar av insekter. Framför dem pågick utvandringen tyst. Stolsben stack upp ur handkärrornas högar av madrasser. Och gamla gummor som kommit på efterkälken följde på avstånd. Räddningsmanskaper anlände. De var effektiva. Ramos tog stickprov på ett tiotal.

Vid San Carlos skymde husen sikten, och alla gator i närheten av den öppna platsen låg sänkta i kompakt mörker. Ramos stötte mot en bår och bärarna ropade till. En virvel av små slickande lågor sköt som en näve brinnande konfetti ut över de sårade, där de låg på marken, sida vid sida. Den kastade ett svagt sken över deras ben. Tre steg längre bort stötte Ramos mot en ny bår, denna gång var det den sårade som skrek. Silhuetterade mot ett glödande hörn och ett stycke brinnande tak stod brandsoldater och siktade på elden med sin löjliga, tunna stråle. Ramos kom äntligen ut på torget.

Röken vältrade allt snabbare och det blev allt ljusare. Allting syntes tydligare, kattorna, de sårade som låg uppradade med bomullsmössor på huvudena. Och som för att ackompanjera den ökande elden började himlen ånyo fyllas av svart motordån.

Ramos önskade ingenting hellre än lugn åt de sårade, som man forslade bort i ambulans efter ambulans. Han önskade det så ivrigt att han försökte tro att dånet kom från en bilkaravan. Men när några fallande bjälkar rasat färdigt och branden ett ögonblick saktade, hörde man i den gnistrande tystnaden hur det obevekliga dånet bredde ut sig där uppe. Två gånger fyra bomber, åtta explosioner följda av ett dovt sorlande rop som om hela staden vaknat i förfäran.

Bredvid Ramos stod en bonde i milisuniform. Hans förband hade gått upp och han såg på sitt blod som strilade längs armen och droppe för droppe föll ner på asfalten. I den dystra belysningen syntes huden röd, den svarta asfalten också röd men blodet som madeira utom då det föll, ty

dropparna lyste lika brandgula som Ramos' cigaretthög. Ramos tog hand om honom så att han fick en ambulansplats. Andra sårade med gipsade armar gled förbi som en hemsk balett i brandens dystra rampljus. De var svarta silhuetter först, men eldskenet lyste upp deras pyjamas som blev allt rödare ju längre ut på platsen de kom. Alla dessa sårade var soldater; någon villervalla förekom inte heller utan ett slags grym ordning som bottnade i trötthet, vanmakt, raseri och beslutsamhet. Ytterligare två bomber föll, och linjen av sårade krusades som en våg.

Det fanns en telefonkiosk hundra meter bort på en gata som branden inte upplyste. Ramos snavade över en kropp och tände ficklampan. Karlen låg och skrek med vidöppen mun. En av ambulansmännen rörde vid hans hand.

”Han är död.”

”Men han skriker ju”, sade Ramos.

Det var knappt att de kunde höra varandra i dånet av bomber, flygplan, avlägsna kanoner och svävande sirentoner. Men mannen var död fast munnen stod öppen som om han ropat. Och kanhända hade han gjort det ... Ramos stötte mot flera bårar som skrek till. En explosionsblixt i natten avslöjade plötsligt ett helt folk av nedhukade varelser.

Han telefonerade och begärde ambulanser och lastbilar. Många sårade kunde forslas i lastbil. (Om man bara visste vart, tänkte han Sjukhusen hade ju förvandlats till brasor ett efter ett.) Guernico skickade honom till Cuatro Caminos. Det var ett av de fattigaste kvarteren och dit hade bombningen koncentrerats sedan belägringens början. (Franco sades ha lovat skona det eleganta Salamancakvarteret.) Ramos tog åter sin bil.

I skenet från eldsvådorna, i det likfärgade ljuset från de med blått överdragna gatlyktorna och billyktorna eller också i kolsvarta mörkret gick den hundraåriga utvandringen sin tysta gång. Många av de flyende var bönder från Tajo som tagit sin tillflykt hos släktingar i staden, och varje familj hade en åsna. Bland filtarna syntes väckarklockor och fågelburar, kvinnorna bar kattor i famnen och alla tycktes utan att veta varför gå mot de rika kvarteren. Frånvaron av brådska förrådade mångårig vana vid förtvivlan. Bomberna föll i skurar. Också ett sätt att lära de fattiga förnöjsamhet!

De blå strålkastarna lyste illa. Framför ett av de uppfläktade husen låg ett tjugotal kroppar radade sida vid sida. Med spillrorna som bakgrund såg alla likadana ut. Ramos stannade och visslade på ambulans. Anarkister, kommunister, socialister, republikaner! Hur väl blandade inte dessa outtröttligt brummande flygplan deras blod i dödens djupa fostbrödralag, fast de trott sig vara varandras motståndare ... Sirenerna tonade fram ur dunklet, möttes i en dissonans och tonade åter bort i den fuktiga natten, som ångare, lättande ankar. En av dem hejdade sig plötsligt, och dess vrål, som länge stått orörligt likt en pelare i tumultet av skrik, började åter sakta stiga likt tjutet av en sörjande hund. Det luktade hett tegel och svett trä. Virvlar av gnistor svepte genom gatorna som vansinniga patruller. De uppretade bombkrevaderna förföljde ambulansklockorna, höljde över dem med ilskna smällar, tills de outtröttliga klockorna åter kom ut som ur en tunnel och blandade sig med sirenernas tjutande koppel. Sedan bombningen började hade tupparna satt i med att gala. Det vilda brakandet av en torped gjorde dem plötsligt från vettet. Här i fattigkvarteren var tupparna talrika som i en by, och nu skrånade de fattigmans exalterade, frenetiska, förtvivlade sång till döden.

Ramos sökte febrilt med ficklampans lilla spröt av ljus på kropparna som låg utmed husväggen. Ljuset nådde fram till en man som låg på en trappavsats, sårad i sidan och stönande. Inte långt därifrån ringde en ambulans. Ramos visslade ånyo.

”Den kommer”, tröstade han.

Mannen svarade inte, fortsatte bara att jämra sig. Lampan lyste på honom ovanifrån, och på hans ansikte avtecknades skuggor av grässtrån som växte i springorna mellan avsatsens stenar. I det frenetiska galandet runtomkring såg Ramos, full av medlidande, hur dessa fina, känslolösa

skuggor med precisionen hos en japansk teckning bredde ut sig över de skälvande dragen.
Och vid mannens mungipa blänkte plötsligt den första regndroppen.

Tredje kapitlet

Över skyttegravarna i internationella brigadens tyska sektion steg skenet från de första stora eldsvådorna i Madrid. De frivilliga kunde inte se något av flygförbanden, men nattens tystnad, den egendomliga krigstystnaden, som inte påminner om lantlig frid, skälvde som ett växlande tåg för skarvarna. Alla tyskar var samlade på ett ställe. Somliga var landsflyktiga marxister, andra hade bara varit romaneska och lekt röda, andra var judiska flyktingar och åter andra hade varit indifferent men blivit revolutionärer efter regimskiftet. Efter Västparken fick de slå tillbaka två anfall om dagen. Fascisterna sökte förgäves bryta igenom linjerna vid universitetsstaden. De frivilliga stod och såg på det röda skenet som steg upp bland regnmolnen. Brandreflexer flammade till som ofantliga elektriska skyltar i den dimmiga natten och hela staden tycktes brinna. Ingen av dem hade ännu varit i Madrid.

Sedan mer än en timme ropade en sårad kamrat ute i mörkret.

Morerna var en kilometer bort. De hade säkert reda på var den sårade låg. Troligen väntade de bara på att hans kamrater skulle komma och leta efter honom. En frivillig som lämnat skyttegravens hade redan blivit dödad. Det var en lockfågelsjakt som de frivilliga likväl var beredda att ge sig in på. Det enda de var rädda för var att inte hitta tillbaka till sin skyttegrav i det djupa nattemörkret, ty branden upplyste bara himlen.

Äntligen hade tre tyskar fått tillåtelse att söka rätt på kamraten som låg där och skrek i dimman. En efter en gled de över bröstvärnet och försvann i töcknet. Trots explosionerna hörde man hur tyst det blev i skyttegravens.

Det var åtminstone fyrahundra meter till den sårade. En lång väg — ty alla visste vid det här laget att människan inte är skapt att krypa fort. Och man måste ha honom med sig tillbaka också. Bara de kunde låta bli att resa på sig. Och bara gryningen inte kom för snart.

Tystnad — och ändå pågick striden. Republikanerna sökte nå kontakt bakom de fascistiska linjerna. Morerna sökte bryta igenom vid universitetsstaden. Någonstans i natten hördes de fientliga kulsprutorna från sjukhuskliniken. Madrid brann. Och de tre tyskarna krälade vidare.

Den sårade skrek varannan eller var tredje minut. Om fienden sände upp en raket skulle de tre frivilliga inte komma tillbaka.

Nu var de nog femtio meter från skyttegravens. Kamraterna kände den fadda lerlukten som om de varit med dem där ute — i skyttegravens var lukten nästan densamma som på fältet. Vad den sårade dröjde länge med att ropa igen! Bara kamraterna inte tagit fel riktning, bara de åtminstone kröp rakt mot honom ...

De låg på magen alla tre och väntade och väntade på ropet ur dimman som genomfors av brandreflexer. Rösten hördes inte längre. Den sårade ropade inte mer.

De höjde sig på armbågen och stirrade ut i natten. Madrid brann som förut, den tyska skyttegravens höll stånd som förut, och medan kanonens dova negertrumma dunkade försökte morerna som förut att bryta igenom vid universitetsstaden där borta i nattdimman.

Fjärde kapitlet

Shade stannade vid första bästa uppfläkt hus. Regnet hade slutat men hängde fortfarande i luften. Kvinnor i svarta schalar bildade kedja bakom räddningsmanskapet som ur ruinerna drog fram en grammofontratt, ett paket, ett litet skrin ...

Husets tredje våning kunde man se i genomskärning som på teatern. Vid ett brustet tak hängde en säng i en fot. Rummet hade tömt sitt innehåll av porträtt, leksaker, kastruller i rännstenen

alldeles vid Shades fötter. Bottenvåningen tycktes helt vardagligt oskadd och lugn fast fasadväggen var borta — ambulansmännen hade fört bort de döende invånarna. Ovanför en bloddränkt säng på andra våningen hängde en väckarklocka som började ringa i den övergivet tomma, gråa morgonen.

Räddningsmanskapet lät föremålen gå från hand till hand. Den siste milismannen räckte ett bylte till den första bland kvinnorna. Kvinnan tog det inte med händerna utan i famnen. Det var ett barn, ett dött barn — huvudet föll bakåt. Kvinnan såg mot kedjan, sökte bland ansiktena och brast i gråt — kanske hade hon fått syn på barnets mor. Shade gick sin väg. Brandlukten som fyllde staden blandade sig med den fuktiga morgondimman — det var som doften av ett bål i en lycklig höstskog.

Vid nästa hus fanns inga dödsoffer. Invånarna, som var lägre tjänstemän, stod under tystnad och såg på när det upprivna huset brann ner. Shade var ute för att samla pittoreska och tragiska detaljer, men han kände avsmak för sitt yrke. Den pittoreska synpunkten var löjlig nu, och ingenting kunde vara mera tragiskt än det vardagligt banala — dessa tusen existenser som var varandra så lika, dessa ansikten på vilka sorg och sömnlöshet tryckt sin stämpel.

”Är min herre utlänning?” frågade en man som stod bredvid honom.

Det var ett fint gammalt ansikte med långa, lärda rynkor. Mannen pekade på huset utan att säga något.

”Jag avskyr krig”, sade Shade och drog i sin lilla rosett.

”Då har ni tur här”, sade mannen och tillade i lägre ton: ”Om man nu kan kalla det krig ... Lumpfabriken vid Alcalá brinner, min herre. San Carlos och San Geronimo brinner ... Alla husen kring franska ambassaden ... Många hus kring Plaza de las Cortes och kring kungliga slottet ... Och biblioteket!” Han talade utan att se på Shade, med blicken riktad mot himlen. ”Jag avskyr också krig ... Men mindre än jag avskyr mord ...”

”Vad som helst är bättre än krig”, sade Shade envist.

”Till och med att ge hela makten åt folk som begagnar den makt de redan har på detta sätt?” Mannen såg fortfarande uppåt. ”Inte heller jag kan acceptera kriget. Men hur ska man å andra sidan kunna acceptera det som händer nu? Vad ska man göra ...?”

”Kan jag hjälpa er på något sätt?” frågade Shade.

Den andre log och pekade på huset som i det grå morgonljuset brann med bleka lågor under en dystert vältrande rök.

”Alla mina papper fanns där inne, min herre! Jag är biolog ...”

Hundra meter längre fram exploderade en tung bomb på ett torg. De sista rutorna kom dansande och mitt bland skärvorna stod en åsna bunden. Den försökte inte fly men började skria förtvivlat i regnet som nu åter börjat falla.

När Shade kom fram till ålderdomshemmet hade många av de gamla kommit upp ur källarna igen. Eldsvådan var släckt, men som bakgrund till dessa oskadliga, sårbara varelser med deras krämpor och deras försiktiga sätt att röra sig fick spåren av bombningen något groteskt övermänskligt.

”Hur gick det här till?” frågade Shade en gubbe.

”Å herrn! Vi är för gamla att springa vår väg ... springa vår väg så där! I synnerhet de som har kryckor ...”

Han tog Shade i armen och fortsatte:

”Vart ska detta leda, herrn? Jag till exempel, jag var barberare. Inte med butik, bara för privata kunder. Och alla herrarna räknade på mig att jag skulle snygga upp dem när de låg lik, med rakning, klippning och så vidare.”

Shade hade svårt att höra, ty den ena lastbilen efter den andra rusade förbi, och murar och ruiner skakade.

”Sedan gav oss folkfronten det här hemmet och vi trivdes där ... Var det då värt! Och det kommer att börja om igen ... Men det kommer också ett slut, det kommer säkert ett slut ... Det är bara det att jag med ...”

En trappa upp hjälpte de starkare av gubbarna till med arbeten som Shade hade svårt att se vad de bestod i. Där fanns ett dussin män, allvarliga som spanska åldringar kan vara. De arbetade som om de varit dömda till tystnad, spänt lyssnande och med täta blickar uppåt himlen.

Två trappor upp sökte utkommenderade milismän med våld dra ut några gubbar som tagit sin tillflykt under sängarna för att skydda sig mot bomberna; de var halvgalna och klamrade sig fast vid järnsängarnas fötter, under ett öronbedövande väsen av pinglande ambulansklockor och dånande lastbilar på gatorna utanför. Plötsligt hördes flyglarmssirenernas tjut som ett hotfullt eko till ambulanserna; gubbarna släppte taget om sängarna och rusade mot dörren till källartrappan; de hade filten över sig, utom en som bar hela sin säng med sig som sköld.

Mindre än tio sekunder senare kom den första explosionen; den pulvriserade glasbitarna som under nattens lopp fallit ned på borden och på golvet under fönstren, och som om hela Madrid svarat med en likgiltig klämtning började den ena efter den andra av stadens klockor att slå nio, medan kanonen i universitetsstaden mullrade.

”De syns!” skrek en av milismännen.

Shade gick ned och ställde sig i sjukhusets port; han stack först ut sin långa pipa, sedan näsan. Breda och kraftiga, likadana som de tyska transportplan han så ofta tagit på sina resor i Europa, kom Junkerplanen fram i bräsch i ett tak, med sina långa nosar, svarta och på mycket låg höjd under regnmolnen. De flög långsamt över gatan och försvann bakom taket mitt emot, följda av sitt jaktflyg. Ödet styrde brandbomberna. De exploderade till höger och vänster, i långa kedjor. Duvorna flög upp; över deras tunga flykt kom det oundvikliga flyget tillbaka i stelade formationer. Denna död som sänkte sig ned av en slump fyllde Shade med fasa. Hade inte regerings-trupperna jaktflyg nog för att kunna ta ett enda plan från fronten? Utanför porten rullade lastbilar-na alltjämt förbi med drypande våta presenningar: det regnade i närheten.

”Det finns en källare”, sade en röst bakom honom.

Han stannade kvar i porten, väl vetande att den inte utgjorde något tillförlitligt skydd. Silhuetter smög fram utefter väggarna, stannade några minuter i varje port och fortsatte igen. Han hade ofta varit ute vid fronten, men aldrig hade han känt vad han kände här. Krig var krig — men detta var inte krig. Det han önskade få se slutet på var inte så mycket bomberna som slaktandet. Bomberna fortsatte att falla alldeles oberäkneligt. Shade tänkte på allt som han sett och antecknat, på de dukade borden i de uppfläktade husen, på ett porträtt med spräckt glas ovanför en liten blodpöl, på en reskostym som hängde över en kappsäck — förberedelser för en annan tillvaro — på en åsna av vilken man inte kunnat återfinna mer än hovarna, på de långa blodspåren som flyktingarna kring slottet lämnat efter sig på trottoarerna likt jagade djur, på de tomma bårarna med en mörk fläck efter varje blesyr. Hur mycket blod skulle inte sköljas bort av regnet i dag! Nu korsades bomberna av granater. Efter varje krevad väntade Shade på ljudet av fallande takpannor. Trots regnet började brandlukten lägga sig på gatorna. Lastbilarna rullade fortfarande förbi.

”Vad är det för transporter?” frågade Shade någon och drog i vingarna på sin rosett.

”Förstärkningar för Guadarrama. De försöker bryta sig igenom där uppe.”

Femte kapitlet

Under en mäktig slöja av regn som föll snett för vinden avancerade Manuels brigad från Sierra de Guadarrama. Landskapet med sina ruinerade kyrktorn påminde om 1917. Männens silhuetter avtecknade sig tungt mot den dyiga utförluttningen. Horisonten låg som i skymning fast det var tidigt på morgonen. Plogfårornas långa linjer sammanstrålade nere i en grund sänka, vilken sedan åter höjde sig mot himlens dimmiga charpi. Där bortom böljade säkert Segoviaslätten i det

oändliga, som havet bakom en skymmande klippa. Men tills vidare tycktes jorden ta slut där uppe vid himlen, och bortom var det bara en osynlig värld av sömn och regn som mullrade med alla sina kanoner. I deras rygg Madrid. Männen ryckte fram som förut men stapplade allt oftare i leran som blev allt tyngre. Mellan explosionerna hördes ofta ljudet av granater som inte exploderade utan bara grävde ner sig: ”Bjjii ...”

Manuel uppehöll sig i linjernas omedelbara närhet. Andra regementen hade förenats med hans eget, så att han nu kommenderade en brigad. Hans högra flygel gick bra, centern också, men den vänstra flygeln vacklade en smula. I sista striden hade bortåt sextio procent av officerarna och de politiska kommissarierna vid hans brigad blivit sårade. En timme tidigare hade han måst säga åt dem: ”Gör mig det nöjet att stanna på era poster i stället för att gå och sjunga Internationalen i täten för trupperna.” Motattacken artade sig bra, men vänstra flygeln vacklade.

Inga av männen från Aranjuez eller ur femte kåren var med där till vänster, inte heller några av de volontärer som fått sin utbildning av de gamla; de fanns alla på högra flygeln och i centern. Till vänster var det bara kompanier från trakten kring Valencia, som kallades anarkistiska fast karlarna aldrig tillhört ett syndikat före upproret. Sedan i förrgår hade vänstra flygeln inte en enda av de gamla sergeanterna kvar — alla var stupade eller på sjukhus.

Det var framför vänstra flygeln som Manuels stridsvagnar gick fram. De rörde sig i samma trygga mekaniska lunk som på en stor manöver fastän de gick mot en tät spärrelld och hade en lika tät spärrelld bakom sig, beräknad att hejda infanteriet som följde dem. Bombardemanget verkade inte bombardemang; det föreföll som om själva marken varit minerad och flög i luften steg för steg. En av stridsvagnarna försvann som om den upplöstes av regnet. Det var en stridsvagnsfälla. En annan lade sig mjukt på sidan vid en gejsir av småsten och lerjord som sprutade upp. De övriga fortsatte att avancera mellan andra springbrunnar av jord som sprutade upp och föll ner igen i mjuka, tröstlösa våglinjer, lika tröstlösa som det evinnerliga, sneda regnet.

Långa månader hade Manuel sett stridsvagnar rycka fram på enahanda sätt, men under långa månader hade det bara varit fiendens. En dag hade Aranjuezregementet snickrat ihop en stridsvagn av trä — en magisk handling som skulle locka dit de verkliga ... Och i dag bredde äntligen hans egna stridsvagnar ut sig över landskapet med infanteriet i följe. Till höger hade de hunnit långt fram, till vänster var de försenade. Det republikanska tunga artilleriet stötte med sin mortelstöt i de fientliga linjerna, som svarade men ändå inte lyckades bromsa upp motanfallet. Bakom stridsvagnarna syntes i allt det ändlösa jämngrå små mörkare grå figurer. Det var dynamitarderna. Och sektionerna av kulspruteskyttar höll sin terräng, sin eländiga, vattendränkta terräng, som de steg för steg vunnit i kamp mot leran.

Vad nu? De sände extrastridsvagnar av reserven till vänstra flygeln? Var det för att den vacklade? Från höger svängde linjen av stridsvagnar nu i en båge som buktade ända till sista vagnen åt vänster. Hade vagnar på vänstra flygeln börjat retirera? De rullade inte längre mot fascisterna utan i riktning mot honom själv.

Det var inte reserver utan fientliga stridsvagnar.

Om vänstra flygeln gav efter var hela brigaden förlorad och luckan kunde bli bräschan mot Madrid. Om den höll stånd skulle däremot inte en enda av fiendens stridsvagnar kunna återvända till sina linjer.

Hans reserv stod färdig vid sin lastbilskolonn. Han kunde kasta in den hel och hållen, ty flera reserver var på väg i lastbilar från Madrid.

Vänstra flygelns förbindelseofficer stannade sin bil framför honom — Manuel kände på långt håll igen hans blus av oblekt ylle. Majoren satt i baksätet med huvudet mot armen som han lutade mot suffletten. Det verkade som om han snarkade.

”Vad är det med honom?” frågade Manuel och slog mot stöveln med en pinjekvist som han hade i handen.

Majoren hade gett order att man skulle köra honom till överstens stab, men han snarkade inte, han rosslade. Manuel såg inte något sår.

”Vad är det med honom?” frågade han chauffören en gång till.

”Skott i nacken”, sade chauffören.

Det är ovanligt att en officer blir sårad i ryggen under attack.

Förmodligen hade han vänt sig om.

”Lägg honom här”, sade Manuel slutligen. ”Men skynda dig tillbaka och hämta hit Gartner.”

Manuel hade redan tidigare telefonerat efter politiske kommissarien.

Med våldsamma skutt försvann bilen i regnslöjan. Manuel tog åter till kikaren. Några män från yttersta vänstra flygeln sprang mot fiendens stridsvagnar som måste ha upphört med elden eftersom ingen av männen föll. Men — Manuel vred skruven fram och tillbaka så att landskapet suddades ut och åter framträdde så tydligt regnet tillät — männen sträckte ju armarna i vädret! De gick över till fienden!

En markhöjning skilde dem från kompaniet som följde efter utan att kunna se dem. Bakom de där små fläckarna som sprang och viftade med armarna som insekter med sina antenner, bakom dem sjönk terrängen. Den sjönk ända ner mot Madrid. Och det slog Manuel att sedan de nya trupperna stött till hade man hittat falangistiska inskriptioner där de varit inkvarterade.

Bakom dem hördes de andra kompaniernas eld. De gick mot rena massakern i tron att första kompaniets framryckning var ohindrad. Kände inte kaptenen igen italienarnas stridsvagnar?

Men kaptenen kom man just bärande på i en filt (evakueringslinjen var bakom Manuels stab). Död han också, en kula i ryggraden.

Det var en av brigadens bästa officerare, den forne ledaren för arbetardelegationen i Aranjuez. Han låg med knäna uppdagna i filten, och de grå mustascherna pärlade av regndroppar.

Det fanns falangister bland de nya, och officerarna var skjutna bakifrån.

Högra flygeln avancerade som förut.

”Politiske kommissarien har just skjutit ner en karl”, sade chauffören.

Manuel lät någon inta sin plats och skyndade mot vänster med hela sin reserv.

Respekterande förbudet ”att sjunga Internationalen i täten för trupperna” hade brigadens politiska kommissarie, Gartner, fattat posto i en pinjeskog vid mynningen av den första dalgången, den mot vilken fascisternas stridsvagnar rullade fram.

En soldat kom springande mot honom. Det var Ramon, en av de gamla. Bland de nya på vänstra flygeln hade Manuel stuckit in ett femtiotal män från Aranjuez.

”Hör du, kommissarie, det är sex djävlar bland de nya som vill skjuta översten. Sex stycken är det. De vill gå över till andra sidan. De trodde att jag var med. De sa att nu väntar vi på de andra. Kaptenen är klar och majoren är klar, nu får vi ta itu med den där i vita blusen. Och vad beträffar kaptenen så är det redan gjort, vet du! Jäkla skurkar!”

”Jag vet ...”

”De vill gå över till andra sidan. Det är kanske några andra som ska skjuta ner översten. När de sa det där svarade jag: Vänta, vänta, jag har också kamrater som vill gå över. Nå, då väntar vi, sa de. Och så sprang jag hit.”

”Men hur ska du kunna hitta dem igen? Hela linjen rycker ju fram.”

”Nej, de rör inte på sig, de väntar på att fiendens stridsvagnar ska komma. Det finns väl någon överenskommelse. Och så är det en del som skriker att vi måste ge oss av, att vi inte kan hålla stånd mot fiendens stridsvagnar. De skriker som fan. Det är inte riktigt naturligt. Så att kamraterna skickade mig.”

”Och din regementskommissarie?”

”Skjuten.”

Gartner hade hos sig en vakt av tio soldater från Aranjuez.

”Pojkar”, sade han, ”det finns förrädare i linjen. De har skjutit kaptenen. De tänker skjuta översten och gå över till fascisterna.”

Han bytte kläder med en av soldaterna som fick stanna kvar. Hans sneda, slätrakade ansikte föreföll nästan enfaldigt när det inte uttryckte något särskilt. Han bemödade sig också att göra det uttryckslöst. Direkt dum såg han ut när han bytt sin uniformsmössa mot en ljus képi och håret efter några ögonblick blev regnvått. Han lät en regementskommissarie ta sin plats och gick med sina män.

I den kuperade terrängen konvergerade alla vägar antingen mot Manuels kvarter och evakueringslinjen eller mot den väg på vilken Ramon nu förde Gartner.

Från en liten dunes regndrypande pinjer kom verkligen två infanterister emot dem.

”Hör ni grabbar, nu slänger vi gevären!”

”Det är såna där”, sade Ramon lågt till kommissarien.

”Ett par av de sex?”

”Nej, det är såna där som vill klara sig undan. Alla måste komma här förbi.”

”Vart ska ni?” ropade Gartner. ”Har ni blivit tokiga?”

De sex som ville gå över till fienden hade kanhända aldrig sett honom och kände inte igen annat än sin egen regementskommissarie. Men de här två hade säkert träffat honom, fast de tänkte sig inte att det kunde vara han. De tänkte inte på någonting.

”Vi slänger gevären, säger jag. Det finns ingen möjlighet att hålla ut där uppe. Och stridsvagnar och allting! Om en halvtimme blir vi avskurna och skjutna hela högen!”

”Madrid ligger här bakom.”

”Det ger jag fan i”, sade den andre som var en grann pojke men alldeles från sina sinnen. ”Om cheferna gjorde sitt jobb skulle en annan inte behöva klara sig undan. Nej! Rädde sig den som kan!”

”Centern håller ju!”

Det var knappast ett samtal, snarare ett skrikigt gläfsande genom regnet. Gartner stod mittemot en av soldaterna; hans mun var för liten i hans breda ansikte. Soldaten sänkte sitt gevär.

”Fikar du efter befordran, din sneda flundrekäft! Om du längtar efter att bli krossad till mos av stridsvagnar så ge dig av ensam, men tänker du lura dit kamrater också så ska jag ...”

Soldaten gjorde en volt i leran med ett knytnävsslag av Ramon mellan revbenen. Han och hans kamrat avväpnades och sändes bakåt under eskort av fyra bland Gartners män. Gartner fortsatte framåt, nu i språngmarsch. Männens gula soldatkappor blev grå av regn.

De sex karlarna som Ramon talat om stod nedstänkta av lera och väntade i en fyra eller fem meter lång grop. Men det var inte Gartners avsikt att börja slåss med dem.

”Här är grabbarna”, sade Ramon, som om han presenterat Gartner och de andra för dem.

”Ska vi ge oss av genast?” frågade Gartner.

”Vänta”, sade den av de sex som tycktes föra befälet. ”De andra är kvar där uppe.”

”Vilka?” frågade Gartner och såg förvirrad ut.

”Du är alldeles för nyfiken.”

”Nå, än sen? Vad jag vill veta är om de är säkra. För jag kan skaffa vapen. Fast jag inte prackar dem på vem som helst! Hur många ska ha?”

”Vi sex i så fall.”

”Kamraterna här och jag kan skaffa tio kulsprutepistoler.”

”Nej. Vi sex, inte fler.”

”Det är ordentliga saker, kaliber 7,65 med stora patronmagasinet.”

Karlen i gropan klappade sitt gevär med handen och ryckte på axlarna.

”Inte för att vi behöver”, sade en av de sex. ”Men ska jag säga som jag tycker så kan de bli till nytta, till och med alla tio.”

Den förste böjde jakande på huvudet som om det varit en order. Mannen som talat sist hade fina händer. Det där är en falangist, tänkte kommissarien.

”Du förstår”, sade Gartner, och vände sig till den som från början fört ordet, ”det är i alla fall andra saker än din ärtböss. Redan en 7,65:a är ingen damrevolver — men titta på den här! Du sätter stora magasinet så här och spänner hanen så här. Då har du femti kulor. Och eftersom ni är sex stycken blir det åtta per käft. Upp med händerna!”

Deras talesman hann sträcka handen två centimeter mot sitt gevär innan han störtade i en pöl med en kula i huvudet. Blodet spred sig i vattnet; det såg svart ut under den låga himlen. Fiendens stridsvagnar fortsatte framryckningen.

Gartners följeslagare hade tagit gott sikte på de andra och föste i väg dem. De hade inte hunnit långt förrän de träffade på Manuel och hans lastbilar. Gartner hade redan skickat reservens antistridsvagnsavdelning till vänstra flygeln. Fascisternas stridsvagnar skulle vara där om några minuter. Om centern höll fick reserven ersätta vänstra flygeln och eftersom högra flygeln hela tiden rörde sig framåt skulle nog allt gå bra. Annars ...

I centern var det karlar från Aranjuez och andra grupper som uppgått i dem: milis från Madrid, Toledo, Tajo och till och med från Sierran, arbetare från städerna, oxdrivare, lantarbetare, småbrukare, metallarbetare, barberare, textilarbetare och bagare. Terrängen var översållad med små terrassmurar, parallella som linjerna på en generalstabskarta. Från sina ställningar såg milismännen säkert att inte en av dem skulle kunna ta sig levande tillbaka om fiendens stridsvagnar avancerade ytterligare två kilometer (vilket skulle ta fem eller tio minuter). Manuel hade gett dem order att hålla stånd och de gjorde det, klamrade sig fast vid sina stenar, tryckte sig ner i små sänkor, gömde sig bakom träd som inte räckte för dem. De hade fiendens granatkastare både framför och bakom sig, kulsprutornas korseld över sig, och det tunga artilleriets granater kom och letade rätt på dem tvärs genom regnet. Manuel hade först inspekterat centern och sett sina karlar falla en efter en. De begravdes nästan genast under krevadernas jordkaskader. På en flera kilometer lång sträcka tycktes själva marken explodera. Den störtade sig mot molnen som om den ville möta novemberregnet med ett regn av kokor, stenar och sårade. Genom bombardemangets ridå såg Manuel fienden gå till bajonettanfall. Den regn- och jorddränkta omgivningen förto bajonetterna deras glans och ändå kände Manuel deras uddar i sig. Men något besynnerligt hände där borta bland alla de små löjliga terrasserna. Fiendevågen — det var inte morer den här gången — drog sig tillbaka som om de flytt inte för milismännen utan för själva regnet, det evinnerliga regnet som redan sköljt över många av deras döda med jord. Det tycktes sända deras upplösta och söndertrasade linjer i retur till osynliga skyttegravar, genom regnridån som genljöd av detonationer lika talrika som de fallande dropparna.

Fyra gånger gick det fascistiska infanteriet till bajonettanfall och fyra gånger smälte det samman i vattendraperierna.

Linjen höll. Men från fiendens högra flygel kom stridsvagnarna, bröt sig igenom Manuels vänstra flygel och nalkades i full fart antistridsvagnssektionen.

Där var det Pepe som hade befälet. Alla dynamitarder av augusti månad med livet i behåll hade nu befälsposter, förutsatt att de visat minsta fallenhet. Pepe muttrade att det var synd att kamrat Gonzalez inte fanns på ort och ställe för att vara med om det här lilla experimentet. Men Gonzalez slogs i universitetsstaden. I alla fall jublade Pepe. Nu skulle de få se på takter! Följda på avstånd av sitt infanteri rullade stridsvagnarna snabbt mot den första dalgången. Väl ditkomna skulle de vara skyddade för det republikanska artilleriet. Vägar fanns i alla Sierrans dalgångar och lastbilarna med Pepe och hans män hade följaktligen lyckats hinna fram i tid.

På båda sidor om vägen var ganska öppen terräng. Här och där en dunge pinjer som stod svarta i regnet. Pepes män lade sig i ställning på de drypande, svampdoftande barmattorna.

Den första stridsvagnen vek av in i dalen till höger om vägen. Det var en tysk stridsvagn,

mycket snabb och rörlig. Regnet var så ändlöst att alla milismännen tyckte den borde rosta ner. En hjord av de förvildade hundar som tagit sin tillflykt till Sierran flydde framför dem allt vad tygen höll.

Även de andra framträdde nu tydligt. Pepe låg utsträckt och kunde inte se terrängen mellan busksnåren. Vagnarna tycktes hoppa fram. De dök ned med sina torn och lyfte dem igen som hästar sina huvuden. De hade redan börjat ge eld och deras larvfötter tycktes rassla inte längre med det lilla mekaniska ljud som regnet bar fram av smattret från alla deras kulsprutor. Pepe var van vid kulsprutor och van vid stridsvagnar.

Han väntade.

Och med ett ovänligt leende som blottade de vita tänderna gav han han eld.

Även en maskin kan se förbluffad ut. När förarna hörde kulsprutorna styrde de omedelbart mot dem. Fyra av dem — tre i första linjen och en i andra — ställde sig på bakbenen utan att fatta vad det var fråga om, och stod där som hemlighetsfulla, hotande vålnader i mardrömsregnet. Två slog runt, en föll på sidan och den fjärde blev stående under en hög pinje.

För första gången hade de mött antistridsvagnskulsprutor.

Nästa grupp av stridsvagnar hade inte sett vad som hände de första — en stridsvagn är nästan blind. De närmade sig för full fart. Den andra linjen kulspruteskyttar gav eld över de förstas huvuden och vagnarna började ragla — alla utom fyra som gick förbi Pepe och tog vägen mot hans andra linje.

Risken var förutsedd. Manuel hade lärt sina karlar manövern. Andra linjens skyttar vände två kulsprutor. De övriga och första linjens skyttar fortsatte elden mot massan av stridsvagnar som flydde i sicksack i ösregnet mellan de svarta pinjedungarna. Även Pepe vände sig åt andra hållet — de där fyra kunde bli farligare än alla de andra om deras förare var beslutsamma. Förr eller senare skulle de nå brigadens kärna och där kunde man få intrycket att det kom fler efter dem.

Men tre stod redan mot var sin tall. Förarna var döda; de hade fortsatt på eget bevåg.

Den sista kilade fram under elden från de två andra kulsprutorna. Den hade kastat sig upp på tomma vägen och fortsatte rasslande framåt med en fart av sjuttio kilometer i timmen, utan att besvara kulsprutornas smatter med ett skott. Ljligt liten såg den ut under de allt brantare slutningarna på ömse sidor, ensam och övergiven ute på den ödsliga, regnlackerade och molnspeglande asfalten. Slutligen kom den till en vägkrök, stötte mot klippväggen och blev stående, fastkilad som en leksak.

De ännu oskadda stridsvagnarna krälade tillbaka i samma riktning som republikanernas stridsvagnar och föll över sitt eget infanteri som i förskräckelsen började skingras. Bland pinjerna åt Pepes håll låg stridsvagnar i alla möjliga ställningar kring en ensam, som stod upprätt — ett spöklikt krigsmonument. De var redan överströdda med små kvistar, barr och pinjekottar som kulorna skurit av. Överlämnade åt regnet och en rostig framtid tycktes de ha stått där sedan månader. Manuel anlände till platsen. Bortom de sista gungande stridsvagnstornen såg man hur fascisternas högra flygel skingrade sig bakom denna elefantkyrkogård. Det republikanska tunga artilleriet började bombardera deras reträttlinje.

Manuel återvände genast till sin center.

Fiendens högra flygel flydde nu framför sina egna stridsvagnar. Som om de varit republikanernas egna följde Pepes manskap (utan kulsprutor), dynamitarderna och Manuels reserver tätt efter dem i en lerig språngmarsch. Det artade sig till rena upplösningen, ty fascisternas center började dras med. Manuel förstärkte sin egen center med en del av de trupper som kommit i lastbil från Madrid och lät den andra delen stanna i reserv. I ordnat raseri ryckte centern äntligen ut ur sin stenöken.

Det var samma karlar som hade legat platta ute på torget den dag Montañakasernen intogs och de besköts från alla fönster; samma som haft en kulspruta per kilometer och som ”lånade”

varandra kulsprutorna när ett anfall kom; samma som stormat Alcazar med sina jaktgevär; samma som hade flytt för flygplanen och gråtit på sjukhuset därför att ”de våra har övergivit oss”, de som hade flytt för stridsvagnarna och de som hade slagits med dynamit; alla de som visste att aristokraterna kände igen ”det goda folket” på dess servilitet — den outtömliga massan av män som en dag skulle arkebuseras, osynliga som den kanon vars åskor rullade från den ena änden av linjen till den andra, som trumeld.

I dag skulle inte fascisterna ta Sierra de Guadarrama.

Manuel stod med sin pinjekvist under näsan och följde med blicken de dimmiga milislinjerna, blandade med Pepes män. Det var som om han sett sin första, ännu lerprydda seger skrida fram i det ändlösa, monotona regnet.

Klockan två var alla de fascistiska positionerna tagna. Men med det fick man låta sig nöja. Det kunde inte bli tal om att rycka fram mot Segovia. Där bortom väntade fascisterna i befästa linjer och republikanska arméns center hade inga ytterligare reserver.

Sjätte kapitlet

På Café Granja stod borden längs boulevarden tomma men hela det inre var fullsatt. Regnet som kommit uppifrån bergen var slut. Madrid ekade nu av ett nytt slags explosioner; de var svagare än bombernas men tycktes komma från en höjd av tio eller tjugo meter från marken.

”Är det våra luftvärnskanoner äntligen?” frågade Moreno som såg bättre ut än någonsin.

Ingen svarade. Alla som satt här vid sina glas kände varandra mer eller mindre. Glasen skälvde för det ständiga rullandet av universitetsstadens kanonåskor. Kaféet var inte upplyst; middagsljuset spred en källardager långt in i salen.

En officer kom in genom svängdörrarna som blänkte till som spegelreflexer i den novembergrå dagern.

”Branden tar till överallt. Den kommer hitåt.”

”Vi får väl släcka då”, sade någon.

”Lätt att säga! Calle San Margos och Calle Martin de los Hijos ...”

”Avenida Uruijo ...”

”San Geronimo och San Carlos, och så husen kring kungliga slottet ...”

Andra officerare steg in. Svängdörrarna släppte in en lukt av upphettad sten i kaféet.

”Röda Korsets sjukhus ...”

”San-Miguel-torget ...”

”På en del håll är det redan släckt. San Carlos och San Geronimo brinner inte längre.”

”Vad är det som låter så där? Luftvärnskanoner?”

”Vaktmästarn! En absint”, sade Morenos bordskamrat, som hade yvigt hår och härjat ansikte.

”Jag vet inte. Jag tror inte det.”

”Det är granatkartesch”, sade den sistkomne officeren. ”På Plaza España regnar det skrot. Men i Guadarramabergen kommer de inte igenom.”

Han satte sig bredvid Moreno som var klädd i uniform och såg ovanligt ung ut eftersom han rakat sig omsorgsfullt. Moreno hade numera kortklippt hår.

”Hur reagerar folk på gatorna?”

”De har inte börjat gå ner i skyddsrummen förrän nu. Det finns sådana som dröjer kvar som förstenade, framför allt kvinnorna. Och en del kastar sig ner eller bara skriker. Somliga springer undan, vart det nu bär. Alla kvinnor som har barn med sig springer undan. Och somliga står kvar och är nyfikna.”

”Hela morgonen har jag haft ett intryck av jordbävning”, sade Moreno.

Han menade att folket gripits av samma panik som vid en naturkatastrof. Det var inte fruktan för fascisterna, ty de tänkte lika litet på att ”ge sig” som man tänker på att ge sig för en jordbävning.

En ambulans körde förbi. Man hörde den komma på långt håll genom klockorna.

En brakande blyxt — och glaset hoppade upp som leksakskaniner för att falla ner hur som helst bland assietter, utspillda drycker och trekantiga skärvor från fönstren som spruckit likt trumskinn. Bombnedslag på boulevarden framför kaféet! En vaktmästares bricka rullade på golvet och lade sig till rätta i tystnaden med ett dovt cymbalskallrande. Det klingade till av teskedar, och hälften av kafégästerna rusade mot trappan ner till källaren. De övriga blev stående på helspann — men det kom ingen ytterligare explosion. Och som alltid halades cigaretterna fram och tändes, det ena tiotalet efter det andra — men ingen bjöd. Röken virvlade upp och när den skingrades mellan de två sågtandade gapen som varit speglar såg man en död som hängde i svängdörrarnas vändkors. Dörrarnas glas hade stjärnliknande sprickor.

”De siktar hit”, sade Morenos bordskamrat.

”Ä, håll!”

”Ni är galna allesammans! Begriper ni ingenting? Ni låter döda er till ingen nytta! Jag säger ju att de siktar hit!”

”Det ger jag fan i”, sade Moreno.

”Förlåt hör du, jag har varit med, jag också! Och jag är med på vad du vill. Men att låta flygbomber ta livet av mig för ingenting, å nej! Jag har bara arbetat i hela mitt liv och har allting annat framför mig.”

”Nå, vad gör du här då? Varför går du inte ens ner i källarn?”

”Jag stannar. Men jag tycker det är vansinne!”

”Döm mig efter mina handlingar och inte efter mina ord, är det visst någon filosof som har sagt.”

Granaterna föll mullrande runtomkring. Det vintergrå ljuset darrade omärkligt i de skälvande pölarna av manzanilla, vermut, absint, och reflexer dröjde i glasbitarna på bord och golv. Kyparna började komma upp ur källaren.

”... Det sägs att Unamuno har dött i Salamanca.” En civilklädd herre steg ut ur telefonhytten.

”Det har fallit en bomb i underjordiska järnvägen vid Puerta del Sol”, sade han. ”Hålet är tio meter djupt.”

”Det går vi och ser på”, ropade två röster. ”Fanns det folk i tunneln?”

”Det vet jag inte.”

”Ambulanserna säger att klockan tolv fanns det mer än tvåhundra döda och femhundra sårade.”

”Ingen dålig början!”

”... och så påstås det att de har blivit slagna vid Guadarrama ...”

Mannen som telefonerat satte sig åter framför spillrorna av en apéritif.

”Jag är trött på det här”, sade Morenos vän med det yviga håret. ”Och jag säger dig det att de siktar just på oss! Vad har vi här att göra, mitt i centrum! Det är ju idiotiskt!”

”Ge dig i väg då!”

”Ja, jag ska ge mig av till Kina eller Söderhavssöarna eller vart som helst!”

”... Carmentorget brinner”, ropade någon utanför, men rösten drunknade genast i nya ambulansklockor.

”Och vad ska du göra på Söderhavssöarna? Binda halsband av snäckor? Eller organisera stammarna?”

”Jag ska meta guldfisk. Eller vad som helst! Bara du håller käften!”

”Är du så generad över att du säger upp solidariteten med kamraterna här, att du inte ens vågar krypa ner i källarn? En gång satt jag själv och gnällde på samma sätt som du. Det var med stackars gamle Hernández!”

Han såg plötsligt med skräck på kamraten. Hernández! I dag var det Moreno! Och Hernández var död. Men vidskepelsen skingrades lika snabbt som cigarettröken.

”Då var jag på vippen att ge mig av till Frankrike”, fortsatte han. ”Men så tvekade jag och så fick kamratskapet och livet makt över mig igen. Bombkrevaderna har berövat mig tron på alla funderingar, alla eviga sanningar och sådant där. Det enda jag tror på är rädslan! Den verkliga rädslan — inte den som kommer en att prata smörja och fara sin väg. Om du tänker ge dig av har jag ingenting att prata med dig om. Men eftersom du sitter kvar — här och nu — är ju saken klar och du kunde lika väl sitta tyst.

I fängelset fick jag vara med om allt mellan himmel och jord. Jag hörde hur karlarna satt och spelade gubbe och pil om sina liv. Jag satt och längtade att det skulle bli söndag eftersom arkebuseringar inte förekom på söndagarna. Jag såg folk som spelade baskisk boll mot en mur där det fortfarande satt kvar hjärnsubstans och hårtestar efter skjutna fångar. Jag hörde mer än femtio dödsdömda spela gubbe och pil i sina celler. Så jag vet vad jag talar om!

Men, ser du, det viktigaste är något helt annat. Jag var med i marockanska kriget. Det stod ännu i flera hänseenden på envigets nivå. Men i våra främsta linjer går det till på annat sätt. Efter de tio första dagarna är du en sömngångare. Du ser för många som stupar. Artilleri, flyg och stridsvagnar är alltför mekaniska saker, allting blir ett lotteri. Och du känner dig säker på att du inte ska komma ifrån det hela med livet. Inte bara från det som det är fråga om just då, utan från hela kriget. Det är likadant som med en karl som har avlagt klosterlöftet. Du har livet bakom dig ... Och då blir också hela livet annorlunda. Sanningen blir plötsligt en annan och det är de andra som är galna.”

”Ja, man upptäcker ju alltid sanningar!”

”Ja. Så här går det till: Du går fram mot en spärreld och dina tankar sysslar inte med någonting, inte ens med dig själv. Hundratals granater faller och hundratals karlar rycker fram. Du är bara en självmördare, men på samma gång är du delaktig i det bästa inom alla. Du är delaktig i deras ... nå, i det bästa hos dem, ungefär som man på en karnevalsdag har del i folkmassans festglädje. Jag vet inte om du kan förstå mig riktigt. Jag har en kamrat som brukar kalla det för ögonblicket när de döda börjar sjunga. Sedan en månad tillbaka vet jag att de döda kan sjunga.”

”För mig sjunger de inte särskilt mycket.”

”Det är någonting som jag aldrig hade tänkt mig, fast jag är den äldsta marxistiska officeren i armén. Att det finns ett kamratskap som börjar först på andra sidan döden.”

”Ja, och det är många som fick nog av det kamratskapet när de måste slåss mot flygmaskiner med vanliga gevär. Som fick nog av det när de måste slåss mot stridsvagnar med vanliga gevär. Och jag räknar mig numera till dem.”

”Jag har varit lika nere som du. Och nu ...”

”Och du blir väl ännu mer upphöjd när du en gång har stupat.”

”Ja. Men numera ger jag katten i alltihop.”

Moreno log och leendet blottade hans granna tänder. Alla prydnadsbuteljerna på barens hyllor ramlade med ett tomglas-klirrande i golvet, kaféborden tycktes skjuta rygg för explosionen och en reklamaffisch för ett vermutmärke föll över Morenos rygg. Hans leende försvann som om en hand hade strukit bort det. De som stuckit näsan över källartröskeln dök ner igen.

En sårad man, skäggig och civilklädd, störtade sig utifrån mot porten. I tystnaden som följde på explosionen hörde man en av halvdörrarna dunsas dovt mot bröstet på den döde i vändkorset. Dörren körde fast. Den sårade bultade med nävarna mot den spruckna rutan, klängde sig envist fast och sjönk slutligen ihop.

Runtomkring började explosionerna på nytt.

Sjunde kapitlet

Tunga granater regnade mellan telefoncentralen och Alcalá. En av dem föll utan att explodera och två milismän bar bort den, hållande i var sin ända. Den gråa eftermiddagshimlen började

tynga över Madrid. Staden var full av eldkvastar och gnistor. Lukten av damm och krevader blandade sig med en annan ännu mera oroväckande, som Lopez tyckte sig känna igen från Toledo — var det inte lukten av svedda kroppar?

Lopez tillhörde nu kommittén för skydd av historiska minnesmärken. Sedan morgonen hade han väntat på två dukar av Greco och tre små Goya som fanns i ett privathus från vilket ägaren flytt. De hade emellertid inte kommit, och han ville med egna ögon försäkra sig om att de verkligen sändes i väg.

Lopez dugde inte mycket till i aktiv tjänst men hade visat sig strålande när det gällde skyddet av konstverk. Tack vare honom hade inte en enda Greco blivit förstörd under villervallan i Toledo, och ur klostervindarnas dammiga glömska hade han dragit fram dukar av de största mästarna i tiotal.

Vid en kyrka ett gott stycke framför honom exploderade en lätt bomb. Duvorna flög genast upp men återkom nyfikna för att inspektera de nyblivna sprickorna i sin takgesims. Genom fönster-raderna på en fasad bakom vilken numera det tomma intet gapade såg man telefoncentralen med sin barocksköld, blek i novemberskymningen.

Det var rena underverket att den lilla skyskrapan som dominerade Madrid ännu inte låg i småsmulor. Ett av dess hörn var avslaget, och rutorna ... Bakom tornet steg röken från en granat. Tusan, tänkte Lopez, det slutar med att det faller en på mina Greco ...

En skräckslagen folkmassa strömmade fram och åter på gatorna. De visste vad de flydde för men inte vart de skulle fly. Andra gick likgiltiga, nyfikna eller fulla av spänning omkring och tittade uppåt. En ny granat föll i närheten. Åtföljda av kvinnor och åldringar kom förfärade barn springande. Andra ungar, som inte hade målsmän av något slag, stod lugnt och ”höll krigsråd”.

”Vilka klumpfötter, fascisterna, va! Kan inte träffa rätt! Siktar på soldaterna vid Casa del Campo, och var de träffar sen!”

På gården till barnkrubban vid Plaza del Progreso hade Lopez en morgon sett tre pojkar leka krig. De stirrade i vädret som människorna kring honom nu. ”En bomb!” skrek en av dem. ”Omkull!” Som disciplinerade soldater störtade sig alla tre framstupa. Det var verkligen en bomb. De andra barnen, som inte lekte krig utan förblev stående, sårades eller dödades alla ...

En ny granat till vänster. En skara hundar löpte förbi i sneddande linje och mötte en annan liten hundhjord som kom emot dem ur en granngata. De herrelösa hundarnas hopplösa kringirrande tycktes förebåda människornas eget öde. Lopez anlade sin djurvänliga bildhuggarblick när han såg på dem. Men andra bestar väntade honom ...

Palatset han gick till var i likhet med nästan alla sådana rikt prytt med uppstoppade djur. Många spanska aristokrater satte större värde på sina jaktminnen än på tavlor. Hade de inte sålt sina dukar av Goya blandade de gärna upp dem med troféer. Inventarieförteckningen från de flyende aristokraternas palats – endast sådana ställdes under statens beskydd — upptog ofta ett tiotal dukar av mästare (såvida ägaren inte tagit dem med sig till utlandet veckan före upproret) och ett oänt antal elefantbetar, noshörningshorn, uppstoppade björnar och andra slags djur.

När Lopez, saluterad av en bomb på hundra meters avstånd, kom in i palatsträdgården möttes han av en milisman.

”Nå, var har du mina Greco, din sköldpadda!” skrek han och slog milismannen på axeln.

”Vilka då? Tavlorna? Vi hade inte möjligheter att skicka dem; de blev för skrymmande sedan dina grabbar packat in dem som om de hade varit äggskal. Men din lastbil kom nyss och hämtade dem.”

”Hur dags?”

”För en halvtimme sen ungefär. Men de ville inte ta med sig menageriet där.”

Kring elefantbetarna, som låg noggrant ordnade i rad under en fönstermarkis, stod björnarna gestikulerande i sina ”naturliga” ställningar, och allteftersom bomberna skakade marken tycktes

de välsigna eller förbanna den krigiska kvällen med sina lyfta ramar.

”De där är inte ömtåliga”, sade Lopez lugnt, ty han vägrade att ta något som helst ansvar för dessa privata zoologiska muséer — det var en annan bransch av kommittén som fick magasinera sådant.

”Åjo, kamrat”, sade milismannen. ”Om bomber inte är bra för tavlor så kan de inte vara bra för elefantbetar heller ... Hur vill du att jag ensam ska kunna klara alla de där? Och snart blir det regn också!”

En bomb föll alldeles i grannskapet; menageriet hoppade till och vacklade. En kanariefågel som fått stanna i sin gyllene barockbur började sjunga frenetiskt.

Lopez tände en cigarrett och gick sin väg med buren i handen. Han gungade med den. För varje granat sjöng kanariefågeln gällare men lugnade sig sedan ... Han gick förbi ett hus vars interiörer brann ända nerifrån och upp — det såg överkligt ut som en filmeldsvåda. Fasaden och dess slingrande ornamentik var oskadd men i alla de öppna eller sönderslagna fönstren syntes lågor som inte slog ut. Huset såg ut att vara bebott av elden själv. I ett gathörn längre bort stod en buss och väntade. Lopez tvärstannade. För första gången under promenaden flämtade han till av ångest. Han fäktade som en galning, kastade buren med kanariefågeln ifrån sig och skrek:

”Gå ur! Gå ur!”

Människorna i bussen såg med jämnmod hans beteende. Han liknade hundra andra dårar på hundra andra gator. Nu kastade han sig till marken. Bussen flög i luften.

När Lopez reste sig dröp blodet av husväggarna. Explosionen hade klätt av kropparna. En herre med polisonger reste sig just med ett skrik naken men oskadd. Bombardemanget kring telefoncentralen blev intensivare.

Åttonde kapitlet

Shade var på telefoncentralen — det var tid för honom att telefonera in sin artikel. Det regnade bomber över hela kvarteret, men alla på Centralen visste att det var dem det gällde.

Halv sex hade Centralen blivit träffad. Nu kom det träff på träff i dess omedelbara grannskap — artilleriet hade snuddat vid målet men förlorat pejling och sökte nu skjuta in sig på nytt. Telefonister, tjänstemän, journalister, expressbud, milismän — alla kände sig som verkliga frontkämpar. Granaterna exploderade med mycket korta mellanrum i en ständigt rullande åska. Kanhända var det åter flygmaskiner med i leken. Skymningen föll, molnen seglade lågt. Men inget motorbuller hördes över telefonväxlarnas larmande.

En milisman kom och sökte Shade; major García kallade journalisterna till sin expedition på Centralen och alla korrespondenter av någon betydelse var redan där och väntade. Varför just nu? undrade Shade. Men det hörde till Garcías egenheter att han alltid stämde möte med journalisterna på särskilt utsatta ställen om han hade något att säga dem.

I ett av den forna styrelsens funktionalistiskt inredda kontorsrum gick García dagligen igenom de artiklar som sändes från Madrid. Han fick kopiorna i två buntar, den ena märkt Politik och den andra Fakta. Medan han väntade på korrespondenterna bläddrade han i den senare buntan, trött på att vara människa. Gräsligheterna var så vanliga att alla artiklar översvämmade av dem.

FÖR PARIS-SOIR: Innan jag kom till telefoncentralen, läste han, blev jag vittne till en händelse av grym skönhet.

I närheten av Puerta del Sol hade man natten till i dag tagit vara på ett gråtande, treårigt barn som gått vilse i mörkret. Och eftersom en kvinna i skyddsrummen vid Gran Via hade anmält att hon saknade en liten pojke av samma ålder och utseende som den nyligen funne, varskodde man henne. Hon skyndade till det hus i Calle Montera, där gossen fått en fristad. I en halvmörk butik med fällda järnridåer stod han och mumsade på en bit choklad. Modern gick fram mot honom

med utsträckta armar, men plötsligt vidgade sig hennes blick och blev stirrande, nästan vanvettig.

Det var inte hennes pojke.

Hon stod orörlig en lång stund. Det vilsegångna barnet log mot henne. Då störtade hon sig mot pojken, tryckte honom till sig och tog honom med sig med sitt eget förlorade barn i tankarna.

Det där kommer aldrig in i tidningen, tänkte García.

I fönstren som saknade rutor stod kvällen röd.

FÖR REUTER: Jag såg en kvinna som bar på en knappt tvåårig flicka. Den lilla flickan hade ingen underkäke men levde ännu och tycktes med förvånade, vidöppna ögon undra vem som kunde ha gjort henne detta. Jag såg en annan kvinna som gick över en gata — barnet i hennes armar saknade huvud ...

García hade själv sett det, han visste hur fruktansvärd den var, den där åtbörden med vilken en mor söker skydda sitt barns kvarlevor. Hur många liknande scener hade männe utspelats i dag?

Tre granater exploderade dovt som de tre stötarna innan ridån går upp på teatern; dörren öppnades och korrespondenterna kom in. På ett lågt bord stod konstgjorda blommor av glas. De hade ännu inte gått sönder men vibrerade för varje bombnedslag. Eftersom rutorna var söndersmulade trängde rök och brandlukt in genom de två fönstren.

”I händelse en linje blir ledig kommer den som beställt samtal att omedelbart få besked här”, sade García. ”Ni vet att jag aldrig sammankallar er om det inte gäller viktiga meddelanden. Innan jag övergår till det som jag har kallat hit er för, skulle jag emellertid vilja fästa er uppmärksamhet på följande fakta: Sedan krigets början har vi, enligt fascistiska kommunikéer, förstört fientliga flygplan på sammanlagt nio flygfält. Det är svårare att bomba till exempel flygfältet vid Sevilla än staden i dess helhet — om det alltså någon gång har hänt att våra bomber förfelat sina militära mål och skadat civilbefolkningen, så har i varje fall aldrig någon spansk stad blivit systematiskt bombad av oss ... Här är nu meddelandet. Jag ska läsa upp det för er. Jag uppmanar var och en att ta kännedom om originalet, som för övrigt genom vår försorg ska bli känt i London och Paris, det kan ni vara säkra på ... Det är helt enkelt ett litet cirkulär som skickats ut till högre officerare i rebellarmén. Detta exemplar blev den 28 juli funnet hos en officer vid namn Manuel Carache. Han togs till fånga vid Guadalajara.

En av segrerns viktigaste förutsättningar är att de fientliga truppernas moral blir undergrävd. Fienden har varken tillräckligt med trupper eller vapen för att bjuda effektivt motstånd: trots detta är det nödvändigt att följande instruktioner på det noggrannaste beaktas:

För att underlätta en ockupation av landet bakom fronten är det oundgängligt att inge befolkningen en viss hälsosam skräck.

Härvid bör tillses att de medel som användes får största möjliga sceniska verkan och gör starkast möjliga intryck.

Varje punkt på fiendens reträttlinje, och i allmänhet hela landet bakom den fientliga fronten, bör betraktas som tillhörande stridszonen. Härvidlag betyder det ingenting om fientliga trupper befinner sig på en plats eller inte. Om panik råder bland civilbefolkningen bidrar detta högeligen till truppernas demoralisering.

Erfarenheter från världskriget visar, att skador som av misstag tillfogats fiendens ambulanser och transporter av sårade, hade en stark demoraliserande verkan på trupperna.

Efter intåget i Madrid bör man i de misstänkta kvarteren installera kulsprutenästen på varje hustak som dominerar de omgivande gatorna, alla kyrktorn och offentliga byggnader inbegripna.

I händelse av försök till motstånd hos befolkningen skall eld omedelbart öppnas mot de uppstudsiga. På grund av det stora antal kvinnor, som aktivt deltar i kampen på fiendens sida, bör ingen skillnad göras mellan könen. Ju fastare vårt uppträdande är, desto snabbare skall befolkningens motstånd brytas och dess närmare kommer vi Spaniens triumf och slutliga

förnyelse.

”Jag kan tillägga”, sade García, ”att från fascistisk synpunkt finner jag dessa instruktioner fullt logiska. Min personliga uppfattning är nämligen att terrorn hör till de kampmedel som rebellerna på ett systematiskt-tekniskt sätt har sökt använda sig av från första dagen, och att ni i dag bevittnar ett drama för vilket Badajoz var generalrepetitionen. Men låt oss nu lämna alla personliga synpunkter ...”

Och medan journalisterna var på utgående tillade han:

”Ni ska också få intervjun med Franco av den 16 augusti, den som börjar med att *'Jag kommer aldrig att bomba Madrid; där finns det oskyldiga människor ...'*”

Bomber föll fortfarande men på en kilometers avstånd — ingen på Centralen brydde sig längre om dem.

En sekreterare trädde in.

”Har överste Magnin ringt?” frågade García.

”Nej, major. Internationella flottiljen är i strid över Getafé.”

”Har löjtnant Scali kommit?”

”Det har varit telefon från Alcalá att han skulle komma förbi vid tiotiden. Men doktor Neubourg är här, major.”

Doktor Neubourg var chef för ett Röda-Kors-förband och kom från Salamanca. García och han hade tidigare träffats på två kongresser i Geneve. Majoren visste mycket väl att Neubourg inte sett mycket i Salamanca, men han hade åtminstone grundligt träffat Miguel de Unamuno.

Franco hade nyligen avsatt Spaniens störste författare från hans rektorspost vid universitetet. Och García hade väl reda på vilket hot fascismen numera utgjorde mot denne man som tidigare varit dess namnkunnige försvarare.

Nionde kapitlet

”Nu har han legat i sex veckor i ett litet rum”, sade läkaren, ”och bara läst ... Efter sin avsättning sa han: Jag lämnar inte rummet annat än död eller dödsdömd. Och så gick han och lade sig. Han ligger här fortfarande. Två dagar efter hans avsättning invigdes universitetet till Jesu Hjärta ...”

Neubourg kastade i förbigående en blick i rummets enda spegel på sitt smala, slätrakade ansikte som försökte se andligt ut men enbart verkade åldrat. I början av samtalet hade García tagit fram ett brev ur sin plånbok:

”När jag hörde att ni skulle komma hit”, sade han, ”bläddrade jag igenom vår korrespondens från förr i världen, och jag hittade det här brevet, skrivet för tio år sedan, när han var i landsflykt. Där står det, i mitten:

Det finns ingen annan rättvisa än sanningen. Och sanningen, säger Sofokles, förmår mer än förnuftet. Liksom livet förmår mer än njutningen och mer än smärtan. Därför är mitt valspråk sanning och liv, inte förnuft och njutning. Hellre leva i sanningen, även om det medför lidande, än att spekulera i njutningen eller njuta av spekulationer ...

García lade brevet framför sig på den polerade bordsytan som speglade den röda himlen.

”Det är precis samma saker som han sade i det tal som gjorde att han blev avsatt”, sade läkaren.

”Det är mycket möjligt att politiken kan ha sina krav som vi inte här kan gå in på. Detta universitet måste i varje fall stå i sanningens tjänst ... Miguel de Unamuno kan inte vara där lögnen är. Och vad beträffar de rödas grymheter som man jämt hör talas om, så glöm inte att den obetydligaste milisflicka — även om hon som det påstås är en gatflicka — när hon griper till vapen och riskerar livet för det som hon valt att kämpa för, är mindre eländig i andligt avseende än de kvinnor som jag såg komma ut i förrgår från vår bankett, med bara armar som nyss snuddat vid dyrbar damast och blommor — de var på väg för att beskåda en avrättning av marxister ...”

Nebourgs härmningsförmåga var välkänd.

”Som läkare, käre vän”, återtog han med sin vanliga röst, ”måste jag säga att hans avsky för dödsstraffet har någonting patologiskt. Och att han just skulle stå till svars inför den general som har grundat främlingslegionen har säkert irriterat honom. När han försvarade Spaniens kulturella enhet började de avbryta honom ...”

”Hur då?”

”De ropade: 'Död åt Unamuno, död åt de intellektuella!' ”

”Vem var det som ropade?”

”Unga idioter från universitetet. Då reste sig general Millan Astray och ropade: 'Död åt intelligentian, leve döden!' ”

”Vad tror ni han menade med det?”

”Alldeles säkert: 'Dra åt helvete!' Vad beträffar 'leve döden!' så var det kanske en hänsyftning på Unamunos protester mot arkebuseringarna?”

”I Spanien har det ropet en rätt djup innebörd; anarkisterna ropade detsamma förr i världen.”

En granat föll ned på Gran Via. Glad över att känna sig modig gick Neubourg fram och tillbaka i Garcías expedition, och på hans skalliga kranium syntes svaga reflexer av den brinnande himlen. På båda sidorna om hjässan lockade sig ett yvigt svart hår. Doktor Neubourg hade (fast han på sitt område var en första klassens kapacitet) under tjugo år tyckt att han verkade ”rätt mycket sjuttonhundratalsabbé, käre vän, eller hur?” — och något hade han kvar av det.

”Det var då”, återtog läkaren, ”som Unamuno svarade med det berömda: 'Ett Spanien utan Biscaya och utan Katalonien skulle vara ett land som liknade er, general: enögt och enarmat.' Vilket efter svaret till Mola: 'Att överflygla är inte detsamma som att övertyga' inte gärna kunde tolkas som en oskyldig vits ...

På kvällen gick han på casinot. Där möttes han av glåpord. När han kom hem igen gick han in i sitt rum och förklarade att han inte tänkte gå därifrån mera.”

García lyssnade uppmärksam men hade ögonen fästade på det gamla brevet från Unamuno som låg framför honom på bordet. Han läste högt:

Kommer korstågets och revanschens förkämpar att kunna avstå från sina planer på att tvångscivilisera Rif, vilket betyder detsamma som att avcivilisera det? Och kommer vi någonsin att slippa ur bödelsmentaliteten?

Om Spanien vill jag ingenting veta, och ännu mindre om det som de som skriker för att slippa höra kallar Det Stora Spanien. Jag tar min tillflykt till det andra, till mitt lilla Spanien. Och jag önskar att jag hade viljestyrka nog att aldrig läsa de spanska tidningarna. De är ohyggliga. Aldrig ett skorrande från en hjärtats sträng som brister. Det enda man hör är gnisslet från maskineriet bakom marionetterna, från väderkvarnarna som är våra ”stora män” ...

Folkskarans rop steg upp från Gran Via. Skenet från eldsvådan skälvde på väggarna, som reflexerna från solbelysta vågor om sommaren skälver i sovrummens tak.

”Aldrig ett skorrande från en hjärtats sträng som brister ...” upprepade García och slog med pipan mot tumnageln.

”Vad jag skulle vilja veta är vad han tänker. Jag kan mycket väl se honom för mig när han skäller ut Millan Astray, med sin ädla, förvånade och tankfulla ugglepupsyn. Men det är bara den anekdotiska sidan av saken: det finns mer än så.”

”Sedan har vi talat en hel del med varandra rent privat. Eller rättare sagt, han har talat en hel del, för jag bara lyssnade. Han avskyr Azaña. Han anser fortfarande republiken vara Spaniens enda väg till federal enhet; han är emot en absolut federalism men också emot tvångscentralisering, och nu ser han just denna centralisering i fascismen.”

Expeditionen fylldes av en otroligt stark lukt av eau-de-cologne och rök: det var ett parfymeri som brann, doften trängde in genom de utslagna rutorna.

”Han ville trycka fascismens hand men han märkte att fascismen också har fötter, käre vän. Att

han har kvar sin önskan om federal enhet förklarar mycket av hans motsägelser ...”

”Han är övertygad om att Franco kommer att segra; han tar emot journalister och säger till dem: 'Skriv att vad som än händer, så kommer jag aldrig att vara på segrarens sida ...' ”

”Det aktar de sig nog för. Vad har han sagt om sina söner?”

”Ingenting. Hur så?”

García såg tankfullt ut i den röda skymningen.

”Alla hans söner är här, två som soldater. Jag kan aldrig tro att han inte tänker på dem. Och han har inte ofta tillfälle att träffa en man som har möjligheter till kontakt med båda lägren,

”Han har varit ute en gång efter talet. Det påstås att han som svar på vad han hade sagt om kvinnorna blev kallad till ett rum med öppna fönster medan de arkebuserade utanför ...”

”Jag har redan hört sägas det, men jag trodde inte riktigt på historien. Vet ni något med säkerhet om det?”

”Han har ingenting sagt, och det är ju rätt naturligt. Och inte jag heller, som ni väl förstår, käre vän.

Han har varit mycket ängsligare på sista tiden, när han har sett hur landet ständigt återfaller i irrationellt våld.”

En obestämd gest med pipan tycktes vilja säga att García inte tog den sortens definitioner särskilt mycket på allvar. Neubourg såg på sin klocka och reste sig.

”Men min käre García, jag tycker att allt vad vi säger går lite på sidan av sakerna. Unamunos opposition är en etisk opposition. Våra samtal om detta var indirekta men ständigt återkommande. ”Det är klart att arkebuseringarna inte är något centraliserings-problem.”

”När jag gick ifrån honom där han låg i sin säng, bitter och dystert, omgiven av böcker, tyckte jag att det var adertonhundralet jag gick ifrån ...”

När García följde doktorn till dörren pekade han med pipmunstycket på de sista raderna i brevet som han höll i handen.

Om jag tänker tillbaka på de senaste stormiga tolv åren av mitt liv, alltsedan jag slet mig loss från de trygga drömmarna i ett visst litet arbetsrum i Salamanca — alla drömmar jag drömt där! — så förefaller de mig som drömmen om en dröm.

Läsa? Jag läser sällan numera, utom i havet som jag för varje', dag kommer allt närmare.

”Det var tio år sedan”, sade García.

Tionde kapitlet

I samma ögonblick som Shade kallades till telefonen för sitt samtal med Paris föll en granat helt nära. Och två till ännu närmare. Nästan alla i väntrummet tryckte sig mot väggen mittemot fönstret. Trots den elektriska belysningen anade man det djupröda skenet utifrån. Det var som om eldsvådan själv beskjutit Centralen, på vars tretton fönsterrader inte en mänsklig skugga avtecknade sig. En gammal journalist med mustascher lösgjorde sig först från väggen och efter honom de andra en och en. De såg sig om, som om de sökt sina spår på tapeten.

Nya granater föll — nästan lika nära, men nu brydde sig ingen om att flytta på sig. När folk sitter och pratar brukar en ängel då och då gå genom rummet. Här gick liknöjdhetens genius genom rummet.

Shade kunde snart börja diktera. Medan han avverkade de anteckningar han samlat under morgonen kom granaterna allt närmare; pennspetsarna hoppade till på stenogramblocken för varje explosion. Nu upphörde elden plötsligt och allas ångest växte. Höll artilleristerna där borta på att kontrollera för att slutgiltigt skjuta in sig? Alla väntade och väntade och väntade. Shade dikterade. Paris överförde diktatet till New York.

”I morse såg jag bomberna falla kring ett sjukhus i vilket mer än tusen sårade befann sig, punkt. Det blod som sårade djur brukar lämna efter sig under en jakt, komma, kallas för spår, punkt. På

trottoarerna och murarna fanns här ett helt spårssystem ...”

Nu föll en granat på mindre än tjugo meters avstånd. Denna gång blev det rusning mot skyddsrummen. Salen blev nästan tom, inga andra fanns kvar än telefonister och korrespondenter ”i samtal”. Telefonisterna lyssnade i sina lurar men tycktes med blickarna speja efter annalkande granater. De journalister som höll på att diktera fortsatte att diktera. Om samtalen bröts skulle de inte hinna få nya i tid för morgonupplagan. Shade dikterade vad han sett vid slottet.

”I eftermiddags kom jag till en charkuteributik några minuter efter ett bombnedslag. Där kön av kvinnor stått syntes fläckar. Mellan stycken av ox- och fårkött som hängde i krokar strömmade den döde slaktarens blod och blandade sig med vatten från en söndersprängd ledning som översvämmande golvet.

Och man måste göra klart för sig att allt detta är meningslöst.

Meningslöst.

Den känsla som besjälar Madrids invånare är inte skräck utan snarare avsky. Under bombregnet sade en åldring följande till mig: 'Jag har alltid föraktat politik, men hur skulle man kunna tillåta att makten gavs åt dem som gör sådant bruk av den redan innan de har fått den?'

Jag har stått i kö framför ett bageri i en timme. Där stod några män och ett hundratal kvinnor. Alla tror att det är farligare att stå på samma ställe i en timme än att gå omkring. Fem meter från bageriet utanför ett uppfläkt hus på andra sidan den smala gatan höll man på att lägga lik i kistor, på samma sätt som invid alla andra söndertrasade hus i Madrid i detta nu. När kanonerna och flygplansmotorerna för ett ögonblick inte hördes, ekade hammarslagen genom tystnaden. Bredvid mig hörde jag en man säga till en kvinna: 'Juanita har fått ena armen avsliten; tror ni hennes fästman kommer att vilja gifta sig med henne efter det?' Var och en talade om sina angelägenheter. Efter en stund ropade en kvinna: 'Är det inte ett elände att behöva äta det som vi äter!' En annan svarade, med allvarlig uppsyn och den där speciella stilen som alla mer eller mindre har lärt sig av La Pasionaria: 'Du har dåligt med mat; vi har alla dåligt med mat, men förut hade vi heller inte bra med mat, och våra barn äter mera än vad några av vårt folk har ätit på de sista tvåhundra åren.' Allmänt bifall.

Alla dessa uppslitna och halshuggna kroppar har avrättats förgäves. Varje ny granat befäster Madrids befolkning i dess övertygelse.

Det är hundrafemtiotusen platser i skyddsrummen och en million invånare i staden. I de mest utsatta kvarteren finns inte något militärt mål. Men bombardemanget kommer att fortsätta.

Medan jag skriver detta exploderar granaterna minut för minut i fattigkvarteren. I den vaga skymningen är brandskenet så starkt att dagen blott övergår i en vinfärgad natt. Ödet drar upp ridån för generalrepetitionen till nästa världskrig. Amerikaner! Ned med Europa!

Vi måste veta vad vi vill. När en kommunist talar i en internationell församling slår han näven i bordet. När en fascist talar i en internationell församling lägger han fötterna på bordet. När en demokrat — amerikan, engelsman eller fransman — talar i en internationell församling kliar han sig i huvudet och ställer frågor.

Fascister har understött fascister, kommunister har understött kommunister, ja de har till och med understött Spaniens demokratiska regering. Men demokratierna understödjer inga demokrater.

Vi demokrater tror på allt utom på oss själva. Om en fascistisk eller kommunistisk stat förfogade över Förenta Staternas, Englands och Frankrikes sammanlagda styrka skulle vi bli skräckslagna. Men eftersom det är *vår* styrka tror vi inte på den.

Vi måste veta vad vi vill. Vi måste antingen säga åt fascisterna: ut härifrån, annars får ni med oss att göra! Och säga samma sak åt kommunisterna nästa dag om så behövs.

Eller också en gång för alla: Ned med Europa!

Det Europa jag nu blickar ut över genom mitt fönster har ingenting mer att lära oss vare sig i

fråga om styrka — ty den har gått förlorad — eller i fråga om tro — ty den representeras av morer som skyltar med Jesu Hjärta. Amerikaner! Må alla de bland oss som vill ha fred och som hatar alla som vill utplåna resultaten av fria folkomröstningar med slaktarblod över slaktardiskar, må alla dessa för evigt vända sig bort från denna kontinent; vi har fått nog av 'Gamla' Europa, som trots sitt urspårade förnuft, sina vilddjursdrifter och krigsskadade ansikte vill försöka mästra oss.”

När Shade slutat diktera gick han upp i översta våningen, från vilken man hade den bästa möjliga utsikt över Madrid. Fyra andra journalister var där. Stämningen verkade nästan lättad. Instängda rum ökar ångesten och här uppe befann man sig i friska luften; dessutom föreställde man sig lätt att den lilla topplanteringen skulle bli svårare att träffa än tornet, som var större. I denna kväll utan solnedgång tycktes branden vara det enda levande. Madrid var som en stad på en död planet, utlämnad åt elementens godtycke. Allt mänskligt drunknade i den granat-späckade novemberdimman som färgades röd av lågorna.

En kärve lågor lyfte taket av ett hus som verkade alldeles för litet för dem. I stället för att stiga vidare rann elden ner utmed huset och förtärde det medan den åter klättrade upp till vinds-våningen. Likt ett välordnat fyrverkeri slutade eldsvådan med virvlande moln av gnistor i dimman — en svärm flygande smålågor tvingade journalisterna att huka sig. Under sin frammarsch nådde elden även de dystra, spöklika skeletten av redan brunna hus, lyste igenom dem och fortsatte länge att rota bakom raderna av ruiner. Brandålderns olycksbådande gryning! De tre största sjukhusen brann, Hotell Savoy brann. Kyrkorna brann, museerna brann. Nationalbiblioteket brann, inrikesministeriet brann, en saluhall brann, torgens stånd av bräder flammade högt, husen störtade in under gnistsvärmar, två hela kvarter, randiga av långa mörka murar rodnade som järngaller över glödande kol. Med en blandning av långsam värdighet och rasande ihärdighet skred eldhavet fram genom staden och Calle de Leon mot centrum, mot Puerta del Sol som också stod i lågor.

Och ändå är det bara första dagen ... tänkte Shade.

Granatsvärmar drog sig nu mer åt vänster. Ambulansklockorna klingade utan uppehåll på Gran Via men började överröstas av ett barbariskt mässande därnerifrån. Shade befann sig rakt ovanför gatan och kunde inte se mycket av den. Han lyssnade allt vad han förmådde — ljudet nådde honom som ur sekternas djup och ägde en vild frändskap med den brinnande världen omkring. Någon tycktes med jämna mellanrum skrika ut en mening och sedan svarade hela gatan som trummor i sorg-marschtempo Tam-tara-tam.

Shade hade hört samma rytm en månad tidigare och slutligen snarare anade än förstod han ... Först kom någonting som det var omöjligt att uppfatta och sedan föll den mänskliga orkestern i med ett *No pasarán!* Shade hade sett La Pasionaria, mörk, sträng och klädd till änka efter alla den asturiska resningens döda. Han hade sett henne gå i spetsen för en procession av tjugotusen kvinnor, under de röda plakaten som bar hennes berömda devis: *Hellre en hjältes änka än en ynkryggs hustru*. Vid det tillfället hade någon annan, lika lång och svårfattlig fras kommit först, och talkören hade svarat med samma *No pasarán!* Processionen hade gjort ett mindre starkt intryck på honom än denna fåtaliga och osynliga hop vars trotsiga mod klingade honom till mötes ur brandmolnen.

Elfte kapitlet

Med sin tallkvist i handen kom Manuel ut ur rådhuset där krigsrätt hållits. Såväl krypskyttar som fanflyktingar hade dömts till döden. Mot fanflyktingarna hade de verkliga anarkisterna varit de strängaste: varje arbetare hade ansvar, och karlarna var inte ursäktade med att de låtit lura sig av falangistiska spioner. En bil kom körande; ljuskäglorna från dess lyktor strimmades av regn.

”De kan bombardera Madrid så mycket de vill”, tänkte Manuel: man hade absolut ingen sikt.

När han gick förbi en liten portgång ur vilken det lyste svagt, var det någon som kastade sig emot honom. Han kände ett grepp om knävecken. I det regnskimrande ljuset från ficklamporna som omedelbart tändes av Garnet och hans övriga följeslagare såg han två av brigadens soldater på knä i den djupa leran. De omfamnade hans ben. Deras ansikten kunde han inte se.

”Det är inte möjligt att vi blir skjutna!” skrek den ene. ”Vi är ju frivilliga! Tala med dem!”

Kanonen teg. Mannen vände inte sitt ansikte uppåt utan mot den leriga marken. Rösterna drunknade i regnets jätteviskning. Manuel sade ingenting.

”Det är inte möjligt!” skrek den andre i sin tur. ”Det är inte möjligt! Överste!”

Rösterna var mycket unga. Manuel kunde fortfarande inte urskilja någons ansikte. I det vaga lyktskenet såg han hur det nedåtstrilande regnet studsade i små droppar kring de båda uniformsmössorna vid hans höfter. Men då han fortfarande inte svarade lyfte den ene av de dömda plötsligt huvudet för att se på honom. Eftersom han låg på knä måste han med hängande armar böja sig bakåt för att kunna se Manuel i ansiktet. I denna ställning, med den tidlösa natten och det tidlösa regnet som bakgrund var han den evige Syndabocken. Han hade i vild förtvivlan gnidit ansiktet mot Manus leriga stövlar: panna och kinder var nedsmorda och de vita ögonhålorna såg likbleka ut.

Manuel tänkte på hur karlarna från Aranjuez och femte kåren hela morgonen legat bakom sina små murar i samma strilande regn. Sitt beslut att sammankalla krigsrätten hade han fattat först efter moget övervägande. Sliten mellan känslan av det motbjudande i att döma och begäret att rättfärdiga domen visste han inte på vilken fot han skulle stå. Arkebuserna räcker; moralkakor behövs inte som extra påbröd.

”Tala med dem!” skrek än en gång den som stirrade på honom. ”Tala med dem!”

Vad skulle jag då komma med? tänkte Manuel. Dessa karlars försvarstal låg i vad som inte kunde uttryckas i ord — det låg i det regndrypande ansiktet och den öppna munnen som kommit Manuel att förstå att han stod inför den evige Syndabocken. Aldrig hade han till den grad känt hur svårt och nödvändigt det var att välja mellan seger och medlidande. Han böjde sig ner och försökte skjuta bort karlen som fortfarande höll om hans ben, men denne klamrade sig fast med nedböjt huvud som om det i hela världen inte funnits något annat än detta ben mellan honom och döden. Manuel höll på att falla, stödde sig tungt på den andres axlar och förstod att det skulle behövas flera män för att befria honom. Plötsligt släppte mannen taget och såg upp på Manuel han också. Han var ung, men inte så ung som Manuel trott. Han tycktes ha hunnit bortom resignationens gräns, som om han förstått allt — inte bara för denna gång utan för alla tider. Och med den likgiltiga bitterhet som utmärker deras röster, vilka redan talar från andra sidan, sade han:

”Då har du inte ett enda ord för oss nu längre!”

Det slog Manuel att han själv på hela tiden ingenting sagt.

Han gick några steg och lämnade de två bakom sig.

Den tunga doften av regn på löv och grenar trädde i stället för uniformernas lukt av läder och ylle. Manuel vände sig inte om. Han kände hur de två männen följde honom med blicken där de låg på knä i leran, alldeles orörliga.

Tolfte kapitlet

Ett bländande sken förvandlade för ett ögonblick den elektriska belysningen till halvdager. Den måste ha kommit från en mycket hög eldpelare eftersom García och Scali kunde märka den trots de tända lamporna. De gick båda fram till ett fönster. Luften kändes kylig nu, och ett lätt dis steg upp, i vilket dimman och brandröken från hundratals brinnande hus blandades. Men inga sirener hördes; bara ringningarna från brandbilar och ambulanser.

”Det är den timma då valkyriorna väljer sina döda”, sade Scali.

”Det verkar precis som om Madrid med all sin eld ville säga till Unamuno: 'Hur skall jag kunna bry mig om ditt tänkande om du inte kan tänka min tragedi?' ... Kom så går vi bort till den andra expeditionen.”

García hade just berättat för Scali om sitt samtal med doktor

Neubourg. Scali var den ende av alla dem som han skulle träffa under dagens och nattens lopp, för vilken allt detta hade samma resonans som för honom själv.

”När revolutionen anfalles av en intellektuell som tidigare har varit revolutionär”, sade Scali, ”så betyder det alltid att den revolutionära politiken ställs upp emot ... låt oss säga revolutionens etik. Menar ni verkligen uppriktigt, major, att ni skulle önska att den kritiken inte förekom?”

”Hur skulle jag kunna önska det!

Intellektuella människor tror alltid mer eller mindre att ett parti är detsamma som människor enade kring en idé. Men ett parti har bra mycket större likhet med en handlingskraftig karaktär än med en idé! För att hålla oss till den psykologiska sidan av saken så är ett parti snarare ... en konstellation av ofta sinsemellan motsägande känslor organiserade för gemensam handling. Här omfattar konstellationen sådana saker som fattigdom, förödmjukelse, apokalyps, hopp; och hos kommunisterna smak för handling, organisation, produktion och så vidare. Att försöka sluta sig till en människas psykiska läggning efter uttrycksmedlen hos hennes parti tycker jag är ungefär detsamma som att vilja sluta mig till mina peruvianers psykiska läggning efter deras religiösa legender, käre vän!”

Han tog uniformsmössa och revolver, vred på strömbrytaren, och ljuset släcktes. Det hade hållit branden utanför, men nu kom den plötsligt in och fyllde deras strupar med en smak av bränt trä; röken trängde också in på expeditionen lika långsamt och obevekligt som eldsvådorna som närmade sig Puerta del Sol. Hela den vinröda himlen hängde tung över det mörka rummet. Över Centralen och Gran Via hopades svarta och mörkröda cumulusmoln, så tjocka att man kunnat gripa om dem. Scali gick fram till fönstret igen, hostande och nysande fastän röken, som visserligen var synligare än förut, inte hade blivit tätare. Själva gatstenarna brann — nej, det var den blänkande asfalten som speglade de korta lågorna. En hord herrelösa hundar började tjuta, absurt, löjligt och irriterande; det var som om de hade dominerat hela detta Ragnarök.

Hissen fungerade fortfarande.

De gick genom gatorna som låg svarta under den brandröda himlen. När de hunnit till Prado omgavs de fortfarande i kolmörkret av samma ljud som de hört från fönstret i Centralen: Madrid ansade sina sår. De gick i riktning mot ett annat ljud som lät som tusentals små stötar mot asfalten.

”Unamuno går miste om sin egen död”, sade Scali. ”Ödet hade i beredskap åt honom här i Madrid den begravning som han har drömt om i hela sitt liv ...”

García tänkte på sjukrummet i Salamanca.

”Han skulle ha funnit en annan tragedi här”, sade han, ”och jag är inte säker på att han skulle ha förstått den. En stor tänkare är en nyansernas och graderingarnas och attributens man, hans domäner är sanningen i sig, det sammansatta. Han är till sitt väsen antimanikeisk. Men alla medel som man handlar med är manikeiska, därför att *varje handling är manikeisk*. I akut form så snart den angår massorna, men även om den inte gör det. Varje sann revolutionär är en född manké. Och varje politiker.”

Någonting omgav honom med ett tryck från alla håll, i höjd med hans lår. Det kunde ju inte finnas så många sårade. Han försökte se med händerna. En hjord av hundar? Och vilken lantlig, dammig lukt!

Trycket tätnade allt mer; det var omöjligt att komma fram. Ljudet av fötter mot asfalten var hårdare och snabbare än ljudet av hundtassar.

”Vad är det här?” ropade Scali som redan kommit på fem meters avstånd från honom. ”Får?”

Ett bråkande hördes några meter bort. García, som kände sig allt varmare, lyckades hitta strömbrytaren till sin ficklampa, och strålknippen föll över ett moln som knappt var kompaktare än rökmolnen nyss: det var mycket riktigt en fårhjord. Lampan lyste inte långt nog för att García skulle kunna se slutet på hjorden som omgav dem. Men bråkandena svarade varandra hundratals meter bort. Och inte spår av någon herde.

”Vik av åt höger!” ropade García till Scali.

Hjordarna som jagats bort av striden strömmade nu in i Madrid och genom staden för att fortsätta mot Valencia. Antagligen var herdarna — som gick i beväpnade grupper — bakom sina djur eller på några gator parallellt med boulevarden. Men just nu var de osynliga hjordarna herrar över Prado, som de skulle bli när de sista människorna var utrotade; de trängde sig brådslande och varma fram mellan eldsvådorna, och deras kompakta tystnad bröts här och var av spröda bråkanden.

”Kom så går vi efter bilen”, sade García, ”det är det klyftigaste vi kan ta oss till.”

De gick upp mot centrum igen.

”Vad var det ni sa nyss?”

”Jo, tänk efter ett tag, Scali: i alla länder och alla partier är det likadant: de intellektuella har smak för avvikande meningar. Adler mot Freud, Sorel mot Marx. Men i politik är de som har avvikande meningar de uteslutna. Och sympatier för de uteslutna är stort i intelligentian. Den glömmer att i politik är det inte det partiet som har riktiga idéer som har rätt, utan det som har åstadkommit något.”

”De som mänskligt och tekniskt skulle kunna utarbeta en kritik av den revolutionära politiken vet inte hur revolutioner görs. Och de som har erfarenhet av revolutioner har varken Unamunos begåvning eller kanske ens några som helst uttrycksmöjligheter...”

Om det finns för många porträtt av Stalin i Ryssland, som det påstås, så beror det väl ändå inte på att den elake Stalin sitter i sitt hörn i Kreml och bestämmer att det skall vara så. Ni ser till och med här i Madrid hur galna folk är efter bilder, och Gud ska veta att regeringen struntar i den saken! Det skulle vara intressant att hitta förklaringen till varför bilderna finns överallt. Men för att kunna tala till förälskade om kärlek måste man ha varit förälskad själv; det räcker inte med att ha gjort en enquête om kärleken. En tänkares styrka ligger varken i hans gillande eller i hans protest, men käre vän, den ligger i hans förklaring. En intellektuell får först förklara varför och hur sakerna är som de är; sedan kan han börja protestera om han tror att det behövs (och då kommer det förresten att bli onödigt).

Analysen är en styrka, Scali. Jag tror inte på moralsystem utan psykologi.”

Det hördes inga ljud från eldsvådorna. Under Madridhimlen med dess jättelika, röda fläckar, mörka som glödande järn som håller på att kallna, strimmade av tunga rökar och söndertrasade skyar, hördes ibland ett dovt ljud som lät besynnerligt under denna ovädershimmel: klapprandet från tusen hovar som fortsatte att ljuda från Prado.

”Ändå”, sade Scali, ”måste man snart börja lära människor att leva igen ...”

Han tänkte på Alvear.

”Att vara människa betyder inte för mig att vara en god kommunist; för en kristen är det detsamma som att vara en god kristen, och det vill jag inte vara med om.”

”Det är inget litet problem, min käre vän, för det är hela civilisationens problem. Ganska länge betraktades den vise — låt oss säga den vise — mer eller mindre uttryckligt som Europas övermänniska. De intellektuella var prästerskapet i en värld där politikerna var adeln — ren eller smutsig. Det omstridda prästerskapet. Det var de och inte de andra, Unamuno och inte Alfonso XIII — och till och med Unamuno och inte biskopen — som hade i uppgift att lära människorna hur de skulle leva. Och nu gör de nya politiska cheferna anspråk på att leda själarna. Unamuno contra Franco och i går contra oss, Thomas Mann contra Hitler, Gide contra Stalin, Ferrero contra

Mussolini — det är rena investiturstriden.”

Gatan hade böjt av en smula, och över dem lyste ett vidsträckt eldsken från det brinnande Savoy, utom synhåll för dem.

”Snarare Borgese än Ferrero ...” sade Scali med pekfingret lyftat i mörkret. ”Allt det där tycker jag rör sig kring den berömda och absurda idén om totalitet. Den gör de intellektuella galna; totalitär civilisation är i vårt århundrade ett fullkomligt meningslöst ord; det är detsamma som att säga att armén är en totalitär civilisation. Men den enda människa som söker en verklig totalitet är just den intellektuella människan.”

”Och kanske är det bara hon som behöver den, min käre vän. Slutet av adertonhundratalet var helt och hållet passivt; det nya Europa tycks verkligen byggas på handling. Vilket medför vissa skillnader.”

”Från den synpunkten måste den politiske ledaren i de intellektuellas ögon te sig som en bedragare eftersom han lär att man skall lösa livsproblemen genom att låta bli att ställa dem.”

De befann sig i skuggan av ett hus. Den lilla röda fläcken från Garcías tända pipa beskrev en kurva, som om den velat säga: det skulle föra oss alldeles för långt. Ända sedan han kom hade Scali känt att García var orolig, något sällsynt för den kraftige spetsörade majoren.

”Säg mig, major, vad tycker ni är det bästa en människa kan göra av sitt liv?”

En ambulansklocka närmade sig i rasande fart, som en larmsiren, for förbi och dog bort. García funderade.

”Att förvandla en så stor erfarenhet som möjligt till kunskap och medvetande, min käre vän.”

De gick förbi en biograf som låg i hörnet mellan två gator. Den hade blivit uppfläkt av en flygbomb som förstört hela muren åt den smalaste gatan. Räddningstjänsten letade med elektriska lampor bland spillrorna efter någonting, kanske efter offer. Och bakom den andra, nästan oskadade fasaden, ringde biografens klockor huttrande genom vinternatten som för att kalla människorna till att beskåda detta sökande efter de döda, med samma ljud som förr kallat dem till dröm och fantasi.

García tänkte på Hernández. Och inför Madrids väldiga brand kände han med ångest, som om han stått och sett på en samling dårar, i hur hög grad människornas tragedier är likartade, och hur de snurrar runt i en liten djävulscirkel.

”Revolutionen har till uppgift att finna en lösning på sina problem och inte på våra. Våra problem är vår sak. Om färre ryska författare hade givit sig i väg efter emigrationsarmén, så skulle rapporterna från sovjetförfattarna kanske vara annorlunda. Unamuno har levat så gott han kunde — jag menar, så ädelt som möjligt — i det monarkiska Spanien som han hatade. Han skulle ha levat så gott han kunnat också i ett mindre uselt samhälle. Kanske med svårighet. Ingen stat och ingen social struktur kan skapa fina karaktärer eller förstklassiga begåvningar; allra högst kan vi vänta oss gynnsamma förutsättningar. Och det är redan mycket ...”

”Ni vet ju att de gör anspråk på att kunna ...”

”Vad ett parti gör anspråk på i det hänseendet bevisar ingenting annat än dess propagandisters intelligens eller dumhet. Det enda som intresserar mig är vad partiet uträttar. Varför är ni själv här?”

Scali stannade, överraskad över att inte kunna ge ett exakt svar, och lade fingret på nästippen som alltid när han funderade.

”För min del bär jag inte den här uniformen därför att jag väntar mig att folkfronten skall ge oss den äldlaste regeringen; jag bär den därför att jag vill att de spanska böndernas levnadsvillkor ska bli annorlunda.”

Scali tänkte på Alvears argument och tog upp det:

”Och om ni för att ge dem ekonomisk befrielse måste skapa en stat som politiskt förslavar dem?”

”Eftersom ingen kan vara säker om att handla rätt i framtiden har man alltså bara att lämna fascisterna fritt spelrum?

I och med att vi är överens på den avgörande punkten, så är det faktiska motståndet en handling: det engagerar oss som varje handling och varje val. Det bär i sig hela sitt öde. I vissa fall är valet tragiskt, och det är det nästan alltid för en intellektuell människa, i synnerhet för en konstnär. Men vad gör det? Kunde man låta bli att kämpa emot fascismen?

För en tänkande människa är revolutionen något tragiskt. Men för en sådan människa är livet också tragiskt. Och om hon räknar med att revolutionen skall upphäva den tragedin, så tänker hon fel, det är hela saken. Jag har hört en annan man ställa nästan alla de frågor ni nu ställer; ni kanske kände honom, det var kapten Hernández. Han är död nu förresten. Det finns inte femtio sätt att kämpa, det finns bara ett, och det är att segra. Varken revolutionen eller kriget består i att känna sig nöjd med sig själv.

Jag vet inte vad det var för en författare som skrev: 'Jag är uppfylld av lik som en gammal kyrkogård ...' Vi är allesammans uppfyllda av lik sedan fyra månader, Scali, allesammans; utmed hela den väg som går från etiken till politiken. Mellan varje handlande människa och förutsättningarna för hennes handling pågår en närkamp (jag talar om den handling som krävs för att segra, inte den som krävs för att förlora det som vi vill rädda). Det är ett faktiskt problem, och det är också ett ... begåvningsproblem, skulle man kunna säga, men det är inte något diskussionsämne.

En närkamp”, upprepade han som om han talat till sin pipa. Scali tänkte på hur Marcelinos flygplan kämpat mot sin egen brand.

”Det finns rättfärdiga krig”, återtog García ”— vårt just nu, till exempel — men det finns inga rättfärdiga arméer. Och att en intellektuell, en man vars uppgift är att tänka, kommer och säger, som Unamuno: jag vill inte vara med er längre, därför att ni inte är rättfärdiga — det finner jag *omoraliskt*, min käre vän! Det finns en rättfärdighetens politik, men det finns inget rättfärdigt parti.”

”Då öppnar man dörren för alla kompromisser ...”

”Alla dörrar står öppna för den som vill slå in dem. Det förhåller sig på samma sätt med kvaliteten på livet som med kvaliteten på intellektet. En folkregering med intelligent politik åstadkommer vi inte med våra teorier utan genom vår närvaro här och just nu. Vår regerings etik beror av våra ansträngningar, av vår envisa kamp. Andens liv i Spanien kommer inte att vara någon mystisk lagbunden utveckling — det kommer att bli vad vi gör det till.”

En ny eldsvåda bröt ut helt nära dem.

”Min käre vän”, sade García ironiskt, ”proletariatets emancipation kommer att bli arbetarnas eget verk.”

Trettonde kapitlet

Orörliga som prickskyttar stod brandsoldaterna och siktade med sina kokande strålar på det brinnande Hotell Savoy. Plötsligt skälvde de till på sina stegar och sprutorna höjdes och sänktes som en fiskares metspö. Ett underjordiskt brak — och eldsvådan stod stilla för en sekund. Det var en lufttorped som exploderade bakom dem.

”De tänder på fortare än vi hinner släcka”, mumlade Mercery.

Han hade trott att han i Spanien skulle kunna göra sig nyttig som rådgivare om inte rentav som härförare. Men sedan han intagit den republikanska tvålfabriken hade han åter sjunkit till brandkapten. Och aldrig hade han gjort så mycket nytta som nu. Aldrig hade han varit så omtyckt. Aldrig hade han vid fronten kommit fienden så nära inpå livet som de senaste tjugo timmarna. Elden är en lurifax, tänkte han, men kan man bara sina saker så ... Och han vred upp mustascherna. Klädd i sina asbestkläder stod han på trottoaren mittemot och bedömde kritiskt

varje eldhärd som om de varit en grupp anfallande fiender. Åter och åter flammade de upp, kalciumbrännarna var outtömliga. Men från härden där till vänster som verkade ordentligt släckt trängde tjocka vita rökkvistar som färgades röda av branden; vinden från Sierran drev den framåt i parallella stråk.

De arbetade nu med fyra sprutor mot tre härdar. Men dessa var inte mer än fyra meter från grannhuset.

Till vänster flammade lågorna upp igen. Man skulle nog hinna komma till rätta med härden längst till höger som var mera kritiska, innan den där började bli farlig igen. Sprutorna skälvde åter till mot en bakgrund av förstenad eld. Det var ännu en torped, på andra sidan den här gången.

Mercery försökte urskilja nattens olika ljud. Trots mörkret hade fienden många maskiner uppe, Madrids eldsvådor var utmärkta flygfylrar. Fyra brandbomber hade fallit tio minuter tidigare. Tunga granater regnade fortfarande över arbetarkvarteren och centrum, och på avstånd smälte knallandet av det lättare artilleriet in i stridens övriga ljud som ibland överröstades av en siren, en ambulansringning eller ett gnistrandande brak från det brinnande huset. Men Mercery kunde inte höra någon signal som antydde att reservsprutor var i annalkande.

En tredje flygbomb i samma riktning som de två andra. Men när Mercery kämpade mot elden skulle inte femton bombplan kunnat få honom att flytta sig en centimeter.

Den mellersta härden blossade plötsligt upp men kurade genast ihop sig igen. Efter kriget blir jag bestämt hasardspelare, tänkte Mercery. Längst bort till vänster var elden begränsad. Om bara reserven kom ... Mercery kände sig som en Napoleon. Han vred muntert på sin mustasch.

Brandmannen på yttersta högra stegen släppte sin spruta, hängde ett ögonblick vid stegen med ena benet och störtade i elden. Alla de andra kom samtidigt nerklättrande, steg för steg.

Mercery sprang fram till den som först nådde marken.

”Dom skjuter på oss”, skrek mannen.

Mercery vände sig om. Inget grannhus var högt nog för att man skulle kunna skjuta från fönstren. Men man behövde ju inte vara alldeles i grannskapet för att få gott korn; brandmännen avtecknade sig skarpt mot elden och det fanns gott om fascister också i Madrid.

”Om jag nånsin får tag på den där skurken”, sade en annan brandsoldat. ”Då ...”

”Jag tror snarare det var en kulspruta”, sade en annan.

”Har du fått snurren, va?”

”Vi får väl se”, sade Mercery. ”Upp igen allesammans! Elden ökar. För folket och friheten!”

Han vände sig om och tillade innan han grep om brandstegen: ”Den odödliga!”

Han tog den fallne brandsoldatens plats.

När han kommit högst upp på stegen vände han sig om. Inga kulor och inget ställe från vilket det skulle ha varit möjligt att skjuta. Det var visserligen inte svårt att maskera en kulspruta, men smattrandet skulle ha varskott milispatrullerna. Han riktade in sprutan. Den eldhärd han fått på sin lott visade sig vara den farligaste. Det var en fiende med intensivare liv än människan, intensivare än något levande. Inför denne motståndare som likt en rasande bläckfisk fäktade med tusen tentakler kände sig Mercery underligt långsam — förstenad på något sätt. Och ändå skulle han få bukt med branden. Bakom honom vältrade berg av svart granatröd rök; trots eldens sprakande hörde han hur folk hostade på gatan. Själv stod han i strålande, varm och torr luft. Elden slocknade och när den sista röken skingrats såg Mercery som i ett djupt hål nedanför sig det mörklagda Madrid, synligt endast genom de avlägsna eldsvådorna som rasande skakade sina röda mantlar längs horisonten. Han hade övergivit allt, till och med sin hustru, för att världen skulle bli bättre. Han inbillade sig med en gest kunna hejda likvagnarna med de små barnkistorna, vita och pyntade som konfirmationskrokaner. Varje bomb han hörde och varje eldsvåda han såg betydde för honom så och så många hemska små likkistor. Han förde med van hand över sin spruta mot nästa eldhärd då det plötsligt lät som om en kapplöpningsbil vrålat förbi i full fart och

ett rasande sus i luften tycktes slå omkull även en av hans brandmän. Nu förstod Mercery: det var ett jaktplan som besköt dem.

”Två stycken.

Mercery såg dem vända och komma tillbaka på ytterst låg höjd, bara tio meter över branden. De sköt inte nu. Flygarna kunde inte se brandmännen annat än mot bakgrunden av lågorna och måste ta dem bakifrån. Mercery hade revolvern i en ficka som han inte kom åt — han visste hur lönlöst det var men kände en vansinnig lust att skjuta. Maskinerna kom tillbaka och ytterligare två brandmän föll, den ene i lågorna, den andre på trottoaren. Mot brandhimlen såg Mercery maskinerna nalkas igen. Han kände en sådan avsky inom sig att han för första gången blev alldeles lugn. Han fick en örfil av lufttrycket när de passerade bakom lågorna för att komma igen från ”rätt håll”. Han steg ner tre steg och vände sig mot dem med ryggen mot stegen. I samma ögonblick som det första planet med raketfart kom störtande mot honom, vände han sprutan så att den rasande vattenstrålen sköljde över flygkroppen, och föll tillbaka mot stegen med fyra kulor i kroppen. Levande eller död höll han fast i sprutan som hängt upp sig mellan två stegpinnar. När beskjutningen på låg höjd började hade alla åskådare flytt in i portarna. Sakta slappnade Mercerys grepp, hans kropp studsade två gånger mot stegen och föll ned på den tomma gatan.

Fjortonde kapitlet

I en gammal villa, vars rum var tapetserade med kartor, satt officerare och väntade på Manuel som var ute och telefonerade. ”En av falangisterna har begått självmord”, sade en kapten.

”Ja, men en annan har förrått hela organisationen”, svarade Gartner.

”Kan du begripa det! För att komma hit i sådana ärenden måste man visserligen vara ett svin men i varje fall ingen stackare ...”

”Tja, människonaturen har nog många hemligheter för oss än! Du såg ju hur det var med dem. När moralen är 'på absoluta nollpunkten', som översten säger, finns det alltid någon som är beredd till förräderi.”

”Har ni sett tyskarnas stridsvagnar?” frågade någon.

Ingen hade sett dem annat än på avstånd i regnet.

”Jag gick in i en som var öppen”, fortsatte den som frågat. ”En av besättningen hade lyckats kila men den andre satt kvar på sin post och var död. Hans fickor var ut- och invända. Jag glömmer inte den synen — med regnet skvalande omkring ...”

Det strilade outtröttligt över rutorna.

”Hade kamraterna vittjat honom?”

”Jag antar att de visiterade honom för att inga komprometterande papper skulle falla i våra händer. Men de hade inte gett sig tid att stoppa in fickorna igen.”

”Nå, det är ju inte så underligt. Riva till sig sakerna kan man ju ha tid till, men varför göra sig ytterligare besvär ...”

”Är de dömda skjutna än?”

”Inte ännu, tror jag?”

”Vad säger kamraterna om det?”

”Alla är mycket bestämda, särskilt de från Toledo. När de flydde hade de varken vapen eller befäl och de kan inte förlåta sådana som flyr när de har allt.”

”Ja, jag fick också det intrycket att kamraterna från Toledo var hårdare än alla andra.”

”... det här i dag påminner dem om något som de helst ville glömma ...”

”De har varit med om otäcka saker och många av oss med ... Och man får inte glömma att historien med skurkarna som sköt kaptenen knappast stämmer till mildhet mot de andra.”

Manuel kom, med neddragna mungipor och en ny kvist under armen.

Bland kartorna på väggen hängde en fjärlslåda. En granat exploderade i närheten av villan —

bombardemanget började på nytt. En granat till. En fjäril lossnade och lade sig på lådans botten med nålen i vädret.

”Madrid brinner, kamrater”, sade Manuel.

Han var så hes att man inte kunde höra vad han sade. Han hade måst skrika mycket under dagen, dock inte så mycket att han förlorat rösten helt och hållet. Han fortsatte lågt till Gartner som repeterade vad han sade:

”Fascisterna anfaller längs hela linjen i sydväst. Internationella brigaden håller sina ställningar. Det pågår både artilleri- och flygbombardemang för ögonblicket ...”

”Och det går ändå?” frågade någon.

Manuel lyfte sin kvist.

”Vad Madrid beträffar är det inget tvivel ... I alla fall ska arkebuseringen äga rum nu. Vi har fått hit civilgardister för den saken.”

Gartner repeterade. Plötsligt tycktes Manuel alldeles ha förlorat talförmågan.

Granaterna brakade men ingen brydde sig om dem. För varje granat i närheten föll en eller två fjärilar i lådan.

Manuel skrev något i kanten på en generalstabskarta som låg utbredd framför honom.

Gartner såg på honom, såg på kamraterna en efter en. Han sväljde plötsligt med den lilla munnen i det platta ansiktet. Och i en ton som om det gällt seger, nederlag eller fred förkunnade han slutligen:

”Kamrater, de ryska flygplanen har kommit.”

Femtonde kapitlet

Fienden retirerade mot Segovia. Regeringen hade för få ordentligt beväpnade trupper för att kunna förfölja och ville inte heller ta några från Madrid. Manuels regemente och de andra trupper som ställts under hans befäl hade dragits bakom linjerna och marscherade nu kompanivis till exercis.

Regnet hade slutat på morgonen men de trasiga molnen gick mycket lågt och svepte tätt över de kastilianska husen, vilkas stenmurar och tegeltak fick alldeles samma grå färg. Manuel stod på trappan till rådhuset och såg männen för vilka han bar ansvaret komma marscherande.

Mitt emot låg ett ofantligt slott. Som alla hus i byarna var det mer än till hälften förstört och stod på en lös klippgrund vars söndersprängda ytor omärkligt övergick i murarna. Uppför gatan till höger kom trupperna som skulle defilera på torget mellan rådhuset och slottsruinen. Manuel hade inte sett sina karlar sedan arkebuseringen, som ägt rum under den gångna natten.

Första kompaniet kom upp i jämnhöjd med honom. Ordningen var lika sträng som i en reguljär armé; stegen ljöd taktfast mot gatans kullersten. När de passerade trappstegen framför rådhuset kommenderade kaptenen manöver.

Allas ansikten vändes på en gång mot Manuel. Det var första gången detta kommandoord ljöd i regementet och säkert en av de första gångerna på hela Madridfronten. Det var de revolutionära ledarna som givit order om att denna hälsning skulle tagas i bruk därför att den band de frivilliga fastare till deras chef. Och Manuel kände att även detta hade samband med vad som hänt under natten.

När andra kompaniet nådde fram upprepades kommandot och samma sak skedde för varje nytt kompani. Manuel stod och såg karlarna defilera förbi i strängaste ordning — äntligen jämnstärkt med fienden. Han kände som sin uppgift att försvara dem mot alla, även mot dem själva, liksom de i sin tur hade till uppgift att försvara det spanska folket. Men han lyckades inte glömma deserterernas smutsiga, uppåtvända ansikten och orden: ”Då har du inte ett enda ord för oss nu längre!” Ändå var blickarna, som för varje nytt led korsade hans, inte likgiltiga eller obestämda utan sorgset kamratliga, fyllda av nattens minnen.

Slottet liknade det som Manuel och Ximenes gått och pratat framför en kväll på Tajofronten. ”Aldrig tjusa till någon ...” Ja, nu var det verkligen fråga om andra saker än att tjusa till någon. Det var inte fiender han fått lov att skjuta ner utan karlar som kommit som frivilliga. Han hade måst göra det därför att han var skyldig var och en räkenskap för vars och ens liv. Varje människa måste betala i det myntslag som hennes ansvar gör gångbart. För honom var myntslaget liv.

Manuel kände sig allt sorgsnare och hårdare medan han såg dessa ögonpar draga förbi, som slöt ett fostbrödralag med honom.

Sextonde kapitlet

När regementet passerat revy stod Manuel kvar på det tomma torget. Blickarna var borta nu, det fanns bara några herrelösa hundar på torget och så det avlägsna kanondånet. Gartner var med brigaden. Aldrig hade Manuel känt sig så ensam.

Han hade tre timmar på sig. Slottet framför honom förde ännu en gång hans tankar till Ximenes. Ximenes var tio kilometer därifrån, bakom linjerna han med. Manuel bad någon ringa och höra — jo, ”gamla ankan” var där. Han gav instruktioner och tog sin bil.

Byn där Ximenes' brigad var förlagd låg längre från krigsskådeplatsen än den från vilken Manuel kom. Strömmen av flyende bönder hade ännu inte sinat där och Manuel fick ta sig förbi rader av åsnekärror och genom ett vimmel av allehanda boskap innan han kom fram till översten.

De gick ut tillsammans. I den fuktiga luften föreföll Ximenes döware än vanligt. Fiendens bombardemang åt höger var ganska avlägset. Man hörde även kanondånet från Madrid. Genom luckorna i bergskedjan syntes Segoviaslätten.

”I går tror jag att jag upplevde mitt livs viktigaste dag hittills”, sade Manuel.

”Varför det, min son?”

Manuel berättade vad som hänt. De gick tysta. Ximenes hade genast i början blivit överraskad av förändringen i Manuels ansikte, hans snaggade hår, hans auktoritativa sätt. Av den unge mannen han lärt känna fanns ingenting kvar mer än den våta pinjekvisten Manuel höll i handen.

Det påstods att stora eldsvåder härjade bortåt Escorial. Mörka moln hängde också över Sierrans sluttningar. Längre bort, åt Segoviahållet, brann en by. I kikaren kunde Manuel se bönderna fly med sina åsnor.

”Jag förstod vad som måste göras och jag gjorde det. Jag är besluten att tjäna mitt parti och tänker inte låta hejda mig av känsloreaktioner. Jag är inte mycket för samvetsqual. Det gäller annat för mig. Ni sa en dag att det är mera nobless i att vara ledare än en man i ledet, därför att det är svårare ... Musiken är det slut med, och förra veckan låg jag med en kvinna som jag hade älskat förgäves i årtal — och jag kände lust att gå min väg ... Jag saknar inte mitt förflutna, men har jag gett det på båten så var det för att något annat var viktigare. Men att föra befäl måste vara detsamma som att tjäna, annars ... Jag tar ju arkebuseringarna på mitt ansvar; de ägde rum för att rädda de andra, de våra. Det är bara det, förstår ni, att för varje steg jag har tagit mot större effektivitet, mot bättre befäl, känner jag också att jag har kommit allt längre från männen. För var dag blir jag lite mindre mänsklig. Ni måste säkert ha varit med om något liknande ...”

”Jag kan inte svara med annat än sådant som ni inte kan förstå, min son. Ni vill handla utan att förlora något av broderskapet. Jag tror att människan är för liten att gå i land med sådant.”

Vad han menade var att ett sådant broderskap endast kan finnas i Kristus.

”Men det förefaller mig”, fortsatte han, ”som om ens mänsklighet alltid vore segare än som kan tyckas. Det som fjärrar er från karlarna borde närma er till partiet ...”

Manuel hade också tänkt sig något sådant, inte utan en viss skräck.

”Att komma närmare partiet är ingenting värt om det betyder att man blir fjärrad från dem som partiet arbetar för. Vad partiet än må vilja kan det till slut hända att banden mellan parti och individ är levande endast tack vare de ansträngningar var och en av oss gör för att hålla dem

levande ... En av de dömda sa till mig: 'Då har du inte ett enda ord för oss nu längre?' ”

Men han berättade inte att det verkligen förhållit sig så att han hade förlorat talförmågan. Ximenes tog honom under armen. Allt som hörde människor till tycktes löjligt häruppiifrån, allt utom eldridåerna som sakta drev över slätten och höjde sig mot himlen där de formlösa molnen långsamt gled fram. För gudarnas ögon måtte människornas värld inte te sig som annat än bränsle.

”Men vad är det då ni vill, min son? Döma folk till döden alldeles lugnt?”

Han såg på Manuel med en tillgiven blick, fylld av tusen varandra motsägende och kanske bittra erfarenheter.

”Även det kommer ni att vänja er vid ...”

Om en sjuk vill tala om döden väljer han en annan sjukling till förtrogen. För att tala om den moraliska kris han genomgick hade Manuel valt en man som kände väl till sådana problem. Men han fäste sig mera vid Ximenes' mänsklighet än vid innebörden i hans svar. Som kommunist frågade sig Manuel inte om han hade rätt i att handla som han gjorde; han ifrågasatte inte det han gjort. Problem av den arten kunde efter hans uppfattning inte lösas på annat vis än genom att antingen ändra handlingssätt (något som inte kom i fråga) eller genom att ignorera själva problemet. Men med olösliga problem förhåller det sig ju så att de mildras om man får tala med någon.

”Den verkliga kampen börjar när man måste bekämpa en del av sig själv”, sade Ximenes.

”Innan dess är allt bra enkelt. Det är först i den kampen man blir människa. Det man bekämpar ute i världen måste man förr eller senare möta inom sig själv ...”

”Ni sa en dag till mig att en anförarens första plikt är att göra sig avhållen utan att tjusa till någon. Göra sig avhållen utan att tjusa till ens sig själv ...”

I en bred klyfta mellan klipporna började slutningarna av Sierrans andra sida skymta. På den grå vidden kunde man knappast urskilja Madrid, men jättelika svarta rökar steg med trötlös långsamhet upp från staden. Manuel visste vad de betydde. Staden dolde sig bakom sina eldsvådor som ett krigsskepp bakom sina rökridåer. Från talrika eldhärdar av vilka inte den minsta rodnad kunde urskiljas, steg rökpelare upp i himlens grå zenit och upplöstes där. Alla molnen verkade att ha uppstått ur denna enda härd, och den ändlösa himlen tycktes uppfylld av det lidande som koncentrerats dit bort till den fina vita linjen mellan mörka skogar som var Madrid. Manuel kände hur till och med nattens minnen förflyktigades i den tunga, långsamma vinden som bar till honom brandlukten från Cuatro Caminos och Gran Via.

En av Ximenes' officerare hejdade sin bil framför dem.

”Det är telefon till överstelöjtnant Manuel. Från generalstaben.”

De återvände hastigt. Manuel kände en obestämd oro. Han ringde upp generalstaben.

”Hallå! Ni ringde efter mig.”

”Överbefälhavaren lyckönskar er till det sätt på vilket ni skötte aktionen i går.”

”Tack.”

”Ni vet att många deserterade milismän anmäler sig på nytt?”

”Jaså.”

”Överbefälhavaren har beslutat bilda en brigad av dem. Det är det mest svårhanterliga soldatmaterial vi har.”

”Jaha.”

”Stabschefen anser att ni äger erforderliga kvalifikationer att ta befälet över dem.”

”Jaså.”

”Ert parti är av samma åsikt.”

”Jaså.”

”Och general Miaja anser detsamma. Ni kommer alltså omedelbart att få befälet över brigaden.”

”Men mitt regemente! Mitt regemente!”

”Jag tror det är meningen att införliva det med en division.”

”Men jag känner ju personligen varenda karl! Vem ska kunna ...”

”General Miaja anser att ni har alla kvalifikationer för ert nya befäl.”

När han kom från telefonen väntade Heinrich på honom. De internationella övervägde en motattack mot Segovia, och Heinrich var på väg upp mot Guadarrama. De gjorde sällskap.

Bilen rullade utför Sierran. Manuel tyckte sig känna Heinrich i grunden därför att han visste hur han var som befälhavare. Men ju mer han berättade för honom om gårdagen och om sitt samtal med Ximenes, dess klarare kände han att den enda mänskliga kontakten mellan honom och generalen var det besynnerliga band som uppstår mellan en tolk och den han tolkar.

Heinrich satt med huvudet framböjt, hans nacke var slät och rakad som alltid och en tankfull grimas gav ett barnsligt uttryck åt hans gamla jämna ansikte.

”Vi håller på att ändra krigets gång”, sade han. ”Och du tror väl inte att man kan ändra tingens ordning utan att ändra på sig själv? Från det ögonblicket du mottar en befälspost i proletariats armé har du inte längre rätt till din själ.”

”Era metoder med konjaken då?”

Manuel hade sett hur Heinrich till alla drinkare i sin brigad låtit utdela konjaksflaskor, på vilka etiketten ersatts med en ny med följande text: *Från general Heinrich. Allt på fritid, ingenting under arbetstid.*

”Ditt hjärta kan du behålla, det är en annan sak. Men dig själv får du avstå från. Du har ju redan klippt av dig håret. Och fått en annan röst.”

Orden var nästan desamma som Ximenes', men tonen i vilken de uttalades var Heinrichs sträva ton, och hans blå ögon utan ögonfransar hade samma stirrande blick som i Toledo.

”Vad lägger ni, som är marxist, i för mening i uttrycket 'förlora sin själ'?”

Duandet var numera uteslutande på Heinrichs sida. Generalen såg på pinjerna som gled förbi i den gråmulna dagern.

”För varje seger är förluster nödvändiga”, sade han. ”Och inte endast förluster på slagfältet!”

Han tog Manuel hårt i armen och sade med en rist, i vilken denne inte kunde avgöra om det låg bitterhet, erfarenhet eller beslutsamhet:

”Från och med nu får du *aldrig mer* känna medlidande med någon som går under.”

Sjuttonde kapitlet

Madrid, 2 december

Framför fönstret låg två stupade. Den sårade hade man dragit bort vid benen. Fem kamrater vaktade trappan med handgranaterna bredvid sig. Det var ett ljusrött hus vars femte våning hölls av ett trettiotal internationella.

I vinteraftonen, som redan började skymma, ropade en ofantlig högtalare, en av de där som de republikanska lastbilarna åkte omkring med för propagandans skull och vars taltratt upptog hela lastflaket:

Kamrater! Kamrater! Håll era ställningar. Fascisterna kommer att få ammunitionsbrist fram mot kvällen. Uribarrikolonen sprängde i morse trettiotvå vagnar för dem.

Kamrater! Kamrater! Håll ...

Mannen bakom högtalaren visste att han inte skulle få svar; han repeterade budskapet utan pauser.

Fascisterna skulle få ammunitionsbrist, ja, men för ögonblicket hade de det inte. De hade gjort ett motanfall och tagit de tre understa våningarna. Den fjärde var ingenmansland och den femte höll de internationella.

”Avskrap!” ropade en röst på franska genom kaninröret. ”Ni ska få se om vi inte har tillräckligt med ammunition för att tynga ner gumpen på er!”

Där nere var det folk från tredje legionen. Kaninrören var goda talrör.

”Säger ni som är sluskar för tio francs om dan”, svarade Maringaud som kastade sig ner på alla fyra, ty även tiden hade inne i våningen susade kulorna förbi i manshöjd. En gång i tiden hade Maringaud haft en släng av legionärromantiken. Det var rätta platsen för hårda och motspänstiga karlar, tyckte han. Och nu var spanska främlingslegionen där nedanför. Rusig av krigarstolthet hade den kommit hit för att slåss utan att veta för vad. Förra månaden hade Maringaud varit med om ett bajonettanfall i Västparken. När skulle de få gå emot legionen? Han avskydde det där blodhundskopplet som dresserats till vad som helst. De internationella utgjorde också en främlingslegion, och vad de avskydde mest var den andra.

Med regelbundna mellanrum dundrade de republikanska 155-orna mot den före detta kliniken.

Våningen där Maringaud och hans kamrater låg och försökte få korn på fienden hade tillhört en tandläkare, och runtomkring klingade det av krossat glas. En dörr var låst. Maringaud var så bred över axlarna att han nästan verkade tjock. Han hade kraftiga svarta ögonbryn över en liten näsa som satt mitt i ett klotrunt barnansikte. När han sprängt dörren visade det sig att den ledde till själva behandlingsrummet. En död araberna låg nonchalant tillbakalutad i tandläkarstolen. I går hade rollerna varit ombytta; republikanerna hade hållit de undre våningarna. Fönstret var bredare och lägre än de andra; tandläkarens glassaker var sönderskjutna först tre meter från golvet. Härifrån gick det bra både att se och att skjuta.

Maringaud hade ännu inte fått något befäl: han hade inte fullgjort sin värnplikt när han kom hit. Men han ägde ändå en viss auktoritet i sitt kompani, ty var och en visste att han varit sekreterare vid en av de största vapenfabrikerna. Italienarna hade beställt tvåusen kulsprutor därifrån för Francos räkning; fabriken direktör som var fanatisk vapenälskare lät inte förpacka dem ”därför att de behövde justeras”. Varje natt när arbetet var över tändes ljusen i en del av fabriken högt över staden, och den gamle direktören som själv sysslade med en sprint vid en liten maskin i den upplysta verkstaden, justerade den avgörande del som skulle göra dessa kulsprutor till ”något alldeles extra”. Och klockan fyra på morgonen kom de kommunistiska arbetarna, enligt Maringauds order, en efter en, och fördärvade den tålmodigt utformade delen med några fildrag. I sex veckor. Under mer än fyrtio nätter kämpades i denna vapenfabrik en tålmodig kamp mellan den tekniska lidelsen (Maringauds chef var inte fascist, även om hans söner var det) och solidariteten.

Hela brigaden hade nogsamt fått märka att det inte skedde förgäves.

Maringauds kamrater kom och installerade sig ovanför kulregnet.

Sedan tio dagar slogs man om detta hus, belägrade och försvarade det i tur och ordning. Det var ointagligt, kunde stormas endast genom trappan, där fem internationella avlöste varandra med handgranater. Sikten tillät inte artilleribeskjutning, och gevärskulorna gjorde inte mycken skada ... Minan återstod förstås, men så länge legionärerna hölls i de undre våningarna skulle huset inte springa i luften även om det var minerat.

De republikanska 155:orna fortsatte som förut.

Gatan var tom. I ett tiotal hus höll antagonisterna på och skällde ner varann genom kaminrören. Ibland försökte ena eller andra parten att anfalla och ta hela gatan i besittning men misslyckades och måste dra sig tillbaka. Spanare väntade bakom fönstren, trötta på sysslolösheten — att se folk stupa hade upphört att vara en förströelse. Om någon olycklig journalist förrådde sig hit på sin observationsrond skulle han omedelbart få kroppen späckad med sin vikt i koppar.

Det fanns ett gevär eller en kulspruta bakom varje fönster, skällsorden i kaminrören drucknade i högtalarens hesa vrål och gatan låg tom som om evigheten börjat.

Men till höger fanns kliniken, fascisternas bästa position på Madridfronten. Det var en liten kompakt skyskrapa som stod för sig själv i grönskan och dominerade hela villastaden. Från fjärde

våningen kunde Maringaud och hans kamrater se hur republikanerna överallt kröp på alla fyra i gatsmutsen, och även om de inte sett kliniken skulle de kunnat gissa sig till dess existens av det faktum att ingen reste sig levande över en viss höjd.

Liksom husen på den här gatan tycktes kliniken ligga övergiven, fast den underhöll elden med alla sina kulsprutor. En dyster och mordisk skyskrapa, en ruin av Babels torn. Lugn som en oxe stod den och drömde medan granaterna stänkte över den med spillror.

En av de internationella gick och letade i skåpen och hittade en teaterkikare. Handgranater exploderade i trappan. Maringaud gick ut i förstugan.

”Det är ingenting”, sade den översta vakten medan granaterna bullrade nedanför.

Legionärerna hade gjort ännu ett försök att tränga upp.

Maringaud tog teaterkikaren. Sedd i kikaren fick kliniken en annan färg; den blev röd. Att den behållit formen så pass berodde bara på att den var så stor. För varje skott av 155:an, som hamrade på den, urholkades den, bucklades eller plattades till en aning som det glödgade järnet för smedens slägga. Fönstren syntes tydligare i kikaren, och de kom byggnaden att likna en bikupa — en kupa som bina övergett. Men på ett vidsträckt område runt omkring den sönderskjutna bastionen strök det män fram över regnvåta trottoarer och rostiga spårvägsspår.

”Nu jäklar!” skrek Maringaud och sträckte sina tjocka armar i vädret. ”Nu är det färdigt ... Vi anfaller!”

Alla trängdes med varandra mellan fönstret och den döde moren i tandläkarstolen. Dynamitarderna och handgranatkastarna syntes kring kliniken som svarta fläckar uppstigna ur jorden. De höjde armarna, sjönk ner i smutsen och visade sig åter där dynamit- och granatexplosionernas röda radband synts fem minuter tidigare.

Maringaud sprang till kaminen och ropade ner:

”Titta ett tag på vad som händer åt kliniken till, sluskar!”

Och han sprang tillbaka till sin plats. Dynamitarderna var nu alldeles nära. Från den tillplattade kupan flydde ett helt folk av insekter mot de fascistiska linjerna, förföljda av sina egna kulsprutor.

Det hade inte hörts något svar i kaminen. En tjeck lutade sig längre ut än de andra, siktade och sköt och sköt och sköt. Från de belägrade husen på andra sidan gav de internationella också eld. Smygande längs muren flydde legionärerna från det skära huset. Det var minerat och skulle snart springa i luften.

Negus kröp fram i kontraminan. Sedan en månad hade han inte längre någon tro på revolutionen. Apokalypsen var förbi. Kvar var kampen mot fascismen, och att försvara Madrid kändes för Negus som en plikt. Det fanns anarkister i regeringen, och i Barcelona värvade andra av hans meningsfränder segt sina åsikter och positioner. Durruti var död. Kampen mot bourgeoisin hade så länge varit en livssak för Negus att kampen mot fascismen utan vidare kunde ta dess plats. Hans lidelser hade alltid varit av det negativa slaget. Och ändå var någonting på tok. Han hörde åsiktsfränder tala i radio om disciplin och avundades de unga kommunister som tog till orda strax efter dem och vilkas liv inte hade blivit ett annat på detta halvår. Här var han vapenkamrat med Gonzales, Pepes tjocke vän som var med i anfallet mot stridsvagnar framför Toledo. Gonzalez tillhörde C.N.T. men allt det där var honom främmande. Ge fascisterna på käften först och resonera sen!

”Visst arbetar kommunisterna bra”, sade Negus. ”Arbeta tillsammans med dem kan jag nog, men trivas med dem — nej, om jag så ska piska mig till det, så går det inte ...”

Gonzalez var asturisk gruvarbetare, Negus transportarbetare från Barcelona.

Sedan historien med eldsprutan i Alcazar hade Negus tagit sin tillflykt till sådana strider i underjorden. Han tyckte om dem, de hade något individuellt och romantiskt över sig; nästan alla som deltog i dem var dödsdömda och visste det. När Negus inte kunde komma till rätta med sina

personliga problem var våldet eller uppoffringen alltid hans tillflykt. Och båda på en gång var någonting ännu bättre.

Mager, med den tjocke Gonzalez i hälarna, kröp han fram längs mingången. Den borde sluta en bit bortom det skära huset. Jorden gav ifrån sig ett allt ihålligare eko. Antingen var den fientliga minan alldeles nära (men man hörde inga slag) eller också ...

Han grep en handgranat.

Det sista hugget med hackan mötte tomma intet. Negus, som höll i skaftet, tumlade av farten ner i ett rymligt hål som öppnade sig under honom. Han trevade med lyktan som en blind med handen. Tunnor, jättelika, manshöga fat ... En källare. Negus släckte och hoppade undan. Mittemot honom syntes en annan lampa som också trevade. Mannen som höll den hade ingenting sett. Negus hade släckt sin lampa i tid. Det var en fascist. Skjuta? Men han såg honom ju inte. Det skära huset var nästan rakt ovanför dem. Gonzalez var ännu ute i gången. Negus kastade sin handgranat.

Röken vältrade i ljuset från Gonzalez' lykta. När den skingrades såg han två fascister som låg framstupa vid en sjö av någon trögflytande vätska, olja eller vin, ur vilken spillrorna av ofantliga fat stack upp. I det stela ljuset från lyktan steg sjön över deras axlar, munnar, ögon.

Den republikanska motattacken var slut. Sedan Gonzalez befriat Maringaud och hans kamrater återvände han med sina män till brigadens kvarter. De måste ta vägen genom Madrid.

Vanan vid bombardemang hade blivit större. Så snart människorna på gatan hörde en granat försvann de i en portgång, och fortsatte sin väg när det var över. Här och där böjde sig rökarna mjukt för vinden och blandade in i tragedien något av den frid som brukar råda i en bondby vid middagstid. Ett lik låg tvärsöver gatan med en dokumentportfölj under armen som ingen vågat röra. Kaféerna var öppna. Ur den underjordiska järnvägen strömmade folk som såg ut att komma från något sämre natthärbärge. Andra var på nerväg med madrasser, handdukar, barnvagnar, skottkärror lastade med köksutensilier, bord, tavlor, barn som hade leksaker i händerna. En bonde försökte släpa ner en motvillig åsna. Sedan den 21 hade fascisterna bombarderat dagligen; i trakterna kring Salamanca utarbetades komplicerade system för att dra fördel av alla kryphål ... Ibland rörde det sig i ruinhögarna och en hand stack fram med hårt sträckta fingrar, men ungarna lekte jaktflyg mitt i bombardemangen, medan flyktingarna strömmade förbi med förvirrade ansikten. Kvinnorna drog sig inåt Madrid med sina stora korgar och madrasser som i de arabiska sagorna. En spårvagnsförare som gjorde soldaterna sällskap till brigadkvarteret klagade just för Gonzalez:

”Ens liv, tja, det är varken bättre eller sämre än andras, men ens jobb är faktiskt inget jobb längre. Man far och sköter sig som man ska och kommer fram till ändhållplatsen med hälften av passagerarna dödade på vägen. Som jag säger, det är faktiskt inget jobb längre ...”

Föraren stannade, Gonzalez stannade, Maringaud stannade. Alla andra på gatan stannade eller sprang in i portgångarna. Eskorterade av fjorton Heinkel kom fem Junkerplan in över staden.

”Ingenting att vara rädd för”, sade någon. ”Man vänjer sig ...” Och innan Gonzalez och Maringaud upptäckt några tecken på den grå aftenhimlen strömmade en ofantlig hop människor ut ur skyddsrummen, källarna, portgångarna, husen och den underjordiska järnvägen, klädda i blusar, kavajer, pyjamasar, filter, rökande och med papper eller verktyg i händerna.

”Nu kommer i alla fall de våra”, sade en civilist.

”Hur vet du det?” frågade Gonzalez.

”Å, det hör jag mycket bättre än förr!”

Från andra ändan av Madrid kom verkligen för första gången trettiosex republikanska jaktplan.

Det var de maskiner som Sovjet sålt till regeringssidan efter att ha sagt upp noninterventionspakten. Äntligen var de färdigmonterade. Några hade redan varit i strid över Getafé, och de internationella hade i sina hoplappade maskiner kastat flygblad över Madrid, som

meddelade att det republikanska flyget reorganiserats. I fyra formationer om nio plan var och ledda av Sembrano kom de för första gången till Madrids skydd.

Den främsta Junkern sneddade åt höger, sneddade åt vänster och tycktes tveka. De republikanska divisionerna nalkades i full fart bombdivisionen. Männen på gatan tog sina kvinnor hårt i axlarna eller om livet. Sedan aderton dagar hade de bara väntat och väntat på nya bomber. Nu stirrade de hungrigt från alla gator, alla tak, alla källardörrar, alla nedgångar till det underjordiska. Slutligen gjorde det fientliga förbandet helt om mot Getafé och ett vilt, omänskligt, befriat skallande sorl steg ur femhundrastrusen strupar mot den grå himlen, över vilken Madrids egna plan ilade fram.

Heinrich satt vid fönstret. I skymningen där ute såg han en hop soldater som uteslutits ur sina enheter och nu anmälde sig på nytt. Framför honom låg kartan på vilken han överförde de positioner han fick från adjutanten, som efter vanligheten satt naglad vid telefonen. Från alla håll bestyrktes att fascisterna led brist på ammunition sedan de tack vare Uribarrikolonnen mist ett ammunitionståg.

”General, anfallet mot Pozzuolo-Aravaca är tillbakaslaget.” Heinrich noterade de nya positionerna på kartan. Hans vita, veckade nacke tycktes småle.

”Anfallet mot Las Rosas är tillbakaslaget”, meddelade en annan stabsofficer.

Telefonen ringde igen.

”Jaså”, svarade adjutanten. ”Tack ... Anfallet vid Moncloa är tillbakaslaget.”

Alla hade lust att gratulera varann.

”Allmän konjak vid nästa framgång”, sade Heinrich. Krigsministeriet meddelade i tur och ordning positionerna i adjutantens ena apparat, brigaderna ringde i den andra.

”Nu bjuder jag på konjaken”, sade adjutanten. ”Vi rycker fram mot Puerta del Ferro, Coruñavägen är frilagd.”

”Villaverde är återtaget!”

”General, vi rycker fram mot Quemada och Garalito!”

Tredje delen: Hoppet

Första kapitlet

8 februari

På flygministeriet i Valencia återfann Magnin Vargas alldeles som han kände honom från Madrid, från den där kvällen efter raiden mot Medellin. Ministrarna var inte längre desamma, soldaterna hade fått uniformer, Franco hade varit nära att ta Madrid, folkarmen byggdes upp. Men kriget var fortfarande kriget, och fastän så många människor funnit sin död och så många andra sitt öde, hade varken Magnin eller Vargas förändrats mycket. Liksom i Madrid skickade Vargas efter whisky och cigaretter och liksom i Madrid var bådas ansikten trötta och gryningsgrå.

”Malaga är förlorat, Magnin”, sade Vargas.

Magnin blev inte överraskad. Han hade inte väntat sig att republikanerna under trycket av tyska och italienska styrkor skulle kunna hålla fronter som var avskurna från centern. En vecka tidigare hade García sagt till honom: ”Jag väntar allt av centern och ingenting av småfronterna. Malaga är samma sak som Toledo.”

”Mängden av flyktingar är ofantlig, Magnin ... Mer än hundratusen invånare utvandrar ... Förfärligt ...”

De satt i salongen i ett hus som tillhört en rik affärsman. I rummets mitt svävade en uppstoppad örn med ljuskronan i klorna.

”Och de italienska flygarna förföljer dem! Och lastbilarna!

Lyckades man bara hejda lastbilarna skulle flyktingarna nå fram till Almeria ...”

Med sorgsna ögon och hängande mustascher gjorde Magnin en åtbörd som betydde: När ska vi starta?

”Våra bästa plan måste finnas vid Madrid, jag vet det, Magnin.” (Fascisterna anföll häftigt vid Jarama.) ”Det behövs två bombplan för Malagavägen. Och vi har nästan inget jaktflyg här ... Men det finns också arbete att göra över Teruel. Ingen av de internationella känner Teruel som ni. Jag önskar att ni inte ...”

Han fortsatte på spanska:

”Att ni inte väljer den front där den största faran är att finna utan den där ni kan göra största nyttan. Ni tar Teruel och Sembrano tar Malaga. Han är här för resten. Som ni vet är också Teruel i total avsaknad av jaktflyg”, tillade han.

Sedan två månader var internationella flyget förlagt till Levantfronten: Balearerna, södern, Teruel. Pelikantiden var slut. Med två raider om dagen och en god del av manskapet på sjukhus hade flottiljen understött internationella brigaden under hela Teruelslaget. Aktiv tjänst och reparationer omväxlade, resultaten av bombningarna fotograferades omedelbart. Flygarna höll till i ett slott som låg övergivet bland apelsinlundarna, nära ett hemligt flygfält. Under slaget hade de trots luftvärnsbeskjutning lyckats spränga bangården och stabskvarteret i Teruel, och ett förstorat fotografi av explosionen var fäst med nålar på väggen i deras matsal. Magnin och hans förare kände själva frontavsnittet bättre än sina egna kartor över det.

”I gryningen?” frågade Magnin.

De övergick till kartstudier.

Jaime, Scali, Gardet, Pol, Attignies, Saidi (en mekaniker som de fått från internationella brigaden) och Karlitj satt nere i staden och drack manzanilla.

Utanför kaféfönstren bakom dem fanns ett litet nöjesfält och musik trängde in i salen. Det var barnens dag; där fanns tombolahjul, gottstånd, skjutbanor. Kulspruteskyttarna hade gått dit för skjutbanornas skull och kunde inte få nog av att pricka ner lerpipor och ballonger i form av

grisar. Det var där kamraterna hade stött på Karlitj mitt i en krets av beundrande ungdomar. Gardet och Saidi hade gått dit för barnens skull snarare än för skjutbanornas. Alla deras pengar hade gått åt till gott. Gardet var barnkär på samma sätt som Shade var djurvän: av misantropi; Saidi av muhammedanskt barmhärtighetsideal och därför att han själv var ett barn.

”Amerikanerna är fina”, konstaterade Pol.

De första frivilliga amerikanerna hade nyligen slutit sig till flyget.

”Vad jag gillar är att de inte anser att de räddar demokratin var gång de snurrar på en propeller”, sade Gardet.

”Och de skickade i väg de amerikanska värvade”, sade Attignies, som avskydde alla värvade utan åtskillnad.

”Men vad den nye majoren beträffar”, återtog Pol, ”så är han helt enkelt en stövel.”

Det var första gången någon öppet yttrade sig nedsättande om den spanske majoren, med vilken Magnin nu delade befälet över fältet.

”Tig med det där”, sade Attignies. ”Vi inbillar oss väl inte att allt ska vara fullkomligt ens hos oss. Och det dröjer inte länge förrän Sembrano kommer igen. Om vi sköter vårt eget jobb räcker det. Den spanske kaptenen för Bréguetfiottiljen är strålande.”

”Ja, och att vecka efter vecka gå med sådana kärror mot moderna maskiner! Det fordras tålamod till det.”

”En sak är i alla fall underlig”, sade Scali. ”I inget land finns ett sådant sinne för stil som här. Man kan ta en bonde, en journalist eller en intellektuell och sätta honom på en plats och han sköter den väl eller illa, men alltid med en stil som hela Europa kunde lära sig av. Majoren har ingen stil. När en spanjor har förlorat stilen betyder det att han har förlorat allt.”

”Jag såg en sak på Alhambra i kväll”, sade Karlitj. ”En dansös som var lagom naken gick över scenen. Alldeles nära så man kunde röra vid henne. En full milisman kom springande och klappade henne överallt där han kom åt. Publiken skrattade. Och milismannen vände sig om och blundade och höll handen slutet som om han i förbifarten hade tagit kvintessensen av alla hennes behag och hade alltihop i handen. Så vände han sig mot publiken och kastade ut all skönheten, i en föraktfull gest mot publiken. Storartat. Omöjligt överallt utom här.”

Han talade mycket sämre franska än förr. Han var nybakad chef för en frikår och verkade som om han kom direkt ur ett badrum, fastän uniformen luktade kamfer i stället för eau-de-cologne. Han tog av sig uniformsmössan med kaptensgalonerna och Scali kände igen den styva, borstiga, svarta hårtofsen.

”Vad jag gillar här är att man får lära sig saker och ting”, sade Pol. ”Det kan inte förnekas! Men majoren är i alla fall en stövel.”

”Tala så där om en major är otillåtet”, sade Karlitj brutalt.

Han hade låtit mustascherna växa. Ansiktet var hårdare och inte så barnsligt längre. Scali tyckte sig se en glimt av den forne officeren vid Wrangelarmén. Pol ryckte på axlarna och stack upp pekfingret.

”Stövel, sa jag!”

Det här kan sluta illa, tänkte Attignies och ställde en avledande fråga till Saidi:

”Hur kommer det sig att du är här?”

”När jag hörde att morerna slogs på Francosidan sa jag till kamraterna i min socialistiska sektion att vi måste göra nånting!”

Vad ska arbetarkamraterna tro om araberna annars?”

”Jag ser ljus”, avbröt Jaime som satt och vred på en ståltråd.

Han roade sig numera med att tillverka små flygmaskiner av ståltråd. De hade spakar som fungerade alldeles riktigt, och flygarna slogs om dem. Sedan en månad såg han ljus varenda dag. I början lurade han kamraterna att också spana efter ljus, men i stället för ljus såg de alltid bara

samma gråa tröstlöshet. Scali och Jaime satt bredvid varann, de övriga mittemot.

”Ja”, sade Karlitj, ”Albarracin tog vi. Där fanns en fascist, en av dem som hade mest att svara för kanske. Helt ung, tjugo år högst. Han hade stuckit sig undan; vi gick dit, men där fanns bara två gummor ... Den pojken hade väl angivit femti av de våra. Och andra också som inte hade med saken att göra. Skjutna allihop.”

”Inga är värre än pojkspolingarna”, sade Scali.

”En av gummorna sa att nej då, nej, då, här finns ingen, bara en av mina små brorsöner ... Det var hans faster se. Och rätt som det var kom det en pojk förbi i halvstrumpor och mössa ...”

Karlitj ritade med fingret runt huvudet, det skulle föreställa en sjömansmössa.

5'. . . och matroskostym, små korta byxor. Där ser ni, sa gummorna, där ser ni! Men det var just vår unge man det, som de hade klätt ut i småbarnskläder för att lura oss ...”

”Ljusen snurrar”, sade Jaime och tog av sig sina mörka glasögon.

Karlitj skrattade till. Det var samma skratt som hade skurit Scali i nerverna en gång i augusti.

”Vi sköt honom.”

De visste att Karlitj två gånger hade krupit ut under fiendens eld och hämtat tillbaka sårade kamrater. Och att han förr eller senare måste stupa. Tjänsten var en passion för honom och han väntade sig att finna samma inställning hos dem som stod under hans befäl. Första gången han råkade på sårade som blivit torterade av morerna hade han själv gått och givit deras officerare nådaskottet. Allt detta oroade Scali och Attignies. De övriga ansåg Karlitj en smula galen. För Saidi verkade det hela mycket tvivelaktigt.

Scali mindes Karlitj när han var alldeles nykommen — magnifika stövlar hade han haft. Vid första skoputsare stannade han för att bli borstad, men att borsta ett par vackra kosackstövlar är inte samma sak som att borsta ett par skor, och trettio andra specialister, som skulle anmäla sig på samma gång som Karlitj hade fått vänta i militärbussen en halvtimme medan han själv stod förtvivlad och trummade med fingrarna och skoborstaren i oändlighet ansträngde sig för att få glans på hans andra stövel. ”Nu stannar ljusen”, sade Jaime.

Hans ständigt förnyade hopp att få synen tillbaka skapade en förfärlig misstämning omkring honom. Så mycket mer som han nästan skämdes över att vara blind och tvingade sig att ta det hela humoristiskt. Han hade lovat att bjuda på ostron, som han trodde sig ha fått tag i med hjälp av ett listigt knep. Men det gick inte. Och de först anlända (Scali och han själv hade kommit sist) hade funnit ett meddelande på kaféet: Vi har fått förhinder. Ostronen.

”Trivs du med det här livet?” undrade Attignies vänd till Karlitj.

”När min far dog (jag har tre bröder) var jag hos ... i armén. Och redan min far sa en gång: Måtte de tre bli lyckliga, den fjärde — han måste segra.”

Scali stötte än en gång på den företeelse som oroat honom de två senaste månaderna, nämligen vad krigsteknikerna kallade ”Krigarna”. Scali tyckte om frontkämpar, misstrodde militärer och avskydde krigare. Karlitjs fall var enkelt nog, men hur var det med de andra? ... Och på Francosidan fanns det också tusentals av samma sort.

”Jag hoppas komma över till pansartrupperna”, svarade Karlitj.

Pansarvärnssoldater, flygare, kulspruteskyttar — skulle vandalerna översvämma Europa på nytt?

”Vad var det du var rädd för i kriget, Karlitj?”

Han menade inte rädsla egentligen, utan fasa eller medlidande, men det var inte värt att uttrycka sig för subtilt.

”Rädd för? Allting, i början.”

”Och sedan?”

”Jag vet inte.”

”Ser ni också ljusen?” frågade Jaime.

”Jo”, sade Karlitj. ”Det är en sak jag är rädd för. Verkligen rädd. För de hängda. Du själv?”

”Jag har aldrig sett några.”

”Då har du haft tur ... Sånt blir man rädd för. Du förstår, det där med blodet är naturligt. Men med de hängda är det inte naturligt. När det inte finns något blod är det inte naturligt. Och när saker inte sker naturligt, det är då som man blir rädd ...”

Scali hade i tjugo år hört talas om ”människobegreppet”. Och han hade grubblat i oändlighet över det. Det var just något att komma med, när man såg människor som var engagerade på liv och död! Scali visste faktiskt inte längre vad han skulle tro. Å ena sidan fanns det moraliskt mod och generositet, å den andra det rent fysiska. Å ena sidan revolutionärerna, å den andra folkets stora massa. Å ena sidan politiken, å den andra moralen. ”Jag vill veta vad jag talar om”, hade Alvear sagt.

”Nu rör sig ljusen igen”, sade Jaime.

Scali reste sig häftigt med gapande mun och båda nävarna på bordet. Den lilla ståltrådsmaskinen flög tre meter bort. Gardet tog Jaime i axlarna och båda stirrade mot karusellens stora elektriska ljusklot på andra sidan rutan. Den började just snurra igen.

Samtidigt som Magnins bil rullade upp mot flygfältet for Jaime och hans kamrater, vilda av glädje och visslande som starar, på väg mot samma mål, mot appellen — och mot Malaga. En fientlig eskader bombarderade hamnen sex kilometer därifrån. Duggregnet hängde över Valencia och droppade sakta över apelsinlundarna. Fackföreningarna hade beslutat att organisera ett barnensdagståg av oanade mått. Ungarna hade frågats till råds, och de hade bett om personerna i de tecknade filmerna, och fackföreningarna hade tillverkat jättelika Musse Pigg, Kalle Anka och Katten Felix av papp, vilka dock föregicks av en Don Quijote och en Sancho Panza. Tusentals barn från hela provinsen hade kommit till festligheterna, som organiserats för flyktningbarnen från Madrid, och många hade inte tak över huvudet. På de yttre boulevarderna stod triumfvagnarna övergivna efter festens slut; på en två kilometer lång sträcka föll billyktornas ljus över de moderna fésagornas talande djur, hämtade från den värld där alla som dödas återuppstår ... Hemlösa barn hade tagit sin tillflykt under pappiedestaler, och mellan benen på råttor och katter. Den fientliga eskadern fortsatte att bombardera hamnen, och under Don Quijotes tysta nattliga uppsikt stod alla djuren skälvande i regnet och nickade i takt med explosionerna ovanför de sovande barnen.

*

Attignies var bombfällare i Sembranos plan. De båda maskinernas besättningar var blandade; i den ena satt Attignies och Pol, den sistnämnde som mekaniker. Som andrepilot hade Sembrano tagit en bask, Reyes. På regeringens sista flygfält före Malaga hade de funnit bomber som måste bytas, och en villervalla som skulle varit värdig Toledo. På vägen längs havet nära Malaga såg de tåget av hundrafemtio tusen flyktingar krypa fram. I den strålande gryningen bakom dem gick fascistiska kryssare upp mot Almeria med långa bolmande rökar efter sig. Äntligen kom den första spansk-italienska motoriserade kolonnen i sikte. Från luften såg det ut som om den skulle kunna hinna upp flyktingarna på några timmar. Attignies och Sembrano utbytte en blick och gick ner på lägsta möjliga höjd. Ingenting blev kvar av kolonnen.

För att ta kortaste vägen hem vek Sembrano ut över havet.

När Attignies vände sig om satt Pol och torkade händerna som blivit nedoljade av handtagen. Han såg framför sig igen. Himlen var full av små runda cumulusmoln, naiva som på en tecknad film. Aderton försenade, fientliga jaktplan var på väg mot dem i två grupper. Och säkert hade de flera i släptåg.

Genom främre tornet susade kulor.

Sembrano fick ett rasande påslag över högra armen. Den föll slappt ner. Han vände sig mot andrepiloten.

”Ta spakarna!”

Men Reyes tog inte spakarna utan höll sig med bägge händerna för magen. Hade inte bältet hållit honom uppe skulle han ha fallit över Attignies som tagit sig akter över och låg utsträckt i kabinen med ena foten i en blodpöl. Den fientliga jaktdivisionen hade lagt sig bakom dem och tänkte väl skjuta längs med. Ingen möjlighet att skydda sig! När det var så många fientliga maskiner måste de fem republikanska jaktplanen begränsa sig till att betäcka det andra, mindre utsatta bombplanets reträtt. Hålen i kabinen var efter små granater: italienarna hade alltså automatkanoner. Var akter skytten sårad eller inte? När Sembrano vände sig om gled hans blick förbi högra motorn: den stod i lågor. Han stängde bränsletillförseln. Ingen av kulsprutorna gav eld. Planet sjönk för varje sekund. Attignies stod lutad över Reyes som glidit ner från sin stol och i ett kör bad om vatten. Bukskott, tänkte Sembrano. En ny salva strök förbi planet men träffade bara högra vingen. Sembrano manövrerade med fötterna och vänster hand. Blodet sipprade över hans kind; han var väl sårad i huvudet också fast han inte kände något. Planet sjönk. Bakom dem låg Malaga, under dem havet. Långt framför dem stranden med en tio meters strandremsa som slutade mot en klippbarriär.

Att använda fallskärmarna kunde det inte bli tal om; fienden förföljde ju och planet gick redan för lågt. Omöjligt att stiga igen; rodret hade antagligen skadats av de explosiva kulorna ty det svarade knappt. Vattenytan var nu så tät under dem att gondolskytten hissade upp sin gondol och lade sig på kabingolvet, även han med blodiga ben. Reyes blundade och talade baskiska. De sårade fäste sig inte längre vid de fientliga planen från vilka enstaka kulor nådde dem. De såg i stället ner mot havet. Flera av dem kunde inte simma, och för övrigt simmar man inte med en explosiv kula i benet, armen eller magen. De var en kilometer från kusten och trettio meter över havsytan — det borde vara en fyra, fem meter djupt. Fienden kom tillbaka och pepprade dem åter med alla sina kulsprutor, spårljusen drog ett spindelnät av röda streck kring planet. Den lugna, morgonklara dyningen under Sembrano speglade solen lyckligt och lojt. Det bästa var att blunda och låta flygplanet sjunka ända tills Han fick plötsligt syn på Pols ansikte som också var blodigt och oroligt men ändå till synes glatt. De röda spårljusen svepte kring det blodsölade planet, Attignies låg böjd över Reyes, som visst hade börjat rossla, och även Pol var alldeles nedblodad, men i det fetlagda, humoristiska ansiktet bodde en sådan livsvilja att Sembrano ännu en gång sökte få högra armen att lyda. Hela armen hade försvunnit. Med fötterna och vänstra armen lyckades han i en sista ansträngning stegra maskinen.

Pol hade sänkt landningsstället men åter dragit upp det. Flygkroppen gled på vattenytan som ett hydroplan, men i samma ögonblick som farten minskades körde planet nosen i vågorna och slog över. Vattnet sprutade in i kabinen och alla fäktade för livet som katter på väg att dränkas, men vattenytan nådde inte ända upp till golvet som nu blivit tak. Pol störtade sig mot dörren, försökte öppna den som vanligt uppifrån och ner, men lyckades inte och begrep med ens att han måste söka handtaget högre eftersom planet låg med buken upp. Men en explosiv kula måtte ha slagit dörren i baklås. Sembrano reste sig framför sina uppochnervända spakar och instrument och började jaga efter sin arm i vattnet som en hund efter sin svans. Blodet från hans sår bildade röda fläckar i det redan skära vattnet i kabinen — men armen satt ju på sin plats! Främre skytten rev loss en av glimmerskivorna i sitt torn som blivit demolerat när planet slog över. Tillsammans med Sembrano, Attignies och Pol lyckades han ta sig ut och äntligen stod de med överkroppen i fria luften och benen i vattnet. På avstånd framför dem syntes flyktingarnas ändlösa tåg.

Attignies ropade, stödd på mekanikern, men rösten drunknade i vågorna, de flyende bönderna såg på sin höjd att han viftade åt dem. Och Attignies visste att när man viftar åt en folkmassa tror ingen att det gäller just honom. En bonde kom gående på själva stranden. Attignies kravlade på

alla fyra ända dit upp.

”Kom och hjälp dem!” ropade han så snart han var inom hörhåll.

”Kan inte simma”, svarade bonden.

”Det är inte djupt.”

Attignies kom närmare och närmare. Bonden rörde sig inte ur fläcken. När han såg Attignies resa sig ur vattnet alldeles bredvid, sade han slutligen:

”Jag har mina barn att tänka på.”

Varpå han gick sin väg. Kanhända sade han sant. Vilken hjälp kunde man för övrigt vänta sig av en man som stod så tåligt stilla när alla flydde runtomkring? Det måste väl vara en sådan som väntade på fascisterna? Eller kanske han misstrodde dem? Attignies energiska, ljuslätta ansikte liknade alltför mycket den bild en Malagabonde borde göra sig av en tysk flygare. Tätt över bergskrönen i öster försvann de andra republikanska planen. Man fick hoppas att de skickade en bil ...

Pol och Sembrano hade dragit ut de sårade och släpat upp dem på stranden.

En grupp milismän lösgjorde sig ur den framströmmande massan. De stod orörliga på bröstvärnet högt över allas huvuden och tycktes räkna släkt med klipporna och de tunga cumulusmolnen snarare än med de levande — det var som om ingenting kunde vara levande om det inte var på flykt. Som legendariska vaktposter dominerade de strömmen av framåtböjda skuldror och lyfta nävar och stirrade oavvänt mot flygplanet som höll på att brinna ner till ytan. Små lågor dolde vingarnas igenkänningstecken. De skrevade mot blåsten från havet, och mellan deras ben såg man ansiktena virvla förbi som höstlöv. Äntligen kom de ner mot Attignies.

”Hjälp de sårade!” ropade han.

Steg för steg i det hindrande vattnet tog de sig fram till planet. Den siste stannade hos Attignies, lade hans arm över skuldran och stödde honom.

Vet du var det finns telefon?” frågade Attignies.

”Ja.”

Milismännen tillhörde vaktmanskapet i byn. Fast de saknade artilleri och kulsprutor tänkte de göra ett försök att försvara sin steniga by mot italienarnas motoriserade kolonner. Och av Malagas tvåhundratusen invånare befann sig etthundrafemtiotusen på vägen — vapenlösa, men ändå på sitt vis deras vapenkamrater eftersom de flydde för ”Spaniens befriare” ända tills de stupade.

Halvvägs uppför sluttningen mot vägen gjorde de två ett uppehåll. Det finns folk som har mage att påstå att skottsår inte gör ont, tänkte Attignies. Och havsvattnet gjorde sannerligen inte saken bättre. Ovanför bröstvärnet skyndade som förut de böjda gestalterna i hastig marsch eller språngmarsch mot väster. En del höll någonting underligt framför munnen — som om de spelat på trumpet utan att någonting hördes. Det var korta, kraftiga grönsaksstänglar, selleri kanhända, som de åt på.

”De plockar från åkrarna bredvid”, sade milismannen.

En gammal kvinna sprang utför sluttningen fram till Attignies, räckte honom en flaska och gallskek:

”Stackars barn! Stackars barn!”

Så fick hon syn på de andra nedanför, drog till sig flaskan innan Attignies fått tag i den och sprang ner till dem så fort hon kunde medan hon hela tiden ropade samma sak.

Attignies började gå uppför igen, stödd på milismannen. Andra kvinnor sprang förbi, stannade och skrek till när de såg de sårade flygarna och planet som höll på att slockna, och sprang så vidare igen.

Som ett promenadstråk en söndag, tänkte Attignies bittert när han kom upp på vägen. Genom trampet av flyende fötter och sorlet av vågor steg ett annat ljud som Attignies väl kände till: ett fientligt jaktplan. Det blev livligare i massan; den hade redan blivit både bombad och beskjuten.

Jaktplanet styrde direkt mot bombplansvraket som slocknade i havet. Milismännen började redan bära de sårade i säkerhet; de skulle nog hinna upp på vägen innan det fientliga planet nådde fram. Man måste skrika åt hopen att lägga sig ner, men ingen hörde på. Enligt Sembranos instruktioner lade milismännen de sårade längs en liten mur. Jaktplanet gick ner mycket lågt, kretsade kring bombplanet som låg med hjulen i vädret och lågor hoppande kring kroppen som en kyckling på spett; planet tog förmodligen fotografier, varpå det åter försvann. Nåja, lastbilarna ligger också med hjulen i vädret, tänkte Attignies.

En kärra kom förbi. Attignies hejdade den och släppte milismannens skuldra. En ung bondkvinna gav sin plats åt honom, trängde ihop sig med en gumma. Kärran började rulla igen. Det var fem personer i den. Ingen hade frågat något, och Attignies hade själv inte sagt ett ord. I detta ögonblick flöt ju allt i en och samma riktning.

Milismannen gick vid sidan av kärran. Efter en kilometer skilde sig vägen från havet. På fälten brann eldar. De människor som låg orörligt hopkrupna eller utsträckta vid eldarna svettades samma ångestsvett som de flyende. Mellan rader av eldar fortsatte den tröga massan av flyktingar sin hopplösa väg mot Almeria. Trafikstockningarna började bli ogenomträngliga. Kärran kom inte ur fläcken.

”Är det långt kvar?” frågade Attignies.

”Tre kilometer”, svarade milismannen.

En bonde kom förbi på en åsna. Åsnorna kunde när som helst vika av från vägen, kila sig igenom överallt och ta sig fram mycket fortare.

”Låna mig din åsna. Du ska få den tillbaka i byn framför postkontoret. Det är för de sårade flygarna.”

Bonden steg av utan ett ord och tog Attignies' plats på kärran.

En ung pojke och en ung flicka skyndade hand i hand förbi åsnan. De var nästan elegant klädda och hade inga knyten kanhända var det studenter. Det slog Attignies att han ända till dess bara sett en eländig hop av bönder med inslag av arbetare. Och alltid samma mexikanska filter över skuldrorna. Och inga samtal — antingen skrik eller tystnad.

Vägen löpte in i en tunnel. Attignies trevade efter sin ficklampa men fann det snart onödigt att söka komma ner i den våta fickan, ty otaliga små ljuspunkter — lampor av alla slag, tändstickor, facklor, tjärvedsstickor, gula eller rödaktiga — tändes, slocknade eller brann med ett jämnt men disigt sken på båda sidor om strömmen av människor, djur och åkdon. Mellan de två fläckarna av fjärran, blånande dagsljus levde här ett stort flyktingläger sitt underjordiska liv i skydd för luftanfallen. Kring facklorna och de orörligt brinnande gruvlyktorna rörde sig ett folk av skuggor. Man såg huvuden och överkroppar i förbiglidande silhuett; det övriga förblev i skugga. Kärrhjulen sorlade som en underjordisk ström under berget; människornas tystnad var så djup att den tycktes ha smittat även djuren.

Tunneln slöt sig varm kring Attignies — vare sig värmen nu berodde på folkmassan eller på hans egen begynnande feber. Han måste fram till telefonen, ja, han måste fram till telefonen ... Men kanske hade han redan dött på vägen och kanske kärran och åsnan bara var drömmar som befolkat en oväntat mild döds kamp. Ur vågorna som slagit samman över honom tyckte han sig ha glidit rakt in i denna ombonade, underjordiska värld. En kedja av bevis som föreföll mera bindande än alla de levandes argument ledde från den bloddrypande kabinen till den kvava tunnel — och det som varit hans liv skingrades likt några torftiga minnesbilder i en djup och dyster dvala. I det varma dunklet rörde sig ljuspunkterna som djuphavsfiskar. Attignies befann sig långt på andra sidan dödens gräns och gled nu orörlig och tyngdlös fram över sömnens stora flod.

Dagsljuset närmade sig, slog ut i full låga när vägen gjorde en krök och väckte hela hans kropp som en iskall dusch. Som en överraskning förnam han åter tvånget att nå fram till telefonen, smärtorna i foten, åsnan mellan benen. När han tog sig ur planets spillror kom han bara från en

strid; nu var det som om han kommit ur dödsriket och åter ställts inför livets mysterium. Spaniens ockrafärgade jord med svarta getter på klipporna bredde åter ut sig bortom människoströmmen och ända ner till medelhavsstranden.

Det gick vågor i alla riktningar genom massan som kokande stannat kring den första byn. Ägodelar i tusental staplades mot murarna; det var som när havet lämnat sitt avskräde bland strandens stenar vid ebb. Ur den brokiga mängden stack här och där vapen upp, men människorna tycktes fångna bland murarna som en hjord i fållan. Här förlorade flykten sin lavinartade kraft; det blev bara en folkmassa kvar.

Tack vare milismannen lyckades Attignies på sin åsna bana sig väg till telefonen. Ledningarna var avskurna.

När Pol blivit färdig med att lägga de sårade längs muren frågade han milismännen var man kunde få tag på lastbilar.

”I bondgårdarna, men det finns ingen bensin.”

Han sprang till första gård och såg en lastbil stå där med tom tank. Fortfarande i språngmarsch kom han tillbaka med en hink och lyckades tömma över litet av den bensin som fanns kvar i planets oskadda tank. Han balanserade hinken tillbaka mot gården, följde långsamt den outsinliga strömmen av flyende bönder och väntade varje ögonblick att få se någon av fascisternas motoriserade kolonner komma, ty lastbilarna han sprängt samma morgon var säkert bara de första. Han försökte sätta fart på motorn, men magneten var sönder.

Han sprang till nästa gård. Sembrano tänkte att Attignies nog skulle få svårt att klara sig i all denna villervalla och räknade mer på att de själva skulle kunna hitta en lastbil än på undsättning. Den gård han nu kom till var nästan en villa. Möblerna var borta. De efterapade moriska fajanserna och de falska romantiska freskerna tycktes med sina papegojor bara vänta på att någon skulle sätta eld på det hela. Marken dånade av de flyende skarorna och varslade varje ögonblick om fiendens snara ankomst. Den här gången kom Sembrano efter Pol — en spansk kulspruteskytt hade förbundit hans högra arm som han stödde med den vänstra. Så snart de hittat lastbilen lyfte Sembrano upp huven: röret från tanken till förgasaren var borta. Lastbilarna hade systematiskt försatts ur brukbart skick för att fascisterna inte skulle ha någon nytta av dem. Sembrano hade stått framåtböjd; nu rätade han på sig. Underkäken hängde och ögonen var halvslutna — han såg ut som en halvdöd Voltaire. Vacklande som en boxare när motståndaren slagit honom groggy började han gå mot nästa gård, fortfarande med hängande underkäke.

När han kommit halvvägs ut på en åker hörde han sitt namn ropas. Den äppelrunde spanske kulspruteskytten studsade blodbesudlad och jublande fram mot honom som en boll. Attignies hade kommit tillbaka med en bil. De republikanska jaktplanen hade alarmerat ett sjukhus. Sembrano och Pol placerade de sårade på golvet och i bakvagnen. Kulspruteskytten fick sitta hos dem. Det var en kanadensisk läkare, chef för blodtransfusionerna, som kommit med bilen.

Sedan störtningen hade ingen av flygarna nämnt ett ord om att fascisterna kunde komma när som helst. Säkert var det inte bara Attignies som oupphörligt såg framför sig den motoriserade kolonnen de bombarderat utanför Malaga.

Bilens framsäte var överlastat, men baksätet föreföll tomt. Varje kilometer hejdades de av milismän som ville fylla tomrummet med kvinnor, steg upp på fotbrädet och åter steg ner när de fick se de sårade. I början hade folket trott att det var kommittéerna som flydde, men sedan de upptäckt att de skenbart tomma bilarna var fullastade med sårade, hade de tagit för vana att se på dem med dyster välvilja. Reyes rosslade.

”Vi ska försöka med blodtransfusion”, sade läkaren till Attignies, ”men det är inte mycket hopp.”

Längs vägkanterna låg så många människor utsträckta att man omöjligt kunde se vilka av dem

som var sårade och vilka som sov. Ofta hände det att kvinnor lade sig tvärsöver vägen. Då gick läkaren ur och talade med dem, varpå de kom fram och övertygade sig om att det var sårade, lät bilen passera och lade sig åter i väntan på nästa bil.

En gubbe vinkade på dem. Han hade bara nerver och senor på benen, var utmärklat åldrig som bara en bonde kan vara. På vänstra armen bar han ett några månader gammalt barn. Längs vägen var det gott om lika sorgliga syner, men det är möjligt att barnslig hjälplöshet gör ett djupare intryck på människan än annan svaghet — hur som helst: läkaren stannade bilen trots Reyes' rosslingar. Bonden kunde omöjligt få rum inuti, tog alltså plats på stänkskärmen, fortfarande med barnet på vänstra armen. Men han hade ingenting att hålla sig fast i. Pol, som satt på den andra stänkskärmen och med högra handen höll sig i dörrhandtaget, räckte den vänstra över motorhuvu och bonden fattade tag i den. Eftersom de två händerna möttes framför vindrutan fick chauffören nästan hela tiden köra halvvstående.

Varken läkaren eller Attignies kunde slita sina ögon från scenen. Vid kärleksscener på film eller teater brukade läkaren känna sig som en obehörig. Han gjorde det nu också, kände sig generad inför detta handslag mellan den utländske arbetaren och den gamle andalusiske bonden, som avtecknade sig mot flyktingskarorna. Och ändå hade han del i detta handslag med sin innersta varelse, den som kommit honom att stanna nyss och som lärt honom att känna igen moderskapet, barndomen och döden även i de löjligaste uppenbarelseformer.

”Halt där!” ropade en milisman.

Chauffören saktade inte. Milismannen lade an.

”Sårade flygare!” skrek chauffören.

Milismannen hoppade upp på fotsteget.

”Halt, för fan!”

”Sårade flygare säger jag dig, din idiot. Har du inte ögon att se med?”

Ytterligare två meningar som de sårade inte kunde uppfatta. Milismannen sköt och chauffören föll ihop över ratten. Bilen var nära att kollidera med ett träd. Milismannen drog till handbromsen, hoppade av och gick bort över vägen.

En anarkist i svartröd kepi med sabel vid sidan hoppade upp i vagnen.

”Varför hejdade han er, den där dåren?”

”Inte vet jag”, svarade Attignies.

Anarkisten hoppade ner igen och sprang efter den andre. Båda försvann bakom träden som stod mörkgröna i solen. Vagnen stod övergiven; ingen av de sårade var i stånd att köra. Anarkisten kom åter fram som ur en kuliss; sabeln i hans hand var röd. Han gick till bilen, lade den döde chauffören vid väggkanten, satte sig på hans plats och körde vidare utan att säga ett ord. När tio minuter gått vände han på sig, visade på sin blodiga sabel och sade:

”Skurk. Folkfiende. Men han gör inte om det igen.”

Trött på allt dödande ryckte Sembrano på axlarna. Anarkisten såg det och vände förargad bort huvudet.

Han låtsades inte längre om sina grannar men körde inte bara väl utan undvek till och med alla gropar.

”Vilken typ, va!” sade Pol på franska; hans ansikte framför vindrutan var alldeles nära den röd-svarta kepin. ”Vi får se när han slutar tjura.”

Attignies såg på anarkistens ansikte. Det var hårt och fientligt bakom de två hårt knutna händerna framför vindrutan.

Äntligen kom de fram till sjukhuset.

Det var tomt på patienter men fullt av övergiven sjukvårds- och förbandsmateriel. Överallt syntes spåren av mänskligt lidande. Det föreföll som om det inte varit levande eller döende människor med individuella ansikten, som legat i de ouppbäddade och ofta blodiga sängarna, vars

tomhet på ett grymt sätt blandades med färska spår av lidande — utan själva blesyrerna: blodfläcken där armen, huvudet eller benet skulle ha legat. Det elektriska ljuset gav med sin tryckande orörlighet något överkligt åt den vita salen, som man kunde ha tagit för en drömbild om inte blodfläckarna varit och några enstaka varelser ännu klamrade sig fast vid livet i sängarna. Det var tre sårade som inte kunde förflyttas och som väntade på fascisterna med revolverna vid huvudgården.

Ifall det inte kom ambulansplan hade de ingenting annat att vänta sig än döden — för egen hand eller genom fienden. Tysta såg de tre på nykomlingarna, Pol med det krusiga håret, Sembrano med den framskjutande överläppen och de andra, vilkas drag inte längre bar någon annan prägel än smärtans. Och salen fylldes av de skeppsbrutnas kamratskap.

Andra kapitlet

Guadalajara

Den republikanska fronten vid Villaviciosa hade genombrutits av fyrtiotusen italienare i helt och hållet motoriserade förband med stridsvagnar och flyg. Deras avsikt var att följa Ingrias och Tajunas floddalar, ta Guadalajara och Alcalá de Henares, förena sig med Francos sydarmé som hejdats vid Arganda och på så sätt helt avskära Madrid.

Italienarna kom alldeles färska från Malaga. Mot sig hade de haft mindre än femtusen man. Men i Malaga hade milisens motstånd varit lika svagt som i Toledo och här slogs trupperna med samma ursinne som vid Madrid. Tillsammans med trupper från Garibaldibrigaden hejdade elfte regementet, spanjorer, polacker, tyskar, fransmän och belgare den italienska framstöten på båda sidor om Zaragoza- och Brihuegavägarna. Det var en mot åtta.

Så snart det första bleka morgonljuset smög fram under de tunga snömolnen började granaterna hacka sönder dungarna och den glesa skogen på vilken Edgar-Andrébataljonens tyskar och de i all hast ditsända frivilliga stödde sig. Granaterna ryckte upp hela olivträd med rötterna och slungade dem ända upp till den söndriga himlen. När de föll ned på grenarna lät det som ett väldigt pappersprasslande.

Den första italienska anfallsvågen nalkades.

”Kamrater”, sade en politisk kommissarie, ”republikens öde avgöres de närmaste tio minuterna.”

Alla skyttar vid de tunga kulsprutorna blev kvar vid sina pjäser och drog bort reglarna det sista de gjorde innan de dog. Trots elden lyckades republikanerna organisera en försvarslinje och stärka sina flyglar.

Ibland hände det att fascisternas granater inte exploderade.

Det nya kompaniets kommissarie reste sig upp.

”För de arbetare vid Milanos vapenfabriker som arkebuserats för sabotage, hurra!”

Alla reste sig. De som själva arbetat i vapenindustrin tvekade en smula. De visste att en granat inte alltid behöver explodera. Då satte fascisterna in sina stridsvagnar.

Men dynamitarderna och de internationella hade blivit vana vid stridsvagnar i slaget vid Jarama. När de kom ut på öppen terräng drog sig tyskarna in i skogen och stack inte ut näsan. Stridsvagnarna hade kulsprutor men det hade tyskarna också. Framför det täta skogsbrynet snokade vagnarna förgäves fram och tillbaka som ofantliga hundar. Tid efter annan flög en liten ek ända upp bland snömolnen.

Från den beskjutna skogen sydde flamländarna med sina kulsprutor fast de italienska anfallslinjerna vid marken.

”Så länge det finns nitnaglar nog till nithamrarna går det”, ropade chefen för skyttarna medan artilleriet dundrade, gevärsskotten ekade, kulsprutorna hamrade, de explosiva kulorna knallade,

tankgranaterna visslade och flygplanen, som inte lyckades komma ner genom de alltför låga molnen, brummade oroväckande.

På kvällen anföll italienarna med eldsprutor, men kom inte längre med dem än med stridsvagnarna.

Den 12 gick de italienska stöttrupperna åter till anfall och möttes av brigader från femte kåren, Manuela brigad, fransmän och tyskar. Mot slutet av dagen var italienarna trångt grupperade, deras tillförsellinjer var stoppade, tung ammunition och livsmedel nådde inte längre fram till deras front, och snön började falla. Zaragozavägen var fortfarande hotad men inte mer än italienarnas ställningar.

Den 13 upphörde snöfallet och flera av de stridande frös ihjäl. På natten kom spanska brigader från Madrid, de internationellas reserver och Ximenes' karabinjärer. Republikanerna var inte längre färre än en mot två. De internationella, som nu tog sina platser i linjen, var ekiperade om inte precis välbeväpnade. På andra sidan vägen ryckte samtidigt Manuela och Listerbrigadens män framåt. De hade bara espadriller på fötterna. Siry och Maringaud (som nu tillhörde fransk-belgiska bataljonen) hade under tre månaders gemensamma strider aldrig så starkt känt sitt kamratskap med spanjorerna som denna iskalla marskväll då folkarmén genom nattens snö marscherade mot den granatskakade horisonten i trasiga espadriller. Ibland gav någon tung kanon ett snabbare skall och fick då svar från många andra, liksom fordom hundarna i Guadalajaras bondgårdar. Ju högre kanondånet ljud dess tätare trängde sig männen samman.

Den 14 anföll Manuel och femte kårens trupper Trijeque och tog det. Fiendens andra flygel skyddades av slottet Ibarra, där det fanns en kulspruta bakom varje fönster. Fransk-belgiska bataljonen och Garibaldibrigaden hade sökt ta slottet oavbrutet sedan klockan två på eftermiddagen.

Sextio procent av italienarna i Garibaldibrigaden var över fyrtiofem år.

Bakom skogens träd, genom skymningen och snön som åter börjat falla, såg de inte mer av det låga, platta slottet än den knittrande elden från fönstren. Elden saktade av; åter kunde man höra isolerade skott. Och en ofantlig röst, som förhöll sig till människorösten ungefär som en kanon till ett gevär, började ryta på italienska:

”Kamrater, italienska arbetare och bönder, varför slåss ni mot oss? När ni inte längre hör denna högtalare kommer bullret som överröstar den att betyda döden. Ämnar ni gå i döden för att hindra spanska arbetare och bönder att leva ett fritt liv? Era ledare bedrar er. Vi ...”

Den republikanska högtalaren drucknade åter i dånet av kanoner och brakandet av granater som väste till. Den stod nästan ensam och övergiven bakom en skogsrیدا men levde tydligen eftersom den talade. Den var större än bilen som bar den och liknade ett kullstjälpt naftatorn. Vrålet hördes på två kilometers håll. Genom skymningen, det aldrig sinande snöfallet och träden med bortskjutna grenar ropade den ensamma domedagsrösten åter långsamt så att varje ord skulle kunna urskiljas:

”Kamrater, de av er som vi har tagit till fånga kan tala om för er att de 'röda barbarerna' har tagit emot dem med öppna armar, fast de ännu blödde av de sår ni tillfogat dem ...”

En fascistisk patrull kom marscherande genom den snödränkta skogen som fylldes av högtalarens stämma. Ännu ett skott och en av fascisterna föll.

”Sträck vapen!” ropade någon på italienska i ett tyst ögonblick.

”Skjut inte fördömda idioter”, svarade officeren. ”Det är vi!”

”Sträck vapen!”

”Men jag säger ju att det är vi!”

”Vi vet det. Sträck vapen!”

”Sträck vapen själva!”

”Vi räknar till tre innan vi ger eld.”

Patrullen började begripa att italienarna de talade med inte var på deras sida.

”Ett. Ge er!”

”Nej.”

”Två. Ge er!”

Patrullen gav sig.

Garibalditrupporna anföll slottet från ena sidan, de fransk-belgiska från den andra. En raket steg över skogen och lyste upp de svarta grenarna och de vita snövirvlarna. Ett träd med låg stam och tätt grenverk hoppade upp och försvann. Medan Siry hörde det falla ner igen på avstånd under ett brakande av grenar såg han hur fyra kamrater föll av fem som sprang fram, hur en kamrat till höger miste huvudet, hur kulorna plöjde marken överallt, hur en karl som sträckte ut handen och pekade på någonting drog den tillbaka blodig. Innan han ens förstått att han var utsatt för elden från Ibarraslottets fönster nu sedan trädet försvunnit, hade han börjat springa och spände ryggmuskulerna för att hindra kulorna att tränga in. Slagen av en plötslig snilleblix kastade han sig platt på marken framför en löjtnant som också låg framstupa men nu reste sig upp och åter föll ner med ett förvånat stönande: Ååå ...

”Vad är det med honom?” frågade Siry rakt ut i luften. ”Sårad?”

”Död”, svarade någon som ur kulisserna.

Siry och hans kamrater hade kommit fram ända till slottsmuren. Men den breda bräschan efter trädet lockade elden från tjugo kulsprutegevär till platsen. Soldaterna drog sig tillbaka, krälände baklänges som om de alla fått bukskott. En karl släpade sakta och med insektsliknande åtbörder på en annan. Han hade skrällen målad på sitt ansikte men övergav inte kamraten. Siry låg med huvudet mot vänstra handleden och hörde sin klocka ticka omärkligt under dånet av kanoner, gevär, kulsprutor och explosiva kulor. Så länge han hörde det ljudet var han inte död. Han hade en obestämd känsla av att han gjort något förbjudet och måste gömma sig. Den liknade hans rädsla för polisen när han snattat päron som pojke. Slutligen nådde han en skyddad plats samtidigt med karlen som släpade på den sårade. Maringaud var tio meter från muren som omgärdade slottet. Därifrån kunde man kasta handgranater. I natten och yrvädet visslade skotten från varje fönster rätt över murkrönet och marken. Det var som en sprakande eldsvåda. Den tjocke Maringaud kände sig kolugn där han låg och sköt mot de rödaktiga blixarna, sköt efter knallarna. Någon lutade sig över honom. Det var kaptenen.

”Skrik inte så där, du ger dem korn på dig.”

En av de internationella stod med båda händerna tryckta mot slottsmuren; han var antagligen död. Utan att upphöra med elden drog sig Maringaud framåt. Till höger gjorde kamraterna detsamma genom sorlet av kulsprutor, granater, vansinniga skrik och explosioner. Ännu en raket bland träden. Nedanför den avtecknade sig de exploderande granaternas konvulsiviskt röda fläckar, flygande grenar och en avsliten arm med utspärrade fingrar. Maringauds gevär var brännhett. Han lade det i snön och började kasta handgranater som en sårad av de internationella räckte honom en efter en. En annan öppnade munnen för att ideligen åter sluta den, som en fisk på väg att kvävas. Tre andra sköt. Två meter kvar. Nu var han alldeles nära muren med sina granater, och i munnen en cigarrett som han trodde att han rökte.

”Vad har ni för er där till vänster?” skrek en befallande röst genom snön. ”Snabbare kan ni skjuta!”

”Alla döda”, svarade någon.

De oförvågnaste fascisterna sökte försvara muren. Deras elitskyttar undrade om de börjat skjuta dåligt. Rasande av striden och snöfallet kastade sig nämligen männen ur Garibaldi och fransk-belgiska mot muren och föll inte förrän långt efter det de blivit träffade. Oroliga rop ljud plötsligt antingen från slottet eller från skogen och det blev en sekunds tystnad. I skenet från en raket såg fascisterna och de eländiga luffare de rafsats samman i alla Siciliens byar hur de äldsta

Garibaldisoldaterna med sina grå mustascher gick till anfall i den blålysande snön. Sedan återtog bullret. Men vare sig de anfallande nått muren eller en ängel kan gå genom rummet också i krig, tycktes de våldsamma explosionerna plötsligt skingras med flingorna som en rasande vindstöt virvlande mot den svarta himlen. Och eftersom männen vid högtalaren bara väntade på ett sådant ögonblick av tystnad hörde fascisterna Garibaldibrigaden och fransk-belgiska strax:

”Hör på, kamrater! Det var lögn! Det var lögn! Det är jag, det är Angelo som talar. För det första har de stridsvagnar, det har jag sett! Och artilleri! Och generaler som har förhört oss! Och de arkebuserar oss inte! Det är jag, det är Angelo! Jag har inte blivit arkebuserad! Tvärtom! Vi har blivit lurade och vi kommer att stupa allesammans! Gå över, grabbar, gå över.”

Siry lyssnade. Han hade tagit sig fram ända till muren. Garibaldimännen lyssnade. Maringaud och de fransk-belgiska gissade sig till meningen i vad som sades. Alla de fascistiska kulsprutorna svarade på en gång från slottet. Vinden hade domnat och flingorna föll åter tungt.

Siry stod vid ett hörn av muren. Under träden längre bort fanns det flera små hus. De till höger hölls av republikanerna, de till vänster av fascisterna. Siry hörde rop från gårdagens italienska fångar som nu slogs på Garibaldisidan. Ovanpå högtalarstämman lät ropen svaga som sårades genom snöfallet.

”Carlo, Carlo, var inte dum, kryp fram ur ditt kyffe. Det är jag, det är Guido. Du har ingenting att vara rädd för; jag ska ordna allting.”

”Fördömda ynkryggar, fördömda förrädare!”

En kommandostämman, en kulsprutesalva.

”Bruno, det är vi, skjut inte!”

Bullret tycktes stiga och sjunka med virvlarna av flingor, som om vinden ägde makt över stridens gång. Maringaud kastade sin sista handgranat och tog åter sitt gevär som omedelbart rycktes ur handen på honom samtidigt som tre av hans kamrater med armarna mot kroppen flög upp i en eldslåga. Han sprang och tryckte sig intill muren. Där stod en kamrat med båda händerna som naglade vid stenen; han tog upp dennes gevär i stället.

Snöfallet avtog.

Ånyo inträdde en plötslig tystnad som om elementen åter varit starkare än kriget, som om även striden måste lugna av nu när inte längre flingorna virvlade från vinterhimlen. Genom en öppning i molnen trädde månen fram, och snön som varit blå-lysande i raketskenet syntes för första gången vit. Bakom de internationella gick polackerna till bajonettanfall över en terräng som var sållad med små inhägnader och trappstegsterrasser. De kom inte i massa utan i små isolerade grupper under betäckning av de låga, nästan översnöade murarna. De andra republikanerna urskilde dem knappast, men när bajonettanfallet var över kunde de tydligt höra hur polackernas eld närmade sig. Deras gevärsskott trängde sig envist fram genom larmet av detonationer och explosioner som om det rört sig om ett underjordiskt anfall, genom en jättelik, vertikal slöja av lugnt fallande fina snöflingor i månskenet. Osynliga ryckte de uppför kullens breda trappa av snö, likt legendernas hemlighetsfulla, gudasända legioner.

På avstånd kunde Siry höra obegripliga, gläfsande ljud från en spansk högtalare. Där var det gubben Barca, Manuela och Garcías gamle kamrat, som talade.

Och plötsligt började Siry, Maringaud och de andra undra om de var vid sunda vätskor, ty från slottet hördes tonerna av en sång som de väl kände. De internationella anföll från tre håll, men under den stund de stått hejdade vid muren kunde andra kompanier ha trängt in i dess inre. Alla mindes emellertid att fascisterna i slaget vid Jarama sjungit Internationalen för att strax efteråt söka överrumpla dem i deras skyttegravar.

”Ned med vapnen först!” ropade de.

Ingen svarade dem. Bombardemanget fortsatte, gevärselden blev mindre intensiv, flingorna började åter virvla tätt. Genom snön kunde man i alla fall se att de små röda lågorna i slotts-

fönstren upphört. Och sången fortsatte. På franska eller italienska? Det var omöjligt att höra ett ord ... De besköts inte längre. Och genom den avskalade skogen skrek högtalaren på spanska: ”Eld upphör; Ibarra-slottet är taget.”

Alla hade trott att stormningen skulle äga rum först på morgonen.

Tredje kapitlet

Levantfronten, följande kväll

Flygfältets telefon fanns i en vaktkur. Med luren för örat såg Magnin *Ankan* ta mark i solnedgångsdiset.

”Hallå, är det flygkommandot, har ni två plan klara?”

”Ja.”

Flygplanen, som dagligen användes mot Teruel och reparerades med dåliga reservdelar, började åter bli lika opålitliga som vid tiden för bombardemanget av Talavera. Mekanikerna hade ett ständigt sjå med förgasarna.

”Major García skickar er en bonde från trakten norr om Albarracin. Han har tagit sig igenom de fascistiska linjerna i natt. Det lär finnas ett flygfält fullt med plan nära hans by. Utan underjordiska hangarer.”

”Jag tror inte på deras underjordiska hangarer. Inte mer än på våra egna. Jag skrev det i min gårdagsrapport. Vi bombade ett fält vid Zaragozavägen men utan resultat, därför att alla deras plan måste finnas på hemliga fält. Inte därför att de är i bombsäkra hangarer.”

”Vi skickar över den där bonden. Ordna för expeditionen och ring oss.”

”Hallå!”

”Ja, hallå?”

”Vilka svarar för bonden?”

”Major García. Och hans syndikat, tror jag.”

En halvtimme senare kom bonden, ledsagad av en subaltern från flygkommandot. Magnin drog honom med sig och började gå längs fältet med honom. I det sista dagsljuset gjordes de sista proven med nyreparerad materiel.

De stora viddernas aftonro sträckte sig ända bort till kullarna vid horisonten; det var kvällen sådan den råder över flygfält och hav. Var hade Magnin sett bondens ansikte förut? Var som helst naturligtvis. Det var samma drag som alla spanska dvärgars. Fast karlen var kraftig och längre, än han själv.

”Du tog dig alltså genom linjerna för att ge oss upplysningar.

Jag får tacka dig — på allas vägnar.”

Bonden log sitt känsliga krymplingsleende.

”Var finns maskinerna?”

”I en skog, i en skog”, svarade bonden, lyfte pekfingret och såg sig omkring på de maskerade uthuggningarna bland olivträden där de internationella dolde sina plan. ”I uthuggningar som här, precis samma. Men mycket djupare, eftersom det är en riktig skog.”

”Hurudant är fältet?”

”Platsen där de flyger upp?”

Bonden såg sig omkring.

”Inte som här.”

Magnin drog fram sin anteckningsbok. Bonden ritade upp fältet.

”Mycket trångt alltså?”

”Inte är det brett. Men soldaterna arbetar hårt på att vidga det.”

”Hur är väderstrecken?”

Bonden slöt ögonen och snurrade på klacken.

”Åt öster.”

”Hm ... Jaså ... Du menar att skogen ligger väster om fältet?

Är du säker på det?”

”Spiksäker.”

Magnin såg på vindstruten över olivkronorna; just nu var vinden västlig. På ett litet fält måste man starta mot vinden.

Om vinden var densamma i Teruelregionen fick de fientliga planen i händelse av anfall starta med vinden.

”Kommer du ihåg vad det blåste för vind i går?”

”Nordväst. Vi trodde det skulle bli regn.”

Då fanns planen säkert kvar i skogen. Om inte vinden vände skulle allt gå bra.

”Hur många flygplan?”

Bonden hade en krökt hårtest som stod upp mitt fram, som en papegoja. På nytt lyfte han pekfingret:

”Jag har själv räknat till sex små. Men jag har kamrater som också har varit där. De är inte lika överens om hur många det är men säger att det finns minst lika många stora. Minst. Kanske fler.”

Magnin funderade och tog fram sin karta, men hans misstanke att bonden inte skulle kunna läsa den besannades.

”Det där förstår jag mig inte på. Men ta mig med i din maskin så ska jag visa dig. Raka vägen.”

Magnin förstod varför García ansett sig kunna svara för bonden.

”Har du varit uppe i ett flygplan någon gång förr?”

”Nej.”

”Har du ingen skräck?”

Bonden fattade inte riktigt.

”Är du inte rädd?”

Han tänkte efter.

”Nej.”

”Kommer du att känna igen fältet?”

”Jag har hört till byn i tjugoåttio år. Och jag har arbetat i stan också. Om du kan leta rätt på Zaragozavägen åt mig så kan jag leta rätt på fältet åt dig. Spiksäkert.”

Magnin skickade bonden till förläggningen i slottet och ringde flygkommandot.

”Det tycks finnas omkring ett tiotal fientliga plan där ... Det bästa vore naturligtvis att bomba i gryningen, men i morgon bittida har jag bara två bombplan och inga jaktplan. Allt jaktflyg är vid Guadalajara. Jag känner ganska väl till trakten och det hela verkar ju lovande. Den här tiden är det sällan klart åt det hållet ... Alltså har jag tänkt som så att jag ringer väderlekstjänsten i Sarion klockan fem i morgon bittida, och är det bara det minsta mulet så ger jag mig av.”

”Överste Vargas överlåter åt er att bestämma. Om ni far skulle han kunna ställa kapten Moros plan till er disposition. Glöm inte att det kanske finns möjligheter till jaktflyg i Sarion.”

”Tack! Utmärkt ... Jo, en sak: att kunna starta medan det ännu är mörkt vore utmärkt, men det finns inget markljus på mitt fält. Har ni några strålkastare?”

”Nej.”

”Säkert?”

”Folk ringer efter strålkastare hela dagarna.”

”Och på krigsministeriet?”

”Samma sak.”

”Hm ... Jaså. Bilar då?”

”Allt är upptaget.”

”Nå ... Jag ska försöka ordna saken själv.”

Han telefonerade till krigsministeriet. Samma svar.

Han måste alltså starta i mörker från ett litet fält utan ljus ... Med bilar på tre sidor kunde det gå. Det återstod att få tag på bilar.

Magnin tog sin egen bil och gav sig i väg genom skymningen till närmaste bykommitté.

I bottenvåningen var det fullt av alla slags beslagtagna föremål: symaskiner, tavlor, armatur, sängar och hela högar av bråte ur vilka redskapsskaft stack fram. Lampor stod på ett bord långt inne i rummet och kastade ljusreflexer över det hela. Rummet gav samma intryck av legaliserad plundring som en auktionssal. Bönder gick en och en förbi framför bordet. En av förtroendemännen kom emot Magnin.

”Jag behöver bilar”, sade denne och skakade den framsträckta handen.

Förtroendemannen lyfte armarna mot höjden utan att säga ett ord. Magnin kände väl till denna typ av förtroendemen — de var sällan unga, alltid allvarliga, ofta knipsluga (hälften av deras tid gick åt till att försvara kommitténs intressen mot obehöriga) och nästan alltid effektiva i tjänsten.

”Saken är den”, sade Magnin, ”att vi har gjort ett nytt flygfält. Det har ännu inget markljus, jag menar sådant ljus som behövs för att starta och landa i mörker. Det finns bara ett sätt: att markera fältets gränser med billyktor. På flygkommandot finns inga bilar, på ministeriet finns inga bilar, men du har. Du måste låna mig dem för i natt.”

”Jag kan själv behöva tolv och har bara fem! Och av dem är tre bara små paketvagnar! Hur skulle jag kunna låna ut några? En enda möjligen ...

”Nej! Om våra plan hinner fram till Teruel kan de hejda fascisterna. Annars blir det fascisterna som hinner först och de våra som råkar illa ut. Förstår du? Alltså måste jag ha bilar, vare sig det är paketvagnar eller inte. Det gäller liv eller död för kamraterna där uppe. Vad ska du ha dina bilar till?”

”Så viktigt jobb som ditt är det inte, men ... Ser du, vi har inte rätt att låna ut bilarna utan chaufförer, och chaufförerna har gjort femton timmar i dag och ...”

”Om de vill sitta bredvid och sova går det lika bra. Jag kan låta mina mekaniker köra. Om du vill att jag ska tala med dem gör jag det och jag är säker på att de svarar ja. Men det går säkert lika bra om du själv förklarar vad det gäller.”

”Vilken tid vill du ha dem?”

”Klockan fyra i natt.”

Förtroendemannen gick och överlade med två andra, som satt vid bordet med fotogenlamporna. Sedan återkom han.

”Vi ska göra vad vi kan. Jag lovar dig tre, och fler om det är möjligt.”

Magnin for från den ena nattliga byn till den andra, kom in i auktionssalar som liknade den första eller i salar som var tomma och vitkalkade och där förtroendemen och bönder i svarta blusar stod och kastade skuggreflexer på väggarna. De kulissliknande bytorgen blev mer och mer öde. Ljuset från småkrogar och från några sista gaslyktor kastade stora, fosforescerande fläckar över de avkristnade kyrkornas kupoler. Byarna ägde tillsammans tjugotre bilar, och han fick löfte om nio.

Klockan var halv tre på morgonen då han på återvägen kom genom den första byn. I det bleka ljuset över kommittéhusets fasad syntes karlar bärande säckar i rad som kollämpare över en landgång. De gick över gatan in i rådhuset en efter en, och Magnins chaufför måste stanna. Böjd under en halv djurkropp passerade en av dem tätt framför bilens kylare.

”Vad är det där?” frågade Magnin en bonde som satt framför porten.

”Frivilliga.”

”Frivilliga för vad?”

”För livsmedelstransporten. Dom har bett om frivilliga bärare. Våra lastbilar är vid flyget för att

hjälpa Madrid.”

När Magnin kom tillbaka till fältet började de första bilarna anlända. Halv fem hade tolv lastbilar och sex paketvagnar kommit med sina chaufförer. Flera hade för alla eventualiteters skull tagit med sig gruvlyktor.

”Kan vi inte göra nåt annat?”

En av de frivilliga gick och svor av obekant anledning.

Magnin anvisade dem deras platser, gav dem order att inte tända lyktorna förrän de hörde flygplansmotorerna och gick tillbaka till slottsbyggnaden.

Vargas väntade honom i telefonen.

”Jo, Magnin, García säger att det finns åtminstone femton plan på det där fältet.”

”Så mycket bättre!”

”Nej. I så fall är de avsedda för Madrid. Ni vet att det pågår ett slag vid Guadalajara sedan i förrgår. De har brutit igenom fronten vid Villaviciosa: vi har hejdat dem vid Brihuega. De vill tränga fram mot Arganda.”

”De? Vilka de?”

”Fyra motoriserade italienska divisioner med stridsvagnar, flyg och allting.”

I krigets blodigaste slag från den sjätte till den tjugonde i förra månaden hade den tyska staben förgäves sökt ta Arganda söderifrån.

”Så att jag ger mig av i gryningen”, sade Vargas.

”På återseende”, svarade Magnin och rörde vid sin revolverkolv som var av trä.

Det var kallt klockan fem, den kyla som brukar förebåda gryningen. Magnin längtade efter kaffe. Framför det vitkalkade slottet som skymtade blått i mörkret stod hans bil och lyste på fruktträden. De internationella var redan färdiga; man såg deras skuggor hoppa omkring bland träden. De plockade frostvita apelsiner som blänkte av dagg. I andra änden av fältet väntade lastbilarna i mörkret.

Under uppropet förklarade Magnin raidens ändamål för gruppcheferna, att delges besättningarna först när flygplanen var i luften. Han försäkrade sig om att alla skyttarna hade handskar med sig. Bilen som lyst på apelsinerna skulle ända till sista ögonblicket säkra förbindelsen mellan planen, och bakom den såg man männen gå över fältet, klumpiga som hundvalpar i sina tjocka overalls. Nattens dofter började skingras.

Man kunde nätt och jämnt urskilja vingarna mot himlen. Flygplanen väntade. Männen släpade fötterna efter sig; det oväntade ljuset hade överraskat dem och de blev snarare nedstämnda än väckta av vinden som piskade deras ansikten, nyss översköljda med iskallt vatten. Vid kyliga, nattliga starter känns det alltid som om man gick mot sitt öde.

Med ficklampor i händerna hade mekanikerna börjat sitt arbete. Det första planets propellrar vreds för kontakt. Långt ute på fältet tändes två lyktor i den likgiltiga natten.

Två lyktor till; nu hörde chaufförerna motorerna. Med nätt nöd urskilde Magnin höjderna i fjärran, den höga bombplans-fören bredvid, ett annat flygplans vinge över en roterande propellers blåa ring. Ytterligare två lyktor tändes — de där tre bilarna stod vid yttersta randen av fältet; sedan började mandarinlundarna och i samma riktning låg Teruel. Där borta låg internationella brigaden och de anarkistiska kolonnerna i sina mexikanska filter och väntade vid kyrkogården eller vid de frusna bergsströmmarna på fiendens anfall.

Eldar av torra apelsiner började tändas. Deras rödaktiga, sprittande lågor lyste svagt i jämförelse med billyktorna men den bittra lukten drog ibland som skyar över fältet. Lyktorna tändes den ena efter den andra. Magnin tänkte på bonden som burit en halv djurkropp och på alla de andra frivilliga som fyllde lagerhusen likt en ångare i hamn. Nu tändes lyktorna på en gång längs fältets trenne sidor, och kring apelsineldarna mellan dem skymtade fladdrande mantlar. När förarna ett ögonblick strypte gasen hördes det utbredda spinnandet av aderton bilmotorer. Mellan

ljusstrimmorna stod jättelika sjok av mörker kvar, och när motorerna plötsligt började dåna på en gång var det som om hela Spaniens bondebefolkning varit med och sänt dessa flygplan till Guadalajaras skydd.

Magnin startade sist. De tre planen flög ännu en gång över fältet och spanade efter varandras ljus för att formera sig. Nedanför tycktes fältets lilla fyrkant drunkna i natten som ofantlig vilade över landskapet. Ändå var det där ynkliga ljuset replipunkten för alla Magnins tankar. De tre bombplanen svängde ut. Magnin tände sin ficklampa för att överföra bondens skiss på en karta. Kölden trängde in genom öppningen för kulsprutegondolen. Om fem minuter måste jag sätta på mig handskar och då kan jag inte hantera pennan, tänkte Magnin. De tre planen hade nu formerat sig och Magnin satte kurs på Teruel. Lukten från apelsineldarna kändes fortfarande. I kabinen var det ännu mörkt, men de första solstrålarna lyste på gondolskytten som satt och skrattade med hela sitt rödmosiga ansikte.

”God morgon, chefen!”

Den breda, leende munnen med de sönderslagna tänderna, som morgonsolen gav en besynnerligt skär färg, drog till sig Magnins blick. Det ljusnade i planet, men nere på jorden rådde fortfarande natt. Medan dagen ännu tvekade närmade sig maskinerna den första bergskedjan. Där nere började landkartan framträda dimmigt och i stora drag. Vi kommer precis lagom om deras plan inte rentav är uppe redan, tänkte Magnin. Han började urskilja bondgårdarnas tak; det dagades nere på jorden.

Från tidigare strider kände Magnin väl till Teruelfronten, som likt en annan Malackahalvö sträckte sig mot söder, så väl att han bar dess bild inom sig och kunde navigera efter minnet. Skyttar och mekaniker satt i spänning som alltid före en strid. När de inte stirrade bort mot Teruel sneglade de efter bonden och upptäckte papegojtofsen på hans envist nedböjda huvud bland flygarhuvorna eller såg plötsligt hans ångestfyllda ansikte och hur han bet sig i läppen.

De fientliga batterierna gav inte eld; planen var skyddade av molnen. Det var antagligen full dager där nere nu. Till höger såg Magnin *Glada Ankan* över vilken Gardet hade befälet och till vänster kapten Moros spanska bombplan. Båda låg en smula efter honom och bundna vid hans *Marat* som två armar vid en kropp. Formationen svävade fram i det oändliga lugnet mellan solen och molnhavet. Var gång en fågelsvärm gled förbi under planet lyfte bonden pekfingeret. Här och där stack Teruelbergens svarta toppar upp och till höger ett fjällmassiv som flygarna brukade kalla ”snöberget”. Det gnistrade vitt i vintersolen ovanför de mera mattvita molnen. Magnin hade hunnit bli van vid denna frid som likt skapelsens morgon härskade över människornas strider, men den här gången var det inte molnen som var de starkaste. Det likgiltiga molnhavet rådde inte på hans plan som flög vinge vid vinge mot en gemensam fiende, tätt slutna tillsammans som vänner för att möta hotet som dolde sig överallt under den lugna himlen. Det rådde inte på männen som alla accepterat att gå i döden för något som inte var en personlig angelägenhet. Kompassernas rörelser förenade dem i samma ödesdigra broderskap. Hade de gått under molnen skulle de antagligen siktat Teruel, men Magnin ville inte gå ner för att inte väcka uppmärksamhet.

”Vi går strax under molnen”, skrek han i bondens öra, ty han kände att denne började undra hur han skulle kunna visa vägen om han ingenting såg.

Nu syntes en rad avlånga fläckar som liknade mörkare sjöar i allt det snövita. De sträckte sig ända bort mot Pyrenéernas tunna, gnistrande linje. Det var jorden som började skymta allt närmare genom öppningar i molnen. Det räckte med att vänta på att de skulle komma närmare.

Planen började kretsa, hotfulla och tålmodiga som alla stridsmaskiner. Nu var de över fiendens linjer.

Och äntligen kom en grå fläck som tycktes glida över molntäcket. Först sam några tegeltak från dess ena kant till den andra som guld fiskar. Sedan syntes ett nät av ådror; det var stigar. Och allt

platt som en karta. Flera tak och en stor grågul cirkel — tjurfäktningsarenan. Och plötsligt fylldes molnluckan av en vidsträckt taksamling, gul och rödbrun under det blygrå ljuset. Magnin tog bonden i skuldran.

”Teruel!”

Bonden fattade inte.

”Det är Teruel”, skrek Magnin i hans öra.

Isolerad bland de ulliga molnen som böljade ända bort mot horisonten låg staden och framträdde allt tydligare med floden, omgivningarna, järnvägen.

”Är det där Teruel? Är det där Teruel?”

Bonden skakade sitt tofsprydd huvud och stirrade ner på den otydliga och ofullständiga kartan.

Norr om kyrkogården och de republikanska truppers anfallslinje tecknade sig Zaragozavägen blek mot de mörkare fälten. Säker om positionen styrde Magnin åter ut över molnhavet.

De följde Zaragozavägen utan att se den. Bondens hemby låg fyrtio kilometer från Teruel, en smula till höger. Flygfältet som de bombarderat resultatlöst dagen förut låg tjugo kilometer från staden. De var antagligen över det nu. Magnin räknade efter sin sekundvisare hur långt de hunnit. Om de inte genast hittade det andra fältet utan fienden alarmerades skulle de få över sig jaktflyg från Zaragoza, Calamocha, de hemliga fälten och bland dem även det de var på väg till, om det nu fanns flygplan där. Deras reträtt skulle bli avskuren. Deras enda skydd var molnen. Nu hade de hunnit 31 kilometer från Teruel. Och 36, 38, 40 — planet vände nosen nedåt.

Så snart den vita dimman omgav flygplanet kände alla att striden börjat. Magnin såg på höjdmätaren. Terrängen var inte längre kuperad på detta frontavsnitt, men kanske jaktplan väntade under molnbanken? Bonden satt med näsan platt mot fönstret. Vägens streck började visa sig som om det målats på en duk av dimma; sedan husen i byn, rödbruna som torkade blodfläckar på molnens gasbindor. Varken jaktplan eller batterier ännu ... Men öster om byn fanns flera avlånga fält och alla hade de små skogar på samma sida.

Man kunde inte förlora tid med att vända. Alla sträckte sina huvuden framåt. Planet passerade över kyrkan, fortsatte parallellt med huvudgatan. Magnin tog ånyo bonden i axeln och visade på hustaken som likt skrämda djur flydde under dem. Bonden sträckte på halsen allt vad han orkade och stirrade med halvöppen mun; tårar tillrade en efter en i sicksack på hans kinder: han kände inte igen sig.

”Kyrkan!” skrek Magnin. ”Gatan! Zaragozavägen!”

Bonden kände igen dem när Magnin visade på dem men lyckades inte orientera sig. Över kinderna tillrade tårarna, och hakan darrade konvulsiviskt.

Det fanns en enda möjlighet kvar: att söka få fatt på något perspektiv som han kände igen.

Jorden vaggade åt höger och vänster som om den förlorat all jämvikt, fåglar slungades upp från alla håll och marken störtade brutalt mot dem. Magnin gick ner på trettio meters höjd.

Ankan och det spanska bombplanet följde. Terrängen var jämn, och Magnin brydde sig inte om beskjutningen från marken. Om fältet skyddades av ett luftvärnsbatteri skulle automatkanonerna inte kunna skjuta på så låg höjd. Han höll på att ge order om klara kulsprutor men var rädd att skrämma bonden. Helt nära marken rusade de mot skogspartierna med samma perspektiv som en racerbil. Under dem skuttade kreaturen iväg i våldsam skräck. Om man kunde dö av att spana och stirra skulle bonden längesedan varit död. Han tog tag i Magnins overall och pekade på något med fingret.

”Vad då? Vad då?”

Magnin slet av sig huven.

”Där!”

”Var då, för fan?”

Som om Magnin var planet drog bonden i honom av alla krafter för att få honom över åt vänster

och pekade på en förbiglidande, svart och gul reklamskylt för ett vermutmärke. Han följde den med fingret över glimmerrutan.

”Vilken av dem?” skrek Magnin.

Sexhundra meter framför dem fanns det fyra skogspartier. Bonden drog honom hela tiden åt vänster. Var det skogen längst till vänster?

”Är det där?”

Magnin stirrade ut som en galning. Bonden blinkade i ett kör och tjöt oartikulerat.

”Är det där?”

Bonden nickade ja med både huvud och axlar utan att röra på armen som han fortfarande höll rakt utsträckt. I samma ögonblick sattes en propeller i gång i skogsbrynet och dess blänkande krets avtecknade sig mot de mörka lövmassorna. Fienden höll på att dra ut ett jaktplan ur skogen.

Bombfällaren vände sig om; han hade också sett. Det var för sent att bomba, och de gick för lågt. Främre skytten lossade inte ett skott; han hade ingenting sett.

”Skogen!” skrek Magnin åt gondolskytten och upptäckte i samma ögonblick ett bombplan som stod obetäckt ute på fältet.

Kulspruteskytten trampade runt sin gondol och gav eld. Träden skymde redan bort jaktplanet.

Men Gardet i sitt plan hade förstått att det fordrades uppmärksamhet för att manövern skulle lyckas. Sedan några minuter satt han vid Ankans främre kulspruta och släppte inte *Marat* med blicken. När han såg eld från gondolen upptäckte också han den blänkande propellern mot skogens svartgröna fond, brummade ”Ett ögonblick!” och gav eld.

Hans spårljus pekade ut Fiatmaskinen för Scali som satt i Ankans gondol. Nu sedan de personliga problemen börjat plåga Scali, hade han slutat bomba och skötte en kulspruta i stället. Han tålde inte att sitta länge överksam. Mireaux i aktertornet hindrades av rodren och kunde inte skjuta. Men det spanska planet gav eld med alla tre kulsprutorna.

Magnin steg i en kurva, och när han hunnit ett stycke på återvägen såg han jaktplanets propeller stanna. En grupp karlar sköt in bombplanet under träden. Just nu satt säkert fascisterna inne i skogen och telefonerade till de andra fälten. *Marat* steg i spiraler för att inte fällas av sina egna bomber, men cirkeln måste bli större om Darras skulle få tid att sikta så att han inte missade skogen. Vi tar alla på en gång, tänkte Magnin. Skogen var ett mycket framträdande mål, och om bensinreserverna fanns där, vilket var troligt, skulle allting flyga i .luften. Han steg bort till bombfällaren och tänkte med saknad på Attignies.

”Hela lasten på en gång!”

Planet vaggade två gånger för att tillkännage hur bombningen borde ske, slutade stiga på fyrahundra meters höjd och återvände mot skogen för full fart med alla kulsprutor smattrande. Bombfällarna hade lagom tid att ställa in höjden på fyrahundra. Bonden satt hopkrupen vid mekanikern och försökte undvika att vara i vägen för någon. Med båda händerna på handtagen stirrade mekanikern på bombfällarens lyfta hand, och bombfällaren stirrade i sin tur på skogen som gled in i siktet.

Bådas händer sänktes på en gång.

Planet måste göra en nittio graders kurva för att Magnin skulle kunna se resultatet. De två andra planen följde, lutande i kurvan, och den lutande karusellen tycktes fortsätta. Ur skogen började stiga en tjock svart rök som alla kände igen — det var bensinrök. Den kokade upp i små häftiga stötar som om det funnits underjordiska naftasjöar i den lilla, lugna skogen, så lik alla de andra i det grå morgonljuset. Ett tiotal män sprang ut under träden, och några sekunder senare ett hundratal; de skuttade i väg, lika förskräckta som boskapen nyss. Röken, som vinden slog ner över fälten, började driva ut i majestätiska kurvor, typiska för bensinbrand. Nu var det fientliga jaktflyget säkert i luften. Bombfällaren fotograferade med ögat tätt intill den lilla kamerans objektiv liksom nyss intill bombsiktet. Mekanikern torkade oljan av händerna. Bonden, vars näsa

hade blivit purpurrod av att ideligen tryckas mot rutan, stampade med fötterna i kabin golvet, glad och frusen. Planet gick in i molnen och satte kurs på Valencia.

Så snart Magnin kommit upp genom molntäcket och började få vidare utsikt förstod han att det var fara å färde.

Molnen var stadda i upplösning. Och bortom Teruel öppnade sig en ofantlig, femtio kilometer bred lucka mellan himmel och jord.

Skulle de hålla sig utefter molnen bleve de tvungna att göra en vid sväng över fascisternas linjer, och även där kunde molnen snabbt lösas upp.

Allt man fick hoppas var nu att jaktflyget från Sarion skulle hinna före fascisterna.

Magnin satt och räknade minuterna, förtjust över sin framgång och mycket angelägen att inte bli dödad den dagen. Om de inte blev upphunna inom tjugo minuter, så ...

Nu kom de ut under fri himmel.

Ett, två, tre, fyra, fem, sex, sju fientliga plan trädde ut ur molnen ett efter ett. De republikanska jaktplanen var långvingade och ensitsiga; det var lätt att skilja dem från Heinkelmaskiner.

Magnin konstaterade faktum, lade ifrån sig kikaren och lät de tre planen hålla väl samman. Om vi bara hade hyggliga kulsprutor skulle vi i alla fall kunna stå rycken, tänkte han. Men det var fortfarande samma gamla Lewis. 800 skott i minuten $\times$ 3 kulsprutor = 2 400. Varje Heinkel har i 800 skott $\times$ 4 kulsprutor = 7 200. Han visste det förut, men att räkna ut det igen var ju alltid ett bittert nöje.

Fascisterna närmade sig de tre bombplanen från vänster i avsikt att samfällt anfälla ett av dem först. Inte ett enda republikanskt jaktplan syntes på himlen.

Under dem drog vaktelflockar förbi på sin årliga flyttning. Det vänstra flygelplanet var Gardets.

Pujol, förste piloten i Gardets plan, höll just på att lämna ut tuggummi åt Saidi till festlig fördelning bland besättningen. Pujol upprätthöll de goda traditionerna från Leclercs dagar. Han hade skägg över halva ansiktet (på grund av ett heligt löfte rakade han sig bara till hälften), en trädgårdshatt, prydd med röda fjädrar, som nu efter bombardemanget åter satt på hans huvud, stor uppnäsa, en halsduk i F.A.I:s färger (fast han inte var anarkist), var tjugofyra år och motsvarade ganska väl den bild fascisterna troligen gjorde sig av de röda banditerna. De andra såg normala ut om man frånser att några hade huvorna kringstoppade med strumpor och att Gardet hade sitt lilla leksaksgevär. Gardet upprätthöll strängt men omärkligt den militära disciplinen; dock tillät han alla pittoreska detaljer av samma art som hans eget trägevär. Magnin hade också speciellt tålamod med sådana galenskaper som inte invercade menligt på tjänsten, i synnerhet allt som hade med mascotdyrkan att göra.

Även Gardet hade uppfattat den tyska manövern. Han såg att Magnin lät de två andra planen sänka sig under Ankan för att vid ett anfall på denna kunna koncentrera elden från samtliga kulsprutor. Gardet kontrollerade sina egna, satte sig i främre tornet, tänkte ännu en gång med avsmak på att det var en Lewis och trampade runt mot Heinkelmaskinerna som växte framför kornet.

Några kulor visslade förbi.

”Ta’t lugnt”, skrek Gardet. ”Det blir fler.”

Pujol flög i S-kurvor. Det var första gången han mötte ett anfall framifrån och såg de fientliga planen komma emot sig för full fart. Han kände all den bitterhet man känner vid spakarna på ett tungt och långsamt plan när fienden är snabb. Pelikanerna visste att de bästa av deras egna jaktplan utan svårighet skulle kunnat skjuta ner dem. Och som alltid före en strid började de alla få en känsla av tomma rymden under sig.

Scali gjorde sin kulspruta klar och lade samtidigt märke till att en av deras tunga bomber hakat upp sig och hängde kvar sedan bombningen.

”Nu har vi dom här!”

Magnin hade bedömt avståndet väl. Heinkelplanen kunde inte omringa *Ankan*. De växte — två ovanför, två nedanför och tre jämsides — ända tills man tydligt kunde iaktta piloternas huvuden.

Ankan skälvde till för alla sina kulsprutor. Under tio sekunder var det ett helveteslarm, genom vilket man urskilde det lilla krasande ljudet när faneret slets upp av de fientliga kulorna, och runtomkring dem ett nät av spårljus.

Gardet såg en av de undre Heinkelmaskinerna störta vertikalt, träffad av Scali eller de andra bombplanens skyttar. Åter kände han tomma rymden under sig. Mireaux lämnade med gapande mun aktertornet; från hans hängande arm rann blodet som ur pipen på en vattenkanna. Scali kom upp ur gondolen och sträckte ut sig; hans sko tycktes ha spruckit.

”Surra om er!” skrek Gardet, singlade över förbandslådan till Mireaux och hoppade ner i gondolen. Saidi satt kvar vid sin kulspruta och bombfällaren hade tagit Mireaux”. Förarna tycktes inte vara träffade.

Heinkelplanen återkom.

Inget av dem försökte gå under dem längre; gjorde de det blev de utsatta för samfälld eld från *Marats* och det spanska planets gondoler och sex kulsprutor, vilkas spårljus bildade ett röknät under *Ankan*. Det nedskjutna Heinkelplanets kamrat hade slutit sig till de två övre. Pujol kilade undan för fullt och hans S-kurvor blev allt längre.

Samma skakning, samma spårljus, samma krasande av trä. Saidi lämnade utan ett ord aktertornet och gick och stödde sig mot väggen över Scali som låg bredvid Mireaux. Om de vågade lägga sig och pendla efter oss i stället för att göra passager, tänkte Gardet. I kabinens halvdunkel lyste dagern som eld genom kulhålen. Vänstra motorn stoppade. *Marat* och spanjoren kom och lade sig på båda sidor om *Ankan*. Fortfarande med den fjäderprydda trädgårdshatten på sitt blodiga huvud lutade Pujol sig in i kabinen och skrek:

”Dom ger sig i väg!”

Heinkelplanen avlägsnade sig. Gardet tog kikaren. Söderifrån kom det republikanska jaktflyget.

Han hoppade upp ur gondolen, öppnade förbandslådan som kamraterna inte rört, förband Mireaux (tre kulor i vänstra armen och en i axeln; en hel salva) och Scali (en explosiv i foten). Saidi hade en kula i högra låret men kände inga svåra smärtor. Sedan gick Gardet fram till förarna. Planet hölls uppe av en enda motor och sjönk i trettio graders vinkel. Andre piloten, Langlois, pekade på varvmätaren: i 400 i stället för i 800. Snart skulle de inte kunna räkna på annat än glidflykt. Och de var rakt över snöberget. Från ett hus där nere steg en lugn, absolut lodrät rök.

Pujol blödde lätt sårad, men kände i gengäld spaken i hela sin kropp som de andra sina blesyrer. Visaren sjönk från 1.200 till 1.100.

Planet föll en meter i sekunden.

Nedanför reste sig snöbergets strävpelare. Där återstod ingenting annat än kullerbyttor i klyftorna; planet skulle krossas som en rusig geting mot en vägg. Längre bort låg snön i långa buktande ytor. Men vad fanns under den?

De gick genom ett moln. I denna vita omgivning framträdde blodspåren tydligare över hela kabingolvet. Pujol försökte komma ur molnet genom att stiga — han kom ur det genom att sjunka. De var nu sextio meter över berget. Marken störtade sig emot dem, men kanske de där mjuka snödrivorna skulle ... Alla hade ett sådant fördömt begär att komma undan nu när de lyckats med bombningen och klarat sig ur luftstriden.

”Bomben!” skrek Gardet.

Släppte den inte nu skulle de alla flyga i luften. Saidi drog ner de båda handtagen på en gång, hårt som om han velat ha sönder dem. Bomben föll; det var som om den kastat upp jorden mot planet, och alla fick snön rakt i famnen.

Pujol hoppade ner från sitsen som plötsligt stod under öppen himmel. Var han död? Nej, det var

bara bergstystnaden efter det brakande nedslaget. Nu hörde han ropande röster och en kråka som kraxade. Hans blod silade ljumt och långsamt över ansiktet och gjorde röda hål i snön framför hans fötter. Blodet förblindade honom, och han hade ingenting annat än händerna att torka bort det med, men genom det röda skymtade han dunkelt ett svart stålbuskage ur vilket ropande röster hördes. Det krossade flygplanets förvirrade silhuett.

*

Magnin och spanjoren hade lyckats ta sig hem. Flygledningen hade telefonerat till fältet att de sårade tagits emot på det lilla sjukhuset i Mora. Planen fick överses; de skulle inte upp igen förrän i morgon. Magnin lämnade instruktioner och for genast vidare. En ambulans skulle komma efter honom.

”En död, två svårt sårade, de övriga lätt sårade”, hade vaktofficeren sagt i telefonen.

Men han fick inte veta vilka som var sårade och vilken som var död, och han hade ännu inte fått något resultat av bombningen.

Hans bil körde fram mellan de ändlösa apelsinlundarna. Med en och annan cypressgrupp som allvarligt inslag utbreddes sig deras ymniga fruktrikedom i kilometer efter kilometer. De dominerades av Sagunto och dess fästningsruiner: feniciska bastioner högt upp, sedan de romerska och nederst de kristna — krig och åter krig ... Ovanför dallrade snöbergen kring Teruel i rymden som nu var klar.

Apelsinträden efterträddes av ekar: bergstrakterna tog vid. Magnin telefonerade åter till flygkommandot. Det hade funnits sexton fientliga plan på bondens fält. Alla hade brunnit upp.

Sjukhuset i Mora var inrymt i skolan. Där hade de inte hört talas om några flygare. Det fanns ett annat sjukhus i rådhuset.

Inget där heller. På folkfrontskommittén fick Magnin rådet att telefonera till Linares. De hade ringt till Mora därifrån och bett om läkarhjälp åt några sårade. Magnin gav sig av till telefonstationen följd av en förtroendeman. Vägen dit gick under träbalkonger, genom gator med blåa, skära och pistaschgröna hus, över broar med spetsbågsvalv. Vid varje gathörn syntes ruinerna av ett riddarslott högt ovanför.

Telefonstationens föreståndare var en gammal socialist. Hans lille pojke satt uppflugen på växelbordet.

”Ja, pojken vill bli flygare, han också!”

Det fanns märken efter kulor på väggarna.

”Min företrädare tillhörde C.N.T.,” sade föreståndaren. ”Upprorsdagen stod han hela tiden i telegrafisk förbindelse med Madrid. Fascisterna visste det inte men sköt honom i alla fall. Det är de där kulorna.”

Äntligen svarade Linares. Nej, det fanns inga flygare där. De hade störtat vid en by som hette Valdelinares, högre upp, i snön. Vad kunde det vara för en by? ”Högre upp, i snön.” På tonen i vilken svaren gavs kände Magnin likväl mer än någonsin hur hela Spanien slöt upp omkring honom. Det var som om det suttit en bondekamrat på varje sjukhus, i varje kommitté, vid varje telefon och väntat på honom. En ny ringning, äntligen. Föreståndaren lyfte handen, Valdelinares svarade. Han lyssnade, vände sig sedan om.

”En av flygarna kan gå; de har gått efter honom.”

Pojken satt tyst som en mus. Skuggan av en katt gled stilla förbi fönstret.

Föreståndaren räckte Magnin den åldriga luren i vilken en nästan ohörbar röst mumlade:

”Hallå, vem är det?”

”Magnin. Det är Pujol, inte sant?”

”Vilken av er är död?”

”Saidi.”

”Och de sårade?”

”Gardet är illa därän; det är fara för ögonen. Taillefer har vänster ben brutet på tre ställen. Mireaux fyra kulor i armen. Scali en explosiv i foten. Langlois och jag klarar oss.”

”Är det någon som kan gå?”

”För att ta oss ner härifrån?”

”Ja.”

”Det kan ingen.”

”På mulor då?”

”Langlois och jag. Kanske Scali om någon stöder honom, men det är inte säkert.”

”Får ni vård där uppe?”

”Ja, de gör ju så gott de kan ... Men ju fortare vi kommer ner, dess bättre är det förstås.”

”Finns det bårar?”

”Inte här. Vänta ett tag; doktorn är här och vill visst säga något.”

Doktors röst.

”Hallå”, sade Magnin. ”Kan alla de sårade förflyttas?”

”Ja, om ni skaffar bårar.”

Magnin frågade stationsföreståndaren. Ingen visste säkert, men kanske fanns det bårar på sjukhuset; i alla fall inte så mycket som sex. Magnin tog luren igen.

”Kan ni göra provisoriska bårar av trädgrenar, sadelgjordar och madrasser?”

”Jag ... Jo visst.”

”Jag ska ta med mig så många riktiga bårar som möjligt.

Men var snäll och börja genast ordna med de provisoriska bårarna och transporten. Jag väntar hit en ambulans; den får åka så långt den kan komma.”

”Och den döde?”

”Ta ner alla. Hallå! Hallå! Var vänlig säg åt flygarna att sexton fientliga plan har blivit förstörda. Glöm inte det.”

Han började åter sina brådsnande ärenden genom de brokiga gatorna, över de brunnsprydda torgen, broarna som sköt rygg, kullerstenstrottoarerna som ännu blänkta av morgonregnen. Molnen gick fortfarande lågt. Det fanns allt som allt två bårar och de surrades fast ovanpå biltaket.

”Bara det inte blir för högt för stadsporten!” Äntligen kunde Magnin ge sig i väg mot Linares.

Och snart befann han sig i det eviga Spanien. Bortom den första byn med dess balustradförsedda spannmålsvindar kom han fram till en grågrön klyfta, och mot den mulna himlen såg han silhuetten av en stridstjur som stod och drömde med huvudet prytt av sina utspärrade horn. Magnin kände en primitiv fientlighet strömma mot sig ur detta landskap över vilket de kurdiska byarna låg spridda som brännsår. Intrycket blev så mycket starkare som han var femte minut tittade på klockan och därefter såg på klipporna med samma känslor som tidigare de sårade. Ingenstans att landa — fält i trappstegsterrasser, klippor eller trädgrupper. Bilen kunde inte rulla utför en backe utan att Magnin måste se planet framför sig och hur det sjönk närmare denna hopplösa jord.

Linares är en stad med ringmur. På båda sidor om porten satt barn som klättrat upp på bastionerna. Trottoaren framför värdshuset var belamrad med kärror med skalmarna i vädret och väntande mulor. En läkare fanns på kommittén; han hade kommit från dalen med ett femtontal ungdomar. De såg nyfiket på den länge främlingen med de hängande mustascherna, som var klädd i spanska flygets uniform.

”Vi behöver inte så många bärare”, sade Magnin.

”De ville absolut vara med”, sade förtroendemannen.

”Nå, i så fall. Och ambulansen?”

Förtroendemannen ringde till Mora; den hade inte kommit dit än. Med sina kärror i en halvcirkel runtomkring satt mul-åsnedrivarna på värdshusgården och åt ur grytan, som var en ofantlig, upp-och-nedvänd kyrkklocka, fylld med kokande olivolja. Sotet dolde klockans inskription, men över porten stod året 1614.

Äntligen var karavanen färdig.

”Hur långt är det dit upp?”

”Fyra timmar. Men ni möter dem innan dess.”

*

Magnin gick tvåhundra meter i förväg. Hans mörka silhuett — uniformsmössa och läderrock — avtecknade sig klart mot bergsslutningarna. Väglaget var nästan torrt, men stenigt så att man snubblade. Efter Magnin kom läkaren på en mula. Ännu längre bakom dem bärarna i tröjor och baskermössor (nationaldräkterna sparades för helgerna och för ålderdomen). Allra sist mulorna och bärarna.

Snart fanns det varken tjuvar eller åkrar längre — sten överallt.

De spanska klipporna som lyser gula och röda i sol låg färglösa under den mulna himlen. Med sina breda vertikala skuggor löpte de ner i två, tre brutna kammar från snön som avgränsades av himlens tak, och ända längst ned i dalen. Vägen smög sig utefter bergssidan. Stenar rullade för vandrarnas fötter, studsade från block till block tills de försvann ner i dalens tystnad. Långt borta i stillheten mumlade en fors mer och mer avlägset. Efter över en timmes marsch tog dalgången slut. Nere i dess början kunde man ännu se Linares.

De vek runt ett utsprång, och forsen hördes inte längre. Vägen snodde sig om en vertikal klippbrant som ibland sköt ut över den. Slutligen ändrade den helt och hållet riktning. På ett litet fält just i kröken stod ett äppelträd som en japansk silhuett mot himlen. Ingen hade plockat dess äpplen; de låg i en tjock krans omkring stammen och multnade småningom ner i gräset. Äppelträdet var det enda levande bland alla stenarna; det levde sitt ständiga förnyade trädliv omgivet av det geologiska skeendets likgiltighet.

Ju högre Magnin kom, dess häftigare värkte tröttheten i hans rygg- och lårmuskler. Småningom tog ansträngningen hela hans kropp i besittning och färgade hans tankar: just nu bars de sårade med sina armar i band och sina sönderslagna ben nedför samma oframkomliga stigar. Han höjde blicken från vägen mot snötopparna som sköt upp i den vita himlen, och varje ny ansträngning rotfäste djupare inom honom den föreställningen att en ledare borde vara som en äldre bror.

Linaresbönderna, som aldrig sett en enda av de sårade, följde honom tysta, stränga och med ett lugn som om det hela varit något självklart. Han tänkte åter på bilarna han lånat från byarna.

De hade stigit uppåt minst två timmar då vägen längs bergssidan slutade. En stig tog vid genom snön. Den följde en ny klyfta som ledde mot en ännu högre men betydligt mindre ogästvänlig topp än ”snöberget”. Flygarna brukade se dem bredvid varann när de startade från Teruel. Här var alla bäckar frusna. Borta vid en krökning av stigen väntade, likt äppelträdet nyss, en liten saracensk ryttare. Som ryttarstatyetter när de står på hög piedestal avtecknade han sig svart och i stark förkortning mot himlen. Hästen var en mula och saracenen Pujol i flyghuva. Han vände sig om i profil som på en bataljmålning och skrek i den oändliga tystnaden:

”Där har vi Magnin!”

Nu avtecknade sig en ny ryttare med de långa benen rakt utsträckta på vardera sidan om en liten åsna och håret stående som en rakborste över pannans bandage. Det var Langlois, andrepiloten. När Magnin skakade hand med Pujol lade han märke till läderrocken som var till den grad överstrimmad av stelnat blod att skinnen ovanför bältet liknade krokodilskinn. Vad för slags sår hade kunnat blöda så? Över bröstet korsade blodstrimmorna varandra som ett nät och var så raka att man formligen kände hur det sprutat.

”Det är Gardets läderrock”, sade Pujol.

Magnin hade inga stigbyglar och kunde inte resa sig i sadeln. Han sträckte på halsen och spanade efter Gardet, men bårarna var ännu på andra sidan klippan.

Hans blick återvände till läderrocken. Pujol hade redan börjat berätta.

Langlois hade lyckats hoppa ur planet på ena foten; den andra var vrickad. Såret i huvudet var inte farligt. I den långa, sönderhackade låda som en gång varit en flygkropp låg Scali och Saidi. Under ett uppochnervänt kulsprutetorn låg Mireaux med armar och ben ett stycke utanför och tornet pressande på den sårade axeln som om det varit något gammaldags tortyrinstrument. Bland spillrorna låg bombfällaren utsträckt. Alla som förmådde skrika skrek så det ekade i bergstystnaden runtomkring — de tänkte på eldrisken.

Pujol och Langlois befriade dem som låg bland spillrorna; sedan började Langlois hjälpa bombfällaren medan Pujol försökte lyfta på tornet som tryckte ner Mireaux. Det vacklade slutligen med ett nytt skallrande av järn och sönderbrutna glimmerskivor som kom de sårade att skälva till där de låg i snön, rullade sedan utför och försvann.

Gardet upptäckte ett skjul på något avstånd och gav sig i väg mot det. Han stödde sin sönderslagna käke med revolverkolven (vågade inte ta i den med handen). Blodet forsade. En bonde fick se honom och flydde på långt håll. Efter tusen meter kom han till skjulet där det bara fanns en häst som såg på honom tveksamt och började gnägga. Jag måste se för djävlig ut, tänkte Gardet, men hästen är i alla fall varm; det måste vara en folkfrontshäst. Hyddan var också varm mitt i all snön och han kämpade med lusten att lägga sig och sova. Ingen kom. Gardet fick se en spade i ett hörn och tog den i ena handen, både för att befria Saidi när han kom tillbaka till planet och för att ha den som stöd. Han började få svårt att se uppåt, såg bara fötterna. Ögonlocken höll på att svullna. Han hittade tillbaka längs sitt eget blodspår. Spåren av hans fötter hade blivit långa och förvanskade för var gång han fallit.

Medan han gick kom han att tänka på att en tredjedel av Ankan var resterna av en maskin som donerats av Europas arbetare och skjutits ner på Sierran — Pariskommunen hette den.

Just när han nådde tillbaka till vraket hade en pojke kommit fram till Pujol.

Om vi har hamnat hos fascisterna är vi fast som i en råttfälla, tänkte Pujol. Och var hade de revolverarna? De kunde inte gärna skjuta sig för pannan med kulsprutan.

”Vilken sida är det här?” frågade han. ”De röda eller Franco?”

Han såg tyvärr ut som en spjuver, pojken, hade utstående öron och en virvel mitt i huvudet. Han tittade på Pujol utan att svara. Det slog Pujol hur vansinnig han antagligen måste se ut. Hatten med de röda fjädrarna hade han satt på huvudet igen utan att tänka på det; han hade bara halva ansiktet rakat och blodet strömmade över hans vita overall.

”Vilken sida är det? Säg?”

Han gick mot pojken som drog sig tillbaka. Att hota skulle inte tjäna någonting till. Och det fanns inte mer tuggummi.

”Republikanerna eller fascisterna?”

Långt borta hörde man forsen brusa och kråkorna kraxa mot varandra.

”Här”, tvekade pojken och såg på flygmaskinsvraket, ”ja, här finns det allt möjligt. Både fascister och republikaner.”

”Fackföreningarna då?” ropade Gardet.

Pujol förstod.

”Vilket är den största fackföreningen? Socialisterna, syndikalisterna, katolikerna?”

Gardet gick till höger förbi pojken och fram till Mireaux. Pojken såg honom bara bakifrån och tittade på det lilla trägeväret han hade på ryggen.

”Socialisterna”, sade han äntligen och log.

Gardet vände sig om; han stödde fortfarande med kolven under ansiktet som var kluvet från det

ena örat till det andra, nästippen hängde över munnen, och blodet som inte längre flöt så häftigt började stelna på läderrocken han hade över sin overall. Pojken gav till ett skrik och skuttade i väg som en katt.

Gardet hjälpte Mireaux att samla ihop sina lemmar och reste sig på knä. Så fort Gardet böjde sig fram brände det till i hans ansikte och han fick försöka hjälpa Mireaux med huvudet upprätt.

”Vi är hemma”, sade Pujol.

”Men den här gången är man alldeles vanställd”, sade Gardet. ”Såg du hur fort han smet, pojken?”

”Du är tokig!”

”Håll i huvet, ja!”

”Det kommer folk.”

Det kom mycket riktigt en skara bönder emot dem. Bonden som flydde när han såg Gardet hade hämtat dem. Nu när han inte var ensam vågade han sig tillbaka. Vid bombexplosionen hade hela byn rusat man ur huse och det var de mera beslutsamma som närmade sig.

”*Frente popular!*” skrek Pujol och kastade hatten med de röda plymerna in bland spillrorna.

Bönderna började springa mot dem. Antagligen hade de misstänkt att de störtade flygarna var av deras egna, ty de kom nästan vapenlösa. Kanhända någon av dem sett de röda banden på vingarna före störtningen.

Gardet upptäckte backspegeln på dess plats framför Pujols sits i virrvarret av ribbor och trådar. Får jag se mig i ansiktet skjuter jag mig, tänkte han.

Bönderna stannade när de kommit nära nog att se virrvarret av stålrör, spillrorna av roder och vingar, de inbucklade motorerna, propellern som var böjd likt en krokig arm och de sårade som låg utsträckta på snön. Gardet gick emot dem. Bönder och bondkvinnor i svarta schalar väntade i en orörlig grupp som om det varit olyckan själv de väntat på.

”Akta er!” sade den främste bonden när han såg att det var en revolver som Gardet stödde sin krossade käke med.

Kvinnorna återföll i sina minnen och korsade sig när de såg blodet. Så lyfte en av männen sin knutna näve — inte så mycket för Gardets skull eller Pujols, utan mera för de utsträckta kropparna. Och en efter en höjde alla under tystnad sina nävar i riktning mot det krossade planet och kroppar som de trodde döda.

”Det räcker inte med det”, brummade Gardet och sade på spanska: ”Hjälp oss!”

De hade närmast sig de sårade. Så snart bönderna fattat att bara en av dem som låg där var död började de utveckla en vänligt tafatt hjälpsamhet.

”Vänta!”

Gardet sökte få ordning på dem. Pujol gav brådsakande order, men ingen lydde dem. Den ende som blev åttlydd var Gardet. Det berodde inte på att han var högsta hönset utan på att han var sårad i ansiktet. Tänk vad de skulle lyda om döden själv kom hit! tänkte Pujol. En bonde skickades efter läkare. Det var tyvärr långt dit. Att transportera Scali, Mireaux och bombfällaren var ingen lätt sak, men bergsborna hade vana vid brutna ben. Pujol och Langlois kunde gå. Gardet själv med i värsta fall.

Män och kvinnor började röra sig ner mot byn, små och svarta mot snön. Innan Gardet svimmade såg han en sista gång mot backspegeln. Glaset hade krossats i fallet; det hade aldrig funnits någon spegel bland spillrorna.

Den första båren kom emot Magnin. Fyra bönder bar den, var och en med ett handtag på axeln. Omedelbart efter kom fyra till. Det var bombfällaren.

Han såg ut att ha mångårig tuberkulos i stället för brutet ben. Ansiktet hade blivit ihåligt och ögonen hade fått en intensiv glans. Det hade blivit en romantisk skald av det breda ansiktet med de små soldatmustascherna.

Mireaux, som följde, var mindre förändrad och på ett annat sätt — hans plågor hade gjort honom till barn på nytt.

”Snön föll högt där uppe där vi kommer från”, sade han när Magnin tog honom i handen. ”Det var skoj!”

Han log och slöt ögonen.

Magnin fortsatte framåt och bärarna från Linares följde honom. Nästa bår var säkert Gardets; så gott som hela ansiktet var dolt under ett bandage. Allt som syntes var de bleklila ögonlocken som var så svullna att de såg ut som om de skulle spricka. De trycktes mot varann av läderhuvans rand och det platta förbandet, under vilket det inte såg ut att finnas någon näsa. När de två främre bärarna såg att Magnin ville tala med den sårade sänkte de båren innan de båda andra hann följa med, och kroppen stod där i sned lutning.

Magnin visste inte var han skulle göra av sina händer; Gardets nävar låg ju under filten. Men under vänstra ögonlocket tyckte han sig se en springa.

”Kan du se?”

”Inget vidare ... Dig ser jag i alla fall!”

Magnin skulle ha velat omfamna honom eller skaka honom i axlarna.

”Kan jag göra något för dig?”

”Säg åt gumman att hon låter mig vara i fred med sin buljong! Och när kommer vi till ett sjukhus?”

”Det tar en och en halv timme till ambulansen där nere. Sjukhuset blir i kväll.”

Båren satte sig åter i rörelse och halva Valdelinares följde efter. En gammal gumma med svart schalett kom fram och gav en kopp buljong åt Scali när hans bår gled förbi. Hon bar en korg med en termosflaska och en kopp av japanskt porslin, hennes största skatt kanhända. Magnin föreställde sig hur det skulle kännas om Gardets bandage lyftes upp och kanten av koppen sköts in under det.

”Det är bäst att inte ge buljong åt honom som är sårad i ansiktet”, sade han.

”Det var byns enda höna”, svarade gumman allvarligt.

”Ja, men i alla fall ...”

”Se, jag har pojken min vid fronten, jag med ...”

Magnin lät bårar och bönder passera ända till de sista som kom med kistan. Det hade gått fortare att göra den än bårarna. Det var vanan ... På locket hade bönderna spikat en av de söndervridna kulsprutorna från planet.

Var femte minut avlöste bärarna varandra, men utan att sätta ner bårarna. Magnin var slagen av kontrasten mellan kvinnornas ytterligt fattiga klädsel och termosflaskorna som flera av dem bar i sina korgar. En av dem kom fram till honom.

”Hur gammal är han?” frågade hon och pekade på Mireaux.

”Tjugosju år.”

Sedan några minuter följde hon båren i ett vilset begär att göra sig nyttig, men det var en fin och riktig ömhet i hennes åtbörder, något av evig moderlighet i det sätt på vilket hon stödde honom under axlarna var gång bärarna kom till något särskilt brant ställe och hade svårt att få säkert fotfäste.

Dalen sänkte sig mer och mer; åt ena sidan höjde sig snöfjällen mot en färglös, tidlös himmel, åt den andra syntes dystert molnskymda toppar.

Männen sade inte ett ord. Återigen kom en av kvinnorna fram till Magnin.

”Vad är det för slags utlänningar?”

”En belgare, en italienare, resten fransmän.”

”Är det internationella brigaden?”

”Nej, men något liknande.”

”Han som är ...”

Hon gjorde en obestämd handrörelse mot ansiktet.

”Fransman”, sade Magnin.

”Den döde, är han fransman också?”

”Nej, arab.”

”Arab! Jaså! Är han arab han .. ?”

Hon gick bort för att sprida nyheten.

Magnin, som var nästan i slutet av processionen, gick framåt tills han nådde Scalis bår. Scali var den ende som kunde ta spjörn själv. Framför sig såg han stigen nedåt i nästan jämna sicksacklinjer mot en liten frusen bergsbäck, där Langlois gjort halt. Pujol hade slutit sig till eftertruppen. På andra sidan bäcken svängde stigen tvärt av. Det var ungefär tvåhundra meter mellan varje bår. Langlois satt på sin åsna som en äventyrlig kunskapare med håret i vädret. Det var nästan en kilometer fram till honom. Han verkade spöklik i dimman som började stiga. Bakom Scali och Magnin var det bara likkistan kvar. En efter en passerade bårarna bäcken och processionen avtecknade sig i profil mot den jättelika bergssidan med de vertikala skuggorna.

”Jag minns”, sade Scali, ”det var en gång då ...”

”Titta”, sade Magnin, ”vilken tavla!”

Och Scali höll inne med sin historia som utan tvivel skulle ha gått Magnin på nerverna lika mycket som det gick Scali på nerverna att någon kallade det de såg en tavla.

Under första republiken var det en spanjor som uppvaktade hans syster som varken tyckte illa om honom eller var förälskad i honom. En dag hade han tagit henne med sig till sitt lantställe i Murciastrakten. Det var ett lusthus från sjuttonhundratalet med cremefärgade kolonner mot orangefärgade väggar, blomsterdekor i stuck och dvärgbuxbom under rosenvalven i trädgården. En av ställets tidigare ägare hade låtit bygga en liten skuggspelsteater med trettio platser, när de kom in där var laterna magican tänd och skuggbilderna darrade på den lilla duken på väggen. Spanjoren hade lyckats: hon blev hans älskarinna den kvällen, Scali hade känt sig svartsjuk på denna drömvärld.

Medan han bars ned mot bäcken tänkte han på de fyra logerna i laxrosa och guld som han aldrig fått se. Ett hus omgivet av lummig grönska, med gipsbyster bland apelsinträdens mörka lövverk ... Hans bår gled över bäcken och runt klippan. Framför dem syntes åter tjurarna. Hans ungdoms Spanien — kärlek, teater och elände! Spanien, det var den där förvridna kulsprutan på arabens kistlock, det var de där frusna fåglarna som skrek i klyftorna.

Mulorna i täten svängde av i den riktning processionen haft från begynnelsen och försvann. Från branten de nu kom till löpte vägen rakt ner mot Linares; Magnin kände igen äppelträdet.

Det lät som en prasslande regnskog på andra sidan klippblocket. Magnin satte sin mula i trav, red förbi de andra och kom fram till kröken. Det var inget regn; det var forsen vars brus liksom skymts bort av klippan. Bruset kom nerifrån Linares. Nästan som om ambulansen och livet där nere sänt ett sorlande skogssus upp genom dalgången. Det skymde inte än, men dagsljuset förlorade i styrka. Magnin satt som en ryttarstaty på sin osadlade mula och såg åt sidan mot äppelträdet som stod mitt i ringen av sina döda äpplen. Langlois’ huvud gled som en blodig rakborste förbi dess krona. I tystnaden som så plötsligt fylldes av det levande vattenbruset verkade den ruttnande fröfyllda kransen av äpplen som en symbol, inte för människornas liv och död, utan för hela jordens liv och död. Magnins blick irrade från trädet bort över de tidlösa klyftorna. En efter en gled bårarna förbi. Liksom nyss över Langlois’ huvud sträckte trädet nu sina grenar över de vaggande bårarna, över Taillefers dödsalleende, Mireaux’ barnansikte, Gardets platta bandage, Scalis spruckna läppar, över var och en av de blodiga kropparna som broderligt vaggades förbi. Och likkistan gled förbi med sin kulspruta, vriden som en gren. Magnin red vidare.

Han förstod inte riktigt varför, men de djupa klyftorna där de nu trängde in som i jorden själv, stämde överens med de eviga träden. Han tänkte på stenbrotten, där fångarna förr fick arbeta sig till döds. Men detta söndertrasade ben, denna löst hängande arm, detta uppslitna ansikte, denna kulspruta på likkistan — alla dessa utståndna faror, och bårarnas primitivt högtidliga framskridande var lika absolut som de bleka klipporna under den tunga himlen och evighetsvisionen av äpplena som låg spridda på marken. På nytt hörde han rovfåglarnas skrik högt uppe. Hur långt hade han ännu kvar att leva? Tjugo år kanske?

”Den där arabiska flygaren, varför kom han hit?”

En av kvinnorna hade åter kommit fram, följd av två andra. Ovanför kretsade fåglarna på orörliga vingar, som flygplan.

”Är det sant att doktorerna kan göra konstgjorda näsor numera?”

Ju bredare dalen öppnade sig mot Linares, dess bredare blev vägen. Bönderna kunde gå spridda kring bårarna. Med schaletter på huvudet och korgar på armen kretsade de svartklädda kvinnorna runt de sårade, alltid i samma riktning, motsols. Männen däremot gick hela tiden i bredd med bårarna och sträckte på sig likt alla som nyss burit något tungt på axeln. Vid varje avlösning böjdes de raka ryggarna, de nya bårarna axlade bårn försiktigt och varsamt och satte sig på nytt i rörelse med ett vardagligt ”Åhej!” som om de strax velat dölja vad de varsamma rörelserna förrätt av deras hjärta. De gick sakta, tänkte hela tiden på vägens stenar och på att inte utsätta bårn för häftiga rörelser. Vid varje kurva saktade de ytterligare och höll takten ännu noggrannare. Högt där uppe skrek de sista fåglarna. Stegens rytm, som under hela den långa vägen sökt rätta sig efter de sårades smärtor tycktes fylla hela den ofantliga dalen med samma högtidliga trumslagartempo som i en sorgmarsch. Men det var inte en harmoni mellan berglandskapet och döden utan mellan berglandskapet och människoviljan.

Djupt i dalen började man skymta Linares, och bårarna gick närmare varandra. Likkistan kom nu alldeles tätt efter Scali. Kulsprutan hade spikats fast ungefär som en krans och hela begravningståget gick i stil därmed. Borta vid Zaragozavägen brann ännu i skymningen den svarta skogen kring de fascistiska flygplanen. Guadalajara slapp dem. Tåget av svarta bönder och av kvinnor med håret dolt under tidlösa schaletter var kanske snarare ett dystert triumftåg än en transport av sårade.

Markens lutning var ganska svag nu. Bårarna tog en genväg över fälten; bergsborna kunde gå spridda i gräset. Från Linares kom barnen springande. Hundra meter från bårarna stannade de, steg åt sidan, lät bårarna passera och slog så följe. Vägen var stenlagd med platta hållar, halare än stigarna uppe bland bergen. Den steg längs vallarna mot stadsporten.

Bakom de krenelerade murarna stod hela Linares samlat. Dagsljuset hade bleknat, men ännu var det inte kväll. Fastän det inte regnat glänste gatstenarna, och bårarna gick försiktigt framåt. I de hus vilkas översta våningar nådde över vallarnas krön lyste redan svaga ljus.

Bombfällaren var fortfarande först. Bondkvinnorna på vallen såg allvarliga ut men föreföll inte förvånade. Hans ansikte var det enda som syntes ovanför filten, och det var oskadat. Detsamma gällde Scali och Mireaux. Som en annan Don Quijote satt Langlois grensle på sin åsna med blodig bindel och tårna pekande mot himlen (han hade tagit skon av den vrickade foten). Han väckte uppseende. Kunde luftkriget, som var så sagolikt och märkvärdigt, sluta på det viset? Stämningen blev mera tryckt då Pujol kom förbi. Det var ännu ljust nog för att de som hade ögonen med sig skulle kunna urskilja de stora blodfläckarna på läderrocken. När Gardet kom förbi föll tystnaden så djup över den redan tysta hopen att man plötsligt åter hörde bergsbäcken brusa i fjärran.

Alla de andra sårade kunde ju se, och när de såg människa hopen hade de alla försökt att le, till och med bombfällaren Men Gardet såg ingenting. Levande måste han väl vara, ty bakom honom kom ju den klumpiga kistan. Filten låg ända upp till hakan, och under den hjälmliknande huvan

vidtog förbandet, som var så platt att det inte gärna kunde finnas någon näsa under det. Gardet motsvarade alldeles den bild som bönderna sedan århundraden gjort sig av kriget. Och ingen hade tvingat honom att gå med! Ett ögonblick tvekade de, ovissa om vad de skulle göra men ändå beslutna att göra något. Slutligen lyfte de nävarna, tysta som bönderna i Valdelinares.

Dimman började dugga ner. Genom det mäktiga klipplandskapet, där det just började dra ihop sig till kvällsregn, gled de sista bårarna, de sista mulorna och bergsborna fram mellan rader av bönder som stod orörliga med lyftna knytnävar. Kvinnorna grät stilla, och det var som om det hovklapprande tåget flytt undan själva den sällsamma bergstystnaden som låg på lur mellan rovfåglarnas eviga, skrikande diskant och det kvävda ljudet av snyftningar från hopen.

Ambulansen satte sig i rörelse.

Genom den fyrkantiga luckan till chauffören kunde Scali se glimtar av det nattliga landskapet. Stycken av Saguntos bastioner, cypresser som stod tunga och svarta i en månskensdimma av just det slaget som omöjliggör nattbombning, överkligt vita och fridfulla hus, fosforescerande apelsiner i mörka lundar. Trädgårdar som hos Shakespeare, italienska cypresser ... *In such a night did Jessica steal from the wealthy Jew ...* Det fanns också något sådant som lycka i världen. På båren ovanför hörde han bombfällaren stöna för varje gupp.

Mireaux tänkte på ingenting. Han hade häftig feber och tyckte att han simmade mödosamt genom brännhett vatten.

Bombfällaren tänkte på sitt ben.

Gardet tänkte på sitt ansikte. Gardet var svag för kvinnor.

Magnin stod i telefonen och hörde Vargas förklara:

”Det är den avgörande striden, Magnin. Kom med allt ni har, hur det än ser ut ...”

”Stagen till *Marats* höjdroder är nästan avskjutna ...”

”Allt ni kan uppdriva ...”

Fjärde kapitlet

Guadalajara den 18 mars

Italienarna gick till motattack vid Brihuega. Om de kom igenom där skulle de kunna ta alla de republikanska styrkorna i ryggen. Det betydde att Guadalajara ånyo skulle hotas, att centralarmén skulle avskäras från Madrid, att staden skulle ligga nästan utan försvar, att reträtten skulle avskäras för bataljonerna Dimitroff, Thälmann, Garibaldi, André-Marty och 6 Februari, att erövrandet av Trijeque och Ibarra varit till ingen nytta, att Campesino skulle ligga övergiven i sin skog.

Ännu en gång fick bataljonerna Thälmann och Edgar-André söka bita sig fast.

Bataljonen Dimitroff gick till anfall under italienarnas granatkartescher. Bataljonen var sammansatt av kroater, bulgarer, rumäner, serber, andra balkannationer samt jugoslaviska studenter från Paris. De kände sig stå inför sina landsmäns mördare och hade, liksom vid Jarama, under tjugofyra timmar fördrivit tiden med att skälla på de fascistiska stridsvagnar som vaktade deras skog. Nyligen hade de ryckt fram en kilometer men utom sig av raseri måst utrymma den erövrade terrängen för en uträtning av fronten. Under natten hade de på grund av källden sovit tätt slutna i klungor, som flugor. Bakom den anfallande linjen skrek en av troppecheferna, en montenegrinare:

”Bry er inte om mig, fördömda idioter, utan håll ordningen!”

Han stödde med högra armen sin krossade vänstra då en explosiv kula kom och sprängde hans huvud mitt i en snövirvel.

Snön hade börjat falla igen. Längs hela linjen gick männen fram med hopkurade axlar och bukmuskulerna spända mot de eventuella kulorna. Granatkarteschernas bly kom dem att känna sig lika nersnöade som den verkliga snön.

I Thälmannbataljonen hördes numera bara två saker: ”Käk!” eller ”Inget krig utan offer, förstår du!” Den politiska kommissarien för kulsprutekompaniet låg med ett bukskott och yrade:

384xxx

”Kom med våra stridsvagnar! Kom med våra stridsvagnar!” Bataljonen hade slagit tillbaka sitt elfte anfall sedan stridernas början. Trädens stammar stod kvar, men grenarna var borta.

”Det är inget krig!” tjöt Siry vid Fransk-belgiska; ”det är ju rena syffen! Det tar aldrig slut!”

Och han började improvisera den obotlige starens sång. Gevären började brännas i händerna.

På Manuela's håll hade Pepes karlar sjuhundrafemtio skott kvar, för en kulspruta som sköt sexhundra i minuten. Hälften av skotten delades ut bland gevärsskyttarna. De nykomna stod och grät av irritation framför de oanvändbara gevären.

”Ställ kulsprutan här!” skrek troppchefen.

Och när röken efter första granaten hade skingrats låg han död på det ställe han pekat på. Emellertid kom ammunitionen och några resterande gevär.

Äntligen kunde man trots det tilltagande bombardemanget höra ett sorl ur skogarna och från slätterna nedåt Brihuega. Det kom från olivlundarna, från de små murarna där republikanerna spunnit in sig som insekter, från de söndersmulade gårdarna och fälten. Horisonten tycktes vidga sig kring de fascistiska batterierna som exploderade av raseri. Det var republikanernas stridsvagnar som kom.

De anföll längs hela fronten. En linje av mer än femtio stycken sträckte sig ända bort mot horisonten som skyttade fram och åter doldes i slöjor av snö. Karlarna hade njutit tjugo minuters smärtfylld sömn i de genomblåsta olivlundarna; de hade svept sig i sin trötthet och somnat. Nu vaknade de stela som isbitar och började springa efter de sista vagnarna som då och då försvann i snögloppet.

Vid femte kåren var chefen för första kompaniet den förste stupads. Några minuter efteråt exploderade en av republikanernas stridsvagnar och flammade upp. Den kastade ett hemskt blått ljus över fältet med de drivande snöbyarna. Under kulsprutornas korseld låg männen bakom stubbarna där ute och grävde med sina laddare och sina hjälmar, (om de tagit bajonetterna skulle de inte ha kunnat ligga ner) sökte installera sig, reste sig plötsligt och sekundsnabbt för att kasta sina handgranater och tryckte sig åter mot marken under kulspruteelden som mejade fältet. Av sex frivilliga som skulle föra de sårade i säkerhet blev två över. De internationella hörde de explosiva kulorna smattra bakom sig, och ibland ropade någon:

”Mår ni fortfarande bra?”

Och andra svarade:

”Jo tack, och ni själva?”

Men i bakgrunden hördes över hela fältet en förtvivlad kör av rop på hjälp.

Klockan tre började de ändå övermannas av sömnen. Kaffe utdelades på nytt. De började frukta nattkölden. Svepta i sina kapuschonger mindes de skyttegravarna vid Madrid där de kunde skjuta och äta på samma gång, där det fanns lustigkurrar som tämjde råttor, där somliga stod tysta och såg på fotografier av sina barn medan de väntade nästa granat, och skyttegravarna vid Jarama där de gått till anfall under betäckning av fiendens stridsvagnar sedan dessa gjort slut på sin ammunition, och där det gick omkring folk och bad om urin som kylvatten för kulsprutorna.

”Ingen stridsvagn utan kula, ingen kula utan stridsvagn”, sade Pepe till sina karlar medan de ryckte fram; han var helt belåten med detta sitt ordspråk.

På hans högra sida avancerade femte kåren trots att luften var späckad med kulor. De ryckte fram bakom trumelden från hela republikanska artilleriet som leddes mycket väl av en spansk officer. Sjukvårdstruppens pacifister utan armbindel anföll stridsvagnar med granater för att komma åt sina sårade. Några röster tog upp Internationalen som omedelbart drucknade i ett rasande anskri på spanjorernas sida. Och hos de internationella skreks det korthugget på tio språk:

”Framåt!”

”Fascisterna har inte stöd av sitt flyg”, anmärkte en officer i staben.

Molnen gick på tvåhundra meters höjd; det skulle säkert bli mera snö.

”Deras fält är på andra sidan Sierran”, svarade Sembrano. ”Det är föga troligt att de lyckas ta sig över bergen.”

Han hade armen i band och kunde inte föra sitt plan. De italienska trupperna stod mellan Sierran och republikanerna. Vargas sade ingenting.

”Efter allt att döma riskerar vårt flyg att fullständigt förintas om det går upp”, sade en officer.

”Det behövs bara att det blir snöstorm ... Ingen i ledningen skulle kunna ta på sig ansvaret för en sådan katastrof.”

Vargas hade skickat bud på vakthavande officeren.

”Men deras Teruelplan kan gå runt Sierran även i det här vädret”, sade Sembrano.

”Jag tror inte de har några kvar”, svarade Vargas.

”Hallå”, sade vakthavande officeren i telefonen. ”Är det Alcalá? Skicka omedelbart all brukbar materiel till fält 17 i Guadalajara. Hallå! Är det fält 21? Skicka allt vad ni har till fält 17 i Guadalajara. Hallå! Är det Sarion? Skicka allt vad ni har till fält i8 i Guadalajara.”

”Om vi förlorar det här slaget förlorar vi allt”, sade Vargas. ”Ser man rätt på saken är vi inte skyldiga räkenskap för vårt flyg till någon annan än spanska folket. För fascisterna ställer sig saken mera invecklad ... Vi tar risken!”

Och för första gången sedan månader satte han på sig läderhuvan.

De nya gick till anfall. Det var en bataljon vars kompanier ännu inte ordnats nationsvis. Den hade huvudsakligen bildats av nyanlända frivilliga från avlägsna länder: greker, judar, nordamerikanska syrier, cubaner, canadensare, irländare, sydamerikaner, mexikaner och några kineser. De hade börjat med att skjuta omkring sig ungefär hur som helst. De män är lätt räknade, som i sin första strid inte känner ett behov att ställa till buller. Vid de första anfallen hade de trott sig sårade därför att man försäkrat dem att såren inte gjorde ont i början. När kulorna började vissla förbi hade någon sagt att det var ”en sorts spanska fåglar som lät så”. De besvärades av hjälmarna som de stötte emot för varje skott och de blev stumma och osäkra när de såg de första sårade, de första döda som de inte riktigt kunde tro på. Medan de väntade på order om anfall hade alla samma affekterade leende. Så hörde de ett dovt rop som betydde att bataljonen Edgar-André på deras högra sida kom ut i öppen terräng. Och med sina handgranater ramlade de efter stridsvagnarna.

Längst till vänster hördes kulsprutesalvor som förflyttade sig med utomordentlig snabbhet, och Manuels bataljoner hejdade sig förbluffade, tills de såg att det var moriska kavalleriet som kom rakt mot deras förskansningar med sina kulsprutegevär. Effekten var omedelbar. De som för första gången fick att göra med kulsprutegevärsskyttar tänkte vända. Men Manuel hade placerat dynamitarder av Pepes folk bland sina rekryter. Dessa visste att en ryttare i galopp inte kan sikta, och dessutom var de skyddade. De avvisade den första chocken med handgranater och kunde genast ta betäckning bakom en bred barriär av döda hästar. De av rekryterna som fattat vad det rörde sig om hjälpte dem att beskjuta ryttarna som åter samlade sig. Man började krypa under hästarna för att få tag i kulsprutegevären. Endast bonderekryterna höll sig i bakgrunden. De var färdiga att ta upp kampen med karlarna men vågade inte skjuta på så vackra hästar. Bakom en stridsvagn stod Gartner och förmanade dem, hela tiden noga med att inte gestikulera utanför tornet.

Längs hela fronten hade sjukvårdssoldaterna börjat få slaktarhänder.

Och som om det kommit smygande mellan markens vita snö och de smutsiga snömolnen uppenbarade sig plötsligt det första republikanska flygplanet. Egendomligt lika sårade milisveteraner gjorde de gamla planen som ingen sett till sedan början av augusti ett efter ett sin

entré. Det var sportplan som tillhört rika spanjorer, transportplan, postflygare, spaningsmaskiner, skolplan och Leclercs gamla Orion. Och de spanska trupperna tog emot dem med ett osäkert leende som kanske hade att göra med deras känslor från då. När dessa apokalypsens delegater befann sig tätt över de italienska kulsprutorna fick alla de bataljoner av folkarmén som ännu stod avvaktande order att rycka fram. Trots de låga och hotande snömolnen kom flygplanen, visade sig först tre och tre, sedan division efter division. De törnade mot molnen som instängda fåglar mot ett tak för att åter sjunka och fyllde hela den krigsblixtrande rymden med en motoråska som kom snön att skälva över marken och dess döda. De strök fram över ödsligt sluttande fält som i snöyran låg lika vilset mörka som skogarna. Småningom blev det en invasion av åttio republikanska plan, formerade till strid.

Där nere ryckte republikanerna fram. Över huvudena hade de spetsiga kapuschongmantlar som liknade marockanernas. I det eviga linneskavet som strömmade förbi framför flygplansnosarna skymtade plötsligt en skälvande väg som tog form och blev en motoriserad italiensk kolonn. Vinden kom från republikanska sidan, och från Leclercs Orion kunde Magnin inte urskilja om kolonnen flydde för de republikanska kapuschongerna, stridsvagnarna och flygplanen. Det verkade snarare som om vinden förde bort den, på samma sätt som den gjorde med de ändlösa molnslöjorna och hela världen för övrigt.

Och ändå hade han aldrig känt sig så hårt spänd i någon strid som i denna. Det var som om snömoln och kolonner varit ett uttryck för samma mystiska vilja, som om artilleri, fascism och snöstorm angripit honom samfällt, som om denna bleka dimvärld skilt honom från segern. Ett ofantligt, söndertrasat moln kastade sig plötsligt över sportplanen, vilkas vingar redan kantades av isbark. Förarna tyckte sig ha blivit blinda och planen började darra under den virvlande snöstormen av flingor som överhöljde dem, drog en slöja över både himmel och jord och omringade dem på alla sidor. Flygplanen gnisslade med hela sin styrka uppbromsad mot vinden och tycktes stå stilla i det eviga vita. Orionplanet vände sig i de graders vinkel mot en svartgrå fläck på vilken Magnin tog sikte. Kompassnålen fastnade mot glaset. På instrumentbrädan kunde man ingenting avläsa, ty instrumenten var förstörda. Trots kylan tog Darras av sig huven och lutade sig över den likaledes förstörda höjdmätaren. Kanhända de med trehundra kilometers fart var på väg mot marken? Och att deras höjd inte hade varit fyrahundra?

Nej, de steg ur molnet.

Mellan molntrasorna som löstes upp nere vid jorden och det bleka, flata Grönlandshavet av nya moln, flög alla de republikanska militärplanen fram i stridsformering.

Darras försökte skaka vingarna för att göra sig av med snön.

”Akta bomberna, för fan!”

Han satte nosen nedåt igen utan att bry sig alltför mycket om dem.

Om det blir strid i snön lär det bli trevligt! tänkte Magnin. Hans flygplan var utströdda för alla Spaniens vindar, hans kamrater utströdda på alla kyrkogårdar, och inte förgäves — inför den reorganiserade republikanska luftflottan betydde han själv knappast längre något mer än denna besynnerliga Orion som piskades av en rasande snöstorm, dessa löjligen små plan som skälvde likt löv för vinden. Linjerna av kapuschonger, klara och ordnade under det förvirrade molnhavet, hade inte bara erövrat gårdagens italienska positioner utan även lagt en epok bakom sig. Orionplanet skakade Magnin likt en hiss som gripits av raseri. Han såg ner och förstod vad han såg. Det var slutet på guerillakriget och arméns födelse.

Där låg Campesino i sin skog. Garibaldibataljonens och de fransk-belgiska ryckte nedåt i Dombrowskibataljonens spår, medan karabinjärerna ryckte uppåt längs Tajunas stränder. Från ena änden av fronten till den andra kunde man se kulspruteskyttar som bytte pipa, hoppade högt i vädret när de brände sig på det heta stålet och genast skördades av fiendens kulor. Från ena änden av fronten till den andra gick stridsvagnarna fram, och bakom dem gjorde soldater helt om för att

i filter bära tillbaka en ändlös skörd av sårade. En republikansk stridsvagn stod med hälften av sina larvfötter över randen till en avgrund och avtecknade sig mot den låga himlen. Karlitj, som äntligen blivit plutonchef vid stridsvagnarna, ryckte fram under oavlätlig eld mot fiendens anti-stridsvagnstrupper: skugglika män utan ögon, hukande med granater i händerna.

I Teruel hade Magnin i förbifarten sett gränsmärkena för kolossala egendomar, med slöa, envisa tjuvar här och var bland bergen där kriget drog fram; här såg han mindre tydliga gränsmärken av samma slag; de smälte samman med de små stenmurar som de internationella och brigaderna från Madrid anföll just under honom, och med de små nybyggda stenmurar som han sett i Teruel och söderut; korta och satta, ännu hotade, mellan gamla höga gränsmärken. Han mindes jord som låg i träda och som jordarbetare, strumasjuka av fattigdom och misär, inte hade rätt att odla ... De rasande bönderna som kämpade under honom stred för att få bygga upp dessa små murar, den första förutsättningen för deras människovärde. Och långt bortom städernas språk kände Magnin mitt i alla de drömmar han sedan månader tillbaka kämpade med något som var enkelt och grundläggande som födelse, glädje, smärta och död: odlarens urgamla kamp mot arvtagarens äganderätt.

När Magnins Orion och de andra antikviteterna återvände för femte gången, kom det republikanska flyget fram genom molnen och gick till anfall framför kapuschongernas linjer. Det fascistiska flyget visade sig knappast. Med en ordning som skulle hedrat en truppevy på Röda Torget gick de republikanska stridsvagnarna fram där nere, vände och gick fram på nytt. I sin gryta mellan bergen låg Brihuega med kyrktorn och klostertorn som nätt och jämnt nådde upp över kvällsdimman, i vilken bomberna tändes som lyktor. Explosionernas ljusglimtar tecknade konturerna av den republikanska arméns linjer som hästskoformigt omfattade staden. I hästskons båda ändar stod batterier och flämtade som brasor vilka snöstormen sökte blåsa ut. Om de två ändarna kunde förenas skulle det betyda italiensk reträtt över hela Guadalajarafronten.

I närheten av tomrummet som skilde dem åt lades det just ut marksignaler åt flyget, men dimman tog alltmera överhanden och det var omöjligt att urskilja en uniform. Om natten räddade italienarna hade man att vänta sig ett motanfall mot Trijeque. Planet vinglade fram; det hade inga bomber kvar och ingenting över slagfältet att göra men stannade kvar ändå, kastades fram och åter av vinden och kämpade mot natten som drog en slöja över Spaniens öde liksom fordom över Marcelinos. Hela den ofantliga flygspärren fortsatte att kretsa mindre än tvåhundra meter ovanför det pågående slaget. Ingen såg någonting och ändå gav sig ingen i väg. Från Tajunadalen fortfor dimman att stiga.

Under dem gjorde de frivilliga om och om igen sina vilda ansträngningar. På dem berodde det om skapandet av den republikanska armén skulle bli ett fullbordat faktum eller bara en bedräglig dröm. Och flyget, som kanhända vunnit slaget, ville inte vika från valplatsen. Det var inte längre fienden man spejade efter, utan segern — alla glömde sig kvar i skymningen utan att tänka på sina fält, som saknade markljus.

Magnin överflög tomrummet mellan hästskons båda ändar, passerade en av vägarna till Horca, som här var ganska bred och kantad av övergivna lastbilar. Han strök lika tätt över marken som han gjort med bonden från Teruel, och medan de republikanska trupperna av misstag pepprade hans vingar fulla kände han igen anarkisten Meras, karabinjärernas och Campesinos fälttecken.

Femte kapitlet

Stridens sista vågor rullade ännu i fjärran. Manuel hade ordnat sina linjer och gick nu en rond kring byn för att lägga beslag på lastbilar. Han hade sin hund i hälarna; det var en grann, före detta fascistisk schäfer som han adopterat. Den hade redan blivit sårad fyra gånger. Ju mer han fjärmade sig från människorna, dess närmare kom han djuren: tjuvar, nummerhästar, schäfrar, stridstuppar.

Italienarna hade övergett många lastbilar, och i avvaktan på den officiella fördelningen sökte varje regementschef lägga sig till med så många som möjligt (under den illistiga förevändningen att det inte skulle bli en enda kvar om man väntade tills Campesino passerat). Man hade gjort provisoriska lastbilsgarage i alla hus som hade utrymme nog: kyrkor, magistratsbyggnader, lador. I byn där karabinjärerna var förlagda var det kyrkan som blivit garage. Manuel hade fått en vink om att Ximenes redan var där i samma ärende som han själv.

Det var en hög, röd stenkyrka med palmornament i stuck som kulorna hackat sönder. Dagen låg in i tvärstrimmor genom domvalven, flöt ut över högar av pinnar som en gång varit kyrkstolar, och över rader av lastbilar i mittskeppet. En milisman som stod för vakthållningen i kyrkan följde Manuel och Gartner.

”Har du sett till översten?” frågade Gartner.

”Han är där borta bakom lastbilarna.”

”Aj”, brummade Gartner. ”Då har han redan lagt embargo på dem.”

Manuel hade ännu inte vant sin blick vid halvdagen utan stannade och stirrade upp mot något som glänste guldgult i skuggan ovanför läktaren. Det var som en stillastående eldsvåda hela muren full av änglar som svävade med sprattlande ben kring jättelika visselpipor. En ovanligt mäktig orgel. Manuel upptäckte en vindeltrappa och gick nyfiken dit upp.

Milismannen följde honom men Gartner stannade nedanför med hunden — liksom för att vakta lastbilarna.

”Hur kommer det sig att allt det här är oskadat?” frågade Manuel milismannen.

”Det är revolutionära skönhetsrådet. Dom kom hit och sa till våran kommitté att orgeln och koret var värdefulla. Och det kan man ju begripa, så mycket arbete som det måste ha varit med dom. Så vi ordnade den saken.”

”Och italienarna?”

”Det har inte varit några vidare strider här.”

En gång hade en anarkist velat sätta eld på kapellet där Cervantes låg begravd. I stället för att utföra sin avsikt hade han med facklan ritat en stor pil över graven, riktad mot det orörda krucifixet. Nedanför hade han skrivit: ”Cervantes har red-dat dig!”

”Var du också av den meningen?” frågade Manuel.

”Ja, den som gjorde dom där skulpturerna gjorde dom nog med kärlek. Jag har alltid varit emot allt vad förstörelse heter. Prästerna kan jag förstås inte med, men kyrkorna har jag inget emot. Jag har min egen idé med kyrkorna, ska jag säga! Jag tycker man borde göra teatrar av allihop. Det är festlig stämning i dom och så hör man ju så bra ...”

Manuel mindes de milismän han talat med när han var med Ximenes på Tajofronten. Han såg uppmärksam ut över mittskeppet och upptäckte slutligen det gåsduniga huvudet som lyste i skuggan under en pelare. Han kom ihåg att Ximenes tyckte om musik, såg vänligt ned på ”Gamla ankans” huvud med dess gloria, log som om han tänkt ut ett gott skämt, satte sig vid manualet och började spela.

Det första stycke kyrkomusik som föll honom i minnet var Palestrinas *Kyrie*. Den heliga sången ekade ut i den tomma kyrkan, stel och sträng som gotiska draperier, illa samstämd med striderna runtomkring och endast alltför väl med döden. Trots de sönderslagna stolarna, lastbilarna och kriget, återtog denna röst från en annan värld sin makt över kyrkan. Manuel kände sig illa till mods, inte för musikens skull utan vid tanken på sitt förflutna liv. Milismannen stirrade med en blandning av skräck och häpnad på denne överstelöjtnant som satte sig att spela kyrkomusik.

”Nå, då fungerar den ju fortfarande, maskinen”, sade han när Manuel slutade.

Manuel gick ner igen. Han klappade hunden som inte skällt på musiken. Han klappade honom ofta; han hade slutat leka med kvistar. Gartner väntade nere vid trappan. Borta vid lastbilarna syntes stora mörka fläckar på stengolvet. Sedan länge hade Manuel upphört att undra vad det

kunde vara för fläckar.

”Palestrinas *Kyrie* är underbart”, sade han nedstämd, ”men jag tänkte på något annat medan jag spelade. Det är slut med musiken för mig ... Såg du att det fanns en hel bunt Chopin, ett gott urval, på pianot i förra förläggningen? Jag bläddrade i det, men det var som om alltsammans hade tillhört ett annat liv ...”

”Det var väl för sent ... Eller kanhända för tidigt ...”

”Kanske ... Men jag tror inte det. Jag tror att ett annat liv har börjat för mig med kriget. Det är en lika absolut förändring som när jag första gången hade en kvinna. Krig gör en kysk ...”

”Man borde prata om det där nån gång.”

De gick bort till översten som lät sitt folk prova motorerna medan han stod och såg på.

”Jaså, min son, var det ni som spelade änglamusik för mig? Tack. Det gjorde ni med avsikt, inte sant?”

”Jag var glad att få göra det.”

Ximenes mönstrade honom.

”Ni kommer att bli general innan ni fyllt trettiofem, Manuel.”

”Jag måste vara en femtonhundratalsspanjor”, sade Manuel med sitt allvarliga och sammanbitna leende.

”Men ni är väl i alla fall inte yrkesmusiker, säg? Var tusan har ni lärt er orgelspel?”

”Det beror på ett bedrägeri. Prästen som skulle lära mig latin gjorde det bara varannan timme. Och varannan timme fick jag roa mig. I början var det för resten han som roade sig. Han satte en elfenbensnål — en oerhörd lyx på den tiden — på en lumphandelsgrammofon med jättetratt och spelade Verdi. Jag lärde mig ”Afrikanskan” utantill. Sedan bad jag att han skulle ge mig lektioner i taktik. Taktik, överste! Han svarade att han varken kunde eller ville men kom ändå dragande med en hel skokartong full av papperssoldater ...”

På bårar eller i filter bars döda eller levande soldater förbi utanför.

”Sedan kom Palestrinaskivorna ut. Han grep till en krigslist för att bli kvitt taktiken och lät dem snurra in genom elfenbensnålen och ut i jättetratten. Och det blev en stor framgång. Jag övergav taktiken och bad att få lära mig orgel. Jag kunde redan piano bra.”

”Nå, min son, alla präster är ju inte så dåliga”, sade ”Gamla ankan” ironiskt.

Manuel ledde skickligt över samtalet till lastbilar men hade knappast börjat förrän Ximenes avbröt.

”Alla finter är lönlösa”, sade han. ”Till dess order kommer är dessa lastbilar heliga!”

”Naturligtvis! Eftersom ni har hittat dem i en kyrka. Men era karabinjärer har ju redan sina småvagnar.”

Ximenes skrattade och blinkade med ena ögat som förr i världen.

”Ingenting att göra åt saken. Ni må bli general vid trettio, men ni får inte mina lastbilar. För övrigt räcker de inte till för mig. Låt oss hellre gå och leta reda på flera tillsammans.”

”På Sierran träffade jag en gång en milisflicka som hade vackert hår och inte ville ge mig ett enda strå fast jag bara bad om ett enda. Ni är lika snål som hon.”

”Ta den här skruvnyckeln och tala inte mer om saken.”

De gick. Innan de hunnit fram till Brihuega hade de redan funnit tre lastbilar var. Gartner och Ximenes hade var sin tropp chaufförer med sig. De satte sig vid rattarna och följde.

”Det här var riktigt trevligt”, sade Manuel. ”Vi ser ut som ett andalusiskt brölloppståg.”

”Vi har avancerat 86 kilometer”, ropade en furir i förbifarten. Det låg seger i luften.

Utanför expeditionen på torget i Brihuega (där alla ansvariga officerare måste avlägga rapport den morgonen) stod García och Magnin och lyssnade till en gammal filur med konstnärsrosett och flera dagars skäggstubb. Han hade tydligen nyss kommit upp ur någon källare.

”När de bestämde sig för att köra i väg oss ordnade de allting, men de lämnade kvar ståltråden

som vi hängde upp kalsingarna på. Och vaktmästarna visste inte hur de skulle förklara ståltrådarna. Utom en. En gammal kille, men så var han också konstnär ...”

Han gjorde en gest som om han kammat långt hår.

”Han målade akvarell och skrev vers och allting — en riktig konstnär var han. Och han sa till turisterna på Alcazar i Toledo: ”Mina damer och herrar, Cid Campeador hade förstås mycket att göra, och när han slutat alla arbeten och expeditioner och order och skrivelser, så kom han ut i den här salen. Alldeles ensam. Och vet ni vad han gjorde för att koppla av från arbetet? Jo, han hängde sig i ståltråden här och gungade fram och tillbaka.”

”Kamraten här har varit vaktmästare på slottet i Guadalajara och förr i världen på Alcazar i Toledo”, sade García till Manuel och Ximenes.

Den gamle mannen hade små vita polisonger och tycktes vara en sådan där som inte kan leva annat än i sin egen inbillade värld, född skådespelare.

”Jag tyckte också om sevärdheter och sånt där, innan jag miste min första hustru. Jag har sett mig om i världen; jag har varit med en cirkus. Och överallt där det fanns någonting att se, nog sprang jag dit alltid. Men allt det där ...”

Han pekade med tummen mot Guadalajara. Den likdoftande vinden blåste ditåt, och kolonner av italienska fångar gick samma väg under de låga molnen.

”Allt det här med kardinalerna och till och med Grecotavlorna och turisterna och fan vet vad! När man har haft det inpå sig i tjugofem år är det inte sensationellt längre. Och när man har sett kriget i sex månader är det inte ...”

Han pekade fortfarande med tummen åt sydväst, mot Guadalajara, Madrid, Toledo, och tycktes med en likgiltig handrörelse jaga bort några imaginära flugor.

En officer kom fram och sade något till Manuel.

”Nu är det go kilometer!” ropade denne och gav sin hund en duktig klapp på ryggen. ”De överger all sin materiel!”

”Vill ni jag ska säga vad det blir av alltsammans?” återtog vaktmästaren och höjde på axlarna som om det gällt att sammanfatta en hel livserfarenhet.

”Jo, sten ... Gammal sten ... Ingenting annat. Om ni åtminstone ger er i väg lite längre ner så kan ni hitta saker som är mödan värt att titta på, saker från romartiden. Mer än tretti år före Kristus. Jag sa: före! Det är något, det. Sagunte är inte småsmulor, till exempel. Eller de nya kvarteren i Barcelona. Men minnesmärken? Stenar, precis som kriget ...”

Bland de italienska fångarna gick några morer.

”Ju mer ni slåss”, sade García till Magnin, ”dess mer blir ni ett med Spanien. Men ju mer jag arbetar dess mer ensam står jag. Hela morgonen har jag hållit på med att förhöra moriska fångar. Det fanns inte många morer här, men det fanns i alla fall. Morer finns överallt. Magnin, kommer ni ihåg Vargas som påstod att det bara fanns tolv tusen? Här finns till exempel araber från de franska besittningarna i ganska stort antal. Islam — jag menar Islam som religiöst samfund — är för ögonblicket så gott som helt i Mussolinis händer. Fransmän och engelsmän har fortfarande ämbetsmannakadrerna i Nordafrika, men Italien har de religiösa kadrerna. De första resultaten ser vi här i Brihuega där vi på samma gång tar italienska och arabiska fångar. Oroligheter i franska Marocko och i Libyen, oroligheter i Palestina och Egypten. Och Franco som har lovat att Islam ska få tillbaka moskén i Cordoba ...”

García var gärna pratsam och de andra tyckte om att lyssna till honom. De läste bara tidningar över vilka krigscensuren höll sin hand, och García satt inne med goda underrättelser. Men varken Manuel eller Ximenes glömde fördenskull sina lastbilar.

I porten till det hus där museivaktmästaren haft sin tillflykt under italienarnas ockupation stod en kvinna och ropade på honom. Vaktmästaren avbröt García:

”Och nu väntar vi att Azaña ska sätta i gång. Vad kan han uträtta? Det är det stora okända ...”

Han lyfte pekfingret mot den mulna himlen, övergav plötsligt den hemlighetsfulla ton han anlagt, och sade likgiltigt:

”Ingenting!

Ingenting kan han göra. Man kan överhuvudtaget inte göra någonting ... Franco är naturligtvis en gorilla. Låt oss bortse från honom. Men har jag en gång tagit mig upp ur min källare så kommer jag att få passa upp på gäster som förut och visa omkring idioter som förut och dö i Guadalajara av att passa upp på gäster och visa omkring idioter vare sig det blir Azaña eller Caballero eller syndikalister eller socialister eller ni själva, mina herrar, som regerar ...”

Kvinnan ropade på honom igen, och han gick.

”Den där var lyckad”, sade Magnin.

”Även under brinnande inbördeskrig brukar det finnas gott om indifferentia”, sade García. ”Och efter åtta månaders krig, Magnin, är det en sak som i ganska hög grad fortfarande är mig en gåta: själva det ögonblick då en karl beslutar sig för att gå med.”

”Vår vän Barca hade tänkt långt i de sakerna”, sade Manuel. Schäfern skällde gillande.

”Tänkt sig in i varför man slåss ja, men vad som intresserar mig är själva ögonblicket när man bestämmer sig. Det är som om kampen eller apokalypsen eller hoppet vore fällor där kriget fångade oss människor. Ja, varför inte? Även syfilis börjar med kärlek. Striden är ett element i den komedi som nästan varje människa spelar med sig själv. Den lockar människan in i kriget liksom nästan alla våra andra komedier lockar oss in i livet. Nu har i alla fall kriget börjat.”

Det var alldeles vad Magnin tyckt sig märka i sin Orion. Och säkert många med honom. Samtalet förde hans tanke till vad som sagts mellan honom, García och Vargas kvällen efter Medellin och han kände ännu en gång att internationella flyget var dött.

”Vi kommer att få Japan med i dansen snart”, sade García. ”Ett imperium som nästan kan mäta sig med det brittiska håller på att växa fram där borta.”

”Tänk på hur Europa såg ut när vi var tjugo år gamla”, sade Magnin. ”Och vad som har blivit av det i dag ...”

Manuel, Gartner och Ximenes lämnade dem för att fortsätta sin jakt efter lastbilar. García tog Magnins arm.

”Och Scali”, frågade han.

”En explosiv kula i foten över Teruel. Måste amputeras ...

”Åt vilket håll lutade han politiskt?”

”Tja ... Hm, mer och mer anarkiserande, mer och mer soreliansk, nästan antikommunist ...”

”Det är inte kommunismen han vill åt utan partiet.”

”Men säg mig, vad tycker ni själv om kommunisterna?”

Där har vi en till, tänkte García. Han svarade:

”Min vän Guernico brukar säga att de har alla handlingsmänniskans goda sidor — och inga fler. Men för ögonblicket är det ju handlingskraft som behövs ...”

Han sänkte rösten som alltid när han kom till någon bitter erfarenhet.

”I morse var jag hos de italienska fångarna. En av dem, en medelålders man, satt och grät som en krokodil. Jag frågade vad det var med honom, men han bara grät och grät och grät ... Äntligen slapp det ur honom: ”Jag har sju barn!” — ”Ja?” Till slut begrep jag; han var övertygad om att vi tänkte arkebusera våra fångar. Jag sade honom motsatsen och han beslöt sig verkligen för att tro mig. Och plötsligt blev han som rasande, hoppade upp på bänken och höll ett slags tjutande tal som bestod av ett tiotal fraser — ”vi har blivit lurade i Italien” och sådant — varpå han började skräna: ”Död åt Mussolini!” De andra reagerade knappt. Då började han igen. Och runtomkring svarade fångarna ”Död åt ...” nästan ohörbart, som när en kör gnolar med slutna läppar. Hela tiden med förskräckta ögonkast åt dörrarna ... Och ändå är de ju här hos oss ... Vad som tyngde på dem var ingen rädsla för polisen, Magnin, inte heller för Mussolini själv, utan för fascistiska

partiet. Här hemma hos oss ...! I början av kriget brukade trohjärtade falangister ropa: "Leve Spanien" när de föll, men senare blev det: "Leve Falangen!" Och om ni tänker på era egna flygare kanske ni har anat att den kommunisttyp som i början av kriget dog med ropet: "Leve proletariatet!" eller "Leve kommunismen!" på läpparna, i morgon kanske ropar: "Leve partiet!"

"De flesta ropar aldrig mer, nästan alla är på sjukhuset eller i jorden ... Det där är kanske individuellt. Attignies skulle utan tvivel ropa: "Leve partiet!" och andra säkert något annat ..."

"Ordet 'parti' är tvetydigt för resten. Man kan inte jämföra människor som har slutit sig samman för att rösta på en och samma sak med sådana partibildningar som bygger på det djupt irrationella i människonaturen ... Men partiåldern börjar, min käre vän ..."

García tog en gång på sin ed att Sovjet inte skulle intervensera, tänkte Magnin. Han är intressant, men något riktigt orakel är han inte.

García höll honom fortfarande i armen och tryckte den.

"Vi får inte överskatta vår seger, den är på intet sätt avgörande. I alla fall är det en seger. Men det fanns flera arbetslösa än det fanns svartskjortor bland italienarna; det var som ni vet därför jag lät ordna med högtalarpropaganda. Men kadrerna var fascistiska, så vi kan spärra upp ögonen när vi tittar på det här stället, min käre vän, för här har de två verkliga partierna mötts i strid för första gången."

Officerare kom ut från expeditionen. De dunkade varann i ryggen.

"92 kilometer!" ropade de utåt.

"Har ni varit vid Ibarra?" frågade Magnin García.

"Ja, men bara under strid."

"Överallt står det fat med ris. Det ska visst vara ris kokt på mjölk som karlarna i Garibaldi-brigaden länge har bett att få och som man äntligen har lyckats laga åt dem — de avskydde nämligen den spanska oljan. Riset i faten var översnöat och de första döda också. Man fick ta bort snön för att kunna begrava dem och alla de döda hade ett lyckligt ansiktsuttryck, ett snällt leende på läpparna, ett riktigt matvraksleende."

"Ja, livet är underligt som liv betraktat", sade García.

Magnin tänkte på bönderna. Han var långtifrån så tränad att tänka som García, men den dagliga flygningen gav hans intellekt åtminstone på det materiella planet en rörlighet som ibland kunde bli en ersättning för djup. Bönderna hade blivit hans fixa idé bonden som García sänt honom, bönderna som han lånat bilar av i byarna, bönderna som hjälpt honom hela vägen ner med de sårade, bönderna som han sett i striden dagen förut.

"Nå, och bönderna då?" frågade han bara.

"Ja, innan jag kom hit satt jag på ett kafé i Guadalajara och drack kaffe med anis (fortfarande finns det inget socker). Kafévärden lät sin lilla dotter läsa tidningen för sig. Hon har fått lära sig läsa, hon! Och antingen får Franco — om han segrar fortsätta där vi har börjat eller också kommer det att bli en ändlös guerilla. Kristus triumferade först genom Konstantin, Napoleon krossades vid Waterloo, men det gick inte att utplåna hans franska grundlag. En av de saker som oroar mig mest är att se i hur hög grad fiende lånar av fiende när det krigas, han må vilja det eller inte ..."

Museivaktmästaren hade kommit bakom García utan att denne hört honom. Han lyfte pekfingret, kisade med ögonen och lyckades trots supnäsan ge sitt ansikte ett uttryck av förtärad hemlighetsfullhet.

"Människans värsta fiende är skogen", sade han. "Den är starkare än vi, mina herrar, starkare än republiken, starkare än revolutionen, starkare än kriget ... Om människan upphörde att kämpa mot skogen skulle den inom sextio år täcka Europa. Den skulle stå här på gatan, skjuta upp i de ruinerade husen med skott genom varje fönster, skott i varje piano — där, där, mina herrar, hör ni ...?"

Några soldater som gått in i ett av de demolerade husen spelade piano med pekfingret.
”93 kilometer!” ropade en röst ur ett fönster.
Nya fångar kom marscherande över torget.
”Dumma dårar”, sade vaktmästaren. ”Kunde de inte lika gärna ha stannat hemma?”
Han såg ner och lät blicken vila på sina nya skor.
”Allt, ända ner till mina skor är deras! Vad har de inte lämnat efter sig! Det finns bra folk bland dem också. Sjung nånting!” skrek han plötsligt och viftade med armarna åt det närmaste ledet.
En av fångarna svarade med ett par ord som vaktmästaren inte förstod.
”Va sa han?”
”Man sjunger inte i olyckan”, översatte García.
”Sjung om din olycka, dumbom”, svarade vaktmästaren på spanska.
Fångarna drog bort; han följde dem med blicken.
”Spelar ingen roll, din stackare! Spelar ingen roll!”
Långt borta från Garibaldibataljonen hördes dragspelsmusik.
”Spelar ingen roll alls ... Självt är jag trädgårdsvakt i Guadalajara. Och ödlorna kommer ... När jag var i Indien med cirkusen lärde jag mig nämligen en indisk melodi, och när jag visslar den kommer det ödlor över mitt ansikte. Man behöver bara blunda. Och kunna melodin. Än sen? Kriget, kriget, fångarna, de stupade ... Och när det hela tar slut så sträcker jag bara ut mig som vanligt på bänken och visslar, och då kommer ödlorna över ansiktet på mig ...”
”Det skulle vara roligt att se det där någon gång”, sade Magnin och drog i sin mustasch.
Vaktmästaren tittade på honom och lyfte pekfingret igen.
”Ingen, ingen har någonsin ...”
Han sänkte fingret mot porten i vilken kvinnan stått och ropat. ”Inte ens min andra hustru.”
”94 kilometer!” ropade en ny kurir.

Sjätte kapitlet

När rekvisitionsordern för de italienska lastbilarna kommit från högkvarteret skildes Manuel från Ximenes. Han återvände till fots mot brigadens förläggning. Schäfern gick allvarlig vid hans sida. Gartner hade gått för att överlämna de redan beslagtagna lastbilarna.

Soldaterna irrade omkring i Brihuega med tomma händer, underligt sysslolösa. Den breda gatan med skära och gula hus, stängda kyrkor och stora kloster var så full av spillror, så översvämmad av möbler från ett otal demolerade hus, så krigsbetonad, att den nu när kriget avstannat tedde sig lika överklig som ett exotiskt tempel eller en exotisk begravningsplats, befolkad av lika överkliga soldater som strövade kring utan gevär och såg ut som en storstads arbetslösa.

Andra gator föreföll däremot alldeles orörda. García hade berättat för Manuel om Jaipur i Indien där alla fasader är bemålade med en skyddande förklädnad så att varje lerhus bär en ljusröd dekoration som en mask för sin fattigdom. Brihuega var inte direkt någon stad av torkad lera men en stad där döden ofta dolt sig bakom de lugna eller glada fasaderna, vilkas fönster stod halvöppna mot den tröstlösa vinterhimlen.

Överallt plaskade det som av fontäner. Snösmältningen hade börjat och vattnet skvalade från alla stuprännor, flöt i alla rännstenar, forsade som bergsbäckar över den gammalspanska kullerstensläggningen och letade sig fram emellan tavlor som kastats ut på gatan, möbelspillror, kastruller och annan bråte. Alla husdjur var försvunna, men här och där i det porlande ödelandskapet såg man milismännen kliva som katter från trottoar till trottoar. Allteftersom Manuel kom närmare centrum började vattenplasket blandas med ett annat samstämt och lika kristallklart ljud — pianoklink. I ett närbeläget hus, vars fasad störtat i gatan så att alla rummen stod öppna utåt, satt en milisman och spelade en romans med pekfingret. Manuel lyssnade. Över vattenplasket hörde han tre pianon, samtliga trakterade med pekfingret. Internationalen kunde

inte komma i fråga — alla spelade någon romans och gjorde det med en långsamhet som om de spelat endast för själva den oändliga tristessen över Brihuegas sluttning som höjde sig mot den gråa himlen med alla sina lastbilsvrak.

Manuel hade sagt till Gartner att han kände sig främmande för musiken. När han gick ensam på denna gata i en erövrad stad, märkte han att han ingenting hellre skulle vilja just nu än höra musik. Men han ville inte spela själv och han ville inte träffa andra. Det fanns två grammfoner i brigadens matsal. De skivor han haft i sin egen väska vid krigets början hade längesen skingrats, men det fanns en hel del i den större grammfonens skåp. Gartner var tysk.

Han hittade bland annat ett par av Beethovens symfonier. För Beethoven hade han ingen riktig kärlek, men det gjorde ingenting. Han tog den mindre grammfonen in i sitt rum och satte i gång.

I samma mån som musiken dövade hans vilja återvände det förflutna med hela sin styrka. Han mindes hur han räckt sin revolver åt Alba. Kanhända hade Ximenes rätt då han påstod att Manuel funnit sin plats i livet. Han var född ur kriget, född ur ansvaret och döden. Men dessa allvarliga, fallande intervaller väckte honom plötsligt till medvetande om det ödesdiga i hans egen känsla av jämvikt, alldeles som när en sömngångare vaknar vid stuprännan — hans jämvikt var sådan att han måste hamna i en blodpöl om han föll. Han mindes en blind tiggare som han sett i Madrid; det var samma natt som Carabanchel. Han hade åkt med polischefen i dennes bil; ljuset från strålkastarna föll plötsligt på den blindes händer när han trevade framför sig. Gran Via sluttade uppåt just där, och händerna förstörades i oändlighet av skuggan som kastades över ojämnheter i stenläggningen, bröts mot trottoarkanterna och kördes över av de få bilar kriget ännu tillät att fara omkring. De där händerna var långa som ödets egna.

”95 kilometer, 95 kilometer!” ropade spridda röster över staden, alla med samma tonfall.

Han kände hur livet omkring honom myllrade av varsel. Det var som om tysta och blindas ödesgudinnor suttit och väntat på honom bakom molnen som inget kanondunder längre skakade. Schäfern låg som en hund på en gravrelief och spetsade öronen. Och en dag skulle det bli fred. Och Manuel skulle bli en annan människa, lika okänd för sitt nuvarande jag som frontkämpen av i dag varit okänd när han köpte sig den lilla bilen för att åka skidor i Sierran.

Och säkert kändes det på samma sätt för alla dessa män som gick förbi ute på gatan, för dem som nu satt och kinkade sina envisa romanser under bar himmel och ännu i går hade kämpat under sina tunga, spetsiga kapuschonger. Förr fick Manuel perspektiv på sig själv genom en ständig självrannsakan; nu skedde det genom att en tillfällighet drog honom ut ur handlandets virvel och kastade det förflutna i ansiktet på honom. Och som med honom, så också med dem där ute på gatan. Det blodfattiga Spanien höll på att komma till medvetande om sig själv. Det var som när någon plötsligt börjar rannsaka sig själv inför döden. Kriget upptäcker man bara en gång, men livet kan man upptäcka om och om igen.

Musiken gled förbi, sats efter sats. Mot bakgrunden av hans förflutna talade den ett språk som själva denna stad — där morerna redan en gång tidigare blivit hejdade — denna himmel och dessa eviga fält skulle talat om de haft röster. Manuel hörde för första gången en stämman som var allvarligare än blodets, som innehöll en mera orosfylld gåta än jordelivets egen — människödet oändliga perspektiv. Och han kände hur stämman ljöd inom honom till ackompanjemang av stuprännors plask och fångars tramp, regelbunden och djup som hans eget hjärtas slag.